

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AĞRI
İBRAHİM ÇEÇEN
ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL
BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

ISSN:2149-3006
e-ISSN:2149-4053

EKİM / OCTOBER
VOLUME: 8/2 - 2022

ULUSAL HAKEMLİ DERGİ

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YAYIN KURULU

- Prof. Dr. Ali Haydar ŞAR (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent AKSOY (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Duygu UÇGUN (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOLAÇ (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Erol KÜRKCÜOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Türk Dil Kurumu – Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. İlkay ULUTAŞ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail Hakkı MİRİCİ (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Kadir ULUSOY (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat İSKENDER (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Musa ÇİFÇİ (Uşak Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ÖZDEMİR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman MERT (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Semra ALYILMAZ (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Yakup KARATAŞ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Faruk POLATCAN (Fırat Üniversitesi)
Doç. Dr. İsmail ÇOBAN (Artvin Çoruh Üniversitesi)
Dr. Meral DİNÇER (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarını sağlar, dergimizin ve kurumumuzun görüşlerini yansıtmaz; yazıların bütün bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

The opinions and views in papers published on the journal belong only to its authors and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher, all the scientific and legal responsibility of the writings belongs to the authors

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ADINA İMTİYAZ SAHİBİ

Prof. Dr. Abdulhalik KARABULUT
Rektör

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Prof. Dr. İbrahim HAN
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

BAŞ EDITÖR

Doç. Dr. Nurullah ŞAHİN

EDITÖR YARDIMCILARI

Doç. Dr. Suat POLAT
Doç. Dr. Mustafa ERCENGİZ

ALAN EDITÖRLERİ

- Doç. Dr. Mehmet Fatih ÖZCAN (Türkçe Eğitimi)
Dr. Davut GÜREL (Sosyal Bilgiler Eğitimi)
Dr. Büşra KOÇAK MACUN (Temel Eğitim)
Doç. Dr. Mehmet Emin TURAN (Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık)
Dr. Serdar SAFALI (Eğitim Bilimleri)
Doç. Dr. Fatih KARIP (Güzel Sanatlar Eğitimi)
Dr. Adem AKALIN (İngilizce Eğitimi)
Dr. Necip Fazıl ŞENASLAN (Türk Dili ve Edebiyatı)
Dr. Fatih ÖZTOP (Tarih)
Dr. Tolga KORKUSUZ (Coğrafya)
Doç. Dr. Fatma TEMELLİ (İktisadi ve İdari Bilimler)
Dr. Öğr. Ömer Faruk GÜLER (Dil Editörü)

GENEL KOORDİNATÖR

Öğr. Gör. Yelda KÖKSAL

Bu dergi,

tarafından
desteklenmektedir.

DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Ahmet KIRKKILIÇ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Akif ARSLAN (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Fuat ARICI (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Sinan BİLGİLİ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Alperen KAYSERİLİ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Ashı Özlem TARAKÇIOĞLU (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Besim ÖZCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Derya YAYLI (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan KÖSE (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Faruk KAYA (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Figen ATABEY (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan UŞAKLI (Sinop Üniversitesi)
Prof. Dr. Handan DEVECİ (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayati AKYOL (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Hülya TAŞ (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Kerim GÜNDOĞDU (Adnan Menderes Üniversitesi)
Prof. Dr. Kubilay YAZICI (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TEYFUR (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa KOÇ (Düzce Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa SÖZBİLİR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa YILDIZ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuri KARASAKALOĞLU (Adnan Menderes Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan ÇINAR (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Sefa BULUT (İbn Haldun Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Tazegül DEMİR ATALAY (Kafkas Üniversitesi)
Prof. Dr. Ufuk ŞİMŞEK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ünsal BEKDEMİR (Giresun Üniversitesi)
Doç. Dr. Çiğdem ALDAN KARADEMİR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Doç. Dr. Emine TEYFUR (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

- Doç. Dr. Fevzi DURSUN (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Doç. Dr. Harun ER (Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim ÖZGÜL (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Kürşad Çağrı BOZKIRLI (Kafkas Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehrali CALP (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Nurşat BİÇER (Amasya Üniversitesi)
Doç. Dr. Onur ER (Düzce Üniversitesi)
Doç. Dr. Yasin KILIÇ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Zekerya AKKUŞ (Atatürk Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEM KURULU

- Prof. Dr. Faruk KAYA (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa KARABULUT (Adıyaman Üniversitesi)
Prof. Dr. Serkan YAZICI (Sinop Üniversitesi)
Prof. Dr. Oğuzhan SEVİM (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Türkmen TÖRELİ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Ünal ÖZDEMİR (Karabük Üniversitesi)
Prof. Dr. Yakup KARATAŞ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet ÇAVUŞ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Bilgehan TEKİN (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda YERDELEN KAYGIN (Kafkas Üniversitesi)
Doç. Dr. Dilek ŞAHİN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Hicran HAMZA ÇELİKİYAY (Düzce Üniversitesi)
Doç. Dr. Hüseyin Vehbi İMAMOĞLU (Sinop Üniversitesi)
Doç. Dr. Kerem NAYEBPOUR (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Burhanettin COŞKUN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Victoria Bilge YILMAZ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YAZAR (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Bora BAYRAM (Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mesut Murat ADABALI (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Serpil GÜDÜL (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Gör. Taner AYDIN (İğdır Üniversitesi)
Dr. Dilek ÖZTÜRK YAĞCI (İstanbul Teknik Üniversitesi)
Dr. Arş. Gör. Furkan KÜLÜNK (Düzce Üniversitesi)

EDİTÖRDEN

Değerli okuyucular, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi olarak yeni sayımızla huzurlarınıza çıkmamın verdiği mutluluğu tüm editör kurulu olarak yaşamaktayız. Uzun uğraşlar sonucu hazırlanan *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*'nin, 8. cildinin 2. sayısının tüm bilim dünyasına hayırlı olmasını diliyoruz. Yeni sayımızla birlikte 9 araştırma makalesini ve 2 düzeltme makalesini bilim dünyasına kazandırmış bulunmaktayız.

Bilimsel ve etik ilkeler doğrultusunda titiz bir şekilde yayın hayatını sürdüren *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, bundan sonraki süreçte de nitelikli çalışmalarını bilim dünyasına kazandırmaya devam edecektir.

Dergimizin yayın hayatını sürdürmesinde maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Abdulhalik KARABULUT ve İC Vakfı Yönetim Kuruluna şükranlarımızı sunmayı bir borç biliriz. Dergimizin yeni sayısına makaleleriyle katkı sağlayan değerli bilim insanlarına, hakemlerimize, alan editörlerimize, dergimizin yönetim ve yayın kurulunda özveriyle görev yapan bütün hocalarıma teşekkür eder; dergimizin bilim camiasına ve eğitim hayatına katkı sağlamasını temenni ederiz. Dergimizin gelecek sayılarında değerlendirilmek üzere kıymetli akademisyen dostlarımızın yeni çalışmalarını bekler, tüm okuyucularımıza selam ve saygılarımızı sunarız.

Nurullah ŞAHİN
Baş Editör

İÇİNDEKİLER

335 - 360 / YAZMA EĞİTİMİNDE SÜREÇ-TÜR ODAKLI YAZMA YAKLAŞIMININ KULLANIMI (Araştırma Makalesi)

Ali GÖÇER – Akife KURT

361 - 372 / THE MENEACHMEUS AS A MIXTURE OF OLD AND NEW COMEDY (Araştırma Makalesi)

Sevcan IŞIK

373 – 386 / TUNAY ÖZER'İN ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME (Araştırma Makalesi)

Köksal GEÇER

387 – 426 / XIX. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE EMPERYALİZMİN GÖLGESİNDE AFGANİSTAN (Araştırma Makalesi)

İsmail GÖRGEN

427 – 448 / CITTASLOW KENT MODELİ ve DOĞRUDAN DEMOKRASİ PRATIĞI ÜZERİNE BİR ÖNERİ: CITTA-MODD (Cittaslow Mobil Doğrudan Demokrasi) (Araştırma Makalesi)

İsmet ALACA

449 – 480 / MALATYA İLİNDE BULUNAN KÜLTÜREL MİRAS KALINTILARI İLE BU KALINTILARIN KÜLTÜREL TURİZM ve SÜRDÜRÜLEBİLİR KIRSAL KALKINMAYLA OLAN İLİŞKİSİ (Araştırma Makalesi)

İrfan TAPAN

481 – 502 / YEREL YÖNETİMLERİN TURİZM POLİTİKALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: DOĞUBAYAZIT BELEDİYESİ ÖRNEĞİ (Araştırma Makalesi)

Erkan KÖSEDAĞ

503 - 522 / KONUT FİYATLARI ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN SOSYO EKONOMİK UNSURLARIN HEDONİK FİYAT MODELİYLE ARAŞTIRILMASI: PANEL VERİ ANALİZİ (Araştırma Makalesi)

Kerem ÖZEN

523 – 538 / KUZEY-GÜNEY EKONOMİK ENTEGRESYONU: TEORİK BİR İNCELEME (Araştırma Makalesi)

Burçak GÜNDAL

539 - 540 / “ESRÂR DEDE DİVÂNİ'DA MEVLÂNÂ VE MEVLEVÎLİĞE DAİR
UNSURLAR” BAŞLIKLİ MAKALE İÇİN DÜZELTME NOTU (**Düzelme Makalesi**)

Ceylan KAN – Ruken KARADUMAN

541 – 542 / “BÜTÜNLEŞİK OLARAK KULLANILAN MACBETH, TOPSIS ve COPRAS
YÖNTEMLERİ İLE KURUMSAL KAYNAK PLANLAMA YAZILIM SEÇİMİ” BAŞLIKLİ
MAKALE İÇİN DÜZELTME NOTU (**Düzelme Makalesi**)

Feyyaz Cengiz DİKMEN – Işıl KAVAKÇI

YAZMA EĞİTİMİNDE SÜREÇ-TÜR ODAKLI YAZMA YAKLAŞIMININ KULLANIMI

Use of Process- Genre Focused Writing Approach in Written Education

Ali GÖÇER

Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
gocer@erciyes.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-6880-2611>

Akife KURT

Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
akifekurt93@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2875-8406>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 8/2 Ekim /October 2022 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	15.05.2022
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	19.10.2022
Sorumlu Yazar- <i>Corresponding Author</i> :	Akife KURT
Sayfa Aralığı- <i>Page Range</i> :	335-360
Doi Numarası- <i>Doi Number</i> :	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.1117059

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

Yazma Eğitiminde Süreç-Tür Odaklı Yazma Yaklaşımının Kullanımı

Use of Process-Genre Focused Writing Approach in Written Education

Ali GÖÇER
Akife KURT

Öz

Süreç-tür, son dönemde yükselişe geçen yazma yaklaşımlarından biridir. Süreç-tür; ürün, süreç ve tür yaklaşımlarının güçlü yönlerinden beslenen bir yazma yaklaşımıdır. Bu çalışmanın amacı, farklı edebî türlerde süreç-tür modeline göre oluşturulan etkinlikleri incelemek ve yazma eğitiminde süreç-tür temelli modelin kullanımına, etkililiğine ilişkin değerlendirmede bulunmaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmanın verileri, doküman incelemesi aracılığıyla elde edilmiştir. Bu çalışmanın dokümanlarını bir Türkçe öğretmeninin süreç-tür odaklı yazma yaklaşımının basamaklarına göre hazırladığı üç adet yazılı anlatım etkinlik tasarımı ve sekiz öğrencinin dilekçe, fabl, bilgilendirici metin olmak üzere üç farklı metin türünde oluşturduğu yirmi dört adet yazılı metin meydana getirmektedir. Çalışmadan elde edilen veriler, betimsel analize göre analiz edilmiştir. Çalışmanın sonunda ders kitabındaki yazma etkinliklerinde süreç ve tür bilgisine önem verilmediği anlaşılmıştır. Süreç-tür temelli yaklaşımına göre hazırlanan etkinlik tasarımları doğrultusunda üretilen metinlerin ise planlama, taslak yazma, düzenleme gibi aşamaları kapsayarak yazma sürecine uygunluk gösterdiği ve türe özgü özellikleri anlamaya yardımcı olduğu fark edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe eğitimi, yazma becerisi, yazma etkinliği, yazma yaklaşımı, süreç-tür temelli yazma yaklaşımı.

Abstract

Process-genre is one of the writing approaches that has been on the rise recently. Process-genre based approach; it is an approach to writing that draws on the strengths of product, process and genre approaches. The aim of this study is to examine the activities created according to the process-genre model in different literary genres and to evaluate the use and effectiveness of the process-genre based model in writing education. Qualitative research method was preferred in the study. The data of the study were obtained through document analysis. The documents of this study consist of three written expression activity designs prepared by a Turkish teacher according to the steps of the process-genre-oriented writing approach, and twenty-four written texts created by eight students in three different text types: petition, fable and informative text. The data obtained from the study were analyzed according to descriptive analysis. At the end of the study, it was understood that the process and genre knowledge was not given importance in the writing activities in

the textbook. It has been noticed that the texts produced in line with the activity designs prepared according to the process-genre-based approach, on the other hand, cover the stages such as planning, drafting, editing, and are suitable for the writing process and help to understand the genre-specific features.

Keywords: Turkish language education, writing skill, writing activity, writing approach, process-genre based writing approach.

Giriş

Dil, üzerinde yıllardır düşünülen, akıl yürütülen, araştırmalar yapılan bir varlıktır. İletişimde yadsınamaz yeri ve önemi vardır. Üstelik “dil, insanın ayrıcalık belgesidir. Çünkü hem doğada bir dili edinebilme özelliğine, yani dil yetisine sahip olarak doğan tek canlı insandır hem de diğer hiçbir iletişim dizgesi insan dili kadar yetkin değildir” (Keçik & Uzun Subaşı, 2003, s. 2). Bir olay ya da durumu anlama ve anlatma dilin çok yönlü, işlevsel oluşuna işaret etmektedir. Kendini ifade etmek güçlü bir istektir (Aral, 2011, s. 19). Kendini ifade etme yollarından biri olan yazma, “öznel ve bağımsız bir eylem, duygu ve düşüncelerin ben merkezden yansıtıldığı bir alan, yoğun bir aktarımdır” (Aral, 2011, s. 33). Göçer’in (2010a, s. 178) tanımına göre ise herhangi bir konuda duygu, hayal ya da özgün fikirlerin belli bir düzen ve bütünlük içinde yazıya geçirilmesidir. Duygu, düşünce ve tecrübeler yazma sürecinin uyarıcılarıdır. Aral (2011, s. 33), yazma sürecini değişik uyarılar ve duyularla yaşanan canlı bir süreç olarak değerlendirir ve insanda aşkınlık duygusu yarattığından söz eder. “Yazma eğitimi, amaçlı bir eğitim etkinliğidir. Konu seçiminden ortaya konulan çalışmaların değerlendirilmesine kadar öğrencilerin etkin olduğu, öğretmenin rehberlik rolünü üstlendiği dinamik bir süreci gerektirir” (Göçer, 2010b, s. 273). Metin üretme esasına dayalı bu süreçte “evreler, metnin düşünsel olarak düzenlenmesi ve metinsel olarak eklenmesi işlemlerine yöneliktir” (Keçik & Uzun Subaşı, 2003, s. 37). Metin, metinde ele alınan olgular ve kavramları bütünleştiren, konu gelişimini biçimlendiren içerik şemasını ve metin türüyle ilgili olan biçimsel şemayı (retorik kodlama şemasını) içerir (Keçik & Uzun Subaşı, 2003, s. 26). “Walter Kinsch ve Teun V. Dijk her metnin belirli iletişimsel amaçlara hizmet ettiğini belirtmektedir” (Keçik & Uzun Subaşı, 2003, s. 68). “Metin olmanın temel şartı iletişimsel bir amaç taşımasıdır. Her metin de iletişimsel amaçlarıyla koşut birtakım zorunlu dil öğelerini barındırır. Bir yazının, yazarın amacı doğrultusunda oluşan biçimsel ve içeriksel özelliklerine göre girdiği sınıfa ise metin türü denir” (Martin, 1989; Epstein, 2005’den akt: Dilidüzgün, 2021, s. 33). Her metin mutlaka bir edebî türe özgü özellikler yansıtır. Her

tür de kendine özgü özellikler barındırır. “Metin türlerine özgü özellikleri bilmek sadece okuduğunu anlamayı kolaylaştırılmaz, aynı zamanda yazma sürecinde de metnin nasıl üretileceği ve kurgulanacağı hususunda da öğrencilere yol gösterir” (Demirkan & Heppınar, 2017, s. 74). “Yazma amaç, içerik, sözcük dağarcığı, söz dizimi, dil bilgisi, süreç, teknik, katılımcı, düzenleme gibi bileşenlere ayrılır ve bunlardan birinin ağır basması sonucu biçimsel, işlevsel, yaratıcı yazma, süreç odaklı, içerik odaklı, okur/tür odaklı yazma yaklaşımları ortaya çıkar” (Dilidüzgün, 2021, s. 54). Ulusal ve uluslararası literatürde ürün, süreç, tür ve süreç-tür odaklı yazma yaklaşımlarına dönük çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

Yazma Eğitiminde Yaklaşımlar

Ürün Odaklı Yazma Yaklaşımı

“Ürün merkezli yaklaşımda, yazı yazmak düşüncelerin kaydedilmesi ya da kâğıda aktarılması olarak görülür” (Maltepe, 2006, s. 58-59). Öğrencilerin düşüncelerinden ziyade bilgileri nasıl organize ettikleri önemsenir. Ürünün esas alındığı uygulamalarda biçimci anlayışın hâkimiyeti söz konusudur (Tabak & Göçer, 2013, s. 149). Bunun yanı sıra bireylerin üreteceği metin; belirli bir bağlamdan, yazma sürecinden ve okuyuculardan bağımsız olarak değerlendirilmektedir. Bu yazma geleneği sonucu; sıradan, metin türü özelliklerini yansıtmayan, anlatım hataları bulunan niteliksiz metinler ortaya çıkmaktadır. Özdemir’e (2019, s. 550) göre, bu model, öğrencilerin öğrenme aşamasında metin incelemesi ve inceledikleri metni taklit etmeyi esas alarak öğrenilen geleneksel yazma yaklaşımıdır. İlgili yaklaşımın doğrusal bir yönde ilerlemesi ve yalnızca ürünü dikkate alması nedeniyle yazma boyunca bireyin yaşadığı sorunlar da saptanamaz. Türkçe derslerinde deyim ve atasözleri üzerinden metin yazma yahut belirli gün ve haftaların önemine yönelik gerçekleştirilen kompozisyon çalışmaları geleneksel yazma yaklaşımının amacına hizmet etmektedir.

Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımı

Geleneksel yazma yaklaşımına getirilen eleştiriler, süreç temelli yazma yaklaşımının doğumuna zemin hazırlamıştır. Süreç temelli yaklaşım, “1965 yılında Rohman ve 1970’lerde Emig yazma öğretim sürecinin tek seferlik bir çalışma ile değil, aşamalı ve uzun sürecek, birbirini takip eden bir dizi işlemle sonra kazanılabileceğini vurgulamıştır” (Tavşanlı & Kaldırım, 2020, s. 110). Bu yaklaşım, “yazmayı bir bilgi işleme modeli çerçevesinde ele almakta ve problem çözme stratejileri ve meta-bilişsel farkındalık yoluyla öğrenen bilişsel gelişime odaklanmaktadır” (Çakmak,

2017, s. 116). “Süreç yaklaşımında yazı, düşüncenin ve dilin keşfedilmesi; yenilenip değiştirilmesi olarak görülür, yazıyı yazmadan önce ve yazım esnasında ortaya çıkan farklı süreçlerle alt beceriler üstünde durulur ve stratejiler üretilir” (Oral, 2008, s. 24). Süreç boyunca yazılanlar üzerine yeniden düşünmeye, yazılanları gözden geçirerek düzenleme ve değerlendirmeye imkân tanıyan model, bireylerin yaratıcı yazma becerisini destekler. Metinden çok yazarın öncelendiği bu yazma modelinde, amaç yazma sürecinde yazarın düşüncelerinin çalışma şeklini ortaya çıkarmaktır (Bayat, 2019, s. 16). Söz konusu yaklaşım, “yazarların doğrudan hedefe ulaşmasını değil bir tür yazma ile ilişkili döngü mantığını benimsemektedir” (Akbaş, 2020, s. 3043). Başka bir deyişle yazma süreci doğrusal bir düzende ilerlemez. Yazma sürecinde, öğrenci kadar öğretmen de aktiftir. Daha açık bir ifadeyle öğretmen, yalnızca değerlendiren değil, geri bildirimleriyle rehberlik ederek öğrencinin yazmaya motive olmasını ve yazma potansiyelini ortaya çıkarmasını sağlayan kişidir. Süreç odaklı yazma aşamaları araştırmacılar tarafından farklı isimlerle gösterilmesine karşın yazma sürecinde izlenen aşamalardaki eylemler benzer niteliktedir (Berchini, 2015’ten akt: Dilidüzgün, 2021, s. 61). Süreç temelli yazma yaklaşımı yazım öncesi hazırlık, taslak yazma, gözden geçirme, düzeltme ve paylaşma aşamalarını kapsamaktadır.

Yazım Öncesi Hazırlık

Yazım öncesi, bireyleri yazmaya teşvik eden hazırlık aşamasıdır. Yazmaya başlamak üzere düşünceleri uyarır. Öğrencileri boş bir sayfaya yüzleşmekten, geçici fikirler üretmeye ve yazmak için bilgi toplamaya doğru hareket ettirir (Seow, 2002, s. 316). Yazar, bu aşamada yazacağı metnin amacına, konusuna, türüne, hedef kitlesine, duygu ve düşüncelerini nasıl organize edeceğine karar verir. Bu aşamada beyin fırtınası, kümeleme, soru sorma gibi stratejilerin kullanılabileceği gibi görsel, müzik, örnek metin gibi unsurlardan da yararlanılabilir.

Taslak Yazma

Taslak yazımında yazma öncesi elde edilen bilgi ve birikimlerden yararlanılarak yazılı üretime geçilir. “Bu aşamada öğrencilerden yazma öncesi aşamasında yaptıklarını gözden geçirerek konularıyla ilgili yazma üretimi yapmaları istenir” (Gezmiş Ceyhan, 2014, s. 51).

Gözden Geçirme

Gözden geçirme iletmek istenen anlamın ne kadar etkili bir şekilde verildiğini anlamak için yazılanların incelendiği (Seow, 2002, s. 2) basamaktır. Bu amaçla öğrenciler “yazdıklarını kontrol ederek oluşturdukları

metnin düzgün ve anlaşılır olup olmadığını incelerler. Bu aşamada yazılan metinde konu ile alakası olmayan, gereksiz veya eksik olan hususların tespit edilmesi beklenmektedir” (Yılmaz & Kadan, 2019, s. 562).

Düzenleme/Düzeltilme

Düzeltilme aşamasında yazar biçimsel kaygılarla hareket etmektedir. Bu amaçla metindeki yazım, noktalama ve dil bilgisi kullanımlarını inceler ve tespit ettiği eksikleri, hataları gidererek düzeltir.

Yayınlama/Paylaşma

Yayınlama/paylaşma aşamasında öğrenci, süreç sonunda meydana getirdiği metnini sunar. Paylaşmak için sınıf panoları, bloglar, okul dergi ve gazeteleri uygun yerlerdir.

Süreç odaklı yazma yaklaşımı bazı özellikleri bakımından eleştirilmektedir. Tüm metin türlerinin aynı süreci takip ettiği kabulü eleştirildiği ilk husustur (Badger & White, 2000). Başka bir deyişle metin türleri arasındaki ayrım dikkate alınmamaktadır. Yaklaşım, yazma boyunca yazarın hangi süreçlerden geçtiğini göstermesine karşın metne özgü dilsel tercihlerin neye dayandığını izah edememektedir (Gao, 2007’den akt: Akbaş, 2020, s. 3046). Yaklaşım, yazarın bilişsel ve “psikolojik durumuna odaklanmaktadır. Bu noktada yazar ve okuyucu arasındaki ilişkiyi göz ardı etmektedir” (Williams, 2003’ten akt: Özdemir, 2019, s. 555). Yaklaşımında görülen bu eksiklikler, tür temelli yazma yaklaşımını gündeme getirmiştir.

Tür Odaklı Yazma Yaklaşımı

Avustralya’da 1980 yıllarında ortaya çıkan tür odaklı yaklaşım, metin türlerinden hareketle yazma becerisini öğretmeyi hedeflemektedir (Jones & Derewianka, 2016 s. 25). Nagao’ya (2018, s. 130) göre, yaklaşım süreç yaklaşımının zayıflıklarına bir tepki olarak gelişmiştir. “Tür odaklı yazma yaklaşımı, metnin başarılı bir şekilde oluşturulması için sistematik rehberlik ilkelerini esas alarak yazma eğitimini destekleyen bir modeldir” (Akbaş, 2020, s. 3047) ve öğrenciye metnini oluştururken hedeflediği türün özelliklerini göz önüne alarak yazmasını öğretmeyi savunmaktadır (Oğuz & Doğan Kahtalı, 2020, s. 122). Yazmanın sosyal bir aktivite olduğunun altını çizen tür temelli yaklaşımda (Luu, 2011, s. 123) tür kavramı “konuşmacı veya yazarlar tarağından sosyal bağlamın taleplerine verilen yanıtlar olarak işlev gören herhangi bir türden, sözlü veya yazılı ayırt edici bir söylem kategorisi” (Swales, 1990: 33’ten akt: Tiryaki & Bilgili, 2020, s. 80) olarak tanımlanır. Bu yazma teorisine göre dilin sahip olduğu işlevler hem dil bilgisel öğeleri hem de söylem yapısını şekillendirmektedir (Seyedi, 2019, s.

42). “Anlatımın tüm türlerinde önemli olan; iletişime geçilen amacı, içeriği ve metin tipini karşılayan metin türlerinin oluşturulmasıdır. Kısaca yazma, metin türü edinci gerektirir. Bu edinc ise okuma metinlerinin bu bağlamda doğru okuması ve çözümlemesi ile dolaysız ilişkilidir” (Dilidüzgün, 2021, s. 57). Akbaş (2020, s. 3050) da metnin yazıldığı sosyal bağlamın analiz edilebilmesinin okuma becerilerinden yararlanılması anlamına geldiğini belirterek bu ifadeyi destekler. Yazmanın amaçlı bir eğitim etkinliği (Göçer, 2010b, s. 273) olmasından hareketle “türlerin, hep belli bir iletişim topluluğu ve belli hedefler için var olduğunu belirtmek, metinleri içinde geçtiği bağlama dikkat ederek incelemek çok önem taşımaktadır” (Yaylı & Yaylı, 2014, s. 145). “Yazılacak türün özellikleri yazma ürününe bir çerçeve yani biçim belirler. Türün özellikleri, sınırları belirlediği gibi ürünün içeriğini de biçimlendirir” (Yıldız, 2019, s. 301). Sonuç itibarıyla metin türünün özelliklerini bilmek oldukça önemlidir. Tür odaklı yaklaşımda öğretmen sınıfta bir uzman olarak öğrenciye rehberlik yapar, destek sağlar (Hyland, 2003, s. 18). Tür odaklı yazma yaklaşımının uygulama aşamaları bazı kaynaklarda ‘modelleme, uzlaşma ve inşa etme’ (Hyland, 2002’den akt: Akbaş, 2020, s. 3047) bazı kaynaklarda ise ‘model alma, birlikte yazma, serbest yazma ve yansıtma’ (Özdemir, 2019, s. 558-559) şeklinde verilmiştir. Tiryaki ve Bilgili (2020, s. 81-82) ise Masitoh ve Suprijadi’nin (2015, s. 41) Paltridge’den modelin son durumdaki aşamalarını amaçlarıyla birlikte sunduğu uyarlamasını şöyle aktarmışlardır:

Alan Bilgisi Oluşturma: Metnin konusu hakkında ortak bir deneyimin ve kültürel bağlamın oluşturulması.

Metnin Modellenmesi: Öğrencilerin alan bilgisi oluşturma aşamasında daha önce araştırdığı alanla ilgili bir türün tanıtılması.

Birlikte Yazma: Öğretmen ve öğrenciler tarafından, bir önceki aşamada zaten öğrenilmiş olan metne benzer metinler oluşturmak için birlikte çalışılması.

Bağımsız Yazma: Öğrencilerin seçilen tür içinde kendi metinlerini üretmek için bağımsız olarak çalışmaları.

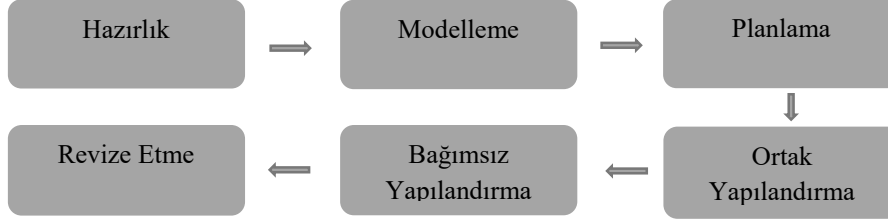
Tür temelli yazma yaklaşımına dönük çeşitli çalışmalar içinde derlemeye (Badger & White, 2000; Bhatia, 1997; Carstens, 2009; Dirgeyasa, 2016; Elshirbini Abd-ElFatah Elashri, 2013; Hyland, 2007; Jones & Derewianka, 2016; Lee, 2013), ders kitapları incelemesine (Tiryaki & Bilgili, 2020), türe yönelik farkındalık durumuna ve yazma performansına etkisine (Almacioğlu & Okan, 2018; Çakmak, 2017), yazma becerisi ve yazmaya tutumu üzerindeki etkisine (Elshirbini Abd-ElFatah Elashri, 2013; Luu, 2011; Myskow & Gordon, 2010) dönük çalışmalar bulunmaktadır. Derleme çalışmaları içinde tür odaklı yaklaşımının faydaları yanında

sınırlılıklarına da değinilmiştir (Badger & White, 2000; Bhatia, 1997; Carstens, 2009; Elshirbini Abd-ElFatah Elashri, 2013; Lee, 2013). Bawarshi (2000, s. 343), bu yaklaşımı öğrencilerin edebî metinleri tanımlamalarına ve yorumlamalarına yardımcı olmasıyla olumlu, öğrencilerin yaratıcılığına müdahale etmesiyle olumsuz olmak üzere iki yönden değerlendirmiştir. Badger ve White (2000, s. 157) ise yaklaşımın metin üretiminde öğrenmenin doğal sürecini, öğrenenlerin yaratıcılığını zayıflatarak onları pasif konuma getirdiğini ifade eder. Ayrıca öğretmenin tür bilgisinin yetersiz olması, yazma yaklaşımının etkililiğini sınırlandırabilir (Lee, 2013, s. 316).

Ürün, süreç ve tür temelli yaklaşımlarının sınırlılıkları, yeni bir yazma yaklaşım arayışı başlatmıştır. Onozawa (2010), dil becerilerini geliştirebilecek daha dengeli ve eklettik bir yaklaşımı savunarak süreç yaklaşımının birkaç yaklaşımı birleştirmeye imkân sağladığına işaret etmiştir. Özdemir (2019, s. 547) ise hem süreç hem de türü bir arada kullanabilecek alternatifler üzerinde durulması gerektiğinden söz ederek bu düşünceyi desteklemiştir.

Süreç-Tür Odaklı Yazma Yaklaşımı

Yazma öğretimi için yeni bir model olan süreç-tür yaklaşımı, Badger & White (2000) tarafından ürün, süreç ve tür yaklaşımlarının güçlü yönlerinin bir sentezidir. Ona göre etkili bir yazma metodolojisi; ürün, süreç ve tür yaklaşımlarının kavrayışlarını içermelidir (Badger & White, 2000, s. 157). Bu yaklaşım ürün yaklaşımında olduğu gibi öğrencilere girdi sunarak dil yapısı hakkında bilgi edinmeyi; tür yaklaşımında olduğu gibi yazma amacını, bağlam bilgisini ve süreç yaklaşımlarında olduğu gibi öğrenci potansiyellerinden yararlanarak dili kullanma becerilerini kazandırmayı amaçlamaktadır. Kim'e (2006, s. 39) göre, müfredatta süreç ve tür yaklaşımı dengelenirse öğrenciler, türlerin sosyal işlevlerini ve bu türlerin kullanıldığı bağlamları gerçekleştirmenin yanı sıra bütün bir yazma sürecini yaşayarak yazma becerilerini daha iyi geliştirebilirler. Salim vd. (2016) tarafından süreç-tür yaklaşımının aşamalarını "hazırlık, modelleme, planlama, ortak yapılandırma, bağımsız yapılandırma, düzenleme" olmak üzere sunmuş ve bir şekil yardımıyla model tanıtılmıştır.

Şekil 1. Süreç-Tür Yaklaşımının Altı Aşaması (Salim vd., 2016, s. 40).

Hazırlık: Öğretmen konuyu belirli bir türe atıfta bulunarak tanıtır. (Örn. anlatı/hikâye)

Modelleme: Öğretmen türün modelini veya yapısını tanıtır. (Örn. anlatı/hikâye)

Planlama: Öğretmen ve öğrenciler yazma konusu için beyin fırtınası yaparlar. İlgili malzemelerin okunması da kullanılabilir.

Ortak yapılandırma: Hem öğretmen hem de öğrenciler bir yazı oluşturmak için birlikte çalışırlar. Taslak oluşturma, gözden geçirme ve düzenleme işlemleri burada yapılır.

Bağımsız yapılandırma: Burada öğrenciler benzer bir konuya dayalı olarak bağımsız olarak yazarlar.

Revize etme: Öğrenciler son taslağa ulaşmak için yeni yazma konusunu gözden geçirip düzenlerler.

Özdemir'in (2019, s. 567-568) Badger & White'dan (2000)

aktardığına göre süreç-tür yazma modelini durum, amaç, yazının söylem alanı, biçimi ve stili üzerinde düşünme, planlama, taslak ve yayınlama olmak üzere altı aşama meydana getirmiştir.

Durum: Hangi yazı türünün hangi durumlarda kullanılacağı belirlenmesidir.

Amaç: Yazının sosyal bağlamda hangi amaca hizmet edeceğinin öğrencilere anlatılma aşamasıdır.

Yazının söylem alanı, biçimi ve stili üzerinde düşünme: Yazma sürecine yönelik alan, biçim ve stil gibi alt başlıkları belirleme ve yazarken bunları göz önüne alma. Söylem alanı, metnin konuşanın ya da yazarının amaçsal etkinliği ile metnin işlevinin toplamıdır.

Planlama: Bu aşamada öğrencilerin süreç temelli yazmanın planlama aşamasına uygun etkinlikler yapması sağlanır. Bu adımda öğrenciler beyin fırtınası, tartışma ve ilgili materyalleri okuma da dâhil olmak üzere konuyla ilgili şemalarını aktive eder.

Taslak: Süreç temelli yazmanın taslak sürecinde öğrencinin yaptığı plan çerçevesinde yazması beklenmektedir. Süreç-tür yaklaşımında ise tür temelli yaklaşımda olduğu gibi bu süreç ikiye ayrılır ve öncelikle birlikte yazma gerçekleştirilir. İkinci aşamada ise öğrencinin bağımsız yazabilmesi beklenir.

Yayınlama: Bu aşama düzenleme, değerlendirme ve paylaşmaya yönelik etkinlikleri kapsamaktadır.

Yapılan araştırmalar, yazma çalışmalarında süreç-tür yaklaşımını kullanmanın tek bir yaklaşımı kullanmaktan daha etkili olduğunu (Jarunthawatchai, 2010; Kim, 2006; Reonal, 2015; Salim vd., 2016; Tangpermpoon, 2008; Xu & Li, 2018) ve yazma eğitimindeki beklentiyi, ihtiyacı en iyi şekilde karşıladığını (Akgür, 2020) göstermiştir. Nitekim tür yaklaşımı, bir türe özgü dil özelliklerinin öğrenimine yardımcı olabilir ancak süreç yaklaşımına entegre edilmesiyle öğrencilerin yazma performansını artırabilir (Kim, 2006, s. 39). Tangpermpoon (2008) araştırmasında lisans düzeyindeki öğrencilerin yabancı dilde yazma öğretiminde süreç-tür modelinin tek bir yaklaşım kullanmaktan daha etkili olduğu sonucuna ulaşarak bu savı desteklemiştir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, farklı edebî türlerde süreç-tür modeline göre oluşturulan etkinlikleri incelemek ve yazma eğitiminde süreç-tür temelli modelin kullanımına, etkililiğine ilişkin değerlendirmede bulunmaktır. Süreç-tür temelli yazma kapsamında yapılan çalışmaların az sayıda olması, yazma öğretiminin farklı yazma yaklaşımlarının güçlü yönlerinden beslenerek etkili ve verimli olacağı düşüncesi bu çalışmanın önemini oluşturmaktadır.

Araştırmanın amacından hareketle şu araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

- Süreç-tür temelli yazma yaklaşımına göre oluşturulan dilekçe türündeki metinlerin niteliği nasıldır?
- Süreç-tür temelli yazma yaklaşımına göre oluşturulan fabl türündeki metinlerin niteliği nasıldır?
- Süreç-tür temelli yazma yaklaşımına göre oluşturulan bilgilendirici türdeki metinlerin niteliği nasıldır?

Yöntem

Çalışmanın Modeli

Çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Bütün disiplin ve uygulama alanlarında görülen temel nitel araştırmalar, eğitimde bulunan en yaygın nitel araştırma biçimleri olup veriler; görüşme, gözlem ya da doküman analizi yoluyla toplanmaktadır (Merriam, 2018, s. 23). Bu çalışma, nitel araştırma çerçevesinde doküman incelemesi tekniğiyle gerçekleştirilmiştir. Doküman inceleme araştırılması hedeflenen olgu ya da olaylar hakkında bilgi veren yazılı materyallerin analizini içermektedir (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 189). Bu bağlamda çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Çalışma Materyali/Dokümanı

Çalışmada incelenen dokümanlar bir Türkçe öğretmenin süreç-tür odaklı yazma yaklaşımının basamaklarına göre hazırladığı üç adet yazılı anlatım etkinlik tasarımı ve sekiz öğrencinin dilekçe, fabl, bilgilendirici metin olmak üzere üç farklı metin türünde oluşturduğu yirmi dört adet yazılı metindir. Farklı türlerde yazılmış öğrenci metinleri şu şekilde kodlanmıştır:

Tablo 1. Öğrencilerin Metinlerinden Oluşan Dokümanların Tür ve Kod Bilgisi

Doküman Türü Öğrencilerin Metinleri	Kod
Dilekçe	D ₁ , D ₂ , D ₃ , D ₄ , D ₅ , D ₆ , D ₇ , D ₈
Fabl	F ₁ , F ₂ , F ₃ , F ₄ , F ₅ , F ₆ , F ₇ , F ₈
Bilgilendirici Metin	B ₁ , B ₂ , B ₃ , B ₄ , B ₅ , B ₆ , B ₇ , B ₈

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmanın verileri, doküman incelemesi aracılığıyla elde edilmiştir. “Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyalleri kapsar” (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 189). Bir Türkçe öğretmeni tarafından süreç-tür odaklı yazma öğretimine göre hazırlanmış yazma etkinlik tasarımları, öğrencilerin yazılı metinleri ve ders kitabından seçilen yazma etkinlikleri çalışmanın verilerini meydana getirmektedir. Çalışmadan elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemine göre analiz edilmiştir. Verilerin önceden belirlenmiş temalara göre analiz edildiği ve yorumlandığı betimsel analizde temalar araştırma sorularına, gözlem, görüşme sürecinin sorularına ya da boyutlarına göre sunulabilir (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 239). Bu çalışmada, temalar araştırma sorularına göre belirlenerek ilgili dokümanlar incelenmiştir.

Çalışmanın Sınırlılığı

Çalışma, süreç-tür temelli yazma yaklaşımına göre hazırlanan yazılı anlatım etkinlik tasarımları ve süreç-tür odaklı yaklaşım kapsamında gerçekleştirilen yazma etkinlikleri sonucu üretilen dilekçe, fabl ve bilgilendirici metin türünde oluşturulmuş öğrenci metinleri ile sınırlandırılmıştır.

Bulgular

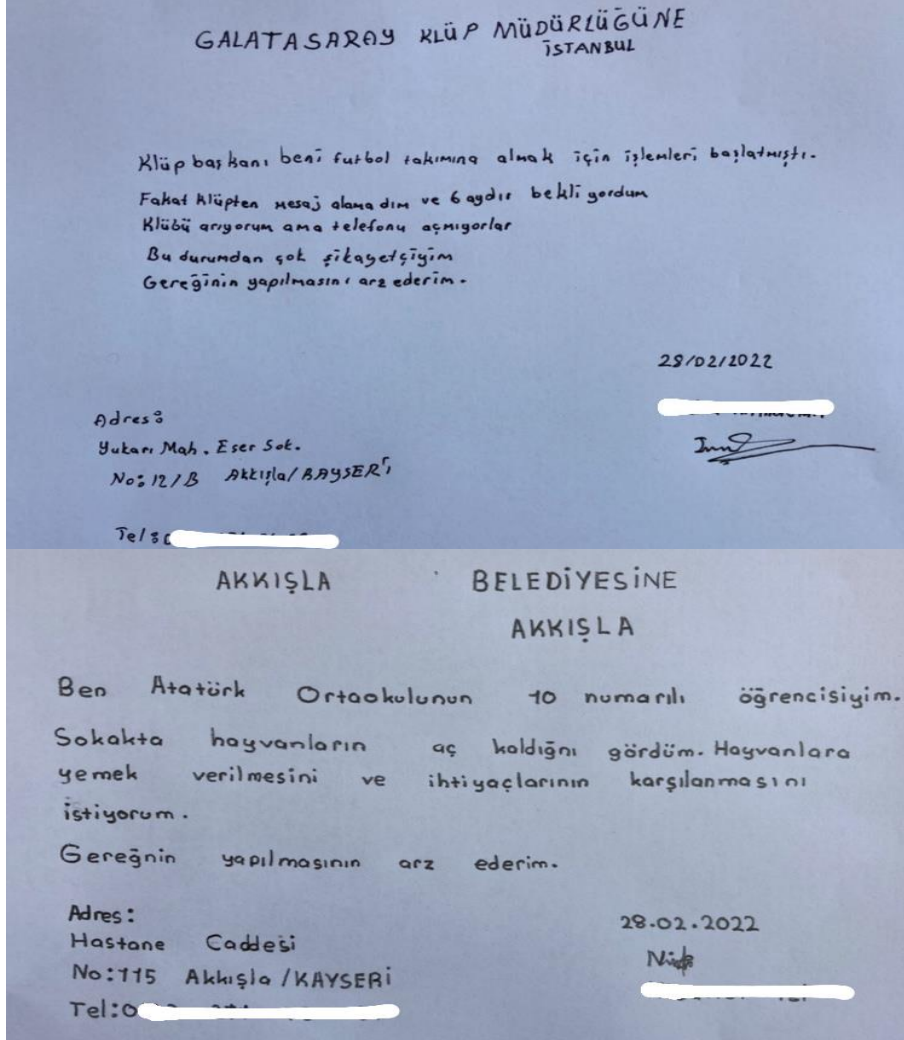
Çalışmanın bulgular bölümünde süreç-tür temelli yazma yaklaşımına uygun olarak hazırlanan yazma etkinlik tasarımları ve bu tasarımlar doğrultusunda oluşturulmuş öğrenci metinleri incelenmiştir.

Süreç-Tür Temelli Yazma Modeline Göre Oluşturulan Dilekçe Türündeki Metinlerin İncelenmesi Sonucu Elde Edilen Bulgular

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2019) T.5.4.14 kodlu "Kısa metinler yazar." kazanımının "Öğrenciler dilekçe yazmaya teşvik edilir." alt kazanımından hareketle dilekçe türünde yazılan metinlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda öncelikle Türkçe öğretmenin süreç-tür temelli yazma yaklaşımını dikkate alarak hazırladığı yazma etkinliği tasarımına bakılmıştır. Buna göre dilekçe yazımı altı aşamayı içermektedir:

- Durum: Öğretmen ayrıntıya girmeden dilekçe hakkında bilgi verir. Öğrencilerin dilekçe yazabilecekleri örnek olay tasarlanır. Örnek olaya göre "İlçede park sayısı yetersizdir. Bu durumdan şikâyetçi olan öğrenciler park yapılmasını talep etmektedir." Bu talep yazılı olarak ifade edilmelidir. Örnek olaydan hareketle kurum, kuruluş, kişi, resmiyet, arz etmek, istemek gibi kavramlara dikkat çekilir. Üretilecek yazılı metnin hangi kuruma, nasıl yazılacağına ilişkin öğrencilerin fikirleri alınır.
- Amaç: Öğrencilere bir dilekçe örneği sunulur ve dilekçeyi okumaları istenir. Okuduktan sonra öğrencilerin "Dilekçenin yazılma amacı nedir?" ve "Dilekçe kime/kimlere yazılır?" sorularına cevap vermeleri sağlanır.
- Yazının söylem alanı, biçimi ve stili üzerine düşünme: Öğrenciler örnek dilekçeye bakarak "Dilekçe nasıl yazılmıştır?", "Dilekçe hangi bölümlerden oluşmaktadır?", "Dilekçede nasıl bir dil kullanılmaktadır?" sorularını yanıtlamaya çalışır.
- Planlama: Öğretmen öğrencilerden dilekçe yazılabilecek durumlara örnek vermelerini ister. Öğrenciler beyin fırtınası yapar ve fikirlerini sınıf ortamında paylaşır.
- Taslak: Öğretmen dilekçenin nasıl yazılacağını açıklar. Öğrenciler, açıklamalara göre dilekçenin bölümlerini ve bölümlerin işlevlerini kavrar. Buna göre öğretmen ve öğrenciler süreç temelli yazma modelinin zihinsel hazırlık, taslak yazma, gözden geçirme, düzeltme ve paylaşma aşamalarına uyarak birlikte yazma çalışması gerçekleştirir.
- Yayınlama: Öğrenci, belirlediği örnek olay üzerinden süreç odaklı yazma modelinin aşamalarına uygun olarak dilekçe türünde bir metin meydana getirir.

Öğretmenin hazırladığı etkinlik tasarımına uygun olarak öğrenciler tarafından yazılmış dilekçe türündeki metinler incelenmiştir. İncelenen metinlere ait görsellerin ikisi Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2. D₂ ve D₅ Kodlu Yazılı Metinler

D₁, 3, 4 kodlu üç metin belediyeye, D₂ kodlu bir metin ise spor kulübüne yazılmış dilekçelerden oluşmaktadır. D₂, 4 şikâyet; D₁, 3 talep bildirmektedir. Metinlerde resmî ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Ayrıca kurum/kuruluş bilgisi, isim ve soy isim, imza, tarih, adres gibi detaylara yer verilmiştir. Görseldeki dilekçeler, türün yazım amacına ve stiline uygun olarak oluşturulmuştur.

D₅, 6, 7, 8 kodlu dilekçeler belediyeye yazılmış ve istekte bulunmak amacı taşımaktadır. Metinlerde kullanılan dil, dilekçeye uygundur. Sayfalarda kurum/kuruluş, isim, soy isim, imza, tarih ve iletişim gibi bilgilerin bulunması da türün söylem stiliyle özdeşleşmektedir. Türkçe

öğretmeninin süreç-tür yaklaşımına göre hazırladığı etkinlik tasarımı doğrultusunda öğrencilerin oluşturduğu D_{1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8} kodlu dokümanların az sayıda noktalama hatası içermesine rağmen dilekçenin özelliklerini yansıtmaktadır.

Süreç-Tür Temelli Yazma Modeline Göre Oluşturulan Fabl Türündeki Metinlerin İncelenmesi Sonucu Elde Edilen Bulgular

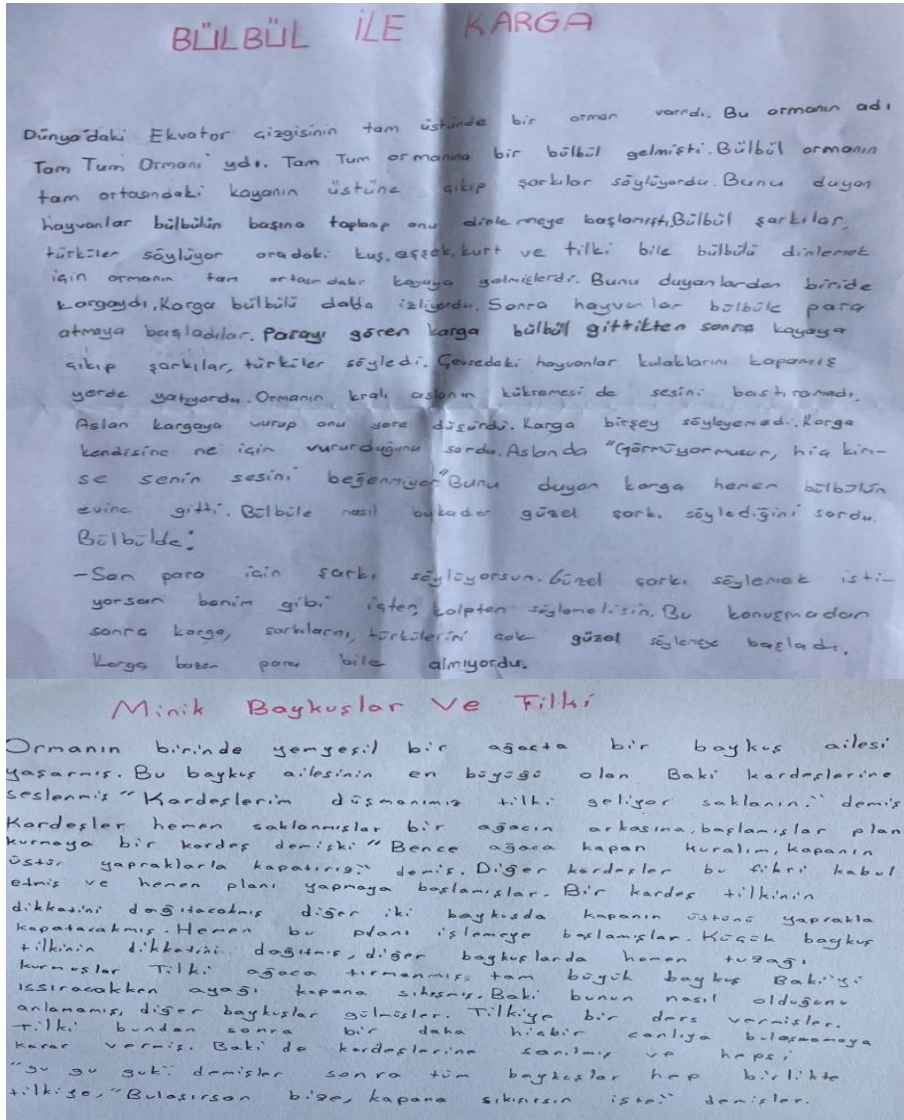
Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2019) T.5.4.3 kodlu "Hikâye edici metin yazar." kazanımı doğrultusunda fabl türündeki metinler incelenmiştir. Bu bağlamda Türkçe öğretmenin süreç-tür temelli yazma yaklaşımına göre hazırladığı yazma etkinliği tasarımına bakılmıştır. Etkinlik tasarımına göre fabl yazımı altı aşamadan meydana gelmektedir.

- Durum: Öğretmen detaya girmeksizin fabl hakkında bilgi verir. Fablın ders verici nitelikte olması, bu aşamanın hareket noktasıdır. Öğretmen yalanın doğuracağı olumsuz sonuçları konu alan bir çizgi film paylaşımında bulunur. Çizgi filmin kahramanları hayvanlardır. Çizgi filmde geçen olaydan hareketle öğüt vermek, eğlendirmek, ders çıkarmak, atasözü gibi ifadelere vurgu yapılır. Fabl ile ilgili verilen bilgilerden yola çıkarak "Çizgi film yazılı olarak nasıl anlatılabilir?" sorusu öğrencilere yönlendirilir ve öğrencilerin fikirlerini paylaşması beklenir.
- Amaç: Biri manzum diğeri mensur yazılmış iki fabl örneği öğrenciler tarafından okunur ve incelenir. Okuma metinlerinden biri İbrahim Şimşek'in "Hayvanlar da Konuşur" kitabından, diğeri ise Nazım Hikmet Ran'ın "La Fontaine'den Masallar" kitabından alınmıştır. Örnek metinler okunduktan sonra öğretmen, "Fabl hangi amaçla yazılmıştır?" ve "Fablın hedef kitlesi kimdir/kimlerdir?" sorularını cevaplaması için öğrencilere rehberlik eder.
- Yazının söylem alanı, biçimi ve stili üzerine düşünme: Öğrenciler her iki metnin söylem alanı, biçimi ve stili üzerine düşünmek için "Fabllar nasıl yazılmıştır?", "Fablların yazım biçimi içeriğini etkilemekte midir?", "Fabllarda geçen olay nasıl başlatılmış, geliştirilmiş ve bitirilmiştir?" sorularına yanıt arar.
- Planlama: Öğretmen öğrencilerden yazacakları fabl üzerine düşünmelerini ister. Bu bağlamda öğrencinin akranıyla, öğretmeniyle fikir alışverişi yapmasına imkân sağlanır. Ayrıca yazım öncesi aşamada öğrenciye ilham olması için hayvan, çiçek, bitki gibi unsurların olduğu görseller paylaşılır.
- Taslak: Öğretmen fablın manzum ve mensur olarak yazılabileceğini belirtir. Fabl yazılırken dikkat edilecek durumlar hakkında öğrencileri bilgilendirir. Bilgilendirme sonrasında

öğrenci öğretmeniyle süreç temelli yazmanın aşamalarına uygun olarak fabl yazar.

- Yayınlama: Öğretmen, tür hakkında bilgisi bulunan öğrencinin süreç temelli yazma modelinin basamaklarına uyarak bağımsız olarak fabl yazmasını bekler.

Süreç-tür temelli yazma yaklaşımına uygun olarak gerçekleştirilen yazma etkinliğine göre öğrencilerin hazırladığı fabl türündeki metinler incelenmiştir. İncelenen metinlere ait görsellerin ikisi Şekil 3'te sunulmuştur.

Şekil 3. F₁ ve F₅ Kodlu Yazılı Metinler

Fabl türünde oluşturulmuş F₁, 2, 3, 4 kodlu çalışmaların başlıkları sırasıyla “Bülbül ile Karga”, “Dostluk”, “Aslan ve Tilkinin Pişmanlığı”, “Köyün İsim Macerası”dır. Bülbül ile Karga metninin (F₁) kahramanları bülbül, karga, kurt, eşek, tilkidir. Dostluk metninin (F₂) kahramanları güvercin ve karıncadır. Aslan ve Tilkinin Pişmanlığı metninin (F₃) kahramanları aslan, tilki, tavuk ve baykuştur. Köyün İsim Macerası metninin (F₄) kahramanları aslan, kara yılan, kuzu, köpek, tavşandır. F₁, 2, 3, 4 kodlu dokümanlar mensur biçimde oluşturulmuştur. Bu çalışmaların ortak özelliklerinden biri kahramanlarının hayvan olmasıdır. Metindeki hayvanlar insana ait özellikleri taşımış ve konuşulmuştur. F₁, 2, 3 kodlu metinlerin sonunda okuyucu kendine ders çıkarabilirken F₄'te bu özelliğe rastlanmamaktadır. Örneğin F₁'de bir işi içten gelerek yapmanın, F₄'te cesur olmanın önemine vurgu yapılır. F₂'te kıskançlığın kötü bir duygu olduğuna ve F₃'te hırsızlık davranışının olumsuz sonuçlarına vurgu yapılır.

F₅, 6, 7, 8 kodlu dokümanlar sırasıyla “Tilkiye Verilen Ders”, “Minik Baykuşlar ve Tilki”, “Yalancı Tilki” ve “Ayının Macerası” başlıklarından meydana gelmektedir. Tilkiye Verilen Ders adlı metinde (F₅) kahramanları tilki, köpek ve tavuklar oluşturur. Minik Baykuşlar ve Tilki isimli metinde (F₆) kahramanlar baykuş ailesi ve tilkidir. Yalancı Tilki isimli fablın (F₇) kahramanları tilki, karınca ve diğer hayvanlardır. Ayının Macerası adlı fablın (F₈) kahramanları ayı, anne ayı ve arılardır. F₅, 6, 7, 8 kodlu çalışmalar mensur biçimde oluşturulmuştur. Metinlerdeki kahramanların tamamını hayvanlar oluşturur. Çalışmalarda hırsızlığın, kurnazlığın, bir canlıya kötülük yapmanın ve büyüklerin sözünü dinlememenin doğuracağı sonuçlar hakkında okuyucuya farkındalık kazandırmak amaçlanmaktadır. Bu yüzden ders verici nitelik taşımaktadır. Özellikle F₂, 3, 5, 7 kodlu dokümanlarda yapılan kötülükten, yanlıştan duyulan pişmanlıktan söz edilmiştir.

Çalışmaların çoğunda kahramanlardan biri tilkidir ve kurnazlığıyla tanınmaktadır. Öğrencilerin yazma çalışmaları öncesi incelediği metinlerin etkisinde kalması bu durumun nedeni olarak gösterilebilir.

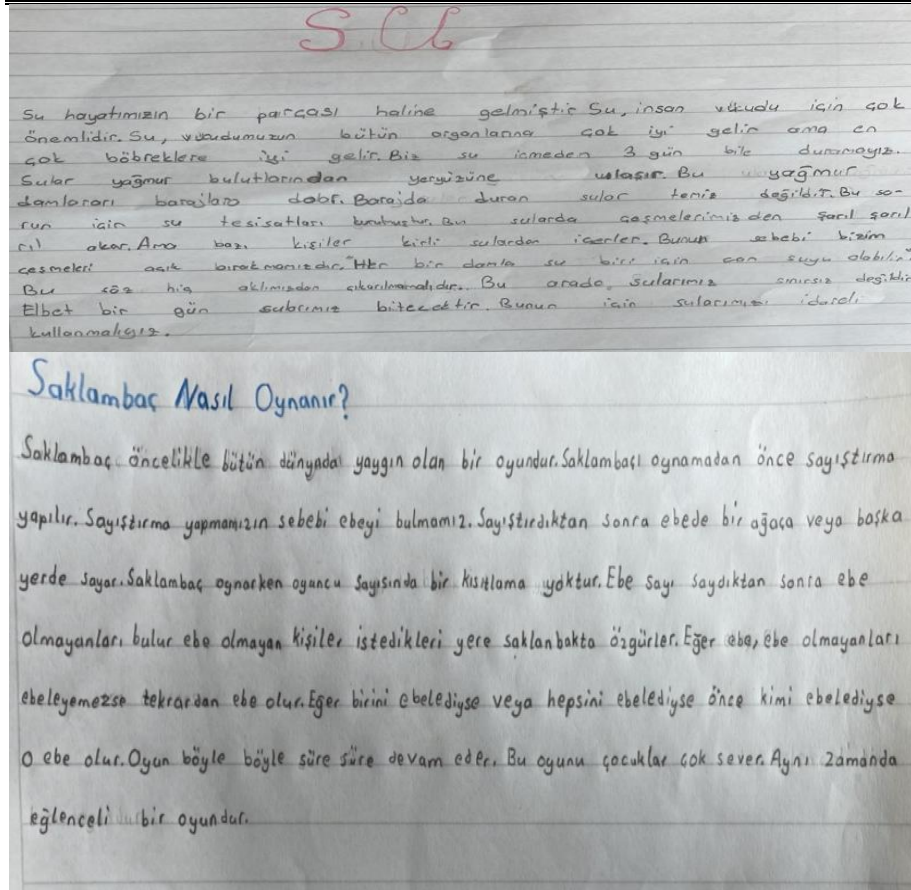
Süreç-Tür Temelli Yazma Modeline Göre Oluşturulan Bilgilendirici Türdeki Metinlerin İncelenmesi Sonucu Elde Edilen Bulgular

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2019) T.5.4.2 kodlu “Bilgilendirici metin yazar.” kazanımı rehber alınarak Türkçe öğretmeni tarafından hazırlanan yazma etkinliği tasarımı incelenmiştir. İlgili etkinlik

tasarımına göre bilgilendirici türdeki metnin yazımı altı aşamadan oluşmaktadır.

- Durum: Öğretmen öğrencilere bilgilendirici metnin tanımı, özelliklerine ilişkin bilgi verir. Bilgilendirme sonrası türe özgü nitelikleri yansıtan “sağlığın önemi” konulu bir metin okunur. Metnin içeriğinden hareketle bilgi vermek, açıklamak, öğretmek kavramlarına değinilir. Ardından “Sağlığın önemini anlatan bilgilendirici bir yazı başka nasıl yazılabilirdi?” sorusu öğrencilere yönlendirilir ve öğrencilerin fikirlerini paylaşması beklenir.
- Amaç: Bilim ve Çocuk dergisinden alınan “Yaşlılık Bir Hastalık mıdır?” başlıklı bilgilendirici metin örneği öğrencilerle paylaşılır. Öğrenciler, metni okur ve inceler. Akabinde öğretmen öğrencilerin cevaplama için “Bilgilendirici metin hangi amaçla yazılmıştır?” ve “Bilgilendirici metin kime/kimlere seslenmektedir?” sorularını yönlendirir ve öğrencilerin yanıt vermesini bekler.
- Yazının söylem alanı, biçimi ve stili üzerine düşünme: Öğrenciler metnin söylem alanı, biçimi ve stili üzerine düşünür. Bunun için “Bilgilendirici metin nasıl yazılmıştır?”, “Bilgilendirici metinde konu nasıl işlenmiştir? “Bilgilendirici metinde dil nasıl kullanılmıştır?” gibi sorulara cevap aranır.
- Planlama: Öğretmen öğrencilerin bilgilendirici metin hakkında düşünceleri ve yazacakları metni planlamaları için zaman verir. Bu esnada konu, ana fikir, hedef kitle, kullanılacak dil üzerine düşünülür. Konu, öğrenci tarafından belirlenebileceği gibi akran ya da öğretmen yardımını alınabilir.
- Taslak: Öğretmen bilgilendirici metni yazarken nelere dikkat edileceğine dair açıklama yapar. Açıklama sonrasında öğretmen ve öğrenci süreç temelli modelin basamaklarına uygun şekilde bilgilendirici bir metin yazar.
- Yayınlama: Öğretmen, bilgilendirici metnin neden ve nasıl yazıldığını öğrenen öğrencinin süreç temelli yazma modelinin aşamalarına uygun ve bağımsız şekilde metin oluşturmasını bekler.

Öğretmenin yazma etkinliği tasarımına uygun olarak oluşturulan bilgilendirici türdeki metinler incelenmiştir. İncelenen metinlerin ikisine Şekil 4’te yer verilmiştir.

Şekil 4. B₄ ve B₅ Kodlu Yazılı Metinler

Bilgilendirici metin türünde yazılmış B₁, 2, 3, 4 kodlu dokümanların başlıkları sırasıyla “Pandalar”, “Arkadaşım Futbol”, “Kayseri’nin İlçesi Akkışla” ve “Su”dur. Pandalar metni (B₁) başlıktan da anlaşılacağı üzere pandaların bulunduğu sınıfa, beslenme şekline, fiziksel özelliklerine, yaşadığı coğrafyaya dair bilgi vermektedir. Arkadaşım Futbol metninde (B₂) futbolun bir oyun olduğundan ve bu oyunun kurallarından söz edilmektedir. Kayserinin İlçesi Akkışla metni (B₃) Akkışla’nın tarihi, iklimi ve kültürü ile ilgilidir. Su isimli metinde (B₄) suyun insan hayatındaki önemi anlatılmaktadır. B₁, 2, 3, 4 kodlu çalışmaların tamamında okuyucuyu bilgilendirmek, bir konu hakkında bilgi vermek amaçlanmaktadır. Bu bağlamda Türkçe öğretmenin yazma etkinlik tasarımından yararlandığı süreç-tür temelli modelinin, tür özelliklerine uygun ve planlı metin yazımına yardımcı olduğu sonucuna varılabilir.

Bilgilendirici metin türünde yazılmış B₅, 6, 7, 8 kodlu dokümanların başlıkları sırasıyla “Saklambaç Nasıl Oynanır?”, “Küçük Mavi Penguen”, “Sadık Kedi Sarman” ve “Tabat Krallığı”dır. Saklambaç Nasıl Oynanır? (B₅) adlı metin saklambacın bir çocuk oyunu olduğundan ve kurallarından söz etmektedir. Küçük Mavi Penguen metninde (B₆) bir kuş türünün fiziksel özelliği, beslenme biçimi, yaşama süresi hakkında açıklama yapılmıştır. Sadık Kedi Sarman metninde (B₇), bir kedi türü olan sarmanın dış görünüşü betimlenmiş, cinsinin nitelikleri anlatılmıştır. Tabat Krallığı başlıklı yazı (B₈), Ganişeyh’te kurulduğuna inanılan bir krallık hakkında bilgi vermektedir. İlgili dört doküman tür özelliklerine uygun olarak oluşturulmuştur. Yazılar bilgilendirme, öğretme, düşündürme, açıklama amacı taşımaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Literatürde yazma eğitimi kapsamında ürün, süreç, tür odaklı olmak üzere çeşitli yazma yaklaşımları yer bulmuştur. İlgili yaklaşımlar, çeşitli eleştirilere maruz kalmış ve zamanla yeni bir yazma modeline ihtiyaç duyulmuştur. Araştırmaya konu olan süreç-tür odaklı yazma yaklaşımı, Badger & White (2000) tarafından ürün, süreç ve tür yaklaşımlarının güçlü yönlerinin bir sentezi olarak yaratılmıştır. Süreç-tür yaklaşımına dönük araştırmaların ortak sonucu, bu yaklaşımın tek bir yaklaşımı kullanmaktan daha etkili olduğunu (Badger & White, 2000; Jarunthawatchai, 2010; Kim, 2006; Reonal, 2015; Salim vd., 2016; Tangpermpoon, 2008; Xu & Li, 2018), yazma becerisini geliştirdiğini (Foo, 2007; İpek, 2021; Jarunthawatchai, 2010; Kihal, 2015), yazma başarısını artırdığını ve yazma stratejileriyle ilgili farkındalık sağladığını (Babalola, 2012; Chang, 2016; Handayani & Siregar, 2013; Maarof & Maarof, 2017) göstermektedir. Bu çalışmanın amacı, farklı edebî türlerde süreç-tür modeline göre oluşturulan etkinlikleri incelemek ve yazma eğitiminde süreç-tür temelli modelin kullanımına, etkililiğine ilişkin değerlendirmede bulunmaktır. Bu amaçla bir Türkçe öğretmeni tarafından süreç-tür odaklı yazma öğretiminin basamaklarına göre hazırlanan üç adet yazılı anlatım etkinlik tasarımı, sekiz öğrencinin dilekçe, fabl ve bilgilendirici metin türünde oluşturduğu yirmi dört adet yazılı metin incelenmiştir.

Birinci araştırma sorusuyla Türkçe öğretmenin süreç-tür modelinde hazırladığı yazma etkinlik tasarımına göre oluşturulan dilekçe türündeki öğrenci metinlerin niteliğini araştırılmak istenmiştir. Süreç-tür yaklaşımını temel alan yazma etkinlik tasarımı; durum, amaç, yazının söylem alanı, biçimi ve stili üzerine düşünme, planlama, taslak, yayınlama

olmak üzere altı aşamayı içermektedir. Öğrencilerin dilekçe türündeki metinleri bu tasarımı dikkate alarak oluşturulmuştur. D_{1, 3, 4, 5, 6, 7, 8} kodlu dilekçe türündeki yedi metin belediyeye, D₂ kodlu bir metin ise spor kulübüne yazılmıştır. Dilekçelerin bir kısmı şikâyet etme, bir diğer kısmı ise istekte bulunma amacı taşımaktadır. Dokümanların tamamında resmî ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Ayrıca kurum/kuruluş bilgisi, isim ve soy isim, imza, tarih, adres gibi bilgilere yer verilmiştir. Öğrencilere ait dokümanlar söylem amacına ve stiline uygunluk göstermektedir. Elde edilen bu sonuç Jarunthawatchai'nin (2010) çalışmasıyla benzerlik taşır. Çalışmaya göre bir devlet üniversitesinde İngilizce kursundaki öğrenciler deney ve kontrol grubu olarak ayrılmıştır. Deney grubundaki öğrencilere yazma eğitiminde süreç-tür temelli yaklaşım uygulanırken kontrol grubundaki öğrencilere süreç temelli yaklaşım uygulanmıştır. Çalışmanın sonunda deney grubundaki öğrencilerin metinlerinin dili ve içeriği gelişme kontrol grubuna göre gelişme göstermiş, metin türlerine ilişkin farkındalıkları artmıştır.

İkinci araştırma sorusuyla Türkçe öğretmenin süreç-tür modelinde hazırladığı yazma etkinlik tasarımı doğrultusunda oluşturulan fabl türündeki öğrenci çalışmalarının niteliği araştırılmıştır. Buna göre öğrencilerin tasarımdan hareketle yazdığı fabllar incelenmiş ve F_{1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8} kodlu dokümanların tamamı mensur biçimde oluşturulduğu fark edilmiştir. Kahramanlarının tamamının hayvanlardan oluştuğu ilgili dokümanlarda hayvanlar kişileştirilmiş ve konuşturulmuştur. F₄ haricindeki F_{1, 2, 3, 5, 6, 7, 8} kodlu fablların ders verici niteliklere sahip olduğu fark edilmiştir. Kimi çalışmada kıskançlığın kötü bir duygu olduğu mesajı verilirken kimi çalışmada hırsızlığın doğurduğu olumsuz sonuçlardan söz edilmiştir. Fabllardaki kurgular özgün nitelik taşımaktadır. Öğrencilerin yazdığı metinlerde dikkat çeken hususlardan biri çalışmaların birçoğunda ana kahramanın tilki olması ve kurnazlığı ile bilinmesidir. Metinlerdeki bu benzerliğin nedeni öğrencilerin yazım öncesi incelediği örnek metinlerin etkisi olarak değerlendirilebilir.

Üçüncü araştırma sorusuyla Türkçe öğretmenin süreç-tür modelinde hazırladığı yazma etkinlik tasarımına göre oluşturulan bilgilendirici türündeki öğrenci çalışmalarının niteliği araştırılmak istenmiştir. Hazırlanan etkinlik tasarımından hareketle oluşturulan B_{1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8} kodlu çalışmaların amacı bir konu hakkında bilgi vermek, bir durumu açıklamak ya da öğretmektir. Örneğin çalışmalardan birinde suyun insan yaşamındaki yeri ve önemi anlatılırken başka bir çalışmada canlının

özelliklerinden söz edilmektedir. Çalışmaların her biri farklı konular içermektedir ve yazma öncesinde okunan örnek metinle benzerlik göstermemektedir. Seçilen konularda verilen bilimsel bilgiler yazım öncesi hazırlık yapıldığını; metnin planlı yazımı ise taslak sonrası gözden geçirme, revize etme gibi aşamaların kullanıldığını düşündürmektedir.

Sonuç olarak süreç-tür temelli yazma yaklaşımı durum, amaç, yazının söylem alanı, biçimi ve stili üzerine düşünme fırsatı sunması yönüyle diğer yazma yaklaşımlarından daha etkili olduğu ve yazılı anlatım becerilerini geliştirdiği söylenebilir. Maarof & Maarof (2017), süreç-tür temelli yazma yaklaşımına göre eğitim alan bireylerin yazma performanslarının daha iyi olduğunu tespit etmiştir. Nitekim Tangpermpoon (2008) da lisans öğrencilerinin yabancı dilde yazma öğretiminde süreç-tür modelini kullanmış ve modelin etkili olduğu sonucuna ulaşarak bu savı desteklemiştir. Benzer şekilde Xu & Li'nin (2018) çalışmasında yabancı dil olarak İngilizce öğrenen ileri düzeydeki öğrencilere akademik yazma becerisini kazandırmak üzere kullandığı süreç-tür temelli yazma yaklaşımının etkililiği araştırılmış ve yaklaşımın süreç yazma becerilerini kullanmaya teşvik ederken disipline özgü akademik yazma türünü anlamaya yardımcı olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenlerin süreç-tür yaklaşımına ilişkin algılarının araştırıldığı bir başka çalışmada ise (Salim vd., 2016) yaklaşımın yapılandırılmış bir yazma öğretimi sunduğu ve kullanım kolaylığı sağladığı sonuçlar arasında yer almıştır.

Öneriler

- Öğretmenler, öğrencilerin edebî türler arasındaki ayrımı görebilmesi için yazma etkinliklerini seçkin yazarların seçkin eserleriyle destekleyebilir.
- Yazma eğitimi, türe ilişkin bilgiler bir ders notu şeklinde sunulması ya da ezberletilmesi yerine birden fazla örnek metin üzerinde incelemeler yapılarak gerçekleştirilebilir.
- Yazma çalışmaları öğrencilerin metni taklit etmesiyle değil metin türüne özgü özellikleri fark etmesini sağlayacak şekilde bir süreçte yayılarak uygulanabilir.
- Türkçe ders kitaplarındaki yazma etkinliğinde yazılması istenen metin türü ile öncesinde verilen okuma metni tür bakımından özdeş olabilir.
- Türkçe ders kitaplarındaki yazma etkinlikleri, ürün yaklaşımından sıyrılarak süreç ve tür yaklaşımlarının güçlü yönlerinden beslenerek yapılandırılabilir.

- Hizmet içi eğitimde, Eğitim Fakültelerinde, yazarlık atölyelerinde hedef kitleye yeni yazma yaklaşımları tanıtılarak uygulama alanı yaratılabilir.

Kaynakça

- Adalı, O. (2003). *Anlamak ve anlatmak*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Akbaş, E. (2020). Yabancı dil eğitiminde yazma eğitimi yaklaşımlarının gözden geçirilmesi ve yazma becerisinin diğer becerilerle ilişkilendirilmesi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 3038-3082.
- Akgür, T. (2020). *Gereksinim çözümlemesine dayalı süreç-tür odaklı Çince yazılı anlatım ders aracı önerisi*. Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Almacioğlu, G. (2017). *Genre-based approach to writing instruction for students at English language and literature department*. Unpublished PhD dissertation, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Almacioğlu, G., & Okan, Z. (2018). Genre-based approach to writing instruction for students at an English language and literature department. *Eurasian Journal of Applied Linguistics*, 4(1), 71-100.
- Aral, İ. (2011). *Yazma büyüğü*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Babalola, L. H. A. (2012). Effects of process-genre approach on the written English performance of computer science students in a Nigerian polytechnic. *Journal of Education and Practice*, 3(6), 1-6.
- Badger, R., & White, G. (2000). A process genre approach to teaching writing. *ELT Journal*, 54(2), 153-160.
- Bawarshi, A. (2000). The genre function. *College English*, 62(3), 335-360.
- Bayat, N. (2014). Sürece dayalı yazma yaklaşımının yazma başarısı ve kaygısı üstündeki etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(3), 1123-1141.
- Bhatia, V. K. (1997). Genre-mixing in academic introductions. *English for Specific Purposes*, 16(3), 181-195.
- Carstens, A. (2009). *The effectiveness of genre-based approaches in teaching academic writing: subject-specific versus cross-disciplinary emphases*. Unpublished PhD dissertation, University of Pretoria, South Africa.
- Chang, W. (2016). *A study on the effects of blogs in EFL process/genre-based writing classrooms and its relationship with college students'*

- writing strategies. Unpublished PhD dissertation. University of Durham.
- Çakmak, F. (2017). A case study on teacher practice of genre-based writing and classroom interaction patterns at an advanced level. *The Literacy Trek*, 3(2), 114-129.
- Cavkaytar, S. (2010). İlköğretimde yazılı anlatım becerilerinin geliştirilmesinde yazma süreci modelinden yararlanma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(10), 133-139.
- Demirkan, M., & Heppinar, G. (2017). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde “metin türü odaklı açıklayıcı metin yazma modeli”. *Turkophone*, 4(2), 73-86.
- Dilidüzgün, Ş. (2019). Yazma becerisinin önemi. *Yazma ve eğitimi* (Ed. N. Bayat), içinde (s. 187-223). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Dilidüzgün, Ş. (2021). *Süreç ve tür odaklı okuma ve yazma eğitimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Dirgeyasa, I. W. (2016). Genre-based approach: What and how to teach and to learn writing. *English Language Teaching*, 9(9), 45-51.
- Elshirbini Abd-ElFatah Elashri, I. I. (2013). The effect of the genre-based approach to teaching writing on the EFL Al-Azhr secondary students' writing skills and their attitudes towards writing. *Online Submission*.
- Foo, T. C. V. (2007). *The effects of the process-genre approach to writing instruction on the expository essays of ESL students in a Malaysian secondary school*. Unpublished PhD dissertation. Universiti Sains Malaysia
- Gezmiş Ceyhan, N. (2014). Süreç odaklı yazma yaklaşımının yazma dersindeki yeri ve etkisi. *Dil Dergisi*, 163, 46-63.
- Göçer, A. (2010a). Türkçe öğretiminde yazma eğitimi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(12), 178-195.
- Göçer, A. (2010b). Eğitim fakültesi öğrencilerinin yazılı anlatım becerilerinin süreç yaklaşımı ve metinsellik ölçütleri ekseninde değerlendirilmesi (Niğde Üniversitesi örneği). *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(1), 271-290.
- Handayani, S. W., & Siregar, M. (2013). Improving students' writing achievement through the process genre approach. *Journal of English Language Teaching of FBS Unimed*, 2(2), 1-12.
- Hyland, K. (2003). Genre-based pedagogies: A social response to process. *Journal of Second Language Writing*, 12(1), 17-29.

- Hyland, K. (2007). Genre pedagogy: Language, literacy and L2 writing instruction. *Journal of Second Language Writing*, 16(3), 148-164.
- İpek, O. (2021). *Süreç-tür yazma modelinin öğretmen adaylarının ikna edici yazma becerilerini geliştirmeye etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bolu.
- İpşiroğlu, Z. (2006). *Yaratıcı yazma çalışmalarında yazınsal metinlerin işlevleri*. İstanbul: Morpa Yayıncılık.
- Jarunthawatchai, W. (2010). *A process-genre approach to teaching second language writing: Theoretical perspective and implementation in a Thai University Setting*. University of Southampton, Faculty of Law, Arts & Social Sciences School of Humanities.
- Jones, P., & Derewianka, B. (2016). A brief history of genre pedagogy in Australian curriculum and practice. *Sprogforum*, 63, 24-34.
- Kansızoğlu, H. B., & Bayrak Cömert, Ö. (2017). Süreç odaklı yazma yaklaşımlarının yazma başarısına etkisi: Bir meta analiz. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 46(2), 541-586.
- Keçik, İ., & Uzun Subaşı, L. (2003). *Sözlü ve yazılı anlatım*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kıhal, H. S. (2015). *The impact of process-genre oriented instruction on essay writing: A case of third year students of English language at Biskra University*. Unpublished PhD dissertation. Mohamed Khider University.
- Kim, M. (2006). Genre-based approach to teaching writing. *HPU TESL Working PaperSeries*, 4(2), 33-39.
- Luu, T. T. (2011). Teaching writing through genre-based approach. *BELT-Brazilian English Language Teaching Journal*, 2(1), 121-136.
- Lee, N. K. (2013). The genre-based writing instruction in EFL. *Language Research*, 49(2), 311-332.
- Maarof, E., & Maarof, N. (2017). The effect of process-genre approach on EFL students' writing performance. *Applied Science and Technology*, 1(1), 47-52.
- Maltepe, S. (2006). Türkçe öğretiminde yazılı anlatım uygulamaları için bir seçenek: Yaratıcı yazma yaklaşımı. *Dil Dergisi*, 132, 56-66.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. (Çev. S. Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Milli Eğitim Bakanlığı. (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1-8. sınıflar)*. Ankara.
- Myskow, G., & Gordon, K. (2010). A focus on purpose: Using a genre approach in an EFL writing class. *ELT Journal*, 64(3), 283-292.
- Nagao, A. (2018). A genre-based approach to writing instruction in EFL classroom contexts. *English Language Teaching*, 11(5), 130-147.
- Oğuz, B., & Doğan Kahtalı, B. (2020). Yazma stratejilerine yönelik bir derleme çalışması ve stratejilerin yazma kazanımlarıyla ilişkisi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 119-137.
- Onozawa, C. (2010). A study of the process writing approach. *Research Note*, 10, 153-163.
- Oral, G. (2008). *Yine yazı yazıyoruz*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Özdemir, E. (2012). *Anlatım sanatı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özdemir, O. (2019). Yazma eğitiminde süreç, tür ve süreç-tür temelli yaklaşımların kullanımları. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(1), 545-573.
- Özkan, M., Tören, H., & Esin, O. (2001). *Yükseköğretimde Türk dili yazılı ve sözlü anlatım*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Reonal, A. M. (2015). Process-genre approach in teaching expository writing in secondary ESL classes. *International Journal of Social Science and Humanities*, 3(3), 187-191.
- Salim, N. A., Walker, Z. M., & Rosenblatt, K. (2016). Teacher perceptions on the effectiveness of a process-genre approach on the writing skills of students with dyslexia. *Asia Pasific Journal of Developmental Differences*, 3(1), 35-61.
- Seow, A. (2002). The writing process and process writing. *Methodology in language teaching: An anthology of current practice* (Eds J. C. Richards and W. A. Renandya) in (pp. 315-320). Cambridge University Press.
- Seyedi, G. (2019). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde akademik yazma öğretimi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara.
- Tabak, G., & Göçer, A. (2013). 6-8. Sınıflar Türkçe dersi öğretim programının ürün ve süreç odaklı yazma yaklaşımları çerçevesinde değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 147-169.

- Tangpermpoon, T. (2008). Integrated approaches to improve students writing skills for English major students. *ABAC Journal*, 28(2), 1-9.
- Tavşanlı, Ö. F., & Kaldırım, A. (2020). Türkiye’de süreç temelli yazma yaklaşımı: Bir tematik analiz çalışması. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 9(1), 108-138.
- Tiryaki, E. N., & Bilgili, S. (2020). Yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarının tür odaklı yazma yaklaşımı bağlamında karşılaştırılması. *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Yeni Yönelimler 2*, 79-100.
- Yalınkılıç, K. (2019). Metin yapılandırma modeli. *Yazma ve eğitimi* (Ed. N. Bayat) içinde (ss. 47-72). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Xu, X., & Li, X. (2018). Teaching academic writing through a process-genre approach: A pedagogical exploration of an EAP program in China. *TESL-EJ*, 22(2), 1-21.
- Yaylı, D., & Yaylı, D. (2014). Tür odaklı yabancı dil öğretimi ve yabancı dil olarak Türkçe. *Hacettepe Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Araştırmaları Dergisi*, 1, 143-152.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Seçkin Yayınları.
- Yıldız, D. (2019). Yazmayla ilişkili psikolojik nitelikler. *Yazma ve eğitimi* (Ed. N. Bayat) içinde (ss. 297-327). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Yılmaz, M., & Kadan, Ö. F. (2019). Sınıf öğretmenlerinin süreç temelli yazmaya yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 27, 559-772.

Use of Process- Genre Focused Writing Approach in Written Education

Extended Summary

Writing training is a purposeful educational activity. Within the scope of writing education in national and international literature, there are various writing approaches such as product, process and genre oriented. These approaches have been criticized for various reasons. These criticisms showed the need for a new writing approach. As a result of this, the process-genre-oriented writing approach has come to the fore. This writing approach was created by Badger & White (2000) as a synthesis of the strengths of the product, process, and genre approaches. By balancing the process and genre-oriented writing approach, the social functions of text genres and the contexts in which these genres are used can be understood. In addition, writing skills are developed by internalizing the writing process. The process-genre approach consists of six stages: preparation, modelling, planning, co-structuring, independent structuring, and editing.

The aim of the research is to examine the activities created according to the process-genre model in different text types and to evaluate the use and effectiveness of this writing model. The fact that there are few studies conducted within the scope of process-genre-based writing and the thought that writing teaching will be effective and productive by feeding on the strengths of different writing approaches constitute the importance of this study. The study sought answers to the following research questions:

- What is the quality of the petitions created according to the process-genre-based writing approach?
- What is the quality of fables created according to the process-genre based writing approach?
- What is the quality of the informative texts created according to the process-genre-based writing approach?

This study was carried out with the document analysis technique within the framework of qualitative research. Document analysis includes the analysis of written materials that provide information about the targeted phenomenon or events. In this study, three written expression activity designs prepared by a Turkish teacher according to the steps of the process-genre-oriented writing approach and twenty-four written texts created by eight students in three different text types as petition, fable and informative text were examined. The data obtained from the study were analyzed according to the descriptive analysis method. The themes of this study were determined according to the research questions.

The first result of the study showed that an official and understandable language was used in all of the petitions prepared according to the process-genre oriented writing model. In addition, information such as institution/organization information, name and surname, signature, date, address are included. The documents belonging to the students showed compliance with the purpose and style of the discourse. The second result of the study is that in all the fables prepared according to the process-genre-oriented writing model, the animals, which are the main protagonists, are personified and made to talk. Fables are instructive. The fiction of the fables is original. In many of the texts written by the students, the main hero is the fox. The reason for this similarity in the texts can be considered as the effect of the sample texts that the students examined before writing. The third result of the study is that informative texts prepared according to the process-genre oriented writing model have the purpose of giving information, explaining a situation or teaching. The topics of the texts are different from each other. Doing research on selected topics and spending a long time on the text ensured that the information in the text was reflected consistently. In addition, an understandable and simple language was used in the texts. Based on the results of the research, it has been understood that the process-genre based writing approach can be used in writing education and has an important role in the development of written expression skills.

THE MENEACHMEUS AS A MIXTURE OF OLD AND NEW COMEDY

Eski ve Yeni Komedinin Karışımı Olarak Menaechmi Oyunu

Sevcan IŞIK

Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

sevcan.isik@inonu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4696-330X>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 8/2 Ekim /October 2022 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	21.02.2022
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	09.05.2022
Sorumlu Yazar- <i>Corresponding Author</i> :	Sevcan IŞIK
Sayfa Aralığı- <i>Page Range</i> :	361-372
Doi Numarası- <i>Doi Number</i> :	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.1076912

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

THE MENEACHEMEUS AS A MIXTURE OF OLD AND NEW COMEDY
Eski ve Yeni Komedinin Karışımı Olarak Menaechmi Oyunu

Sevcan IŞIK

Öz

Antik Yunan edebiyatında komedi popüler bir tiyatro türüydü ve Romalı oyun yazarları tarafından bir takım küçük değişikliklerle taklit edilip Roma edebiyatına uyarlanmıştır. Antik Yunan'da edebî bir tür olarak komedi, değişiklik gösterdiği zamanlar esas alınarak üçe ayrılmaktadır: Eski komedi, orta komedi ve yeni komedi. Eski komedi (480-430 M.Ö.) siyasi özgürlük ve entelektüel canlılıkla karakterize edilirken orta komedi (405-336 M.Ö.) milattan önce 404 yılında Atina'daki mali krizin sonucu olarak çok az siyaset ve sanatla karakterize edilmiştir. Yeni komediye gelince, o da romantik aşk ilişkileri, evlilik, klişeler ve yanlış anlamalar gibi konularla karakterize edilir. Komedi türleri konusunda ayrımlar net olsa da, Plautus'un yeni komedinin günümüze ulaşan bir el yazması olarak kabul edilen Menaechmus isimli oyununu kategorize etmek kolay değildir. Çünkü yeni komedi türünde yazılan oyunların aksine, bu oyun Menachemus kardeşlerin oyun boyunca açgözlü ve ahlaksızca davranmalarına rağmen mutlu sonla bitmektedir. Bu sebeple, Menaechmus yeni komedinin niteliklerine ilişkin veriler sağlamasına rağmen sonu açısından sorunlu sayılabilir. Bu nedenle, bu makale Menaechmus'u sonu açısından ne yeni komediye ne de yeni komedi tekniklerini kullanması açısından eski komediye uymayan bir oyun olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Diğer bir ifadeyle, bu makale oyunu, toplumu ve oyundaki kahramanları yozlaşmış ve yalancı olarak göstererek aslında toplumu hicvetmesi bakımından eski komedi ve yeni komedi türlerinin bir karışımı olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Antik Roma Tiyatrosu, Antik Yunan Tiyatrosu, Yeni komedi, Plautus ve *Menaechmi*.

Abstract

Comedy was a popular theatrical style in ancient Greek literature and was imitated and adapted by the Roman playwrights with small changes. In Ancient Greek, comedy as a literary genre is split into three categories based on the time periods in which it differs: Old Comedy, Middle Comedy and New Comedy. Old comedy (480-430 B.C.) is characterized with political freedom and intellectual vitality while middle comedy (405-336 B.C.) is characterized with a little politics or poetics as a result of Athens' financial ruin in 404 B.C. As for the new comedy, it is characterized with romantic love, marriage, stereotypes, and misunderstandings. Although the distinctions are clear about the types of comedy it is not easy to categorize Plautus' *The Menaechmus* which is considered as a surviving manuscript of new comedy. That is, although the play provides data concerning the

qualities of the new comedy it may be considered as problematic with regards to the ending as it does not provide relief in contrast to the plays written in the new comedy genre. Therefore, this paper aims to study *The Meneachemus* as a play which neither fits into new comedy in terms of the ending nor into old comedy in terms of employing the techniques of new comedy.

Keywords: Ancient Roman Drama, Ancient Greek Drama, New Comedy, Plautus and the Meneachemus.

Introduction

The Meneachemus starts with a prologue mentioned by an unnamed character, which is a typical start for a Roman comedy. He greets the audience and requests that they pay attention to what Plautus has to say. He claims that comedies are often set in Athens, but that this play breathes a Grecian air in Sicily in the sense that the action takes place in Epidamnus, Greece, but the backstory takes place in Italy. He then sets out the backstory of the play which is written in verse. A merchant from Syracuse had identical twin boys. The word identical is highlighted because it is crucial to the storyline. Their father took one of the children on a business trip to Tarentum, Italy, when they were seven years old, while the other was left at home with his mother. There was a festival in Tarentum and there were lots of people there. An Epidamnian trader separated the child from his father and took him to Epidamnus. The father was distraught and died in Tarentum a few days later. When the grandfather in Syracuse learned this, he changed the name of the remaining brother, Sosicles, to Mannaechmus, because he favored the lost sibling. The grandfather's name was likewise Menachemus. The unnamed character, then, informs the crowd that when the twins arrive, they will both be called Menaechmus. As the plot reveals, Roman humor was quite basic. At the Ludi Romani festivities, the theatre had to compete with other entertainments. Therefore, playwrights had to repeatedly remind the audience of the plot, which is why, there are so many asides in the play. The unnamed character goes on describing that the Epidamnian trader who kidnapped Menaechmus was a childless man. When the boy reached at the age, the trader gave him a wife, dowry, and inheritance. Menaechmus adopted the trader's enormous estate, where he lives now, when the trader died. Onstage, the unnamed character points out a house. He tells the audience to watch and says that they will soon see the Syracusan twin arrive with a slave in search of his brother and to find him.

This play is regarded as a surviving text in line of new comedy tradition in the sense that Plautus composed it by employing the techniques of new comedy as well as enriching it with satire, a literary device which is not used in new comedy. In order to analyze the play as a mixture of old and new comedy, comedy as a genre and its types should be studied. Dithyrambs are the earliest connection between Dionysus and performance and these

were odes spoken in favor of the god, and a tragic chorus in Euripides' *The Bacchae* uses them. Comedic renditions of these songs are known as phallic songs¹. Comedy is believed to have been evolved from primitive "phallic-songs," and, then, has become a literary genre. Phallic songs were performed at religious festivals particularly fertility rituals. Besides, according to Storey & Arlene, comedy is "'revel-song' may be nothing more than an intelligent observation based on the festive parades (*komoi*) that marked many Greek festivals, and the statement about 'phallic-songs' as the ancestor of comedy could just be Aristotle's extrapolation from his conclusion that tragedy arose from those who led the dithyramb" (2005, s. 170). Therefore, it may be concluded that while tragedy arose from dithyrambs, comedy arose from comedic version of dithyrambs known as phallic songs.

Different kinds of comedy used to be held in festivals in Ancient Greece such as a festival dedicated to Dionysus, that is, fertility divinity, held in March and *Lenaea* held in January. These festivals included singing, dancing, bantering with spectators and criticizing the famous people in the city (Duckworth, 1952, p. 21). In that time, there were three types in Greek comedy: old comedy (480- 430 B.C.) in which there is political freedom and intellectual liveliness, middle comedy (405-336 B.C.) in which there is a little politics or poetics as a result of financial ruin of Athens in 404 B.C., and new comedy which includes romantic love, marriage, stereotypes and misunderstandings. Many things changed from old comedy to new comedy, which is explained as follows:

Imagination gives place to observation, fantasy to realism. The predicament of humble obstinate humanity in the organized State, protesting against wars and taxes and regulations and the power of money, is replaced by the predicament of the ordinary husband, son or lover, who in a world complicated by multifarious division into hostile camps - rich and poor, slave and free, old and young, native and foreign, and above all male and female - struggles through mischance and bewilderment to be in some degree faithful both to himself and to his neighbor (Vellacott, 1967, p. 13).

Comedies written in line of new comedy were the most popular style in Roman theatre. Because Athens was definitely under Macedonian sovereignty in 336 B.C., Athens stopped to become the center of the Greek world. As a result, current political and social problems were no longer under the control of the Athenians. Therefore, "the life of the Athenian, his home, his friends, his slaves were limited to eating and making love: Comedy, then, only deals with these limited subjects in this limited environment" (Lesky, 1966, p. 643). In this regard, Anderson also writes that there are no gods in the world created by the new comedy. He continues as follows: "There are no abstractions other than Prolog. The poet does not

¹https://www.brown.edu/Departments/Joukowsky_Institute/courses/13things/7415.html

speak for himself in plays now. There are not political advice or satire. The existing order in society is not questioned and people stick to their social-class relations” (Anderson, 1978, p. 27).

In most of the plays, the goal is to have a happy reunion of the youth. This happiness is due to class distinctions, dowry problems, poverty or illegality. Problems brought by children and parents' disapproval of young people's marriages create obstacles. Storyline going from bad to good arranged in line (Lever, 1956, p. 187). At the end of the play, father and son, husband and wife, who have been separated for years, usually find each other using rings. Everything is resolved by signs such as the medallion, the ‘I’ on the back of the neck, or a conversation that one of the characters in the play accidentally listens to.

These mentioned features employed in comedies were borrowed from Greek plays, especially from the plays of Menander. That is why, the majority of the characters and settings in Roman plays had Greek names. However, in the plays of Plautus, the events and current topics and street names were Roman. These plays include farces and are called as *Fabulea Palliatea* in which there are stock characters and outdoor urban settings. The hero of the play is defined as an *adulescens*. He falls in love with the girl called *virgo* which means the girl next door. He cannot get married to his lover for a variety of reasons such as either because of her dubious parentage or because she is a prostitute which is known as *meretrix*. In addition to these characters, there are other stock characters such as *senex* who is the father or an old man, *servus* who is a wily slave, *leno* who is a pimp, *miles gloriosus* who is a bragging soldier, and a parasite who exploits his master.

The playwrights created stock plots with these stock characters often followed with subplots. For instance, there were couples who were hindered by their parents, conflicts between the parents and child, or mistaken identities as examples of stock plots. Because they were comedies as genre, there were almost always happy endings for the lovers. Because of this reason, new comedy's incidents are frequently improbable since a happy ending is required for a new comedy play's resolve, which is resulted in a large version of chance and coincidence (Harsh, 1944, p. 317). Because the plays of Plautus are regarded as the examples of new comedy, they are observed as recognizable characters who have limited roles to play in the plots. For instance, heroes want to get married to the girls but they are prevented either because heroes are coming from a lower social class or because of their parents for a variety of reasons; however, they get married at the end of the play and this happy ending like a device is employed commonly in almost all plays by Plautus (Hadas, 1965, p. xii)

Being one of the earliest Roman dramatists Titus Maccius Plautus was born in c.254-184 BC in Umbria and died in 184 BC in Rome. Plautus uses the Greek new comedy for the Roman stage. Although it is hard to know how original he is as a playwright it is claimed that “he does not seem

to have translated exactly, but he certainly worked within the Greek convention using the same stock characters—miserly fathers, spendthrift sons, boastful soldiers, resourceful parasites, courtesans, and slaves—and often borrowing the plots of his Greek models” (Drabble, 2000, p. 797). His twenty plays have survived although one hundred and thirty plays are estimated to have been written by him. Plautus banishes Roman gloom by reflecting the celebratory atmosphere and turning common attitudes and beliefs completely upside down. He delivers saturnalian anarchy to a civilization with a tremendous compulsion for hierarchy, order, and obedience. Plautus shows an audacious disdain for all elders that treated a parent's authority with religious awe and could punish any infraction with death. His comedy has a similar mood to the medieval Feast of Fools (a product of another very constrained culture), which some perceive as a safety valve for suppressed emotions that may otherwise break their bonds more forcefully (Segal, 1987, p. 13-4).

Plautus' plays are adaptations of Greek comedies of Menander, Diphilus and Philemon. Although he wisely made use of Greek characters and traditions in his plays in order to avoid criticizing Roman audience directly, his plays were enriched with Roman life. In this regard, Plautus is regarded as one of the greatest practitioners of the Roman comedy. For instance, it is stated that “Plautus, after the manner of Latin writers, depends upon the wiles and schemes of his characters for much of the comedy element, so that he very naturally makes prominent the gayer, less moral brother” (Gill, 1975, p. 85). Plays of Plautus are about middle-class people and their slaves. These plays are almost regarded as musical because they were written in meter.

As for the play *Menaechmus*, it is a comedy about two identical twins one of whom has been lost for a long time. Menaechmus of Epidamnus is a really interesting character. For instance, at the beginning of the play, he is introduced as a silly man has a quarrel with his cruel wife. In order to take an exact vengeance, he arranges a dinner date with his parasite and his mistress. He is joined by his long-lost brother, who has the same name with his brother Menaechmus of Epidamnus and is quickly mistaken for him. The mistress, the parasite, and a dress stolen by the greedy Menaechmus of Syracuse for his mistress are involved in a series of humorous meetings. The reunion comes exactly when everyone involved has come to the conclusion that Menaechmus of Epidamnus is insane. At the end of the play, although the Menachmei brothers are immoral throughout the play they are not punished for their immoral and greedy behaviors and they end up happy. Not only the brothers but also all of the characters are portrayed as immoral and greedy, which may be taken a satirical approach to the society. The plot of Menaechmus is not original. Many early Greek plays have a similar topic, and Shakespeare's *Comedy of Errors* is based in part on

The Menaechmus. However, in this play, it is Plautus' employing the features of new comedy not the storyline, that keep the audience entertained. Therefore, this paper aims to provide a new perspective on the play which used to be considered as an example of new comedy because of its techniques. It will be shown that this play does not fit to the new comedy because it includes satire and does not fit into old comedy because of the techniques such as misapprehension and misunderstandings as a result of misidentifying, asides, and overhearing shared by new comedy employed skillfully by Plautus.

The Menaechmus as a Mixture of Old and New Comedy

The Menaechmus starts with a prologue which is a common practice employed by Roman comedy writers. In the play, Menaechmus of Syracuse who is a typical stock character of *adulescens* seeks his twin brother who got lost when he was about seven years old. He devotes his last six years to searching for his brother in different countries. The twin brothers are called with the same name because their grandfather gets upset after one of his grandsons got lost, and, thus, he changes the name of the remaining one's name from Sosicles to Menachemus. Sosicles, or Menaechmus the traveler, is mistaken for his brother Menaechmus by mistress, wife, parasite, father-in-law of Menaechmus, and others. The Menaechmus the traveler has a slave called Messnio who is very smart and guides his master. Both of the twin brothers get angry because everybody mistakes them with each other and neither of them can find a solution. For instance, Menaechmus the citizen finds that his mistress and his wife are angry with him and he cannot explain the events when they ask for explanations since he cannot understand what is happening there. As a result, a series of misunderstandings arise. Following the recognition scene in which the twin brothers understand that they are brothers, Menaechmus the citizen decides to sell his property and goes to Syracuse with his brother. While Messnio is selling the property of Menachemus he asks if Menaechmus the citizen wants to sell his wife as well. Then, Menaechmus the citizen says that nobody will buy her. This last sentence is important in the sense that portraying women as the property of men is a common trait in the plays of Plautus. In this regard, Erich Segal explains,

In Plautus, the henpecking wife and cringing husband are commonplace. Menaechmus's spouse is a constant source of irritation, as he complains to her: *me refines, revocas, rogatas* (line 114), 'You detain me, delay me, demand every detail.' When his wife later asks the parasite how to behave toward Menaechmus, he tells her *idem quod semper, male habeas* (line 569), 'the same as always, make him suffer.' No wonder a wife is so often likened to a barking dog (Segal, 1987, p. 23).

There are many examples even from the beginning of the play about displaying women as nuisances for men. For instance, Menaechmus appears

at the door and shouts his wife by saying that, “if she weren’t such a mean, stupid, obstinate, and impossible woman she would not want to do anything that he disliked. He also threatens to divorce her. It is interesting to see that his wife does not have a name in the play. She is referred as wife. He says that he is going to see his mistress and his wife cannot do anything about it. Aside, he reveals that he is wearing one of his wife’s gowns under his cloak and says that he has stolen it to give to his mistress, which creates humor among the audience.

Besides, Menaechmus asks his parasite to smell the dress and offers him to smell its skirt, which is a farcical scene. He visits his mistress Erotium whose name means Miss Erotic, with his parasite. He has a drinking battle with his parasite and whoever wins will spend the night with Erotium. While Erotium is preparing the meals Menaechmus and Peniculus go outside. The cook of Erotium, Cylindrus, sees Sosicles and thinks him Menaechmus. This is the first case of mistaken identity. Cylindrus calls Sosicles as Menacehme and Sosicles is surprised how he knows his name because Sosicles knows that he is called as Menacheme until he was seven years old. Another case of mistaken identity occurs when Erotium opens the door and sees Sosicles. She asks him to come but Sosicles thinks that Erotium is drunk or insane. His servant Messenio claims that she is a harlot trying to get money from him. Erotium also thinks that Menacehme must be mad. Sosicles meets Peniculus but does not know him. Peniculus gets angry for this and tells everything to Menachemus’s wife in order to avenge him. On the other hand, Sosicles wants to take advantage of this situation. For instance, a maid comes out of Erotium’s house and says that Erotium wants Menachemus to take a bracelet to the jewelers to add an ounce of gold so it can be remodeled. Sosicles says that he will do anything else she wants him to do. The maid says that he must remember the bracelet because he stole it from his wife’s chest a while ago. Sosicles denies it. The maid says that, if he does not recognize it, he had better give it back to her, so Sosicles says that of course he remembers it. He, then, asks where the armlets that he gave Erotium at the same time are. The maid says that there never were any armlets. Sosicles agrees with her and promises to return the dress and bracelet at the same time. The maid asks if he would get her some gold earrings made. He says he would gladly if she gave him the gold. She says she thought he would provide the gold and she would pay him back later, he says that she should provide it and he will pay her back with interest. She says that she does not have any gold so she says he will get the earrings made when she has some. As seen, both Sosicles and Menachemus are so called heroes of the comedy but they are immoral. In other words, there is a subversion of typical adulescens characters. As adulescens, both twin brothers should be male heroes. For instance, Sosicles lies and cheats people here in order to gain money and have sex. Sosicles and Menachemus are

morally corrupted throughout the play but they end up happy. This implies a corrupted society in which everybody including supposed heroes are liars and cheaters. They get away from any sort of punishment.

At the end of the play, the slave solves the complicated situation and the twin-brothers recognize each other and reunite. Their fortune turns for the better. As seen, the plot gets complicated with the use of intrigues, overhearing and eavesdropping. For instance, in the second scene while Menaechmus the citizen is talking to himself Parasite overhears him:

Men. Cit. We that have loves abroad and wives at home, are miserably hampered, yet would every man could tame his Shrew as well as I do mine. I have now filched away a fine cloak of my wife's, which I mean to bestow upon one that I love better.

Pen. Come, what share have I in that?

Men. Cit. What? Damn! I am caught!

Pen. True, but by your friend (Plautus, 2021, p. 7).

Overhearing occurs as a deliberate part of an intrigue. That is to say, Peniculus tells this to the wife of Menaechmus the citizen in order to avenge Menaechmus. When Peniculus sees Menaechmus the traveler, or Sosciles, he is ignored by him. Penicules gets angry as he thinks that his master ignores him. He thinks that his friend Menaechmus the citizen pretends not to know him. The play includes eavesdropping or overhearing as a stage device more than once and “the frequency of eavesdropping results from the fact that the action is continuous and the characters who utter link monologues remain on the stage and listen to an entrance monologue or dialogue before engaging in conversation with the newcomers” (Duckworth, 1952, p. 109). In addition, the Roman stage was shallow and long to allow for the common eavesdropping scenes in Roman comedy.

Moreover, asides are used in the play all the time and they can be spoken “not only by eavesdroppers but also by characters engaged in conversation with others. Here, the danger of improbability is greater, especially if the aside is of any length or it causes an unnatural interruption in the conversation” (Duckworth, 1952, p. 111). Despite the fact that Plautus uses asides astertfully with different aims such as to inform the audience about the real intention of the speakers, to make the situation clearer for the audience, there may occur some situations in which we can observe the danger of improbability. For instance, in act IV and in the scene II, Penniculus talks in aside both to Menaechmus the citizen and his wife at the same time as follows:

Men. Cit. What is it?

Mul. My cloak.

Men. Cit. Your cloak?

Mul. My cloak! Why do you blush?

Pen. He cannot cloak his blushing. (Aside to Men. Cit.) Nay, I might not go to dinner with you. Do you not remember? (Aside to

Mul.) To him, I say.

Men. Cit. Hold your peace, Peniculus (Plautus, 2021, p. 15).

According to Duckworth, ignorance of misapprehension seems equally to be the basis of the complications in the plots of new comedy. It must have been full of incidents turning upon both innocent mistakes and guileful deceptions with regard to identity (1952, p. 142). We can consider the bad treatments of the mistress and wife of Menaechmus the citizen as innocent mistakes. Apart from these, there are guileful deceptions in the play. For instance, Menaechmus the traveler enjoys himself when the mistress supposes him as Menaechmus the citizen. He also takes the watch and a golden chain pretending that he will bring them later. Additionally, Menaechmus the traveler cheats Messinio pretending that he is the master of him. When Messinio says that he keeps the purse Menaechmus the citizen acts as if he were the Menaechmus the traveler and asks him to bring his purse.

Although there are lots of farcical scenes such as Menaechmus the traveler's playing as if he was mad it is hard to describe this play as a pure farcical play because the language of Plautus is witty. He not only depends on the farcical scenes but also on puns and a witty language. Plautus himself condemns pure farcical kind of comedies. Besides, he touches upon some serious topics even if it is done shortly. A case in point is his contemplation scene:

Men. Cit.(Aside) It would make a man at his wit's end, to see how scabbling causes are handled at the Court. Consider: If a poor man ever so honest have a matter come to be judged, there is he outfaced and overlaid with falsity: yet, if a rich man - ever so vile a wretch -come before them, they are all eager to rule in his favour. Do you see my point? What with supporting bad causes for the oppressors, and patronizing a few just actions for the wronged, the lawyers then pocket up all the gains. Am I right, here? Why, just this morning, as favour to a friend, I went to plead in his defense. I was no sooner entered into it, but his adversaries laid so hard into him, and brought such matter against him, that do what I could, I could neither assist him nor get away from court till now: so long would they debate over trifles! Lawyers! (Suddenly realizing the time.) But I am afraid Erotium will be angry and think ill of me that I stayed so long; yet I think she may not be so angry this time considering the gift I gave her to-day (Plautus, 2021, p. 17).

In conclusion, in contrast to the traditional evaluation of the play as an example of new comedy in terms of themes, description of characters, and techniques used in the play, *Meneachemus* may be considered as a play being mixture of old comedy with its satiric approach towards the characters and the society. In other words, the features that makes the play as an example of new comedy can be counted as follows: That is to say, themes are not serious as they do not aim at teaching but relaxing the audience. The

content produces laughter within the scenes. Despite the fact that there are different scenes, there is a unity of action in the play. However, there is no unity of time and place. Characters are portrayed as liars, imperfect and impostures, namely stereotypes. In accordance with this, their language is common instead of an elevated one. In terms of techniques that have been used in the play, there are misapprehension and misunderstandings as a result of misidentifying, asides, and overhearing shared by new comedy. As for the feature which adds the characteristic of old comedy is its including satire that lacks in new comedy. Both brothers are liars and cheaters in contrast to the male heroes portrayed in new comedy plays. However, they end up happy at the end of the play, which implies a corrupted society.

References

- Anderson, M. (1978). *The comedy of Greece and Rome. Comic Drama* (Ed. Howarth). London: Methuen.
- Drabble, M. (2000). *The Oxford companion to English literature*. Oxford: Oxford University Press.
- Duckworth, G. E. (1952). *The nature of Roman comedy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Gill, E. (1925). A comparison of the characters in "the comedy of errors" with those in the "Menaechmi". In *Studies in English* (p. 79-95).
- Hadas, M. (1965). *Greek drama*. New York: Bantam Dell.
- Harsh, P. W. (1944). *A handbook of classical drama*. California: Stanford University Press.
- https://www.brown.edu/Departments/Joukowsky_Institute/courses/13things/7415.html.
- Lesky, A. (1966). *A history of Greek literature*. London: Thomas Y Crowell company.
- Lever, K. (1956). *The art of Greek comedy*. London: Methuen.
- Moore, T. J. (1998). *The theater of Plautus*. Austin: University of Texas Press.
- Plautus, T. M. (1595). *The Menaechmi*. Trans. W.W. London: Tho, 1595.
- Web. 10 Sept. 2021.
<http://www.salisbury.edu/theatreanddance/AUDITION/The%20Brothers%20working%20script.pdf>.
- Segal, E. (1987). *Roman laughter, the comedy of Plautus*. Oxford: Oxford University Press.
- Storey, I. C., & Arlene, A. (2005). *A guide to ancient drama*. Malden: Blackwell Publishing.
- Vellacott, P. (1967). *Introduction: Menander plays fragments, theophrastus characters*. London: Penguin.

**Eski ve Yeni Komedinin Karışımı Olarak Menaechmi Oyunu
Genişletilmiş Özet**

Komediler Roma tiyatrosunda en popüler türdü ve özellikle Menander'in oyunlarından olmak üzere Yunan oyunlarından uyarlanmışlardır. Bu nedenle Roma oyunlarındaki karakterlerin ve kullanılan yerlerin çoğunluğunun Yunanca isimleri vardır. Ancak Plautus'un oyunlarında olaylar ve güncel konular ile sokak adları Roma'dan alınmıştır. Bu oyunlar fars içeriyordu ve tip karakterler ile açık hava kentsel ortamlarının olduğu Fabulea Palliatea olarak adlandırılırdı. Oyunun kahramanı Adulescens olarak adlandırılırdı ve komşu kızı anlamına gelen Virgo adlı kişiye âşık olurdu. Ancak evlenmeleri için engeller olurdu. Bunun yanı sıra, baba veya yaşlı bir adam olan Senex, kurnaz bir köle olan Servus, övünen bir asker olan Mil Gloriosus ve efendisini sömüren parazit gibi başka tip karakterler de vardı.

Oyun yazarları, bu tip karakterlerle klişe olay örgüleri yaratmışlardır. Örneğin, bu oyunlarda ebeveynleri tarafından engellenen çiftler, ebeveyn ve çocuk arasındaki çatışmalar veya birbirine karıştırılan kişiler vardır. Tür olarak komedi oldukları için sevenler için neredeyse her zaman mutlu sonlar olmuştur. Bu nedenle, yeni komedi türünde yazılmış bir oyununun çözümü için mutlu bir son gerektiğinden, oyunun sonu şans ve tesadüfün büyük bir versiyonuyla sonuçlanır (Harsh, 1944, s. 317). Plautus'un oyunları yeni komedi örnekleri olarak kabul edildiğinden şu şekilde tanımlanabilir:

Plautus'un karakterleri küçük ve tanınabilir karakterlerden oluşur ve bu karakterler olay örgülerinde sınırlı rollere sahiptir. Örneğin, kahramanlar kızlarla evlenmek isterler ama onlar daha alt bir sosyal sınıftandırlar. Plautus'un hemen hemen tüm oyunlarında anne ve babaları tarafından evlenmeleri engellenen bu karakterler oyunun sonunda bunu başarırlar (Hadas, 1965, s. xii).

En eski Roma oyun yazarlarından biri olan Titus Maccius Plautus, MÖ 254-184 yıllarında Umbria'da doğdu ve MÖ 184'te Roma'da öldü. Plautus, Roma sahnesi için Yunan yeni komedisini kullanır. Bir oyun yazarı olarak ne kadar özgün olduğunu bilmek zor olsa da Yunan tiyatrosundan aldığı oyunları Roma tiyatrosuna başarılı bir şekilde uygulamıştır. Oyunlarında çoğunlukla “cimri babalar, savurgan oğullar, övünen askerler, becerikli parazitler, fahişeler ve köleler kullanır- ve genellikle- Yunan modellerinin olay örgülerini ödünç alır” (Drabble, 2000, s. 797). Yüz otuz oyununun Plautus tarafından yazıldığı tahmin edilmesine rağmen, sadece yirmi oyunu günümüze kadar ulaşmıştır. Plautus, kutlama atmosferini yansıtarak ve ortak tutum ve inançları tamamen altüst ederek Roma kasvetini ortadan kaldırır. Hiyerarşi, düzen ve itaat için muazzam bir zorlamayla Satürn anarşisini bir uygarlığa teslim eder. Diğer bir ifadeyle, Plautus eleştirmekten kaçınmaz. Bu konuda Segal şunları yazmaktadır:

Plautus, bir ebeveynin otoritesine dini bir huşu ile bakan ve herhangi bir ihlali ölümle cezalandırabilecek bir halka karşı tüm yaşlılara karşı güçlü bir küçümseme gösterir. Onun komedisi, bazılarının aksi takdirde bağlarını daha güçlü bir şekilde kırabilecek olan bastırılmış duygular için bir emniyet supabı olarak algıladığı ortaçağ Aptallar Bayramı'na (çok kısıtlı başka bir kültürün ürünü) benzer bir ruh hâline sahiptir (Segal, 1987, s. 13-4).

Ayrıca, Plautus'un oyunları daha çok Menander, Diphilus ve Philemon'un Yunan komedilerinin uyarlamalarıdır. Plautus, Romalı seyirciyi doğrudan eleştirmekten kaçınmak için oyunlarında Yunan karakterlerini ve geleneklerini akıllıca kullanmasına rağmen, oyunları Roma yaşamıyla zenginleştirilmiştir. Bu bakımdan Plautus, Roma komedisinin en büyük uygulayıcılarından biri olarak kabul edilir. Örneğin, Plautus'un oyunlarında, komedi unsurunun çoğu karakterlerinin kurnazlıklarına ve planlarına bağlıdır, böylece, oyunlarında, doğal olarak, daha neşeli, daha az ahlaki kardeşi öne çıkarır” (Gill, 1975, s. 85). Plautus'un oyunları orta sınıf insanlar ve onların köleleri hakkındadır. Bu oyunlar yazıldığı ölçü itibarıyla âdeta musiki sayılır. Bu nedenle bazı oyunların yarısına yakını şarkı gibi söylenir. Bununla birlikte Ortaçağ ve Rönesans yazarları üzerinde büyük etkisi vardır. Örneğin; Moliere ona hayrandır ve Shakespeare Plautus'tan oldukça etkilenmiştir.

Menaechmus oyunu uzun süredir kayıp olan bir çift ikiz kardeş hakkında bir komedir. Epidamnus'lu Menaechmus gerçekten ilginç bir karakterdir. Aptal bir adam zalim karısıyla tartışır ve intikam almak için paraziti ve metresi ile bir akşam yemeği randevusu ayarlar. Uzun süredir kayıp olan Kardeşi Epidamnus'lu Menaechmus ile aynı adı taşır ve kısa sürede herkes tarafından birbirleriyle karıştırılır. Siraküzalı açgözlü Menaechmus sevgilisi ve paraziti ile birlikte bir dizi mizahi toplantıya katılır. Buluşma tam olarak toplantıya katılan herkesin Epidamnus'lu Menaechmus'un deli olduğu kararına varmasıyla sonuçlanır. Görüldüğü gibi Menaechmus Kardeşler'in konusu orijinal değildir; çünkü birçok komedide ikiz kardeşler ve onların birbirine karıştırılmasıyla oluşan yanlış anlamalar ve komik sahneler vardır. Birçok erken Yunan oyununun benzer bir konusu vardır ve Shakespeare'in Yanlışlıklar Komedi kısmen Menaechmus'a dayandırılır. Ancak bu oyunda, seyirciyi eğlendiren olay örgüsü değil, Plautus'un yeni komedi özelliklerini kullanmasıdır. Ancak bu nedenle bu makale, söz konusu oyunu Plautus'un ustalıklı kullandığı yeni komedinin özelliklerini betimleme açısından incelemenin yanı sıra oyunun aynı zamanda eski komedi özelliği barındırması açısından da incelemektir. Geleneksel incelemelerin aksine- ki bunlar söz konusu oyunu sadece yeni komedi türünün başarılı bir örneği olarak tartışmıştır. Bu makale oyunun, toplumu ve oyundaki kahramanları yozlaşmış ve yalancı olarak göstererek aslında toplumu hicvetmesi bakımından eski komedi ve yeni komedi türlerinin bir karışımı olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır.

TUNAY ÖZER'İN ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

A Review on Tunay Özer's Poems

Köksal GEÇER

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Doktora Öğrencisi, Sağlık Bakanlığı
koksargecer@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4531-8576>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 8/2 Ekim /October 2022 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	28.07.2022
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	07.10.2022
Sorumlu Yazar- <i>Corresponding Author</i> :	Köksal GEÇER
Sayfa Aralığı- <i>Page Range</i> :	373-386
Doi Numarası- <i>Doi Number</i> :	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.1150338

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

✓ iThenticate

TUNAY ÖZER'İN ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

A Review on Tunay Özer's Poems

Köksal GEÇER

Öz

Bu çalışmada yayımlanmış dört kitabı bulunan Tunay Özer'in bu kitaplarındaki şiirleri yapı, dil ve üslup, ağırlıklı olarak da içerik yönünden incelenmiştir. Bu inceleme ile şiirlerinin ana temaları, yapı, içerik ve üslup yönünden nitelikleri ve gelişim seyri belirlenmeye çalışılmıştır. Şairin hayat serüveni ve şiirlerinin yayımlanma sürecine dair bilgilere yer verilmiş, kullandığı dil ve semboller evreni açısından Türk şiiri geleneği ile kurduğu ilişkiye de değinilmiştir. Şiirlerinin tümünü serbest nazımla yazan şairin, çoğunlukla “hüzün, hatırlamalar ve hasret” üzerine bir içerikle okurlarının karşısına çıktığı belirlenmiş, şiirleri kitaplaştırılmadan önce ve hâlen çeşitli dergilerde yayımlanan şairin şiir serüveninde ilk kitabından son kitabına doğru içerik ve üslup yönünde sürekli bir gelişme olduğu gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: 2000 sonrası Türk şiiri, Tunay Özer'in şiirleri, hüzün hatırlamalar ve hasret.

Abstract

In this study, the poems of Tunay Özer, who has four published books, were examined in terms of structure, language and style, and mainly in terms of content. With this study, the main themes of his poems, their qualities in terms of structure, content and style, and the course of development were tried to be determined. Information about the poet's life adventure and the publishing process of his poems is given, and the relationship he has established with the tradition of Turkish poetry in terms of the language and symbols he uses is also mentioned. It has been determined that the poet, who wrote all of his poems in free verse, mostly confronts his readers with a content on "sadness, remembrance and longing".

Keywords: Turkish poetry after 2000, Tunay Özer's poems, sadness remembrances and longing.

Giriş

Bir eleştirmen veya araştırmacı, bir eserin eksiği yahut fazlasını, türünün ölçütlerine göre incelerken, ele aldığı şairi ve şiirini değerlendirirken Haşim'in poetikasındaki “edebiyat öğretmeni” rolünün kapsamına girmiş olur (Okay, 2019, s. 102). Bu rol, Haşim tarafından hiç olumlu çizilmemişse

de bir meslek olarak edebiyat eleştirisi veya edebiyat bilimi bu “edebiyat öğretmenliği” görevini yapma ödeviyle mükelleftir. Biz de bu çerçevede, bu makalede, 2000 kuşağı şairlerinden Tunay Özer’in, yani şiir eleştirisi ile cinayeti birlikte anan bir şairin (Özer, 2019, s. 65) şiirlerini ele alarak yapı, dil ve anlatım, özellikle de içerik yönünden inceleyeceğiz.

Şairin hayatı hakkında en muhtevalı bilgi ilk yayımlanan kitabında (Özer, 2016) yer almaktadır. Sonraki kitaplarında (Özer, 2017; 2019; 2021) giderek özgeçmiş için ayrılan bölümün satır sayıları da azalmıştır. 1976 yılında Ağrı’nın Patnos ilçesinde doğan Özer, ilköğrenimini Patnos’ta, orta öğrenimini Van’da tamamlamıştır (URL-2). Hacettepe Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümünden mezundur. İstanbul’da ikamet etmektedir. Bir kamu kurumunda müfettişlik yapmış olup hâlen aynı kurumda yönetici olarak çalışmaktadır (Özer, 2016).

Şu ana kadar dört şiir kitabı yayımlanan Özer’in ilk şiirinin 1990 yılında bir ulusal dergide yer bulduğu yazılmış (Özer, 2016) ancak kendisi, daha sonra yapılan bir söyleşide, bu tarihin 1989 yılı olduğunu ve derginin de *Türkiye Çocuk Dergisi* olduğunu söylemiştir (URL-1). Lisede bir grup arkadaşıyla *Dolunay* isimli bir edebiyat dergisi çıkarmışlar ve sonraki süreçte şiirleri ve düzyazıları *Birnokta*, *Türk Dili*, *Yedi İklim*, *Lacivert*, *Kurşun Kalem*, *Yolcu*, *Barbar*, *Hayal Bilgisi*, *Uçarı*, *Kirpi*, *Hece*, *Temmuz*, *İtibar*, *Mahalle Mektebi* gibi dergilerde yer bulmuştur (Özer, 2016; 2017; 2019; 2021). Dergilerde yayımladığı şiirlerle adını duyuran Tunay Özer’in (URL-2) ilk şiir kitabı ise yayımlanan ilk şiirinden 27 yıl sonradır. Bir söyleşide (Ata, 2018) daha önce amatörce iki şiir kitabı daha yaptırdığını söylemiş ve sosyal medya hesaplarından birinde (URL-10) bu iki kitabının kapak fotoğraflarını paylaşmışsa da kendi ifadesiyle (Ata, 2018) ilk şiir kitabı *Kaçırılmış Buluşmalar* 2016, ikincisi *Islak Çıra* 2017, üçüncüsü *Unutmanın Melodisi* 2019, son şiir kitabı olan *Odalar ve Perdeler* ise 2021 yılında yayımlanmıştır. 2016 yılında yayımlanan ilk şiir kitabı *Hayal Bilgisi Edebiyat ve İyilik Dergisi* tarafından 2017 Şiir Ödülü’ne layık görülmüştür (URL-2).

Şiirlerinin Yapısı

Şiirlerini serbest tarzda yazan Özer’in şiirinin dış yapısı serbest nazmın imkânları çerçevesinde şekillenmiştir. Yer yer uzun dizelere de yer vermekle beraber çoğunlukla kısa dizeleri tercih etmiştir. Şiirlerini iki, üç, dört, beş, altı ve daha fazla dizelik bentler hâlinde bölümlediği ancak ilk şiir kitabından son şiir kitabına doğru giderek bentlerin dize sayılarının azaldığı ve çoğunlukla iki veya üç dizelik bentlerle şiirler yazdığı görülmektedir. Son

şiiir kitabının sonunda bir üst başlık altında dört bölüm olarak mensur şiiiri de denediği görölmektedir (Özer, 2021, s. 117).

Şiirlerinde yer yer bazı dizelerin veya bentlerin tekrarına yer vermiştir. Özer, şiirlerini neredeyse her bendi ayrı bir içeriği ifade edecek şekilde yazdığından, şiirin tamamını bir yapısal bütün olarak kabul ettiğimizde, bu bentlerin yani şiirin fiziksel bölümlerinin birbiri ile bağlantısının zayıf olduğunu, bunun için de şiirlerinin başında, içinde veya sonunda aynı dizeleri veya bentleri tekrar ederek anlamının yanında şiirinin yapısını da sağlamlaştırmaya çalıştığını söyleyebiliriz (Özer, 2019, s. 15; 2021, s. 77). Özer'in şiirlerindeki bu yapısal sorun yani şiirlerinin her bir bendinin ayrı bir içerik taşıması zamanla sonraki kitaplarında bütünlük sağlamaya doğru evrilsede zaman zaman yine bazı şiirlerinin bazı bentlerinin şiirin bütünlüğünden başka şeyler söylemekte olduğunu ve yapı yönünden şiirin bütünü içinde ayrılmaz bir bölüm teşkil etmediğini görüyoruz (Özer, 2019, s. 76, 78).

Özer'in şiirlerinde çoğunlukla şiire verilen isimler yani şiirlerin başlığı ile şiir içeriklerinin çok zayıf imalarla, çok dolaylı imgelerle birbirine bağlanması da şiirlerinin yapısal bütünlüğünü olumsuz etkilemektedir (Özer, 2019, s. 70).

Yazım şeklini de kelime anlamıyla da olsa bir yapı unsuru kabul edecek olursak, şairin bütün kitaplarında dizeleri tamamıyla küçük harflerle, sadece son kitabındaki şiirlerinin başlıklarını bütünüyle büyük harflerle yazdığını; ilk üç kitabındaki şiir başlıklarının ise sözcüklerinin ilk harflerini büyük diğer harflerini küçük yazmayı tercih ettiğini görüyoruz. Yine şiirlerin içinde yalnız Tanrı ve Allah gibi çok az sayıda sözcük büyük harfle başlanarak yazılmıştır. Ayrıca ilk kitabından son kitabına doğru mısralar içinde giderek daha çok sözcük italik olarak dizilmiştir. Şairin bu italik yazımlardan sözcüğün bağlam içindeki vurgu değerini yükseltmek için yararlandığı fark edilmektedir (Özer, 2021, s. 52, 82).

Şairin şiirlerinin dış yapısında dikkat çeken bir başka unsur da ilk kitabından son kitabına doğru daha uzun şiirler yazmış olmasıdır. Bunları da şairin gelişim çizgisinin şiirin yapısına yansıyan sonuçları olarak değerlendirebiliriz.

Şiirinin yapısal olarak ana gövdesini serbest nazma dayandıran Özer'in zaman zaman çapraz kafiye düzeni ile dörtlükler (Özer, 2016, s. 27, 30, 62) veya mesnevi tipi kafiye ile ikili dizeler şeklinde (Özer, 2016, s. 72; 2017: 82, 90) vezinsiz olarak yazılmış şiirleri de vardır.

Şiirlerinin İçeriği

Şairin kullandığı kelime kadrosundan ve bunlarla inşa ettiği imge, betimleme ve intibalardan hareketle şiirlerinin bütününe yaygın temaları ifade edecek ana kavramların “hüzün, hatırlamalar ve hasret” olduğu söylenebilir. Bu kavramlara ve sonu buraya çıkan kavramlara dair benzeri tespitler, Özer’in şiirlerine yönelik ortak tespitler olarak, hakkında yayımlanmış yazılarda da yer almaktadır (URL-2; URL-3; URL-4; URL-5; URL-6; URL-7; URL-8).

Daha ilk şiir kitabında yer alan 91 şiirin isimleri üzerinden içindekiler düzeyinde yapılan ilk gözlemde, şiirlerine verdiği isimleri belirlerken yaptığı tercihlerden hareketle bile, şairin bir melal/hüzün şairi olduğu sonucuna varmak mümkündür. *Kaçırılmış Buluşmalar* adını taşıyan bu ilk kitabın birinci bölümündeki 28 şiirden 14’ü, ikinci bölümdeki 31 şiirden 19’u ve üçüncü ve son bölümdeki 32 şiirden 7’si olumsuz duygu ve çağrışımlar uyandıran isimlerden oluşmuştur.

Şairin “hüzün, hatırlamalar ve hasret” ana kavramları etrafındaki temalarının duygu ve sezgi alanında olmak üzere şiirlerinde yoğun olarak yer alan kelimelerin “yalnızlık, kırgınlık, engellenmişlik, sınırlandırılmışlık, sıkıntı, sessizlik, sükûn, ayrılık, acı, keder, ölüm, karanlık, akşam, ikindi, takvim, zaman, ayna, anılar, şehrin telaşı ve gürültüsü, özgürlük, çocuk, çocukluk” şeklinde çeşitlendiği görülür. Şair için bu kavramların ağırlığı o nispettedir ki bir şiirinin başlığında (İnciten Güzellik) “güzellik” kavramı bile “incitme” ile birlikte kullanılmaktadır (Özer, 2017, s. 72). Hüzün o kadar yüküldür ki dizelerine, bir sinir sisteminin bütün kılcallarının beyinde toplanması veya bir gök sisteminin bütün uçan nesnelere aynı yıldız etrafında dönmesi gibi her şiir bendi/bölümü, her şiir dizesi bazen aynı sözcükle, bazen de bu sözcüğün anlam veya çağrışım alanında yer alan sözcük veya söz grupları ile hüzün kavramına bağlanır; (Özer, 2017, s. 105). Şair “*ey kalbim, yükselterek ışığını/ indir, fırtınanın pençesindeki/ asude maviyi/ beyaz kağıtlara*” dizeleriyle kendini talimatlandırmakta fakat şiirine inen dizelerin melal ve hüznün çeşitli tonlarının dışına çıkamayışına da bir çözüm bulamamaktadır çoğunlukla. Bir resmin tasviri içinde kendi konumunu belirginleştirirken de kullanılan kelimeler, yer verilen imalar şiiri söyleyenin hüznünü, kederini, melalini yansıtır; aynı şiir içinde sevgiliyle münasebete dair dizelerde de aynı kırıklık, aynı hüzün terennüm edilir (Özer, 2019, s. 47), acı ve güzel birlikte aynı kelimenin sıfatı olur (Özer, 2021, s. 13). Şair yine de soluk bir umut taşımaktadır mutluluğa dair (Özer, 2019, s. 23).

Bir ithaf şiirinde ithaf edilen kişiye dair bir övgü, bir minnet, bir hoş hatırlayış umulur belki ya da içinde hüznü, melale götürmeyecek başka şeyler. Ancak Özer'in böyle bir ithaf şiirinde bile genel izleği değişmez. Yine tasvir edilen mekânın sınırlandırıcılığı, oralarda yaşanan yabancılaşma hissi, özgürlük özlemi gibi modern yaşamın mağduru olan insanın melal denizine dökülen duyguları dile gelir dizelerinde. Bir de şairin şiirlerinde sessiz bir tonda hep sezilen eleştirel felsefi yaklaşımı çerçevesinde kentsel yaşam ve kentsel mekânların kritiği (Özer, 2019, s. 51-52).

Özer'in üçüncü kitabında objektif tasvir çabası daha yoğun gibidir; yine de tabiatı duyguların fotoğrafı, arka fonu olarak kullanma gayreti hep devam etmektedir. Tabiatla görülenler, pastoral bir tema çerçevesinde değil, hep bir hatırlama vesilesi olarak anılır; bu bazen bir aşkın bazen başka sevgilerin veya özleyiş ve hüznün hatırlanmasıdır (Özer, 2019, s. 9; Özer, 2021, s. 21). Tabiat unsurları ve tasvirleri, gece, karanlık, ağaç, fidan, yaprak, zaman, ayna, kasırga vb. kavram ve görüntülerin her biri emprestyonist öğeler olarak yer tutar şiirlerinde; sadece bir güzelliği göstermek için yapılmış bir tasvirde söz etmek neredeyse imkânsızdır. Söz konusu her bir unsur, sembolik bir dil malzemesi olarak, bir duyguyu bir hissi bir düşünceyi tamamlamak, anlatmak, somutlaştırmak için vasıta (Özer, 2017, s. 64). Sürekli olarak şiirindeki temaları ifade etmeye tabiat görüntülerini malzeme yapan şair, dış gözlemlerin tasvirine de şiirin kavramlarını ödünç verir bazen (Özer, 2019, s. 11):

*eski bir apartman bu, pera'da
üst kat komşum yaşlı bir kadın
siyah bir mecazla örtetek balkonu
eski bir kraliçe gibi
çoktan bitmiş bir geçit törenine
el sallıyor*

Şiirlerinde çoğunlukla, bütün kitaplarına hâkim bir görünüm olarak, kendisi tarafından da dile getirilen bir sükûn, tercih edilmiş bir sessizlik söz konusudur (Özer, 2019, s. 79).

Özer'in, şiirleri içinde oldukça az bir yer tuttuğu ve genellikle de mazlum, talihsiz kadınların ele alındığı dizelerinde, bazı şiirlerin bentlerinde belli belirsiz, kimliksiz bir kadın motifi de nadiren gözükmektedir (Özer, 2021, s. 84; Özer, 2017, s. 113, 118).

Özer şiirlerinde, kendi şiir anlayışı ve şiirinin kaynakları, şiirin şairin zihnindeki oluşum serüveni hakkında bilgilere (Özer, 2019, s. 10, 18);

şiiirinin yapısı ve içeriği hakkında özeleştirilere, eleştirilere cevaplara veya bu hususlarda çeşitli itiraflar içeren (Özer, 2019, s. 28; Özer, 2019, s. 75; Özer, 2021, s. 62, 81) dizelere de yer verir. Onun şiirlerinde, şiirin kendi yanındaki değerini hayatının hasılası olarak açıklayan (Özer, 2019, s. 44), şairi bir hayal tamircisi olarak tanımlayan (Özer, 2019, s. 46), yazmanın yazanın hangi derdine derman olduğunu anlatan (Özer, 2019, s. 56, 84; Özer, 2021, s. 71) veya şiir hakkında türlü mülâhazalar içeren bu tür poetik dizelerin sıklığı, dikkat çekicidir (Özer, 2021, s. 16).

Şiir üzerine düşünerek ve çalışarak şiirini geliştirme çabası; yayımladığı kitaplardan da anlaşılan Özer'in şiir anlayışının, yayımlanan kitapları çerçevesinde bir değişim seyri yaşadığı ve bu seyrin kendisine yöneltilen eleştiriler istikametinde ilerlediği, ilginç birer poetik girişim olarak bu eleştirilere karşılık yazılmış şiirlerden ve yayımlanan şiir kitaplarının tarih sırasına göre işlediği temalardaki değişim gayretinden anlaşılmaktadır (Özer, 2021, s. 62, 81). Bu çerçevede şairin ikinci kitabında çok daha farklı, birinci kitabına göre daha özgüvenli bir üslup, daha güçlü bir söylem ve çok daha yetkin düşünce verileri göze çarpmakta (Özer, 2016, s. 17); duygu ve hatırlamalar içinde, daha çok düşünceye rastlanmakta; insanın yaşamında ve kaderinde somutlaşan gerçekliklere hikemî bir yaklaşımla ışık tutulma çabası belirginleşmektedir (Özer, 2016, s. 21).

1990'lardan bu tarafa, kendi düşünce izleğindeki genç kuşakların bir temsilcisi olarak Özer'in şiirlerinde, dışa vurulamayan duyguların, yaşanmışlıkların anıları, gençlik duyguları, hevesleri, aşkları da ölçülü ve sükûta sığdırılmış nisbetlerde de olsa yer bulmaktadır (Özer, 2017, s. 64).

Özer, modern şiirin serbestliğinden, konularının sınırsızlığından ve şairi herhangi bir bütünlüğe zorlamayan imkânlarından yararlanırken, gelenekle, Türk şiirinin bazı ezeli motifleri üzerinden bağ kurma gayreti de göstermektedir. Bu bağlamda şiirinde gül ile bülbül imgesine veya eski tabiri ile mazmununa yer verdiğini görüyoruz (Özer, 2017, s. 32; Özer, 2021, s. 19, 21):

*aşkın yüzü: bir gül
aşkın resmi*

*tamamlansın diye
bir sarı bülbül koydum yanına*

Özer'in şiirini geleneksel şiirimizin esinleri ile anmaya vesile olacak unsurlardan biri de fahriyedir. Şairin kendi övgüsüne pek yer vermediği modern bağlam içinde eserler veren Özer'in "*sabahın aydınlık alnına işlendi*

/ *şiiirin evi olsun diye ismim*" dizeleri bu geleneği de "hatırlama" çabalarından biri olarak kayda değer nitelikte (Özer, 2017, s. 111).

Şiir geleneğimiz içinde doğrudan bir şiirle veya çeşitli dizelerde okuyucusuna seslenen şairlerimiz var. Bunlardan en akılda kalanları şüphesiz Mehmet Akif Ersoy'un Safahat'ının başındaki "*Bana sor sevgili kari...*" ifadeleriyle başlayan şiiri ile Tefvik Fikret'in "*Karilerime*" başlıklı şiiridir. Özer de okuyucularına seslenmeyi ihmal etmeyerek son kitabı "*Odalar ve Perdeler*"de "*Okuyucuya Mektup*" yazmış (Özer, 2021, s. 26). Özer'in hem bu şiirinde hem de başka şiirlerinde, her dikkatli şiir okurunun fark edeceği üzere, şiirimizin abide şairlerinin berceste dizelerini "andıran dize"lerin sıkça yer aldığını da görüyoruz (Özer, 2021, s. 26, 29, 60). İsmet Özel bir söyleşide şairler arasındaki bu etkileşime Andre Gide'den alıntıyla "soylu akrabalık" demektedir (URL-9), Özer de bu soylu akrabalıktan kaçan bir şair istığnası içinde olmadığını eserlerinde belirginleştirmiştir diyebiliriz. Zira onun özgünlükleri de bariz olmakla beraber "*Okuyucuya Mektup*" ve "*Minyatür Sanatı*" şiirlerinin içeriği de bu şiirlerde akrabalık kurulan şairlerin şiirleri ile kuvvetli özdeşlikler içeriyor (Özer, 2021, s. 26, 29).

Özer şiirlerinde sosyal konulara bigâne değilse bile istisnai göndermelerle bu konulara değinir. Örneğin "*ki soğuk bir fabrika bodrumunun*" (Özer, 2017, s. 117) şeklinde bir dize ile şiirinin izleklerine sosyal içerik olarak bir fabrika çalışanının en azından iç dünyasını, hüznünü, gurbetini dâhil eder. Kendisinin de söylediği gibi sosyal konulara ilgi, "naif" (Özer, 2019, s. 13) bir tonda yer bulur Özer'in şiirlerinde. Bu şekilde şair, bazen dünyanın üşüyen çocuklarını anarken (Özer, 2019, s. 35) bazen de maden işçilerini, emeği hatırlar (Özer, 2021, s. 35, 61), savaş ve mülteci çocukların dramından söz eder (Özer, 2021, s. 99). Nadiren de olsa açık ve vurgulu bir şekilde, aslında poetik dizelerle örülu bir bağlamın içinde, adalet sorunlarına eğilir (Özer, 2021, s. 16):

*yok çünkü orda
kestirmeler
ve uzun atlayışlarla
ön almak
dünyalık nimetler için*

Şairin hikemî çizgide dizeler içeren şiirleri de var: Yaşam ve ölüm muhasebelerini barındıran ve yaşam ile ölümün iç içe oluşunu fark ettiren veya yalnızlık ve unutmak ile ölüm arasında ilişkiler kuran, her uykunun bir çeşit ölüm olduğunu ima eden; insan nedir, hayat nedir sorularını

yorumlayan (Özer, 2019, s. 16-17, 21); şiirlerinde çeşitli anlamlarıyla çokça zikrettiği “zaman” kavramına tanım getiren (Özer, 2019, s. 35); bireyin seçimleri ve yazgısı üzerine düşünceler serdeden (Özer, 2019, s. 69).

Özer’in üçüncü kitabı olan *Unutmanın Melodisi*’nde sıradışı bir denemeye yer verdiği görülür. Tiyatroda şiir, yani manzum tiyatro edebiyatın bilinen / ele geçen yazılı mirasının en eski ürünlerinde bile sözü edilen bir husus (Aristoteles, 2021), ancak şiirde tiyatro az görülen bir farklılık. Şair, bu şiirinde, bir oyunu, sahne arkasından ve izleyici sıralarından bakarak, neredeyse sahneleme tekniğine ilişkin bütün teferruatını da vererek etraflıca anlatıyor. Şairin en uzun şiirlerinden biri bu. Bu uzun tiyatro anlatısından sonra dönülen yer ise öteki şiirlerden farklı değil: şiir söyleyicisinin kendi melalini besleyen hatırlamaların olduğu hüznün duygusu (Özer, 2019, s. 59-63).

Sıradışı şiir denemelerinden biri de bir dramatik şiir örneği Özer’in. Diyaloğun verileceği mekân olumsuz duygu ve çağrışımları besleyecek şekilde tasvir edildikten sonra yani esasen şiirdeki ana duygu tahkiyeli türlerde de görülen şekliyle mekân tasvirleri ile yansıtıldıktan sonra bir diyalog verilir şiirin devamında, mutsuz ev yaşantıları hakkında. Diyalogdan taşan duygu da melal ve hüznüdür. Bu diyalog devam ederken şairin mekândan ayrıldığını haber veren dizelerle biter şiir. Dışarıda da şiirin temasına uygun bir manzara vardır (Özer, 2019, s. 69):

*sessizce ayrılıyorum mekandan
gittikçe acılaştan
bir yağmur var dışarıda*

Yukarıda zaman zaman dile getirdiğimiz eleştirilere rağmen, Özer’in ilk şiirlerinden, yani yayımlanan ilk kitabından itibaren şiirinin duygu, dil ve yapısında giderek daha hâkim bir olgunluğa doğru ilerlediği de söylenmeden geçilmemesi gereken bir hususiyet. Belki şiirine hâkim olan duygu ve düşüncelerde, şiirinin ana konularında temelde belirgin bir değişiklik yok ama dil, anlatım ve anlam yönünden giderek daha kuvvetli dizeler, daha derli toplu bentler ve daha planlanmış şiirler yazdığı gözleniyor (Özer, 2019, s. 70-71). Bu çerçevede bazı sık kullanılan kavramlarda da bir toparlanma dikkati çekiyor. Şairin ilk iki kitabında neredeyse her şiirde kendine eksiltisiz bir yer edinmiş olan “zaman” ve bu kelimenin anlam alanında olan başka kelimelerle “ayna” kelimesi, sonraki kitaplarında da kullanılmasına rağmen iyice seyreliyor (Özer, 2019, s. 72-73, 77, 79). Önceki kitaplarında dizelerin “zaman” çizgisinde neredeyse hep geriye işleyen “hatırlamalar”ı, şairin son kitabında, yerini yavaş yavaş umut, hayal ve varsayımlarla ileriye

doğru bir seyre bırakıyor (Özer, 2021, s. 37, 45, 70); illa geriye dönüldüğünde de bu “hatırlamalar”ın dili hüzünden sevince, hoş hatıralara evriliyor (Özer, 2021, s. 54). Özer’in bu konularını çeşitlendirme çabaları dâhilinde, kar tanesini, mahalle kabadayısını, sokaktaki şairi, dört mevsimi işleyen şiirlerini sayabiliriz (Özer, 2021, s. 29, 58, 60, 65).

Şairlerin bilinç akışı tekniğini kullandığı söylenmez pek, zira şiirin kendi doğası böyle bir tekniği gerektiriyor. Ancak Özer’in eserlerinde, hikâye edici metinlerde, modern ve postmodern devirlerin romanları (Odacı, 2007) olarak nitelenen eserlerde karşımıza çıkan bu tekniğin sadece tahkiyeye özgü oluşuna ilişkin peşin kabulümüzü gitgide ortadan kaldıran bir gayretle çerçeveler, fragmanlar tarzında yazılmış bilinç akışı şiirleri ile karşı karşıyayız çoğu sayfalarda (Özer, 2021, s. 31, 34, 69). Bu şiirlerden (Özer, 2021, s. 31) hareketle Özer’in şiirine bilinç akışı tekniği ile yazılmış kesik hikâyelerin, fragmanların, kendi kullandığı şiir başlığı ifadesi ile “Çerçeveler”in şiiri demek mümkün (Özer, 2021, s. 14, 31). Öyle ki bu fragmanlar bir küçük kasabada bir bayram sabahı videosu ile başlayıp bir dağ köyünde ellerine bakan bir kadına, şairin üstünden yaşam ve ölümü kol kola geçtiği acı-ıssız hayal kanyonundan, erken akşamda eve seğirten çocuklara, oradan maden işçilerinin dalgın yüzleri ve gülümsemelerine uzanıyor, aynı “Uzaklar” içinde (Özer, 2021, s. 34).

Şair yayımlanan son kitabına, yayımlanma zamanına da denk geldiği için “Korona Günleri”ne özel bir şiir de yazmış (URL-4). Bu şiir, salgının zamanlamasını da belirtmek açısından özel olarak tarihlendirilmiş ve “2020 yılındayız/ yeni çıktık kıştan” dizeleriyle başlatılmış. Adeta gelecek nesillerden bugüne şiirle bakacaklara bir not düşülmüş. Salgının sosyo-psikolojisi de ayrıntılı olarak şiir estetiğinden de ayrılmadan işleniyor ve zamanın atlanamayacak ayrıntısı maske ve zamana dayanıklı insan gerçekliğine güçlü bir göndermeyle bitiyor şiir (Özer, 2021, s. 68):

*belli olur gülümsemesi
yüzünde çünkü
varsa da maskesi
bir insanın*

*ve
hüznü de*

Özer’in şiirlerinde literal anlamıyla da olsa dünyevi düzeyde bir metafiziğe rastlamak mümkün; ancak son kitabının sonlarında, belirgin bir

şekilde manevi bir metafizik içerik bütünü olan “*İnsanı Ağlatan Hediyeler*” şiirine yer verilmiştir. Bu şiirindeki açık manevi/ dinî/ metafizik mesajlar içeren hatta Tanrı kelimesi yerine Allah kelimesini kullanan dizeleriyle şair, sıradışı ve kendi şiir izleği ve şair tutumu içinde de oldukça farklı sayılabilecek bir şiire imza atmıştır. Allah’ı en çok da bir bebeğin mucizevî kokusunda fark ettiğimizi, gördüğümüzü belirten şair, şiirinin ana teması olarak Allah’ın duyma sıfatı üzerinde durur (Özer, 2021, s. 103):

*kalpteki çatırtıyı duyar Allah
sessiz kaldığını
düşündüğümüz anlarda*

Bu bölümde son olarak, Özer’in yine son kitabında, kendi şiiri içinde bir başka yenilik olarak, ilginç bir denemeye giriştiğini belirtelim. Bir mensur şiir denemesi bu; bir nar ağacına ağıt olarak yazılmış ve dört bölümden oluşan bu mensur şiir, zaten nesre oldukça yakın bir üsluba sahip olan bir şair için zor olmayan ama daha önce eserlerinde yer almamış bir biçim (Özer, 2021, s. 117).

Şiirlerinin Dili ve Üslubu

Özer’in şiirine ve şiir diline itina ile anlamaya çalışırken, bir babanın evladına gösterdiğine benzer özenini anlatan “*gece en az üç kez kalkar bakarm/ örtmek için üstünü/ yorganını tekmelemiş bir sözcük varsa/ yandaki küçük odada*” dizelerine rastlıyoruz (Özer, 2019, s. 54). Başka poetik dizelerinde zaman zaman dile getirilen bu hassasiyetin şiirlerinin genelinde de gözlemlenmesi mümkün. Ancak dil ve üslup kavramları çerçevesinde ele alınabilecek yaygın konuşma ve yazı dilini takip bağlamında bu ölçülerden ayrılma örneklerine çok nadir de olsa yer yer rastlıyoruz Özer’in şiirlerinde: “*Ürkü, yontu, yadırgı*” (Özer, 2016, s. 23, 38, 65), “*açım, yakarı*” (Özer, 2017, s. 79, 107), “*daldaş, üzünç*” (Özer, 2019, s. 20, 80) bu kelimelerden birkaçı.

Özer’in şiirlerinde nadiren de olsa Divan şiiri geleneğimizin motiflerine, mazmunlarına dolayısıyla kelimelerine de rastlanmaktadır. “*Ağyar*” (Özer, 2017, s. 103) ve “*saba*” kelimeleri bu örneklerdendir. “*Şehre bir saba girdi/ seher vakti*” (Özer, 2017, s. 72) dizelerinde karşımıza çıkan “*saba*” sözcüğü kullanıldığı bağlamda kendi estetiğinden, inceliğinden uzak bir dizenin içine yerleştirilmiştir. Genelde dil ve anlatım konusunda özenini koruyan şairin, geleneğimize yatkınlığı olmayan böyle istisnai anlatım kusurları da eserlerinin şairliğinin ilk verimleri olmaları bağlamında değerlendirilebilir.

Bir başka anlatım özelliği de duygu, düşünce ve gözlemlerinin, şiirlerinin ayrı bentlerinde veya dizelerinde “*fragmanlar*” “*tablolar*” “*fotoğraflar*” şeklinde betimlenmesi, hatta kelimenin doğrudan kullanımı ile söyleyecek olursak Özer'in şiirlerini bilinç akışı tekniğinden sıkça yararlanarak yazmasıdır. Bu husus yukarıdaki “*Şiirlerinin İçeriği*” başlığı altında daha geniş şekilde değerlendirilmiştir (Özer, 2017, s. 72).

Özer'in bazı şiirlerinde şiir söyleyicisinin bir şeyleri hiç de dile getirmek istemez bir şekilde söylediği görülmektedir (Özer, 2017, s. 114-115; Özer, 2019, s. 49). Tematik düzeyde bir hisse, bir anlama ulaşmak mümkün ve yine sükûnun bile bir anlamı olduğuna Haşim'den önce de sonra da aşına olsak da geleneksel olarak zikredilen “anlam şairin karnında” hikmeti bize her durumda geçerli bir kılavuz olsa da söyleyenin dünyasında elbette anlamı olan şeylerin okuyan için ne ifade edeceği sorusu üzerine düşünmek de şairlerin hatırlaması gerekenler hanesine yazılmalı değil mi? Şair, (URL-5)'te de değinildiği gibi bazen aynı şiirde ve aynı bentte birbiri ile oldukça uzak düşen onca şeyi -mesela kedileri, kalpte taşınan şeyleri, bir şey yitirilince bakılan elleri, ayna ve ağaçkakanı- bir arada anıp onlara o kadar anlamlar, hisler, intibalar yüklüyor ki bu imgeler sağanağında bir taraftan okuyucuyu yorarken bir taraftan da anlaşılmayı veya daha kolay olabilecek anlamlandırılmayı da oldukça güçleştiriyor (Özer, 2021, s. 15).

Günümüzün şiir anlayışı ile yazılmış şiirlerle, geçmişte yazılmış şiir metinlerini inceleme ölçütlerimizde de bir değişim yaşandı elbet; ancak incelediğimiz metinlerin şiir olduğu gerçeğini değiştirmiyor bu farklılaşma. Bu çerçevede bakılacak olursa şair elbet yeri geldikçe edebî sanatlardan da yararlanacaktır (Özgül, 2022, s. 344). Özer de öyle yapmıştır ancak bunlar klasik anlamda ağır anlam sanatları da yoğun ses sanatları da değildir; benzetmeden karşılaştırmaya, telmihten tezada çeşitli sanatlardan yararlanılmış yeri geldikçe (Özer, 2021, s. 91, 102; Özer, 2017, s. 9). Özer'in şiiri, ağırlıklı olarak sesli okunmaya yatkın bir şiir olmadığı için, kafiyeye, ünlü ve ünsüz tekrarlarına zaman zaman müracaat edilse bile, şiirlerinde geniş kapsamlı bir şekilde kafiyeci bir anlayıştan ya da müzikalite arayışından söz etmek mümkün değildir.

Şiirlerinde nesre oldukça yatkın cümle yapısını, ağırlıklı olarak günlük şehirli Türkçenin sade, temiz, güncel söz varlığını tercih eden ve konuşma dilinden çok da ayrılmayan şairin yeri geldikçe geleneksel dil birikimimizin “*kavl, istikamet, esame, cidar*” (Özer, 2017, s. 14, 15, 19, 22) gibi kelimelerine müracaat etmekten veya “*yaşmak, etamin, teyel*” (Özer,

2017, s. 23, 24) gibi şehirli Türkçede giderek seyrelen kelimelerden yararlanmaktan imtina etmediği görülür.

Sonuç

Bu makalede, yayımlanmış şiir kitapları ekseninde şiirlerini ağırlıklı olarak içerik açısından ele aldığımız 2000 kuşağı şairlerinden Tunay Özer, eserlerini “hüzün, hatırlamalar ve hasret” ana temaları çerçevesinde ve serbest nazım formunda biçimlendirmiştir. Ayrıca şu ana kadar yayımlanmış son şiir kitabı olan *Odalar ve Perdeler*'in sonunda bir üst başlık altında dört bölüm olarak mensur şiiri de denediği görülmektedir.

Edebiyat ve sanata bir yakınlığı bulunmayan mülkiyeli bir eğitim ve meslek yaşantısına sahip olmasına rağmen şair, harcadığı emeğin de katkısıyla, ilk eserinden son eserine doğru şiirini biçim ve içerik yönünden geliştirmiş ve giderek daha yetkin şiirler yazmıştır.

Şiirlerinde Türk şiirinin abide şairlerinin berceste dizelerini “andıran dize”lerin sıkça yer aldığı fark edilen Özer'in, aynı çizgide olduğu şairlerle metinsel bağlar kurmaktan da imtina etmediği görülmektedir.

Şiirlerinde işlediği ana konuların, şiirin geçmişten beri değişmez temalarından “hüzün, hatırlamalar ve hasret” çerçevesinde şekillenmiş olmasına rağmen şairin şiirini hem geleneksel dil ve kültür verimleri ile hem de denediği yenilikler ve sosyal, metafizik ve poetik temalı yeni konu arayışlarıyla zenginleştirme yolunda ilerlediği; şiirlerinin yapısında, içeriğinde ve üslubundaki zayıflıkları yayımladığı her yeni eserinde, yapılan eleştiri ve değerlendirmeleri dikkate almaktan da yüksünmeyen bir hassasiyet içinde, geliştirme çabası içinde olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Ata, E. (2018). Tunay Özer ile röportaj. *Temmuz Dergisi*, 20, 45-49.
- Aristoteles. *Poetika şiir sanatı üstüne*. (çev. S. Rifat). 2021. İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Odacı, S. (2007). *Bilinç akışı tekniği bakımından James Joyce, Oğuz Atay, Adalet Ağaoğlu ve Emine İşinsu'nun romanları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Okay, O. (2019). *Poetika dersleri*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Özer, T. (2016). *Kaçırılmış buluşmalar*. İstanbul: Okur Kitaplığı.
- Özer, T. (2017). *Islak çıra*. İstanbul: Okur Kitaplığı.
- Özer, T. (2019). *Unutmanın melodisi*. İstanbul: Temmuz.
- Özer, T. (2021). *Odalar ve perdeler*. İstanbul: Okur Kitaplığı.

Özgül, M. K. (2022). *Divan Yolu'ndan Pera'ya selamtle*. İstanbul: Ötügen Neşriyat A.Ş.

İnternet Kaynakları

- URL-1:<http://www.kitaphaber.com.tr/dergi-sorusturmasi-tunay-ozer-k3697.html> (Erişim Tarihi: 24.06.2022)
- URL-2:<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/tunay-ozer> (Erişim Tarihi: 24.06.2022)
- URL-3:<http://www.kitaphaber.com.tr/kacirilmis-bulusmalar-uzerine-subjektif-bir-bakis-k2567.html> (Erişim Tarihi: 24.06.2022)
- URL-4:<https://www.sadeimge.com/2021/04/24/odalarin-icinden-perdelerin-gerisinden/> (Erişim Tarihi: 24.06.2022)
- URL-5:<http://www.kitaphaber.com.tr/siirin-cercevesi-hayatin-gerçekligi-k4049.html> (Erişim Tarihi: 24.06.2022)
- URL-6:https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2018/03/22_032018_%C5%9Fadi-kocaba%C5%9F.pdf (Erişim Tarihi: 24.06.2022)
- URL-7:<http://www.birnokta.net/sozu-kav-ile-siirlemek-islak-cira/> (Erişim Tarihi: 24.06.2022)
- URL-8:<https://www.izdiham.com/tunay-ozerin-kacirilmis-bulusmalar-kitabi-hakkinda/> (Erişim Tarihi: 24.06.2022)
- URL-9:<https://www.youtube.com/watch?v=IP7rZLEc1ac> (Erişim Tarihi: 24.06.2022)
- URL-10:
<https://www.facebook.com/100002680227528/posts/3732640056835298/?d=n> (Erişim Tarihi: 24.06.2022)

A Review on Tunay Özer's Poems Extended Summary

In this study, the poems of Tunay Özer, who has four published books, were examined in terms of structure, language and style, and mainly in terms of content. With this study, the main themes of his poems, their qualities in terms of structure, content and style, and the course of development were tried to be determined. Information about the poet's life adventure and the publishing process of his poems is given, and the relationship he has established with the tradition of Turkish poetry in terms of the language and symbols he uses is also mentioned.

Tunay Özer, one of the poets of the 2000 generation, whose poems we have discussed mainly in terms of content on the axis of published poetry books, shaped his works in the framework of the main themes of "sadness, remembrance and longing" and in the form of free verse. In addition, it is seen that he tried prose poetry as four sections under a headline at the end of *Rooms and Curtains*, the last poetry book published so far.

Despite having a public managerial education and professional life, which is not close to literature and art, the poet, with the contribution of his effort, developed his poetry in terms of form and content from his first work to his last, and wrote more and more competent poems.

It is seen that Özer, who noticed that there are frequently "lines reminiscent" of the berceste lines of the monument poets of Turkish poetry in his poems, did not hesitate to establish textual ties with the poets with whom he was on the same line.

Although the main themes in his poems have been shaped within the framework of "sadness, remembrance and longing", one of the unchanging themes of the poem since the past, the poet is on the way to enrich his poetry with both traditional language and cultural yields, innovations he has tried, and the search for new topics with social, metaphysical and poetic themes; It is seen that in every new work he publishes the weaknesses in the structure, content and style of his poems, he is in an effort to develop them with a sensitivity that does not hesitate to take into account the criticisms and evaluations made.

XIX. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE EMPERYALİZMİN GÖLGESİNDE
AFGANİSTAN

From XIX. Century to the Present in the Shadow of Imperialism
Afghanistan

İsmail GÖRGEN

Dr.,Bağımsız Araştırmacı

ismailgorgenn@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6050-3895>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 8/2 Ekim /October 2022 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types:</i>	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date:</i>	01.03.2022
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date:</i>	22.09.2022
Sorumlu Yazar- <i>Corresponding Author:</i>	İsmail GÖRGEN
Sayfa Aralığı- <i>Page Range:</i>	387-426
Doi Numarası- <i>Doi Number :</i>	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.1080905

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

XIX. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE EMPERYALİZMİN GÖLGESİNDE AFGANİSTAN

From XIX. Century to the Present in the Shadow of İmperialism Afghanistan

İsmail GÖRGEN

Öz

Coğrafi konumu itibariyle Ortadoğu, Yakındoğu ve Uzakdoğu'nun merkezinde bulunan Afganistan XIX. ve XX. yüzyıllarda İngiltere ve Rusya'nın birbirine karşı üstünlük kurmaya çalıştığı bölge olmuştur. Gerek İngiltere gerekse Rusya her dönemde Afganistan'da kendilerine yakın hükümet yetkilileri ya da muhalif gruplar bulmayı başarmıştır. Bu durum da ülkede hiç bitmeyen bir bölünme ve çatışma ortamının oluşmasına yol açmıştır. Birinci Dünya Savaşı'na kadar İngiltere ve Rusya'nın nüfuz mücadelesine sahne olan Afganistan 1919'da bağımsızlığını kazanmıştır. Afganistan 1979'da Rusya'nın, 2001'de ise Amerika'nın saldırısına ve işgaline uğramıştır. Bu gelişmeler Afganistan'da siyasi, ekonomik ve sosyal yapının bozulmasına ve Afgan halkının temel insani haklardan mahrum kalmasına yol açmıştır. Büyük devletlerin mücadele sahasına dönen Afganistan'ın XIX. ve XX. yüzyıldaki tarihsel sürecini konu alan bu çalışma arşiv belgeleri, hatıralar, resmi yazışmalar ve telif eserlerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Taliban, Rusya, İngiltere, Amerika.

Abstract

Afghanistan, which is at the center of the Middle East, Near East and Far East because of its geographical position. While England and Russia were striving for superiority in the region from the XIX. century to the XX. century. In every period, both England and Russia managed to find government officials or opposition groups close to them in Afghanistan. This situation led to the creation of an environment of never-ending division and conflict in the country. Afghanistan, which was the scene of the struggle for the influence of England and Russia gained independence in 1919. Afghanistan was first attacked and occupied by Russia in 1979 and then by the United States in 2001. These developments led to the deterioration of the political, economic and social structures in Afghanistan and the deprivation of the basic human rights of the Afghan people. The present study, addressing Afghanistan, which has been turned into the field of struggle of the great states, the historical process in the XIX. and XX. centuries was presented by making use of archive documents, memories, official correspondence and copyrighted works.

Keywords: Afghanistan, Taliban, Russia, England, America.

Giriş

Milletler tarih boyunca yaşamaya elverişli, doğal kaynak bakımından zengin ve ticaret yolları üzerindeki bölgeleri kendilerine yurt edinmişlerdir. Kimi milletler bu elverişli bölgelerde yerleşerek kendi devletlerini kurarken diğer devletler de bu bölgelerin askeri, stratejik ve ekonomik potansiyelini kendi ülkelerinin menfaatleri doğrultusunda kullanmak için birtakım işgalci ve emperyalist faaliyetlere girişmişlerdir. Afganistan da ticaret yollarının kesiştiği stratejik bir coğrafyada yer almasından dolayı emperyalist devletlerin saldırı ve işgaline maruz kalmıştır. İşgalci devletler Afganistan'da nüfuz kurabilmek için sürekli bölgedeki siyasi, askerî, dinî ve etnik sorunları dinamik tutmaya çalışmışlardır. Bu durum Afganistan'da hiç bitmeyen bir asayişsizliğin, fakirliğin ve trajedinin yaşanmasına yol açmıştır.

Hazırlanan bu çalışmada yukarıda belirtilen süreç tüm ayrıntılarıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Böylece yıllardır Afganistan'da yaşanan talihsiz gelişmelerin gerçek sebebi daha iyi anlaşılacak ve bu süreçlerin tekrar yaşanmaması için tarihsel hafıza yol gösterici olacaktır.

Tarihsel hafıza yol gösterici, coğrafya ise kaderdir. Afgan halkının kaderini belirleyen coğrafya (Afganistan) Kuzeyde Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'a; doğuda Doğu Türkistan (Çin), Keşmir ve Pakistan'a; güneyde yine Pakistan'a; batıda ise İran'a kadar uzanmaktadır. Dolayısıyla Afganistan, Asya'nın merkezi konumunda yer almaktadır (Kalafat, 1994, s. 7). Göç, ticaret ve istila yolları üzerinde bulunun Afganistan, tarih boyunca birçok milletin ve devletin hüküm sürdüğü bir coğrafya olmuştur. Bu bölgeye ilk yerleşenler İranlılar olmuştur. Bölge İranlılardan sonra Makedonya Kralı Büyük İskender'in hâkimiyetine girmiştir. Büyük İskender'den sonra bölgeye Yunanlar hükmetmiştir (Saray, 2002, s. 19). Afganistan'a yerleşen ilk Türk topluluğu M.S. 50'lerde burayı yurt edinen İskitlerdir. Daha sonra Akhunlar ardından Halaç Türkleri bölgeye yerleşmişlerdir (Hajıyaralı, 2011, s. 55). Afganistan'ın VII. yüzyılda Müslüman Arap orduları tarafından ele geçirilmesiyle İslamiyet Afgan halkı arasında hızla yayılmaya başlamıştır. Araplardan sonra Samaniler, X. yüzyılın sonlarında ise Gazne Devleti bölgeye hükmetmiştir. Afganistan'da Gazne Devleti'ni kuran Türkler kısa zamanda Afganistan'daki Halaç Türkleri ile birleşerek güçlenmişlerdir. Gazne Devleti'nden sonra Selçuklular, daha sonra da Harzemşahlar Afganistan'ın hâkimi olmuşlardır (Saray, 2002, s. 19). Moğollar 1220'lerde Afganistan'ı istila ederek buraya yaklaşık olarak bir buçuk asır hükmetmişlerdir (Kiren, 2012, s. 46).

Afgan halkını meydana getiren etnik unsurlar Afganlar, Tacikler ve Türklerdir. Bölgeye kuzeyden gelen Afganlar, ülkede en kalabalık nüfusu oluşturmaktadır. Yerli halkla kaynaşmaları sonucu kendilerine Peştun adı verilmiştir. Daha sonra kuzeyden gelen Akhunlarla kaynaşan halk bugünkü Afgan halkını oluşturmuştur. Türkler de Afganistan'da en büyük ikinci etnik gruptur. Bu Türk grupları içinde en yoğun olanlar Özbeklerdir. Afganlardan ve Türklerden sonraki en büyük etnik grup ise İran asıllı Taciklerdir (Saray, 2002, s. 13). Aslında Hazaraların da Türk kökenli olduğu, Peştunların ülkede idareyi ele geçirdikten sonra Hazaraların Türk kimliğine dair her şeylerini imha ettikleri ifade edilmektedir (Hajıyaralı, 2011, s. 82; Çınarlı, 2012, s. 74). Batı Afganistan'da Hazariler ve Tacikler bulunurken kuzey Afganistan'da ise Özbekler, Türkmenler, Kırgızlar ve diğer Türk halkları çoğunluktadır. Güney ve doğuda ise daha çok kendilerine Peştun denen Afganlar yaşamaktadır. Tarihsel süreçte Afganistan'a birçok ulusun hâkim olmasıyla burası etnik, dinî ve kültürel karışımın olduğu bir bölge durumuna gelmiştir (Raşid, 2001, s. 13). Böylece Afganistan'da kültürel bir zenginlik oluşmuştur. Zengin etnik ve kültürel yapıya sahip olan Afganistan'da Dürrani soyundan gelen Ahmet Han 1747'de Kandahar'da bağımsızlığını ilan etmiş (Kiren, 2012, s. 47) 1761'de Hindu Murathaları yenilgiye uğratarak Delhi ve Keşmir'i de ele geçirerek Afgan Devleti'ni kurduğunu açıklamıştır (Raşid, 2001, s. 15). İran ve Hindistan ile mücadele içinde olan Ahmed Han, henüz hayattayken idareyi oğlu Timur Han'a bırakmıştır. Timur Han'ın 1793'te ölmesi üzerine yerine oğlu Zaman Han geçmiştir (Saray, 2002, s. 25). Daha sonra yönetime gelen Muhammedzaylar kabilesi 1818'de Dürranileri bertaraf ederek idaresini güçlendirmiştir (Fazlı, 2006, s. 8).

Afganistan'da Rus-İngiliz Rekabetinin Başlaması

Afganistan'da güçlü bir idarenin varlığından hoşnut olmayan, Türkistan coğrafyasına ve Afganistan'a nüfuz etmek isteyen Çarlık Rusya, buradaki faaliyetlerini ilk etapta bölgeye gönderdiği elçiler vasıtasıyla yürütmeye çalışmıştır. Bu amaçla 1835'te Buhara ve Kabil'e bir elçilik heyeti göndererek Türkistan ve Afganistan ile yakından ilgilenmeye başlamıştır (Uçarol, 2006, s. 298). Rusya, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkasya ve Türkistan'dan güneye doğru yayılma politikası güderken, İngiltere'nin sömürgesi Hindistan ile Rusya arasında bulunan Afganistan, önem kazanmaya başlamıştır. Bölgede kilit konumda yer alan Afganistan'ı yakından tanımak isteyen İngiltere, Subay A. Conolly

başkanlığındaki keşif heyetini gizli görevle Afganistan'a göndermiştir. Yaptığı incelemelerle Afganistan'ın ticaret yollarının kesişme noktasında yer almasının avantajlarını yerinde tespit eden ve bölgenin stratejik öneminin farkına varan Conolly, Afganistan'ın bu imkân ve potansiyelleri konusunda İngiliz Hükümetini bilgilendirmiştir (Topur, 2004, s. 45). Bu rapor doğrultusunda İngiltere'nin kurmak istediği sömürge imparatorluğunun kuzeydoğu sınırlarında bulunan Afganistan, İngilizler için ele geçirilmesi gereken coğrafya olarak görülmüştür (Waylet & Jack, 2004, s. 169). Bu düşünceyle birlikte İngilizler Hindistan'ın savunulması için Afganistan'daki faaliyetlerini yoğunlaştırmaya başlamışlardır. İngiliz Hükümeti, Afganistan'daki Rus nüfuzuna karşı gerekli tedbirlerin alınması için Lord Auckland'ı bölgede İngiliz çıkarlarının korunmasıyla görevlendirmiştir. Bu doğrultuda Afganistan'ın İngilizler tarafından işgal edilmesine karar verilmiştir. Nihayetinde İngilizler 1838'de Afganistan'ı işgal ederek İngiliz yetkili Macnaghten'i, Afganistan'da sivil ve askerî idarenin sorumluluğuna getirmiştir (Saray, 2002, s. 48). Birinci Afgan-İngiliz Savaşı'nda yenilgiye uğrayan Muhammed Ekber, Buhara Emirliği'ne sığınmıştır. İngilizlerin uygulamalarından rahatsız olan halk İngilizlere karşı Muhammed Ekber öncülüğünde ayaklanmıştır (Kiren, 2012, s. 49). 1841'de gerçekleşen bu ayaklanmada işgalci İngilizler öldürülmüştür. Bunun üzerine İngiliz birlikleri 1842'de Kabil'e girip 70.000 Afgan'ı öldürerek ayaklanmayı bastırması ve Afganistan'da hâkimiyeti yeniden sağlamıştır (Fazlı, 2006, s. 8). İngilizler Afganistan'daki stratejik noktaları işgal ederek Rusya ve İran'ın güneye inmesini engellemeye çalışmıştır (Saray, 2002, s. 61). Ancak Afganistan halkının direnmesine daha fazla dayanamayan İngilizler ülkeden çekilmek zorunda kalmıştır. Böylece Dost Muhammed sürgünden dönerek yeniden Afganistan tahtına oturmuştur. Bu durumda 1839-1842 yılları arasında devam eden Afgan-İngiliz savaşı da sona ermiştir (Kiren 2012, s. 49). Dost Muhammed Han'ın 27 Mart 1863'te Herat'ı tekrar Afganistan sınırlarına katmasıyla Afganistan'da tam anlamıyla birlik sağlanmıştır. Dost Muhammed Han'ın Mayıs 1863'te hayatını kaybetmesiyle ülke beş yıl süren taht kavgalarına sahne olmuştur. (BOA, HR.SYS. 4/26 (06.05.1867); Saray, 2002, s. 61). İngilizler de bu taht kavgasını Afganistan'ın enerjisini tüketmesi için bir fırsat olarak görmüştür. Böylece İngiltere enerjisi tükenen Afganistan'ı daha kolay işgal edebileceğini düşünmüştür. Rusya da İngiltere'den farklı düşünmeyerek Afganistan'daki bu güç boşluğundan istifade etmenin yollarını aramaya başlamıştır. Çarlık Rusya'nın da dikkatini bölgeye yoğunlaştırmasıyla Afganistan'da, İngiliz-Rus nüfuz mücadelesine

giden süreç başlamıştır. Rusya'nın, Kırım Savaşı yenilgisinden sonra yayılma sahasını Karadeniz ve Doğu Avrupa'dan Yakındoğu'ya çevirmesiyle Afganistan'a olan ilgisi artmıştır (Armaoğlu, 2018, s. 574). Rusya'nın Kafkasya Genel Valisi Prens Baryatinskiy, General Milyutin ve Albay N. İgnatiyev gibi Rus asker ve diplomatlar; Orta Asya'nın işgali için siyasi ve askerî zemini hazırlamaya başlamışlardır. Bu amaç doğrultusunda Rusya, 1865-1885 yılları arasında Konad, Buhara, Hive ve Türkistan bölgelerini işgal etmiştir. Bu işgaller Afganistan ve diğer devletler tarafından endişeyle karşılanmıştır. Afganistan Han'ı Şir Ali, Rus tehdidine karşı İngiltere'nin Hindistan Genel Valisi Lawrence'den yardım talebinde bulunmuştur. Bu süreçte Lawrence görevinden ayrılmış ve Hindistan Genel Valiliği'ne getirilen Lord Mayo, Şir Ali Han'a endişe etmemesi gerektiğini, Afganistan'ın savunulması için Ruslara karşı kendilerini destekleyeceklerini belirtmiştir. Rusya'nın Türkistan'a, İngiltere'nin de Afganistan'a yerleşmesi durumu iki devleti Yakındoğu'da karşı karşıya getirmiştir. Bunun üzerine İngiliz Dışişleri vekili LordClarendon ile Rus Dışişleri Vekili Prens Gorçakov 1869'da Almanya'nın Heidelberg şehrinde buluşarak Yakındoğu'da İngiliz ve Rus nüfuz bölgeleri arasında bir tampon bölge oluşturulmasına karar vermişlerdir. Böylece Afganistan'ın kuzey sınırı İngiltere ve Rusya arasında tampon bölge olarak kabul edilmiştir. Bundan sonra Ruslar, Türkistan'ı Rus nüfuz alanı olarak görmeye başlamıştır (Saray, 2002, s. 72). İngilizler bu anlaşmayla Rusya'nın ilgi alanını Türkistan'a yönlendirirken kendileri de Afganistan'daki nüfuzunu yoğunlaştırmaya başlamıştır. İngilizlerin Şir Ali'yi hükümetten uzaklaştırmak için harekete geçmeleriyle İkinci İngiliz-Afgan savaşı başlamıştır (Kiren, 2012, s. 50). İngiltere Rusya ile yaptığı anlaşmadan cesaret alarak Kabil'in işgalini planlamaya başlamıştır. İngilizler Afganistan ile Osmanlı Devleti arasında ilişkilerin gelişmesini de bir endişe kaynağı olarak görüp Afganistan'ın dış dünya ile sadece İngiltere aracılığıyla bağlantı kurmasına çalışmıştır. Nitekim Rusya'nın 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş açmasıyla İkinci Abdülhamid, Müslümanların Ruslara karşı cihad ilan etmelerinin sağlanması için Ahmed Hulusi Efendiyi elçi olarak Afganistan'a göndermiştir (BOA, Y...PRK.NMH 2/20, 7 Haziran 1878; Kiren, 2012, s. 60). Ahmed Hulusi Efendi başkanlığındaki Osmanlı heyeti 9 Ağustos 1877'de Hindistan'ın Bombay limanına oradan da Afganistan'a geçmiştir (Özcan, 1997, s. 103-109). Ahmed Hulusi, Afganistan Han'ı Şir Ali tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Şir Ali Han, Afganistan'ın Osmanlı Devleti'nin bir parçası

sayılabileceğini her zaman Osmanlı Devleti'ne hizmet etmeye hazır olduğunu belirtmiştir. Bu gelişmeler İngiltere'yi rahatsız etmiştir. Bunun üzerine Lord Lytton, Şir Ali'yi yönetimden uzaklaştırmak için Afganistan'a karşı bir savaş başlatmış ve İngiliz birlikleri Celalabad, Peyvar, Kotal ve Kandahar'ı işgal etmiştir. Şubat 1879'da Şir Ali'nin ölmesi üzerine oğlu Yakub Han devletin başına geçmiştir. Yakub Han savaşa son vermek için İngiliz temsilci Sir Louis Cavagnari ile 20 Mayıs 1879'da Gandamak Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre Yakub Han, İngiltere'nin Kabil'de devamlı bir İngiliz temsilcisi bulundurmasına ve İngiliz yetkililerin Afganistan topraklarında rahatça faaliyet yürütmesine izin vermiştir. Bu anlaşmadan sonra İngiliz birlikleri Afganistan'dan çekilmiştir. Ancak bu gelişmelerden sonra dokuz aydır maaşlarını alamayan Afgan subaylar, Yakub Han'ın sarayına saldırmıştır (Saray, 2002, s. 79-90; Kiren, 2012, s. 50). İsyancılar İngiliz Elçisi Cavagnari ile birlikte bütün elçilik mensuplarını öldürmüştür. Bunun üzerine Lytton, General Roberts komutasındaki orduya Kabil'in işgal edilmesi emrini vermiştir. General Roberts'in birlikleri Ekim 1879'da Kabil'i işgal etmiştir. Bu gelişmelerden sonra Ruslara sığınan Şir Ali'nin amcası Abdurrahman Han Afganistan'a girer girmez o bölgenin valisi Sultan Murad Han ile Kuzey Afgan ordusu kumandanı Gulam Haydar Han kendisine tabi olmuştur. Bu arada İngiltere'nin bölgedeki temsilcisi Lord Lytton görevinden alınmış yerine Lord Ripon getirilmiştir. Bu gelişmeler çerçevesinde İngiliz kamuoyunda Afganistan'dan çekilme fikri oluşmaya başlamıştır. İngiliz yetkililer Abdurrahman Han'ın devlet başkanlığı görevini kabul ederek 11 Ağustos 1880'de Kabil'i boşaltmıştır. Böylece İngilizlerin Afganistan'da giriştikleri ikinci istila girişimi de sonuçsuz kalmıştır (Kiren, 2012, s. 50; Saray, 2002, s. 79-90). İngilizler bir kez daha bir yeri işgal etmekle elde etmenin aynı şeyler olmadığını anlamışlardır. Abdurrahman Han ülkede otoritesini sağladıktan sonra ilk iş olarak idari ve askerî bazı düzenlemeler yapmıştır. Hiçbir kabile farkı gözetmeksizin herkese iki yıllık askerlik zorunluluğu getirilmiş ve Afganistan ordusu İngilizlerden alınan modern silahlarla donatılmıştır. Bu dönemde ülke idaresinde Yüksek Danışma Kurulu ve üyeleri ülke meselelerini görüşüp takip edilecek yolu Han'a iletmekle görevli bir Genel Meclis kurulmuştur. Abdurrahman Han hukuki davalarda da son sözü söyleme hakkını elinde bulundurmıştır (Kiren, 2012, s. 61; Saray, 2002, s. 95). Abdurrahman Han, Afganistan'da modernleşme çerçevesinde ilk büyük adımları atmıştır. Ülkede yıllardır devam eden karışıklığı ortadan kaldırıp bütün Afgan kabilelerini birleştirerek güçlü bir Afganistan meydana

getirmiştir (Fazlı, 2006, s. 44). Abdurrahman Han, İngiltere'den aldığı destekle Peştun, Hazari ve Özbeklerin isyanlarını bastırarak otoritesini sağlamlaştırmıştır (Raşid, 2001, s. 16). Ancak İngiltere'nin yeni Hindistan Valisi Lord Lansdowne, Abdurrahman Han'ı Afgan kabilelerini kışkırtmakla suçlamış ve Afgan-Hindistan sınırının belirlenmesi teklifinde bulunmuştur. Ancak Abdurrahman Han bu sınır tespitinin Afganistan'ın aleyhine sonuçlanacağını düşünerek bu teklifi kabul etmemiştir. Israrcı tutumunu sürdüren Lansdowne, Sir Mortimer Durand'ı sınırların belirlenmesi ile ilgili anlaşmayı yapmak üzere Kabil'e göndermiştir. İngilizlerin yaptırımından çekinen Abdurrahman Han, Durand ile görüşmelerde bulunmak zorunda kalmıştır. Görüşmeler sonucunda Afgan-Hindistan sınırını belirleyen 12 Kasım 1893 tarihli Durand Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Peşaver, Kuvatta, Svat, Bacur ve Çitral Afgan sınırları dışında kalırken sadece Asmar Afganistan sınırlarına dâhil edilmiştir. Peşaver vadisinden kuzey ve kuzeybatıya doğru uzanan sahadaki bütün yerleşim merkezleri Afganistan sınırları dışında bırakılmıştır. İngilizlerin baskısıyla yapılan bu anlaşma sonucunda Afgan halkı haksız yere anavatanlarından ayrılmıştır. İngilizlerin kendi menfaatleri doğrultusunda belirledikleri bu sınır Afganistan ve Pakistan gibi iki Müslüman devlet arasında her an yaşanabilecek bir huzursuzluğun temelini oluşturmuştur. Afganistan'ın bu kırgınlığını gidermek isteyen İngiltere, Abdurrahman Han'ı Londra'ya davet etmiştir. Ancak İngilizlere kırgınlığından dolayı 1895'te Londra'ya oğlu Emir Nasrullah'ı göndermiştir. Emir Nasrullah, Londra dönüşünde babasına İngilizlere karşı daha tedbirli ve caydırıcı olunması gerektiğini bildirmiştir (Saray, 2002, s. 100). Bu gelişmeler üzerine Afganistan'ın elinden zorla alınan ve çoğunluğu Afganistan halkının oluşturduğu Peşaver ve diğer yerlerdeki halk ülkelerinden koparıldıkları için İngiltere'ye husumet beslemişlerdir. (BOA, Y..PRK.AZN 11/15 (18.02.1895). Nitekim bölgede uygulanan İngiliz siyaseti yeni bir savaşa kapı aralamıştır. Aynı toplumlari farklı parçalara bölerek coğrafyayı daha kolay nüfuz altına almayı gelenek hâline getiren İngiliz sömürgeciliği aynı planı Afganistan'da da uygulamaya çalışmıştır. Ancak İngiltere ilerleyen süreçte sadece nüfuz altına almak istediği Afganistan halkıyla değil aynı zamanda bölgeye nüfuz etmek isteyen Rusya ile de mücadeleye girecektir. Çarlık Rusya'nın 1881'de Türkmenistan birliklerini Göktepe'de mağlup ederek Batı Türkmenistan'ı ve Merv'i ele geçirdikten sonra Afganistan sınırına dayanması İngiltere, Osmanlı Devleti, Afganistan ve Hindistan tarafından endişeyle karşılanmıştır

(BOA, Y..EE..KP 1/96 (28.09.1886); Saray, 2002, s. 87-90). Rusların bu ilerleyişi karşısında Abdurrahman Han, İngilizlerden yardım istemiştir. Bunun üzerine İngilizler Ruslara bir nota vererek Afganistan topraklarına girmemeleri uyarısında bulunmuştur. Bu uyarı üzerine Ruslar Pencdeh vadisindeki ilerlemelerini durdurarak sınır tespiti için görüşmelere başlayabileceklerini belirtmiştir. Bunun üzerine İngilizleri temsilen Sir Peter Lumsden, Rusları temsilen de General Zelenoy'un katılımıyla Afgan-Rus sınır komisyonu kurulmuştur. Yapılan görüşmelerden sonra 22 Temmuz 1895'te Pamir bölgesi hariç günümüzde de geçerliliğini koruyan Afgan-Türkistan sınırını tespit eden antlaşma imzalanmıştır (Saray, 2002, s. 95). Afganistan'ın aleyhinde yapılan bu sınır antlaşmalarından dolayı Abdurrahman Han halkının tepkisini dindirmek için kaybedilen yerlerin ele geçirilmesi için harekete geçmiştir. Abdurrahman Han Afgan ordusunu biran önce toparlayıp 1896'da Kafiristan'a bir saldırı düzenlemiştir. Burayı ele geçiren Abdurrahman Han bundan sonra Kafiristan'ın ismini "Nuristan" olarak değiştirmiştir. Bu gelişmeler İngilizlerin tepkisine yol açmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak mollaların öncülüğünde İngilizlere karşı bir cihat başlatılmıştır. Bu arada İngiltere'nin Hindistan Valiliği'ne getirilen Lord Curzon, 1899'de Afganistan'ı daha kolay kontrol edebilmek için burayı iki bölgeye ayırmıştır (Saray, 2002, s. 100). Böylece İngiliz politikası Afganistan'da böl-parçala-yönet politikasını uygulamaya başlamıştır. Abdurrahman Han'ın 1 Ekim 1901'de ölmesiyle yerine oğlu Habibullah geçmiştir. Habibullah Han, 21 Mart 1905'te İngilizlerle yaptığı anlaşma ile babasının bu ülke ile daha önce yaptığı bütün anlaşmaları onaylamış ve bundan sonra İngilizlerden kendisine "Emir" değil "Şah" denilmesini istemiştir (BOA, HR.SYS. 5/14 (31.05.1905); Saray, 2002, s. 1006). Afganistan ve Osmanlı Devleti arasındaki manevi bağın farkında olan İngiltere ve Rusya Yakındoğu'daki rekabetlerini bir kenara bırakarak birbirlerinin nüfuz alanlarına müdahale etmeme konusunda 31 Ağustos 1907'de aralarında bir anlaşma yapmışlardır. Bu anlaşmaya göre Afganistan, İngiliz nüfuz alanındaki tampon bölge olarak kabul edilmiştir (Topur, 2004, s. 46; Kiren, 2012, s. 62). Anlaşmaya göre Rusya, Afganistan ile ilişkilerini İngiltere aracılığıyla yürütecek, İngiltere Afganistan'ı işgal edip imparatorluğuna dâhil etmeyecek ve burası içişlerinde serbest, dışişlerinde ise İngiltere'ye bağlı olacaktır. İngilizler de Rusların nüfuzundaki Türkistan İslam ülkelerinde yayılma politikası gütmeyecek, Rusya da Afganistan'ı yayılma alanı olarak görmeyecekti. İngiltere ve Rusya Yakındoğu'yu aralarında taksim ederken Rusya Panslavizm politikası çerçevesinde

Balkanlardaki devletleri Osmanlı'ya karşı kıskırtmıştır (Armaoğlu, 2018, s. 38-40; Kiren, 2012, s. 62). Böylece Rusya Osmanlı Devleti'nin dikkatini batıya kaydırmıştır. Böylelikle Rusya, doğuda daha rahat hareket etme fırsatı bulurken diğer yandan da Balkanlar'ın Rus nüfuzuna girmesinin önünü açmaya çalışmıştır. İngiltere ve Rusya'nın Yakındoğu konusunda anlaşmaları ve Balkanlar'da bitmeyen olaylar ve entrikalar yeni bir dünya savaşının habercisi olmuştur. Nihayetinde 1914'te Balkanlar'da patlak veren bu savaşta İngiltere ve Rusya Osmanlı Devleti'ne karşı birlikte hareket etmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nda (1914-1918) Enver Paşa, Afganistan'ın İngiltere aleyhine savaşa girmesine çalışılması yönünde Rauf Orbay'a talimat vermiştir (Avcioğlu, 1989, s. 64). Osmanlı Devleti, 15 Ağustos'ta Afganistan ve Hindistan Müslümanlarını İngilizlere karşı harekete geçirmeye çalışmıştır. Bunun için Türk temsilci Yüzbaşı Kazım Bey ile Alman temsilci Neidermayer başkanlığındaki Türk-Alman heyeti Kabil'e giderek Afgan yetkililere Osmanlı Padişahı'nın İngiliz ve Ruslara karşı cihat ilanını bildirmiştir. Böylece İngilizlere kuzeyden cephe açılacak Müslümanlar ve Hindular Hindistan'da ayaklanacaktı (BOA. A.DVN.NMH. 37/7 (29.03.1915; BOA, DH. EUM.7.Şb 2/54 (21.12.11914); Avcioğlu, 1989, s. 60; Saray, 2002, s. 110; Özcan, 1997, s. 172). Bu heyet Habibullah Han ve diğer Afgan yetkilileri tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Afgan kabileleri ve Hindistan Müslümanlarının İngilizlere karşı ayaklanmaları için Tarzi'nin çıkardığı gazete vasıtasıyla propaganda yürütülmüştür. Müslümanları İngiliz hâkimiyetinden kurtarmayı amaçlayan bu propaganda aynı zamanda Türkistan Müslümanlarının Rus nüfuzundan kurtulmak için 1916'da başlatılan millî ayaklanma ile eş zamanlı olarak yürütülmüştür. 1917'de Rusya'da patlak veren Bolşevik İhtilâli'nden istifade eden Türkistan Müslümanları bağımsızlık mücadelesine girişmişlerdir. Bu gelişmeler Afganların mücadele hırsını daha da artırmıştır. Ancak Habibullah Han İngilizlerin baskısından çekinerek Osmanlı Devleti'nin cihat önerisi karşısında tarafsız olduğunu bildirmiştir. Habibullah Han'ın bu tutumu Afgan halkı tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Saray, 2002, s. 110). Habibullah Han, 1919'da bir suikast sonucu hayatını kaybetmiştir. Habibullah Han'ın hayatını kaybetmesiyle ülkede taht kavgası yaşanmıştır. Yaşanan mücadeleden sonra Şubat 1919'da Afganistan tahtına Habibullah'ın oğlu Emir Emanullah geçmiştir (Batoor, 2018, s. 15; Fazlı, 2006, s. 8). Afganistan'ın ilk hükümdarı olan Emanullah Han, bağımsızlığını tanımayan İngiltere'ye karşı savaş ilan ederek bu ülkenin sömürgesi olan Hindistan'a

saldırmıştır. Bu savaştan sonra 8 Ağustos 1919'da Afganistan ile İngiltere arasında Ravalpindi Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla İngiltere, Afganistan'ın bağımsızlığını kabul etmiştir (Armaoğlu, 1983, s. 211). İngiltere'nin Hindistan'daki sıkıntılarla uğraşmak durumunda kalması ve Rusya'da Bolşevik İhtilali'nin getirdiği belirsizlik durumu Afganistan'a bağımsızlık yolunu açmıştır (Topur, 2004, s. 47). Bu dönemde "Cemiyet-i Ulema-yı Hind"¹ kurularak İngiliz sömürmesine karşı mücadeleye devam edilmiştir (Saray, 2002, s. 1). Emanullah, kayınpederi Mahmut Tarzi'nin de desteğiyle Afganistan Devlet teşkilatlarını modern tarzda yeniden düzenlemiştir. Modern anlamda ilk defa Harbiye, Dâhiliye, Hariciye, Maliye, Adliye, Eğitim, Ticaret, Bayındırlık, Sağlık, Posta ve Telgraf Bakanlıkları kurulmuştur. Bu dönemde Mahmut Tarzi, Afganistan Dışişleri Bakanlığı görevine getirilerek Rusya ve Avrupa devletlerine elçiler gönderilmiştir (Saray, 2002, s. 112). Böylece Afganistan dış dünyayla daha sağlıklı siyasi ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bu dönemde özellikle Rusya ile ilişkiler dikkate değer bir şekilde artmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Rusya-Afganistan İlişkileri

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet Rusya ile Afganistan arasındaki ilişkiler her geçen gün artmıştır. Çünkü Birinci Dünya Savaşı ile beraber Rusya'nın toprakları İngiliz ve Fransızlar tarafından kısıpaca alınmıştır. Rusya bu kısıpacı önlemek için Asya ve Afrika Müslümanlarını İngiliz emperyalizmine karşı harekete geçirme kararı almıştır. Bu amaç doğrultusunda Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kendisine sığınan Osmanlı Devleti'nin Harbiye Nazırı Enver ve Cemal Paşa'yı kullanmanın yollarını aramaya başlamıştır. Anadolu'da yürütülen Millî Mücadeleye de destek vererek İngiliz ve Fransızları burada zor duruma düşürmek istemiştir (Cebesoy, 2002, s. 250). Bolşevik lider Lenin, bir yandan Türkiye ile ilişkilerini geliştirirken diğer yandan da Afganistan ile yakınlaşma çabasına girmiştir. Bunun için Lenin, Emanullah Han'a gönderdiği mektupta Afganistan ile işbirliğine açık olduğunu bildirmiştir. Bu gelişmeler üzerine Muhammed Veli önderliğindeki Afgan heyeti Moskova'ya gönderilmiştir.

¹Bu teşkilat İngiliz önderliğindeki batı emperyalizminin Türk düşmanlığını protesto ederek Afgan halkının desteğiyle Anadolu'da emperyalizme karşı yürütülen Millî Mücadele'yi maddi-manevi desteklemiştir (Bkz: Saray, 2002, s. 1). Anadolu'da Ermeni, İngiliz, Fransız ve Yunanlara karşı yürütülen Millî Mücadele, Hindistan'da olduğu gibi Afganistan'da da özellikle Cuma günleri topluca dua edilerek manevi açıdan desteklenmiştir (Bkz: Şimşir, 1993, s. 9). Afganistan, Hindistan ve Pakistan Müslümanlarının Anadolu'da yürütülen Millî Mücadeleye verdiği bu maddi manevi destek Türk halkı tarafından büyük bir müteşekkire karşılanmıştır.

Görüşmelerden sonra her iki ülke birbirlerinin bağımsızlıklarını tanımış, böylece Afganistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk devlet Sovyet Rusya olurken, Sovyet Rusya'yı da ilk tanıyan devlet Afganistan olmuştur. Rusya Micheal Bravin'i de 12 Eylül 1919'da Afganistan'a ilk elçi sıfatıyla atamıştır (Saray, 2002, s. 116). Böylece Afganistan'ı yanına çekmeye çalışan Rusya, İngiltere'ye karşı harekete geçmiştir. İngilizlerin bölgedeki nüfuzunu hem Afganistan hem de Türkistan için bir tehdit olarak gören Cemal Paşa vasıtasıyla Sovyet Rusya'nın Kabil elçisi Surits, Afgan Ordusu Başkumandanı Sipehsalar ile diyalogu geliştirmiştir (Cebesoy, 2002, s. 267). Rusya gizlice Enver Paşa'yı da Afganistan'a göndererek Afgan yetkililerin Rusya'ya meyletmesini sağlamaya çalışmıştır (TDK-Türk Diplomatik Arşivi-500/ 8166/ 52747/ 2 (12. 12. 1921). Bu gelişmeler üzerine 28 Şubat 1921'de Rusya ile Afganistan arasında Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Rusya, Afganistan'a her yıl bir milyon altın ruble yardımda bulunmayı kabul etmiştir. Böylece Sovyetler Birliği Özbekistan, Türkmenistan, Hive ve Buhara'da daha rahat bir Sovyetleştirme sürecini uygulama şansı elde etmiştir (Armaoğlu, 1983, s. 211). Türkistan'da hiçbir büyük güçle mücadele etmeyecek olması Rusya'nın Türkistan'a yönelmesinde etkili olmuştur. Sovyet Rusya, Afgan Hükümeti ile yaptığı anlaşma sonucu bu ülkeye vaat ettiği yardımı yapmadığı gibi Buhara ve Hive'nin de istiklalini tanımamıştır. Hatta bağımsızlık isteyen Türkistan halklarına da baskı ve şiddet uygulamaya devam etmiştir. Sovyetler bütün milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin edecekleri sözünü unutarak Çarlık Rusya'sı uygulamalarına yeniden başlamıştır. Buhara ve Hive halkları Kızıl Ordu birlikleri tarafından zalimane uygulamalara maruz bırakılmıştır. Kızıl Ordu'nun zulmünden canlarını kurtarabilmek için binlerce Türkistanlı Afganistan'a sığınmak durumunda kalmıştır. Afganistan Hükümeti Sovyet zulmünden kaçan ve çoğunluğunu Özbek ve Türkmenlerin oluşturduğu göçmenleri Kuzey Afganistan'a yerleştirerek onlara araziler tahsis etmiştir. (Saray, 2002, s. 123). Dolayısıyla Afganistan, Rus zulmünden kaçan Türklere kapısını daima açık tutmuştur.

Türkiye-Afganistan İlişkileri

Türkiye ile Afganistan arasında 1920-21 yıllarında dostluk ilişkilerinin gelişmesinde Cemal ve Enver Paşa'nın büyük rolü olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesinde büyük sorumlulukları olan Enver, Cemal ve Talat paşalar savaşın Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlanması üzerine Türkiye'yi terk ederek önce Almanya'ya

daha sonra da Rusya'ya geçmiştir (Saray, 2002, s. 123). Enver Paşa ile beraber birçok İttihatçı Moskova'da bir araya gelerek "İslam İhtilal Cemiyeti"ni kurmuşlardır (Kiren, 2012, s. 70). Bu kişiler dünyaya hâkim olmak isteyen İngiliz emperyalizmine karşı Ruslardan istifade ederek bu ülkeye bir savaş açmayı planlamışlardır. Ancak Rusların da Enver Paşa ve arkadaşları üzerinde bir planı vardı. Sovyet Rusya öncelikle kararsız olan İslam âlemi ile şark milletlerine Enver Paşa ve arkadaşları vasıtasıyla istiklal ve hürriyet getireceğini vadedecek ayrıca Türkistan ve Hindistan'da İngiliz emperyalizmi ile daha güçlü bir şekilde mücadele edebilecekti (Cebesoy, 2002, s. 164). Ankara Hükümeti de her fırsatta Enver ve Cemal paşaları Rus emperyalizmine hizmet etmekten uzak durmaları konusunda sürekli uyarmıştır. Mustafa Kemal Paşa 4 Ekim 1920'de Enver Paşa'ya gönderdiği mektupta Afganistan, Türkistan ve İran'daki faaliyetlerinde bu halkların menfaatlerine çalışmalarını Rusya ve İngiltere'nin dikkatini çekmemeleri gerektiğini ve bu faaliyetlerini Türkiye Devleti'nin başkanı olarak desteklediğini ifade etmiştir (Cebesoy, 2002, s. 52). Nitekim bu amaç için Cemal Paşa da Afganistan'a gitmiştir. Türkiye'nin Moskova elçisi Ali Fuat Cebesoy da Enver Paşa'yı Orta Asya ve Hindistan Müslümanlarına yardım etmesi yönünde desteklemiştir (Saray, 2002, s. 123). Cemal Paşa Kabil'e vardığında Afganistan Emiri Emanullah tarafından ilgiyle karşılanmış ve kendisine Afgan ordusunu yeniden tanzim etme görevi verilmiştir. Cemal Paşa ile Enver Paşa arasındaki işbirliğini bilen Emanullah Han, Enver Paşa'ya Afganistan'ın en büyük nişanı olan "Serdar-ı Âlâ rütbesi vermiştir (Kiren, 2012, s. 71). Cemal Paşa kısa sürede Afgan ordusunun modern bir yapıya dönüşmesini sağlamıştır. Cemal Paşa, güneydeki Afgan kabilelerini de kapsayan kuvvetli bir Afganistan ile Hindistan Müslümanlarının İngiliz esaretinden kurtulması için mücadele etmiştir. Bu amacını Mustafa Kemal Paşa'ya da iletmiştir (Saray, 2002, s. 124). Emanullah Han Ankara Hükümetine hitaben, Türklerin Afganistan için verdikleri mücadeleden büyük mutluluk duyduğunu ifade etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk de Emanullah Han'ın duygularına karşı Türk halkının da Afganistan halkına karşı samimi duygular beslediğini belirtmiştir (Atatürk, 1997, s. 17). Gazi Mustafa Kemal Atatürk Türkiye'nin ve Türk halkının Afgan halkını ve devletini daima destekleyeceğini ifade etmiştir (Atatürk, 2006, s. 442). Bu olumlu gelişmeler çerçevesinde Moskova'da Afgan heyeti ile Türk elçilik heyeti arasında 1 Mart 1921'de Türkiye-Afganistan Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmadan sonra Medine Muhafızı Fahrettin Paşa Kabil'e ilk Türk Büyükelçisi olarak atanmıştır (Cebesoy, 2002, s. 309).

Sultan Ahmet Han da 25 Nisan 1921'de Emanullah Han tarafından Türkiye Büyükelçisi olarak atanmıştır (Kiren, 2012, s. 66)

Mahmut Tarzi'nin daveti üzerine Türkiye'den Afganistan'a ilk Türk grubu altı kişi olarak 1921'de gitmiştir. Afganistan'a giden bu Türk grubu Afganistan'ın modernizasyonuna ve iki ülkenin dostluğuna hizmet etmişlerdir. Bu gruptan sonra Afganistan'a giden ikinci grup 15 Türk subayından oluşmuştur. Osmanlı Devleti'nin eski Bahriye Nazırı ve Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa'nın direktifleriyle gelen bu Türk subayları Afganistan ordusunun modernizasyonu için çalışmışlardır (Saray, 2002, s. 141). Kabil'de bulunan Cemal Paşa, Afganistan ile Rusya arasındaki ilişkilerin gelişmesine de katkı sağlamıştır. Cemal Paşa, 1921'de Moskova'da Rus-Afgan Antlaşması'nın imzalanmasına katkı sağlayarak Afganistan'ın İngiliz nüfuzuna girmesini engellemiştir. Cemal Paşa Afganistan'ın Avrupa devletleri tarafından tanınmasını sağlamak için Elçi Veli Han başkanlığındaki Afgan heyetini Eylül 1921'de Almanya ve Fransa'ya götürerek bu ülkelerin yetkilileriyle görüşmüştür. Bu görüşmelerden sonra Fransa, Afganistan'ı bir devlet olarak tanımıştır. Almanya ise İngiltere'nin yaptırımlarından çekindiği için Afganistan ile ilişki kurmak istememiştir (Kiren, 2012, s. 73). Afganistan'a daha fazla baskı yaparak bu ülkenin Rus eksenine kaymasından endişelenen İngiltere, Afganistan üzerindeki baskıyı azaltma yoluna gitmiştir. Böylece 22 Kasım 1921'de İngiltere ile Afganistan arasında yapılan Kabil Antlaşması'yla Afganistan'ın bağımsızlığı İngiltere tarafından da tanınmıştır. Ancak Afganistan'ın İngiltere ile bir anlaşma yapması Rusya'yı rahatsız etmiştir. Rus yetkililer Enver ve Cemal paşaların tutumlarından da şüphelenmeye başlamıştır. Bu arada Cemal Paşa Afgan heyetiyle yaptığı Avrupa turundan 2 Mayıs 1922'de Berlin üzerinden Moskova'ya dönmüştür. Ancak Ruslar Enver Paşa'nın Türkistan'da Sovyet Rusya'ya karşı giriştiği mücadelelerden rahatsız olmuş ve Cemal Paşa'nın Enver Paşa ile diyalog kurmasından şüphelenerek Cemal Paşa'nın tekrar Afganistan'a gitmesine izin vermemişlerdir. Bunun üzerine Afganistan'a dolaylı yollardan gitmek isteyen Cemal Paşa, iki yaveriyle 21 Temmuz 1922'de Tiflis'e gelmiştir. Ancak Cemal Paşa burada Ermeni çetelerin suikastı sonucu iki yaveriyle birlikte hayatını kaybetmiştir. Böylece Afganistan'ın siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel kalkınmasına hizmet eden Cemal Paşa ortadan kaldırılarak Afganistan'ın Türkiye ve batı ile entegrasyonu engellenmeye çalışılmıştır (Kiren, 2012, s. 52-73). Ancak karşılıklı elçilerle Türk-Afgan

dostluk ve ilişkileri devam etmiştir. Nitekim Emir Emanullah Han tarafından Ahmed Han yerine Türkiye'ye büyükelçi olarak 1926 başlarında atanan Gulam Ceylani, Afganistan ile Türkiye ilişkilerinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır (Şimşir, 1993, s. 18). Afganistan'a Türk subay, doktor ve öğretmen gönderilerek Afganistan'ın gelişmesine katkıda bulunduğu gibi iki ülke arasındaki ilişkiler de geliştirilmiştir (Uçarol, 2006, s. 718). 1926'da en az 30 Afgan subayı Türkiye'ye gelerek modern anlamda askeri eğitim almışlardır (BCA, 30-18-1-1 20/57/16 (08.09.1926)). Rusya'nın Orta Asya'da yayılmasına karşı Enver Paşa'nın liderliğinde örgütlenip ayaklanan Türk halkları, Rus zulmünden kaçarak Afganistan'a sığınmışlardır. Emanullah bu sığınmacıları hoşgörü ile karşılayarak kendi liderliğinde Orta Asya Konfederasyonu kurma planları yapmaya başlamıştır. Ancak bu düşüncesi Sovyet yetkililerini endişelendirmiştir. Rus yetkililer bu süreçte Afganistan ile barışçıl politikalar gütmeyen kendileri açısından önemli olduğunu düşünerek Sovyet Rusya ile Afganistan arasında 10 Nisan 1927'de Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması imzalanmıştır (Armaoğlu, 1983, s. 211). Rus yetkililerin göstermelik dostane ilişkiler sergilemeye çalışmasına rağmen Afgan yetkililer yönünü Türkiye ve batıya dönmüşlerdir. Mustafa Kemal'in önderliğinde Türkiye'de yapılan reformları ilgiyle takip eden Emanullah Han, Afganistan'da yapacağı reformlara bilgi ve destek sağlamak için 1927-28'de İran, Türkiye ve Avrupa'yı kapsayan bir seyahate çıkmıştır (Fazlı, 2006, s. 10). Emanullah Han'ı, eşini ve beraberindeki ekibi almak için Türkiye kendilerinin bulunduğu Sivastopol'a bir vapur göndermiştir (Şimşir, 1993, s. 25). Sivastopol limanından Emanullah Han ve beraberindekiler Mayıs 1928'de Türkiye'ye geldiğinde büyük ilgi ile karşılanmışlardır. Mustafa Kemal Atatürk bizzat kendisiyle ilgilenmiş ve Emanullah'a büyük bir misafirperverlik göstermiştir (Batoor, 2018, s. 16; Saray, 2002, s. 145). Atatürk, Emanullah Han ile yaptığı görüşmede Türk ve Afgan milletinin kardeşlik ve tarihsel bağlarına vurgu yapmıştır. Bu ziyaret sonucunda 25 Mayıs 1928'de Türkiye-Afganistan Dostluk ve Yardım Antlaşması imzalanmıştır (Atatürk, 1997, s. 269; Balcıoğlu, 2006, s. 446). Bu anlaşmayla dostluğun pekiştirilmesi ve Afganistan'ın, Türkiye'nin desteğiyle modernizasyonu planlanmıştır. Kazım Orbay Paşa başkanlığında Türk askerî uzmanlar heyeti Afgan ordusunun modernizasyonu için bu ülkeye gidip çalışmalara başlamıştır (Batoor, 2018, s. 16; Saray, 2002, s. 145). Yusuf Hikmet Bayur Haziran 1928'de Afganistan'a Büyükelçi olarak atanmış bu durum Türk-Afgan ilişkilerinin daha da gelişmesini sağlamıştır (BCA, 30-18-1-1 29/38/4 (03.06.1928)).

Emanullah'ın ülkede yaptığı reformlar dinî hassasiyeti olanlar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bunun üzerine Kasım 1928'de mollalar öncülüğünde halk ayaklanmıştır. Emanullah Han bu gelişmeler üzerine Afganistan'ı terk etmek zorunda kalmıştır (Armaoğlu, 1983, s. 211). Kendisiyle birlikte ülkedeki reformlara büyük katkı sunan Mahmut Tarzi de Afganistan'dan sürgün edilmiştir. İstanbul'a yerleşen Tarzi burada dört yıl yaşadıkten sonra hayatını kaybetmiştir (Fazlı, 2006, s. 11) Mollaların ve muhafazakârların desteğiyle Afganistan'da yönetimi ele geçiren Habibullah Han'ın da uygulamalarından rahatsız olan halk yeniden ayaklanmıştır (Armaoğlu, 1983, s. 211). Bu gelişmeler üzerine Nadir Han 16 Ekim 1929'da devletin ileri gelenlerini ve kabile reislerini toplayarak bir konferans düzenlemiştir. Bu konferansta Kabil'deki Türk ve İran büyükelçileri ile Rus konsolosu da yer almıştır. Devlet başkanının kim olacağı konusunda toplantıda çoğunluk oyunu Nadir Han'dan yana kullanmıştır. Nadir Han da bu toplantıda bulunan Türk Büyükelçisi Yusuf Hikmet Bayur'a fikrini sormuştur. Bayur da Nadir Han'ın başkanlığını onaylayıcı bir cevapla "Halkın sesi Hakkın sesidir" demiştir. Bunun üzerine Nadir Han, Afganistan'ın devlet başkanlığı görevine gelmiştir (Saray, 2002, s. 150). Nadir Han ile Gazi Mustafa Kemal, iki ülkenin dost ve kardeşliğini her yazışmada dile getirerek iş birliğine vurgu yapmışlardır (Şimşir, 1993, s. 56-59). Rusya ile de dostluk ilişkilerinin devam ettirilmesi düşüncesi çerçevesinde 24 Haziran 1931'de Afganistan ile Sovyet Rusya arasında Tarafsızlık ve Saldırmazlık Anlaşması imzalanmıştır (TDK-Türk Diplomatik Arşivi-500/ 8235/53972/6(25.07.1931). Muhammed Nadir Han, Sovyet Rusya'nın Afgan halkı üzerindeki tahriklerini de barışçıl yollarla bertaraf etmeye çalıştıktan sonra reformlarını mollaların tepkisini çekmeden yapmıştır. Afganistan, Almanya'yı Sovyet nüfuzuna karşı bir denge unsuru olarak görmeye başlamıştır. Hitler'in iktidara gelmesiyle de Almanya ile Afganistan arasındaki ilişkiler daha da gelişmiştir (Armaoğlu, 1983, s. 211). Almanya ile Afganistan arasında yaşanan olumlu gelişmeler Rusya'yı rahatsız etmiştir. Ülke meselelerinin tamamını kapsayan bir anayasa hazırlanmış ve bu anayasa 31 Ekim 1931'de yürürlüğe girmiştir. Nadir Han 1932 de açtığı üniversite için Türkiye'den çok sayıda profesör ve doktor gönderilmesini istemiş bu isteği de Türkiye tarafından kabul görmüştür (Saray, 2002, s. 156). Ancak Muhammed Nadir'in Kasım 1933'te bir suikast sonucu öldürülmesi üzerine bu plan tam anlamıyla başarıya ulaşamamıştır. Nadir'in öldürülmesiyle de yerine oğlu Muhammed Zahir Han geçmiştir

(Batoor, 2018, s. 16; Armaoğlu, 1983, s. 211). Böylece Afganistan'da 1973'e kadar kırk yıl sürecek olan Zahir Şah dönemi başlamıştır (Kiren, 2012, s. 53). Bu arada Gazi Mustafa Kemal'in onayıyla Memduh Şevket Esendal Aralık 1933'te Afganistan'a büyükelçi olarak atanmıştır (Şimşir, 1993, s. 71). Kabil'deki Türk Büyükelçisi Memduh Şevket Esendal, Türk Hükümeti'nin ve Atatürk'ün direktiflerini Afganistan'da başarılı bir şekilde uygulamıştır (Saray, 2002, s. 156). Afganistan 1933'ten itibaren İngiltere ve Sovyet karşıtı bir politika takip ederek Almanya'ya daha da yaklaşmıştır (Armaoğlu, 2018, s. 574). Hitler'in yayılmacı politikayla Afganistan'a yaklaşması Sovyet Rus lideri Stalin tarafından endişe verici bir durum olarak görülmüştür. Afganistan ile İran arasındaki sınır hattı net bir şekilde belirtilmediği için bu durum iki ülke arasında zaman zaman gerginliklerin yaşanmasına yol açmaktaydı. Bu sorunun giderilmesi için Sistan bölgesinden kuzeye doğru uzanan bölgedeki sınırın tespiti için Afganistan ve İran 1934'te bu konuda Türkiye'nin hakem olmasını istemiştir. Bunun üzerine Kazım Orbay başkanlığındaki Türk heyeti bölgeye giderek bu iki ülkenin sınırlarını tespit edip sorunu çözmüştür. Her açıdan Afganistan'ın yanında olan Türkiye, uluslararası alanda Afganistan'ın yalnızlığını gidermek için bu ülkenin Milletler Cemiyeti'ne girmesini sağlamıştır. Türkiye, büyükelçilerine talimat vererek diğer ülkelerde Afganistan'ın menfaatlerinin korunmasını sağlamıştır (BCA, 30-18-1-2 48/62/11 (24.09.1934); Saray, 2002, s. 154). Afganistan Dışişleri Bakanı Serdar Feyz Muhammed, Ocak 1936'da Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyarette Gazi Mustafa Kemal, Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras ile görüşmelerde bulunmuştur (Şimşir, 1993, s. 91-94). Bu ziyaret Türk Afgan ilişkilerinin daha da gelişmesini sağlamıştır. İtalya'nın Habeşistan'ı işgaliyle beraber Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'daki yeni gelişmeler Türkiye ve İngiltere'yi birbirine yaklaştırmıştır (Armaoğlu, 2018, s. 263). Almanya ve İtalya'nın pek çok yerde olduğu gibi Afganistan'da da faaliyette bulunmaları ve burayı nüfuzları altına almak istemeleri Afgan liderlerini rahatsız etmiştir. Türkiye'nin Kabil Büyükelçisi Memduh Şevket Esendal'ın da çabalarıyla Afganistan Almanya ve İtalya'nın tehdidinden kurtarılmak için İran ile birlikte Sadabad Paketi'ne dâhil edilmiştir. 8 Temmuz 1937'de Afganistan, Türkiye, İran ve Irak'ın bir araya gelerek oluşturdukları Sadabad Paketi bu ülkelerin İkinci Dünya Savaşı öncesi birlikte hareket etmesini ve birbirine destek olmalarını sağlamıştır. Ancak bu pakitin kurulması Rusya'yı rahatsız etmiştir (Topur, 2004, s. 178; Balcıoğlu, 2006, s. 447; Saray, 2002, s. 160-162). Bu durumda Afganistan ile Türkiye aynı uluslararası ittifakta yer

olarak bölgedeki barışın ve huzurun korunmasına birlikte katkı sağlamışlardır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Afganistan

Afganistan, Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi İkinci Dünya Savaşı'nda da tarafsız olduğunu ilan ederek savaşın olumsuz etkilerinden kurtulmayı başarmıştır (Kiren, 2012, s. 74). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Soğuk Savaş sürecine giren dünya Doğu ve Batı Bloğu olmak üzere ikiye ayrılmıştır Doğu Bloğunu Sovyet Rusya, Batı Bloğunu ise Amerika temsil etmiştir (Uçarol, 2006, s. 980). Afgan yetkililer İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet Rusya'nın yayılmasına karşı Amerika'nın desteğini almaya çalışmıştır. Bu durumu fırsat bilen Amerika Afganistan'a kredi açmış, Amerikan firmaları ve teknik elemanları ülkede ekonomik yatırımlar yapmıştır. Amerikan yatırımları daha çok ülkenin güneyinde Hilman ve Argandeb nehirleri üzerinde sulama ve elektrik ihtiyacının karşılanması için barajlar ve hidroelektrik santrallerinin yapımına harcanmıştır (Saray, 2002, s. 166). Bu santraller Afganistan'ın gelişmesine büyük katkı sunmuşlardır. Böylece Afgan halkı kendi doğal kaynaklarının farkına varmaya başlamışlardır. Nadir Han zamanında Afganistan Başbakanlığı görevi yürüten Haşim Han bu görevini 1946'ya kadar sürdürmüştür. Haşim Han Afganistan'ın siyasi, askerî, ekonomik, eğitim ve kültür açısından gelişmesine katkı sağlamıştır (Saray, 2002, s. 166). Haşim Han'dan sonra Başbakanlık görevine Mahmut Han getirilmiştir. İlimli bir politika takip eden Mahmut Han döneminde siyasi kurumların ve kuruluşların işleyişine izin verilmiş, kadınlar için sayısal ve sosyal alanda eğitim veren fakülteler kurulmuştur. Din ilimleri için de medreseler açılmıştır (Batoor, 2018, s. 16). Bu gelişmeler Afganistan'da okuryazarlığın ve bilimin artmasını sağlamıştır.

Bu arada İngiliz Hükümeti 20 Şubat 1947'de Hindistan'ın bağımsızlığını tanıyacağını, Müslümanların da hükümet ve devlet kurmasına müsaade edileceğini bildirmiştir (Kiren, 2012, s. 74). Hinduların bağımsızlık mücadelesini gören Müslümanlar da Muhammed Ali Cinnah başkanlığında teşkilatlanarak Müslüman Birliği Partisi'ni kurmuşlardır. Bu gelişmeler üzerine Hindistan'da Hindular ve Müslümanlar arasında yaşanan çatışmalar büyük kayıplara yol açmıştır. Bu gelişmeler üzerine Afganistan yetkilileri İngiltere'ye başvurarak Durand Hattı'nın Hindistan tarafında kalan Afgan kabilelerin Afganistan ile birleşmesine ya da buradaki Müslüman halkın müstakil bir devlet kurmasına izin verilmesini istemiştir. Fakat İngiltere bu talebi kabul etmemiştir. Nihayetinde Peşaver'den Belucistan'a kadar uzanan

bölgede yaşayan halka Afganistan ya da Pakistan tercihi konusunda plebisit yapılmıştır. Müslüman halk tercihini Pakistan'dan yana kullanmıştır. Afganistan yetkilileri bu sonuca itiraz etse de sonuç değişmemiştir (Saray, 2002, s. 166). İngilizlerin istediği şekilde belirlenen Durand Hattı Afganistan-Pakistan arasında bitmeyecek bir husumete zemin hazırlamıştır (Kiren, 2012, s. 54). Bu gelişmeler üzerine Afganistan, Peşaver'den Belucistan'a kadar olan bölgeyi içine alan müstakil bir Paştünistan ulusu meydana getirmek için harekete geçmiştir. Bu gelişmeler sonucunda bölgedeki Afridi kabilesi ileri gelenleri 12 Ağustos 1949'da Tira Bağ'da toplanarak bağımsız Paştünistan Devleti'ni kurduklarını ilan etmişlerdir. Bu gelişme üzerine Afganistan Hükümeti bu bağımsızlığı tanımış ve her türlü yardımı yapacağını açıklamıştır. Pakistan da Afganistan'a misilleme olarak Karaçi yoluyla yapılan Afganistan'a ait ihraç ve ithal mallara el koymuştur. İngilizlerin de yardımıyla Pakistan, hava kuvvetleri Paştünistan'daki Müslüman halkın evlerini bombalamıştır. Böylece İngilizlerin kışkırtmasıyla iki Müslüman ülke Afganistan ile Pakistan savaşın eşiğine gelmiştir. Afganistan ile Hindistan arasında 10 Ocak 1950'de Karşılıklı Yardım ve Dostluk Antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşmadan sonra Afganistan Amerika'ya başvurarak Afganistan ordusu için modern silah talebinde bulunmuştur. Ancak Amerika vereceği bu silahların Rus yayılmasından ziyade Pakistan'a karşı kullanılabileceği endişesine karşı bu yardımı yapmamıştır (Saray, 2002, s. 166-171). Bu durumda Afganistan, istemeden de olsa Rusya'ya yaklaştırılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'yla beraber Rusya, Doğu Avrupa'da ve Kafkasya'da öngörülemez şekilde yayılmıştır. Rusya'nın yıllardır Afganistan'da nüfuz elde etmeye çalışmasından rahatsız olan Amerika, Avrupa devletlerini de yanına alarak Sovyet Rusya'nın yayılmasını engellemek için bir oluşum içine girmiştir. Nihayetinde 4 Nisan 1949'da Amerika önderliğinde İngiltere, Fransa, Kanada, Hollanda, Danimarka, Lüksemburg, İtalya, İzlanda, Norveç, Portekiz ve Belçika arasında kısa adı NATO olan (North Atlantic Treaty Organization) Kuzey Atlantik İttifakı'nı kurmuşlardır. Sovyet Rusya tehdidi karşısında 11 Mayıs 1950'de Türkiye NATO üyeliği için resmi başvurusunu yapmasına rağmen ancak 18 Şubat 1952'de birliğe üye olabilmıştır (Armaoğlu, 2018, s. 341; Balcıoğlu, 2006, s. 469-471). Türkiye NATO'ya üye olarak, Sovyet Rusya'nın güneye doğru yayılmasının önüne geçmeye çalışmıştır. Batıda Sovyet Rusya'ya karşı güçlü bir NATO ittifakının oluşması üzerine Rusya nüfuz alanını doğuya özellikle Afganistan'a kaydırmaya karar vermiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda

Avrupa'nın yarısını Sovyet nüfuzu altına almayı başaran Stalin'in 1953'te ölmesiyle Sovyet Rusya'da yönetime gelen Nikita Kruşçev, güney bölgelerine daha ılımlı ve yardımsever politikayla nüfuz etmeye çalışmıştır. Böylece Rus yetkililer Türkiye, İran ve Afganistan ile yeniden dostluk ilişkileri kurmaya çalışmıştır. Rusya'nın takip ettiği bu politika en fazla Afganistan'da karşılık bulmuştur (Saray, 2002, s. 173). Eylül 1953'te Afganistan Başbakanlığı'na gelen Muhammed Davud Han, Sovyet nüfuzunun ülkeye girmesine izin vermiştir. Böylece Afganistan'da Sovyet etkisi görülmeye başlamıştır (Batoor, 2018, s. 20; Demirel, 2002, s. 31). Sovyet Rusya'nın Kabil Büyükelçisi hükümetinin Afganistan'a yardıma hazır olduğunu bildirmiştir. Bunu kendi ülkesinin kalkınması için bir fırsat olarak gören Başbakan Davud Han, Sovyetlerin bu teklifini memnuniyetle karşılamıştır. Nihayetinde taraflar arasında Ocak 1954'te 3.500.000 dolarlık kredi antlaşması imzalanmıştır (Kiren, 2012, s. 76). Bu yardımın Kabil ve Pul-i Humri de iki tahlil ayrıca üç de petrol deposu yapılmasında kullanılması planlanmıştır. Bu kredi anlaşması iki ülke arasında siyasi ilişkilerin de gelişmesini sağlamıştır. Buna bağlı olarak Kruşçev ile Bulgarin Aralık 1955'te Afganistan'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyarette Zahir Şah ve Davud Han ile görüşen Kruşçev Afganistan'a 100 milyon dolarlık ek kredi vereceğini açıklamıştır (Saray, 2002, s. 179). Kruşçev, Zahir Şah'a özel bir uçak, Afganistan halkı için de 50 adet yolcu otobüsü hediye etmiştir. Davud Han da 1956'da Moskova ziyaretinde bulunarak iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da gelişmesini sağlamıştır. Bir yıl sonra da Zahir Şah, Moskova ziyaretinde bulunmuştur. Zahir Şah'ın bu ziyaretinden sonra Sovyet Rusya Afganistan'a 15 milyon dolarlık yeni bir kredi açmıştır. Ekonomik desteklerin yanı sıra 50.000 kişilik Afgan ordusu Sovyet silah ve malzemeleriyle donatılmıştır. Bu arada Sovyet teknisyenleri Afganistan'a gelerek ülkenin modernizasyonuna katkıda bulunmuştur. Rus mühendisler Afganistan'a yeni yollar yapmış ayrıca ülkenin her yerinde incelemelerde bulunarak bölgenin yeraltı zenginliklerini tespit etmişlerdir. Rus mühendisler bölgede zengin petrol ve maden yatakları buldukları hâlde kasıtlı olarak bunları çıkartıp işletmemiş sadece doğalgazı çıkararak bunun da büyük bir kısmını Sovyet Rusya'ya nakletmişlerdir. Kruşçev, 1960'ta Kabil'i ikinci kez ziyaret ederek Afganistan ile kültür antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşmayla beraber Sovyet yetkililer artık Afganistan'da Komünizm propagandası için uygun zeminin oluştuğunu düşünmüşlerdir. İki ülke arasında yapılan kültür antlaşmasına göre artık Afgan öğrenciler eğitim için

Sovyet Rusya'ya gitmeye başlamışlardır. Kabil Üniversitesi'ne mensup bir grup profesör Orta Asya ile diğer Sovyet cumhuriyetlerinde konferanslar vermek üzere Sovyetler Birliği'ne davet edilmiştir. Afgan gençler de eğitim ve çeşitli kurslar için Moskova'ya gitmiştir. Bu gelişmeler çerçevesinde 1961'de Sovyet Eğitim Bakanı Afanasenko başkanlığında bir grup Kabil'e gelmiştir. Afganistan'a gelen Sovyet profesörleri Afgan üniversite ve okullarında Marksizm'in cazip taraflarını anlatmaya başlamışlardır. Sovyet Harp okullarına gönderilen öğrencilerin çoğu da Afganistan'a birer devrimci olarak dönmüş, kültürlerini ve ülkelerini Sovyet sistemine dönüştürmeye çalışmışlardır (Şeyanlıoğlu, 2008, s. 69; Saray, 2002, s. 179). Bu gelişmeler ve Davut Han'ın kadınların kapanmasına karşı çıkarak onların başını açtırması Marksizm'in Davut Han üzerinde ne kadar etkili olduğunu açıkça göstermektedir (Batoor, 2018, s. 17). Sovyet Rusya her fırsatta Afgan-İran, Afgan-Pakistan düşmanlığını teşvik ederek bu ülkelerle ilişkileri bozulan Afganistan'ın dış dünya ile irtibatının sadece Sovyetler Birliği üzerinden sağlanmasının altyapısını oluşturmaya çalışmıştır. Sovyet Rusya, Afganistan-Pakistan çekişmesinin barış yoluyla çözülmesinden ve Afganistan'ın uluslararası ittifaklara girme ihtimalinden endişe duymuştur. Sovyet Rusya'nın asıl korkusu batının da desteğiyle Türkiye, Afganistan, Pakistan ve İran gibi İslam devletlerinin birlik kurmasından cesaret alan Kafkasya ve Türkistan halklarının Sovyetler Birliği'ne karşı isyan etmesiydi (Saray, 2002, s. 181). Sovyet Rusya böyle bir ihtimali ortadan kaldırmak için Afganistan'ın Rus nüfuzunda olması gerektiğini düşünmüştür. Zahir Şah, radikal davranışlarından dolayı Muhammed Davud Han'ı başbakanlık görevinden alarak yerine Davud Han'ın kardeşi Muhammed Naim Han'ı getirmiştir. Zahir Şah'ın onayıyla 9 Eylül 1964'te yürürlüğe giren yeni anayasa ile ülkede Komünist Parti dışında siyasi partilerin kurulmasına izin verilmiştir. 1965 ve 1969'da yapılan seçimler kuvvetler ayrılığının benimsendiği bu yeni anayasa çerçevesinde yapılmıştır. 1966'da Nur Muhammed Tereki tarafından "Halk" adlı bir gazete çıkarılmaya başlanmıştır. Bu gazete Marksistlerin propaganda aracına dönüşmüştür. Ancak Babrak Karmak liderliğindeki "Perçem", Halk'tan ayrılmıştır. Bu arada Halk'tan ayrılan bir diğer grup da Şule-i Cavid adlı bir gazete çıkarmış diğer gazeteler Moskova taraftarıyken bu gazete Çin taraftarı bir tutum sergilemiştir. İlerleyen süreçte Perçem'den ayrılanlar da Sitem-i Milli'yi kurmuşlardır (Armaoğlu, 2018, s. 575; Saray, 2002, s. 185). Böylece zaten millî birlikten yoksun olan Afganistan bu oluşumlarla daha da fazla ayrılmaya doğru gitmiştir. Bu arada Afganistan'daki nüfuzunu kaybetmek

istemeyen Sovyetler Birliği, Kabil'deki Büyükelçisi Aleksander Pusanov aracılığıyla ülkedeki faaliyetlerini yeniden yoğunlaştırmıştır. Sovyet üniversiteleri ve askerî akademilerinde eğitimini tamamlayıp dönenler Afgan ordusunun ve sivil idarenin önemli kademelerinde görev almaya başlamışlardır. Sovyet Üniversite ve Akademilerinde Marksist ilkeler doğrultusunda eğitilen bu kişiler Afganistan'ın geri kalmışlıktan kurtulabilmesi için tek çıkar yolun Sovyet Rusya ile yakın ilişkiler kurmaktan geçtiğini savunmuşlardır. Bu Marksist gruplar Afganistan'daki Sovyet Büyükelçisi Pusanov tarafından organize edilerek yönlendirilmiştir (Saray, 2002, s. 188). Bu durumda Afganistan'ın içişlerinde Sovyet etkisi en yüksek seviyeye çıkmıştır. Bu dönemde basın-yayımda ve eğitimde açıkça kendini belli eden komünizme halk büyük tepki göstermiştir. Devlet idaresine olan güveni sarsılan halk, çocuklarını devlet okulları yerine medreselere göndermeye başlamıştır. Bu durum ülkede mektepli-medreseli ayrımının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kabil Üniversitesi'ndeki komünizm sempatzan hareketlere karşı taşradan gelen gençler arasında İslami hareketlerin başlamasına yol açmıştır. Ruslar komünist propagandaya karşı üniversitede güçlenen İslami hareketi endişeyle karşılamıştır (Demirel, 2002, s. 32). Sovyetlerin Afganistan'da gizliden İslam'a savaş açması Müslüman halkın devlet kurumlarından ziyade alternatiflere yönelmesine yol açmıştır. Bu durum da Taliban gibi yapıların oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Afganistan'da Cumhuriyetin İlanı

Rusya'nın Afganistan'da her geçen gün artan nüfuzu Amerika'yı rahatsız etmiştir. Amerika, Afganistan'ın Sovyet Rusya'ya bağımlılığını azaltmak için Afganistan-Pakistan arasındaki husumetleri gidermeye ve Afganistan'ın Pakistan özellikle İran üzerinden dış dünyaya ticari ve ekonomik olarak açılmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu durumdan rahatsız olan Sovyet Rusya Afganistan'daki gelişmeleri kendi lehine çevirmeye çalışmıştır. Bunun için daha önce görevinden azledilmiş olan Davud Han, General Abdülkadir öncülüğündeki subay grubu ve Nur Muhammed Tereki öncülüğündeki Marksistlerin de desteğiyle 17 Temmuz 1973'te Zahir Şah'ı darbe ile indirerek devlet başkanı olmuştur (Armaoğlu, 2018, s. 575; Coll, 2005). Bazı subayların ve Demokratik Halk Partisi'nin de desteğini alan Davut Han, Afganistan'da Cumhuriyeti ilan etmiştir. Darbenin ikinci günü yani 18 Temmuz'da ordu mensupları "Merkez Komitesi" çerçevesinde bir araya gelerek cumhuriyetin kurucusu Davut Han'ı hem cumhurbaşkanı hem de başbakan olarak kabul etmişlerdir (Batoor, 2018, s. 23) Böylece Davut

Han bütün yetkileri kendinde toplamıştır. Afganistan'da bu defa hem Başbakan hem de Devlet Başkanlığı görevini üstlenen Davut Han, başbakanlığı döneminde yürüttüğü Sovyet taraftarlığından vazgeçerek tarafsız bir politika takip etmeye başlamıştır. Ancak bu durum kendisini destekleyen Sovyet taraftarlarının tepkisine yol açmıştır. Bunun üzerine Davut Han da bu kişileri tasfiye etmeye başlamıştır. İdareye geldikten sonra Amerika, İran ve Pakistan'ı ziyaret eden Davut Han bu ülkelerden maddi ve manevi destek sağlamıştır. Bu gelişmelerden rahatsız olan Sovyet Rusya, Afganistan'ı tam anlamıyla nüfuz altına alması gerektiğini düşünmüştür (Saray, 2002, s. 188). Davut Han döneminde kadınlara seçme-seçilme özgürlüğü getirilerek eğitim hakları geliştirilmiştir. Ancak bu dönemde ülkede asayiş, işsizlik ve ekonomik sıkıntılar yaşanmıştır (Batoorr, 2018, s. 20-23). Bu gelişmelere bağlı olarak kendilerini İslami kesim olarak değerlendiren gruplar 1974'te Lokmen, Peşir ve Celalabat'ta ayaklanmıştır (Demirel, 2002, s. 32). İktidara gelmesinde Davud'u destekleyen Babrak Kemal liderliğindeki parti de 1975'te idareye karşı muhalefet etmeye başlamıştır. Bu hareketin liderleri Pakistan'dan destek alarak Davud'a karşı muhalefetlerini sürdürmek için Peşaver'e geçmişlerdir. Peşaver'e geçen bu grubun liderliğini Gülbendi Hikmetyar, Burhaneddin Rabbani ve Ahmed Şah Mesud yürütmüştür (Coll, 2005, s. 132; Raşid, 2001, s. 17). 1976'da dış politikada değişiklik yapan Davut Han, Sovyet Rusya'dan uzaklaşarak İslam ülkelerine yaklaşmaya başlamıştır (Batoor, 2018, s. 24). Bu arada Afganistan'da 1977-78 yıllarında yaşanan olumsuz iklim şartları ve kuraklık ülkede yiyecek sıkıntısına yol açmıştır. Afganistan'da yaşanan bu durumu kendi lehine çevirmeye çalışan Sovyetler Birliği ajanları vasıtasıyla ülkede bir ayaklanma ve kargaşanın çıkmasına zemin hazırlamıştır. "Halk" ve "Perçem" grupları Davud Han'a karşı mücadeleye başlamışlardır. Komünistlerin çıkardığı bu olaylar üzerine Davud Han, Marksist liderlerin çoğunu tutuklatmıştır. Bu arada Hafızullah Emin, ordudaki Marksist subayları Davud Han'a karşı kışkırtmıştır. Bunun üzerine Afgan ordusundaki Marksist subaylar önce Marksist olmayan subayları etkisiz hâle getirmiş daha sonra Başkanlık Sarayı'nı kuşatarak Davud Han'ı ve ailesini katletmişlerdir (Saray, 2002, s. 188). Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin öncülüğünde Nur Muhammed Tereki, Hafızullah Emin, Babrak Karmal ve General Abdülkadir darbe sonrası 28 Nisan 1978'de Afganistan Demokratik Cumhuriyeti'ni kurduklarını açıklamışlardır. Böylece Afganistan Komünist Partisi'nin liderlerinden Nur Muhammed Tereki, Devrim Konseyi Başkanı sıfatıyla iktidarı ele geçirmiştir (Armaoğlu, 2018,

s.575; Batoor, 2018, s. 25). Bu arada Hikmetyar, Peştunlardan oluşan Hizb-i İslam (İslam Partisi) Partisi'ni kurarak Pakistan'ın Gizli Servisi "ISI" ile de ilişkisini geliştirmiştir. Hikmetyar, Mesut Rabbani'nin yanında yer alarak çoğunu Taciklerin oluşturduğu Cemaat-i İslam'a (İslam Toplumu) katılmıştır (Coll, 2005, s. 133). İktidarı ele geçiren Tereki, 1978 sonlarından itibaren Sovyet Rusya ile çok yakın ilişkilere girmiş ülkeye sayıları yaklaşık 5000'i bulan her alandan Rus uzmanlar getirmiştir. Pek çok Afgan da Rusya'ya gönderilmiştir. 5 Aralık 1978'de Afganistan ile Rusya arasında 20 yıllık Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın 4. maddesine göre taraflar birbirlerinin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını koruyacaktı (Armaoğlu, 2018, s. 576). Sovyetler Birliği bu 4. maddeyi uygulamak için Afganistan'da şartların olgunlaşmasını dört gözle beklemiştir. Afganistan Demokratik Halk Partisi Başkanı Tereki'nin devlet başkanı olmasıyla Afganistan Devleti'nin ismi de "Demokratik Afganistan Cumhuriyeti" adını almıştır. Afganistan Devleti'nin bayrağının renginin de kızıla çevrilmesi halk arasında büyük bir tepkiyle karşılanmıştır (Armaoğlu, 2018, s. 577; Demirel, 2002, s. 33). Bu dönemde Moskova idaresine yaranılmak için bazı camiler dahi kızıla boyanmıştır. Bu durum Rusların desteğindeki Afgan idaresine karşı halkın nefretine yol açmıştır (Uslubaş, 2007, s. 84). Nihayetinden yönetime karşı ilk isyan 1979'da Nuristan Eyaleti'nde başlamıştır. İsyen bütün ülkeye yayılmış ve Tereki'nin iktidarı boyunca 200 bin kişi katledilmiştir. Herat'taki isyan'ın bastırılması için şehir Rus uçaklarıyla bombalanmış ve nihayetinden 30 bin kişi hayatını kaybetmiştir (Armaoğlu, 2018, s. 577; Demirel, 2002, s. 33). Moskova'nın direktifleri doğrultusunda Nur Muhammed Tereki başkanlığında kurulan rejim kendine muhalif olanları Stalinist mantıkla temizlemesi üzerine binlerce insan silahlanarak dağlara çıkmıştır. Böylece Afganistan'da komünistler ile vatanseverler arasında kanlı bir savaş başlamıştır (Saray, 2002, s. 188). Bu durumda Sovyet Rus yetkilileri, Afganistan'ı işgal etmek için en uygun koşulların oluştuğunu düşünmeye başlamışlardır.

Afganistan'ın Sovyet Rusya Tarafından İşgali

Tereki Dönemi'nde Afganistan devlet kademesinde çekişmeler hız kazanmıştır. Nitekim Moskova, Afganistan devlet başkanı Tereki'ye bir uyarıda bulunarak Hafızullah Emin'i ortadan kaldırması gerektiği, aksi takdirde Emin'in kendisine karşı harekete geçeceği uyarısında bulunmuştur. Emin, kendisine karşı yapılacak olan suikast girişiminden bir subay vasıtasıyla haberdar olmuş ve Tereki kendisini öldürmeden Emin, Tereki'yi

ortadan kaldırmıştır. Bu gelişmeden hiç de hoşnut olmayan Sovyet Rusya Emin'i ortadan kaldırmak için plan yapmaya başlamıştır. Nihayetinde Ruslar, bir gece ansızın Kabil'deki Lahman Sarayı yakınlarına indirdikleri yaklaşık dört bin kişilik Rus paraşütçü birliği ile kuşattıkları Emin'i ve yakınlarını öldürmüştür. Böylece Rus nüfuzunu kabullenecek olan Babrak Karmal, Afganistan Devlet Başkanlığına getirilmiştir. Bu gelişmeler üzerine Sovyet Rusya, Karmal'ın otoritesini güçlendirmek için Afganistan'a asker sevk etmiştir (Brezinski, 1999, s. 118; Saray, 2002, s. 190). Böylece Sovyet Rusya'nın Afganistan'ı işgali resmen başlamıştır. Ortadoğu, Hint Okyanusu ve Basra Körfezi'ne ulaşabilmek için Afganistan'a hâkim olması gerektiğini düşünen Rusya, bir bahaneyle 27 Aralık 1979'da Afganistan'ı resmen işgal etmiştir. Bir gün sonra da Afganistan'da Babrak Karmal başkanlığında bir ihtilal konseyi kurulmuştur (Armaoğlu, 2018, s. 577-578). Rusların işgal hareketinin başlamasıyla birlikte Rus birliklerine karşı ülkenin her yerinde direniş hareketleri başlamıştır. Başlangıçta 15 bin olan Rus birlikleri direnişçiler karşısında her geçen gün sayılarını artırmıştır. Afganistan'ı işgale gelen Rus birliklerinin ilk bölümünün %40'ını Türkistanlılar oluşturmuştur. Türkistanlı askerler savaştıkları kişilerin dindaşları olduklarını görünce Afganların safına geçmeye başlamışlardır. Rus birliklerinin sayısı Afganistan'da 150 bine ulaşmasına rağmen sadece şehir merkezlerinde hâkimiyet kurabilmişlerdir (Demirel, 2002, s. 35). Amerika Rusya'nın Afganistan'ı işgalinden ve buradaki gelişmelerden rahatsızlık duymuştur. Bu arada Amerika'nın Afganistan Büyükelçisi Adolph Dobs'un Kabil'de 1979'da öldürülmesi Amerika için bardağı taşıran son damla olmuştur. Bu gelişmeler üzerine Amerika, Sovyetlerin desteğiyle Afganistan idaresine getirilen Babrak Karmal rejimini tanımamıştır. Bu gelişmelerden sonra Amerika Afgan halkına siyasi, askerî ve ekonomik destek verme kararı almıştır (Saray, 2002, s. 190). Amerika, Rusya'ya karşı her geçen gün Afgan mücahitlerine silah yardımı artırmış onlara Rus helikopter ve uçaklarına karşı Stinger füzeleri göndermiştir. 14 Ocak 1980'de Birleşmiş Milletler, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalini kınayarak ülkeden geri çekilmelerini istemiştir (Demirel, 2002, s. 35). Amerika'dan da destek alan Afgan siyasi parti grupları Rus işgaline karşı Afgan halkını örgütlemiştir. Bunların en önemlilerinden biri Hareket-i İnkilab-ı İslam (İslami Devrim Hareketi Partisi) diğeri ise Hizb-i İslam (İslam Partisi)dır. (Raşid, 2001, s. 25). İran'ın desteğindeki Hazaralar tarafından oluşturulmuş olan "Hizbu-l Vahdet" de Rusya'ya karşı direnç göstermiştir. İran destekli Peştun kökenli olan Gülbendi Hikmetyar öncülüğündeki "Hizb-i İslam" da Ruslara karşı

silahlı mücadeleye girişmiştir. “Cemiyet-i İslami” grubu ise geniş bir eğitim programı ile halkın cihada hazırlanıp sonra silahlı mücadeleye girilmesini savunmuştur. Peştun, Özbek ve Türkmenler bu grupta yer almalarına rağmen grubun çoğunluğunu Farsça konuşan Tacikler oluşturmuştur (Demirel, 2002, s. 35-43). Afganistan Büyük Millet Meclisi Nebi Muhammed öncülüğünde kurulan “Hareket-i İnkılabı İslamiye Afganistan” İslami cemiyetlerin birleştirilmesi amacıyla kurulmuştur. Bir Mevlevi olan Muhammed Yunus Halis tarafından kurulan “Hizb-i İslami Halis” grubu; Cemiyet-i İslami, Hizb-i İslami ve İnkılab-ı İslami gruplarını bir çatı altında birleştirmek için oluşturulmuştur. “İttihadi İslamiyi Mücahidini Afganistan” adlı oluşum ise diğer grupları birleştirmek amacıyla kurulmuştur. Bu grup Arap ülkeleri ile iyi ilişkiler geliştirmeyi amaç edinmiştir. “Cephe-yi Necati Milliyeti Afganistan” grubu Sıbgatullah Müceddidi tarafından kurulmuştur. Bu grup batı ile ilişkilerin iyi tutulmasına önem vermiştir (Demirel, 2002, s. 43). “Mehazı Millî Afganistan” grubu Pir Seyyid Ahmet Geylani tarafından 1979’da kurulmuştur. “Kuzey Afganistan Vilayetleri İslam İttihadı” adlı grup Muhammed Azad Beg Kerimi tarafından 1981’de kurulmuştur. Bu grup Afganistan’daki Türklerin haklarının korunması için Türk komutanlar tarafından kurulmuştur. Afganistan’daki direnişin çeşitli guruplara ayrılması ve birbirleriyle çelişen tutum içinde olmaları Afgan halkının Rusya’ya karşı topyekûn mücadele etmesini engellemiştir. Bu durum Rusya’ya avantaj sağlamıştır. Sovyet askerleri ile Afgan birlikleri arasındaki en şiddetli çatışmalar 23-28 Nisan 1982’de Kabil’in yüz km güneydoğusundaki Paktika bölgesinde yaşanmıştır. 30 Ekim’de Kabil’in kuzeyinde bulunan Salang Tüneli’nde yaşanan patlamada 700 Sovyet askerinin hayatını kaybetmesiyle Rusya büyük bir yara almıştır (Demirel, 2002, s. 43). Afganistan’da Sovyet baskısı ve katliamı arttıkça halk vatanını terk etmek zorunda kalmıştır. 1983’e geldiğinde Peşaver vadisindeki göçmen Afganların sayısı üç buçuk milyonu bulmuştur. Pakistan Devleti bu mülteci Afganların ihtiyacının yarısını karşılamıştır. Türkiye’den Kızılay’ın yanı sıra uluslararası yardım kuruluşları da Afgan mültecilere çeşitli yardımlarda bulunmuştur (Saray, 2002, s. 195). Rusya’nın bu işgaliyle beraber yüz binlerce Afgan halkı da İran’a sığınmak zorunda kalmıştır. Mülteci durumuna düşen Afganlar olumsuz yaşam koşullarına mahkûm edilmiştir. Rusya Afganistan işgalinde kimyasal silah dahi kılınmıştır (Armaoğlu, 2018, s. 579-670). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu’nun 20 Kasım 1985 tarihli raporuna göre sadece Ocak-Eylül 1985 tarihleri arasında Sovyet birliklerinin saldırıları

sonucu 32.755 Afgan hayatını kaybetmiştir. Bu gelişmeler üzerine Afgan mücahitleri direnişlerini artırmıştır. Verilen bu mücadelede Sovyet ordusu 25 bin kayıp vermiştir. 1979'dan itibaren Sovyet desteğiyle Afganistan'ın başında bulunan Babrak Karmal hem Afganistan Demokratik Halk Partisi başkanlığından hem de devlet başkanlığından alınmıştır (Saray, 2002, s. 199). Babrak Karmal'ın yerine 4 Mayıs 1986'da Muhammed Necibullah getirilmiştir. Afganistan Necibullah Dönemi'nde Pakistan, Amerika ve İngiltere'den Sovyetler Birliği'ne karşı destek almıştır. (Demirel, 2002, s. 36). Bu arada Azad Bey Türk Mücahitler grubu görevini General Raşid Dostum'a devretmiştir. General Dostum, bu grubu kısa sürede düzenli bir orduya çevirerek onların haklarını savunmaya çalışmıştır. Mücahitlerin bu dirençleri karşısında Sovyet birliklerinin Afganistan'dan çekilmeye başlamasıyla gruplardan yedisi Kasım 1987'de bir araya gelerek Gülbendi Hikmetyar başkanlığında "Afganistan Mücahidleri İslami İttifakı"nı oluşturmuştur. Bu ittifak Necibullah Hükümeti'ni tanımadığını bildirmiştir (Saray, 2002, s. 200). Afganistan'daki yedi mücahit grup Kabil Hükümeti'nin yerini alacak olan geçici bir hükümet kurmuşlardır. Ağır silahlara sahip olan Mücahit gruplar Nisan 1988'de Sovyet birliklerine karşı saldırılarını yoğunlaştırmışlardır. Bu saldırılarıyla Kabil'in kuzeyinde bulunan Ghorband kentini ele geçirecek bir başarı elde etmişlerdir. Bu gelişmelerden sonra 8 Nisan 1988'de Afganistan ile Pakistan arasında Dostluk ve Yardımlaşma Antlaşması imzalanmıştır (Demirel, 2002, s. 36). Afganistan'daki gelişmeler her geçen gün Sovyet Rusya'nın aleyhine dönmeye başlamıştır. Gorbaçov, Sovyet Rusya'nın Afganistan'dan çekilmesi konusunda Amerika ile bir dizi görüşmelerde bulunmuştur. Bu görüşmeler üzerine 14 Nisan 1988'de Amerika ve Sovyet yetkilileri arasında Cenevre'de bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma ile her iki taraf birbirlerinin nüfuz alanlarına girmemeyi, Afganistan ve Pakistan'ın içişlerine karışmamayı taahhüt etmişlerdir. Bu antlaşma üzerine Sovyetler Birliği, Afganistan'da bulunan 120 bin kişilik ordusunu 15 Şubat 1989 tarihine kadar bölgeden çekme kararı almıştır (Mardan 2020, s.115; Armaoğlu, 2018, s. 675; Saray, 2002, s. 199). Cenevre görüşmelerindeki karar Rusya, Amerika ve Pakistan'ın onayıyla alınmıştır. Afganistan ile ilgili kararların diğer devletler tarafından alınmasından rahatsız olan Afgan mücahit gruplar artık kendi devletlerini kurmak için büyük bir mücadeleye girişme kararı almışlardır (Demirel, 2002, s. 34).Gülbendi Hikmetyar ve destekçileri Necibullah'ın yerine kendilerinin yeni hükümeti kurmaları gerektiğini bildirmişlerdir. Bu istekleri Kabil Hükümeti tarafından kabul edilmeyince 19 Haziran 1988'de

Peşaver’de Ahmet Geylani başkanlığında geçici bir hükümet kurduklarını bildirmişlerdir. Bu durumu kabullenmeyen Necibullah, Sovyetlerden aldığı silah ve mühimmat ile mücahitlere saldırmış ve onlara büyük kayıplar vermiştir (Saray, 2002, s. 200). Ancak bu mücadelede Mücahitler Kabil-Gazne karayolu üzerindeki çok sayıda yerleşim yerini ele geçirmiştir. 1988 sonlarına doğru mücahitler, Pakistan-Afganistan sınır boylarındaki karakollarda kontrolü sağlamışlardır. Bu gelişmeler üzerine Kasım 1988’de Sovyet Büyükelçiliği yetkilileri ilk defa Sovyet savaş esirleri konusunda Mücahit temsilcileri ile İslamabad’da görüşmede bulunmayı kabul etmiştir. Bu görüşmelerden sonra 7 Aralık 1988’de Sovyetler Birliği Başkanı Gorbaçov, Birleşmiş Milletlerden barışın sağlanması için Afganistan’a Birleşmiş Milletler barış gücünün gönderilmesini, savaşan taraflara silah yardımının durdurulmasını ve uluslararası bir konferansın toplanmasını istemiştir. Nihayetinde 20 Aralık 1988’de Sovyet memurlar Afganistan’dan çekilmeye başlamıştır. 6 Şubat’ta da 30 bin Sovyet askeri Afganistan’dan çekilmiştir (Demirel, 2002, s. 38). Böylece Sovyet Rusya, işgalden on yıl sonra Afganistan’ı boşaltmak zorunda kalmıştır. Bu durumda Rusya’nın Afganistan ve Ortadoğu politikası da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Sovyet Rusya Afganistan’dan çekildikten sonra geride her şeyiyle yıkıma uğramış bir ülke bırakmıştır. Sovyetler Birliği Afganistan’daki direnişi kırmak için buraya bir yılda toplam 45 milyar dolar para harcamıştır. Amerika da 1980-1992 yılları arasında mücahitlere yardım etmek amacıyla Afganistan’a yaklaşık 5 milyar dolar kaynak aktarmıştır. Suudi Arabistan tarafından da yaklaşık 4 milyar dolar yardım yapılmıştır. Diğer ülkelerin yardımlarıyla beraber mücahitler toplamda 10 milyar dolar yardım almıştır (Raşid, 2001, s. 22). Afganistan’a yapılan bu yardımların Afganistan halkının ve devletinin yaşam standartlarının yükseltilmesinden ziyade burada nüfuz elde etmek için ekseriyetle asker ve silah yardımı şeklinde yapılmıştır. Nitekim bu ülke Sovyet Rusya ve Amerika’nın birbirlerine karşı güçlerini sınıadıkları bir coğrafya olmuştur. Mücahitlerin Ruslar karşısındaki başarısında Amerika’nın desteği büyük olmuştur. (Demirel, 2002, s. 87). On yıllık süreçte Afganistan’da iyice yıpranan Rusya, 26 Aralık 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla eski gücünü de tamamen kaybetmiştir (Uçarol, 2006, s. 985). Böylece Afganistan’ı işgal ederek Çarlık Rusya’nın emperyalist politikasını sürdürmek isteyen Sovyet Rusya, Yakındoğu’da siyasi, askerî ve ekonomik açıdan büyük bir hüsrana uğramıştır. Afganistan’da Rusya’nın işgaline karşı oluşturulan direniş grupları da ülkede

tam bir başıbozukluğun ve asayişsizliğin hüküm sürmesine yol açmıştır. Bu durum Afganistan’da yeni örgütsel yapıların oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Afganistan’da Taliban Dönemi’nin Başlaması

Sovyetlerin 1989’da Afganistan’dan çekilmesinin ardından Mücahitler, Cumhurbaşkanı Necibullah rejimine karşı uzun bir mücadele vermiş ve bu mücadele sonucunda 1992’de Kabil’de yönetimi ele geçirmişlerdir. Böylece Peştunlar 300 yıldır ilk defa Kabil’in denetimini kaybetmişlerdir. Bunun üzerine Hikmetyar, Peştunları bir araya toplayarak Kabil’i kuşatmış ve burayı top atışlarıyla bombardımana tutmuştur (Raşid, 2001, s. 27). Hikmetyar, Mart 1993’te Kabil’de tamamen hâkimiyet sağlamıştır. Bu süreçten sonra mücahit gruplar arasında Kabil’i ele geçirme mücadelesi tüm hızıyla sürmüş, bu durum ülkeyi tam bir iç savaşa sürüklemiştir (Demirel, 2002, s. 39). Necibullah, ailesiyle beraber Kabil’deki Birleşmiş Milletler binasına sığınmak zorunda kalmıştır. Rabbani başkanlığında kurulan Yeni Afgan Hükümeti, halkının ve ülkenin yararlarını sarmak için harekete geçmiş; fakat ilerleyen zaman diliminde Rabbani Hükümeti’ne karşı da muhalefet oluşmaya başlamıştır. Amerika’nın ve Pakistan’ın bölgedeki menfaatleri doğrultusunda eğitilen Taliban, Rabbani hükümetini tanımayarak yönetimi ele geçirmiştir. Artık Afgan halkı dış güçlerle savaşmayı ülke içinde birbiriyle çatışmaya başlamıştır. Hükümeti destekleyen Ahmed Şah Mesud ile General Raşid Dotum, Taliban kuvvetlerine karşı mücadeleye girişmiştir (Kiren, 2012, s. 57; Saray, 2002, s. 200). Böylece ülke, savaşan mücahitlerin komutası altında bölünmüştür. Bütün gruplar birbiriyle savaşmaya başlamıştır. Cumhurbaşkanı Burhaneddin Rabbani’nin ağırlıklı olarak Taciklerden oluşan Hükümeti Kabil’de, İsmail Han’ın grubu batıda Herat’ta, Gülbendi Hikmetyar ise Kabil’in güney ve güneydoğusunda hâkimiyet sağlamışlardır. Kuzeyde ise Özbek asıllı General Raşid Dostum altı vilayeti kontrol altında bulundurmaktaydı (Raşid, 2001, s. 27). Parçalanmış olan bir Afganistan’da bir de “Taliban” adı altında yeni bir direniş grubu oluşmuştur. Dinî öğrenci anlamına gelen Arapça “Talib” kelimesinin Farsça ve Peştuca çoğulu olan Taliban, dinî eğitim gören ve bunları uygulayan öğrenci grubu olarak ortaya çıkmıştır. Deoband ve Aligarh medreselerinde eğitim gören Taliban grubu gelecekte Afganistan’ın siyasi ve askerî açıdan şekillenmesine yön verecek bir yapı olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Peştun gençleri kendilerine verilen dinî eğitimden sonra İslam devleti kurmak amacıyla askerî eğitime tabi tutulmuştur. Taliban’ın eğitimi için ihtiyaç duyulan mali desteğin önemli bir kısmı Suudi Arabistan, Pakistan ve Amerika tarafından

karşılanmıştır. Suudi Arabistan Taliban aracılığıyla Afganistan, Özbekistan ve Tacikistan'da Vehabiliği yaymayı planlamıştır. Bu durumda Rusya bu tutumu kendi nüfuz alanlarına bir müdahale olarak görmüştür (Amanov, 2007, s. 263; Saray, 2002, s. 2). Peştunların Gilyaz koluna bağlı Hotak kabilesinden olan Molla Ömer, liderliğindeki Taliban'ın hedefinin Afganistan'da barışı getirmek, halkı silahsızlandırmak ve şeriatı uygulayarak ülkede İslamiyet'i hâkim kılmak olduğunu belirtmiştir (Uslubaş, 2007, s. 77; Raşid, 2001, s. 29). Pakistan ve Suudi Arabistan tarafından desteklenen Molla Ömer liderliğindeki Taliban, 1990'ların ortasında diğer aşiret liderleriyle savaşa girerek kısa sürede Raşid Dostum ve Şah Mesut birliklerini de yenip Mezar-ı Şerifi ele geçirerek gücünü artırmıştır (Waldman, 2010, s. 2-3; Kiren, 2012, s. 78). Taliban 1995'te Afganistan'ın üçte birinden fazlasını kontrol altına almasıyla birlikte binlerce genç Taliban'a katılmaya başlamıştır. Bu gelişmeler çerçevesinde Afganistan'da her geçen gün güçlenen Taliban, ülkenin şer-î kanunlara göre idare edilmesi yönünde çeşitli kararlar almıştır. Bu kararlar çerçevesinde kız okulları kapatılmış, kadınların ev dışında çalışmaları, televizyon izlenmesi, her türlü spor faaliyeti ve eğlence yasaklanmıştır. Erkeklere uzun sakal bırakma zorunluluğu getirilmiştir (Raşid, 2001, s. 39). Bu uygulamalar Afgan halkı arasında tepkiyle karşılanmıştır. Sovyet Rusya, Afganistan'daki mücahit hareketlerin Orta Asya cumhuriyetlerine sıçramasından endişe duyduğu için Taliban'a karşı Kabil yönetimini desteklemiştir. Pakistan, İngiltere, Suudi Arabistan ve Amerika da Sovyet desteğindeki Kabil Hükümetine karşı Taliban'ı siyasi, askerî ve ekonomik açıdan desteklemekteydi. Dolayısıyla Afganistan'da görünürde Taliban-Afgan Hükümeti çatışması yaşanırken perde arkasında bölgede büyük güçlerin savaşı yaşanmaktaydı. Mesut, Taliban'a karşı Kabil'i Sovyetlerin verdiği D-30 havan toplarıyla savunurken, Taliban da Mesud'un birliklerini ve Kabil'i batının verdiği silahlarla vurmaktaydı. Taliban 26 Eylül 1996'da Kabil'i ele geçirdikten sonra 1986-1992 yılları arasında ülkeyi yönetmiş olan Cumhurbaşkanı Necibullah'ı idam etmiştir (Raşid, 2001, s. 59-65). Böylece Afganistan'da 2001'e kadar sürecek olan Taliban Dönemi başlamıştır (Amanov, 2007, s. 263). Taliban, Kabil'in idaresi için altı kişilik bir kurul oluşturmuştur. Dürrani Peştunların egemen olduğu bu kurula hiç Kabilli alınmamıştır. Molla Muhammed Rabbani başkanlığındaki bu kurulda Molla Muhammed Gavs Dışişleri Bakanı, Molla Emir Han Muttaki ile Molla Seyid Gıyaseddin Ağa Haberleşme Bakanı, Molla Abdül Rezzak da Gümrük Bakanı olmuştur.

Molla Muhammed Ömer ise Taliban hareketinin başkanı olarak bütün bakanların üzerinde bir yetkiye sahip olmuştur. Batılı devletlerin desteğini alan Taliban'ın Temmuz 1998'de 11 İranlı diplomatı idam etmesi İran ordusuyla Taliban'ı savaşın eşiğine getirmiştir (Raşid, 2001, s. 103). Ortadoğu ve Yakındoğu'daki çıkar çatışmalarını ve yapay gündemleri kendi lehine çevirmeyi bir gelenek edinen batı, Taliban'ı da bazen destekleyerek kimi zaman da ona karşı bir politika takip ederek bölgedeki nüfuzunu korumanın çabasında olmuştur. Dolayısıyla batılı devletler Taliban'ı Kabil Hükümeti'ne, İran'a ve Rusya'ya karşı paralı asker gibi kullanmaya çalışmıştır. Batılı devletler Afganistan'ı elde tutarak Rusya'nın Yakındoğu ve Ortadoğu'da yayılmasının önüne geçmeye çalışırken İran'ın da güneydoğu istikametinde genişleme politikasını akamete uğratmaya çalışmıştır. Her geçen gün ülkelerin petrole olan ihtiyaçlarının artması ve gazın bir enerji kaynağı olarak çıkarılıp kullanılmaya başlaması Orta Asya, Hazar-Kafkasya ve Ortadoğu'nun kavşak noktasında bulunan Afganistan'ın önemini artırmıştır. Çünkü bu enerji kaynaklarının dünya piyasasına sunulabilmesi için gerek boru hatlarıyla gerekse kara ve demir yoluyla taşınması gerekmektedir. Bu durumda stratejik konuma sahip olan Afganistan'ın önemini daha da artmasına yol açmıştır (D'Souza, 2011, s. 2; Şeyhanlıoğlu, 2008, s. 74-77). Dolayısıyla Afganistan; günümüzde ticaret, jeostratejik ve enerjipolitik önemini korumaya devam etmektedir.

Amerika'nın Afganistan'ı İşgali

Afganistan'da kendini mücahit olarak tanımlayanlardan biri de Suudi Arabistan Kralı Faysal'ın yakın dostu Muhammed bin Ladin'in oğlu Usame bin Ladin'dir. Muhammed bin Ladin çok zengin bir iş adamıydı. Ladin, Afgan mücahitlerini maddi-manevi desteklemekteydi. Dolayısıyla Usame bin Ladin'in Afganistan'daki mücadeleye katılma kararı ailesi tarafından da desteklenmiştir. Ladin, 1980'de Suudi Arabistan'dan Peşaver'e geçmiş ve burada Afgan mücahit liderlerle tanışmıştır (Demirel, 2002, s. 89). Ladin, Suudi Arabistan'ın kendisini Afganistan'daki temsilcisi olarak seçtiğini Ruslara karşı savaşmak için Afganistan'a gönderildiğini ifade etmiştir. Ladin, gönüllülerin Pakistanlı ve Amerikalı personeller tarafından eğitildiği yerde ilk kampını kurmuştur. Pakistan'ın Afgan sınırına yakın bir yere yerleşmiş ve orada Afganistan'a mücahit olarak Suudi Krallığından ve dünyanın çeşitli yerlerinden gelen gönüllüleri karşılamıştır. Amerikalılardan gelen silah ve Suudi Arabistan'dan gelen para desteğiyle gönüllü birlikler eğitilip donatılmıştır. Ladin, Suudi Arabistan tarafından Afganistan'a görünürde mücahitleri desteklemek için gönderilmişse de buraya

gönderilmesinin asıl sebebi Afganistan'da Vehhabiliği yaymaktı. Ladin ilerleyen süreçte Suudi Kraliyet ailesine yönelik eleştirilerinden dolayı 1994'te Suudi Arabistan vatandaşlığından çıkarılmıştır. İlerleyen yıllarda Sudan'a geçerek faaliyetlerini buradan yürütmüştür. Ancak Suudi Arabistan'ın baskısı sonucu Sudan yönetimi Ladin'i sınır dışı etmiştir. Bunun üzerine Usame Bin Ladin 1996'da onlarca Arap savaşçı, koruma görevlisi, eşleri ve 13 çocuğundan oluşan ailesiyle birlikte kiralık bir uçakla Afganistan'a geri dönmüştür (Demirel, 2002, s. 91). 1996'da Suudi Arabistan'ı işgal ettiklerinden dolayı Amerika'ya karşı cihad ilan etmiştir. Bundan sonra Ladin, Molla Muhammed Ömer ile daha yakın ilişkiler kurmuş, 1997'de Kandahar'a geçerek Taliban'ın koruyuculuğu altına girmiştir. Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA), Afganistan'da Ladin'i yakalamak için bir operasyon başlatmış; fakat bu operasyonda başarılı olamamıştır (Demirel, 2002, s. 91). Bu süreçte Mesut, Karzai'yi de yanına alarak Taliban'a karşı batının özellikle Amerika'nın desteğini sağlamaya çalışmıştır. Bu gelişme tam da Amerika'nın istediği bir durumu ortaya çıkarmıştır (Coll, 2005, s. 615-617). Bu süreçten sonra Afganistan'daki örgütler, İngilizlerin SAS komandolarının desteğiyle Amerika'nın Delta Force, Task Force ve Yeşil Bereliler özel kuvvetlerinin operasyonlarına maruz kalmışlardır (Uslubaş, 2007, s. 77). Bu gelişmeler Peştunlarda ve birçok grupta, Karzai'nin dış çıkarları temsil eden bir devlet başkanı olduğu algısı oluşmasına yol açmıştır (Barry and Greene, 2009, s. 25). Ladin, Ortadoğu'daki bütün Müslümanlara cihat çağrısı yaparak Suudi kraliyet ailesini ve Amerika'yı hedef almıştır. Amerika'nın 1998'de Irak'a yaptığı hava saldırısı Ladin'in Amerika ve İngiltere'ye karşı Müslümanları örgütlemesini hızlandırmıştır. Amerika, Usame Bin Ladin sempatizanlarını 7 Ağustos 1998'de Kenya ve Tanzanya'daki Amerika büyükelçiliklerini havaya uçurup 220'den fazla kişinin ölümüne ve 4.500 kişinin de yaralanmasına yol açmakla suçlamıştır. Bu gelişmeler üzerine Amerika, 20 Ağustos 1998'de Usame Bin Ladin'in Afganistan'ın kuzeydoğusundaki eğitim kamplarına füze saldırısı düzenlemiştir. Atılan onlarca füze sonucunda yirmiden fazla kişi ölmüş otuzdan fazla kişi de yaralanmıştır. Saldırı sırasında kamplarda bulunan Ladin sağ kurtulmayı başarmıştır (Raşid, 2001, s. 103). Bu gelişmeler üzerine Amerika'nın Suudi yetkililer üzerindeki baskısı artmıştır. Bu gelişmelerden sonra Suudi Arabistan yetkilisi Prens Turki el-Faysal, Kandahar'a giderek burada Taliban Lideri Molla Ömer ile görüşüp Ladin'i teslim etmesi konusunda onu ikna etmeye

çalışmıştır (Amanov, 2007, s. 264; Demirel, 2002, s. 95). Ancak Molla Ömer, Suudi Arabistan asıllı Usame Bin Ladin'in kendilerinin misafiri olduğunu ve Amerika'nın saldırısını kınadığını bildirmiştir (Raşid, 2001, s. 103). Bunun üzerine bir zamanlar Rusya'ya karşı desteklenen Taliban Amerika'nın hedefine girmeye başlamıştır.

Amerika, Soğuk Savaş süreciyle beraber Avrasya ve doğuda yükselişe geçen Rusya ve Çin'i bir tehdit olarak algılamaya başlamıştır. Rusya ve Çin'in çabalarıyla Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın da içinde bulunduğu Şanghay İşbirliği Örgütü'nün diğer ülkeleri de kapsayacak şekilde genişleme politikası gütmesi Amerika'yı telaşlandırmıştır. Rusya ve Çin'in yayılma sahalarını genişletme düşüncesinin farkında olan Amerika, Afganistan'da nüfuz ve askerî üs elde ederek Rusya ve Çin'in yayılmasını engellemeyi planlamıştır. İran'ı da nükleer bir tehdit olarak gören Amerika bu ülkeyi de doğudan kuşatmayı düşünmüştür. Amerika Afganistan'da askerî güç bulundurarak amacına daha kolay ulaşabilecekti (Gökırmak, 2011, s. 12). Bu plan çerçevesinde Afganistan'daki gelişmeleri lehine çevirmek için bu ülkedeki unsurları askerî açıdan desteklemiştir. Nitekim Sovyet-Afgan savaşı sırasında Amerika Taliban'a aralarında füzelerin de bulunduğu çok sayıda silah yardımıyla bulunmuştur. Bu dönemde askerlerin bir bölümü Pakistan Gizli Servisi ISI ve Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı CIA tarafından eğitilmiştir. Suudi Arabistan'da Pakistan ve Amerika gibi Taliban'a siyasi ve askerî destek vermiştir. Ancak Sovyetler Birliği Afganistan'dan çekildikten sonra Amerika Taliban'a verdiği bu silahları tekrar almak için Afganistan'a operasyon düzenlemiş ancak bunda başarılı olamamıştır. Bunun üzerine Amerika, Taliban'ın Amerika'daki varlıklarını dondurmıştır (Waldman, 2010, s. 12-14; Demirel, 2002, s. 55-81). Aslında El-Kaide 1980'lerin sonunda batılı devletler tarafından Rusya'nın Afganistan'ı işgaline karşı desteklenen bir örgüttü. 1987'de Sovyet Rusya'nın Afganistan'dan çekilmesinden sonra batılı güçler artık El-Kaide'nin desteklenmesinin bir anlamı kalmadığına kanaat getirmişlerdir (Kiren, 2012, s. 89). Usame Bin Ladin'in Amerika'yı hedef alması da batının oklarının Taliban'a, Ladin'e ve El-Kaideye çevrilmesine yol açmıştır.

Amerikan Ulusal Güvenlik Dairesi 2001 Mayıs ve Temmuz aylarında muhtemel bir El-Kaide saldırısından bahseden 33 telefon görüşmesi yapıldığını saptamıştır (Coll, 2005, s. 619). Bu gelişmelerden sonra 11 Eylül 2001'de New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Washington'daki Amerikan Savunma Bakanlığı'na (Pentagon) saldırı düzenlenmiştir (Amanov, 2007, s. 243). Amerika bu saldırıdan, daha önce

Amerika'yı vurmakla tehdit eden Usame Bin Ladin ve El-Kaide örgütünü sorumlu tutmuştur. Ancak Ladin 1998'de Kenya ve Tanzanya'daki saldırılarla ve 11 Eylül saldırılarıyla hiçbir ilgisinin olmadığını bildirmiştir (Kiren, 2012, s. 89). Ancak Amerika, 11 Eylül saldırılarını gerekçe göstererek Usame Bin Ladin'in o sıralar yaşadığı Afganistan'a saldırmıştır. Amerika bölgede kara savaşlarından ziyade ülkeyi havadan bombardımana tutmuştur. Hava bombardımanı ile zayıflatılan Taliban, Amerika'nın desteğindeki muhalif gruplar tarafından bertaraf edilmeye çalışılmıştır (Mansfield, 2012, s. 543; Gerger, 2006, s. 484). Amerika'nın saldırısından sonra Afganistan'ın kontrolü tamamen muhalif grupların eline geçmiştir. Bu saldırılarda binlerce Taliban üyesi ölmüş, on binlercesi de yaralanmış ve teslim olmuştur. Müttefiklerin neredeyse Afganistan'ın tamamını ele geçirmesi üzerine Aralık 2001'de Almanya'da yapılan toplantıdan sonra Afganistan'da Hamid Karzai liderliğinde yeni bir Afganistan Hükümeti kurulmuştur. Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai, yerel güçlerin silahlarının toplanması ve ulusal ordunun kurulması için dört komisyon oluşturmuştur. Silahsızlanma komisyonu başkanlığına Hizb-i Vahdet Partisi Başkanı Abdulkerim Halili, Bütünleşme Komisyonu Başkanlığı'na da Savunma Bakan Vekili Attikullah Barlai getirilmiştir. Orduya Asker Alma ve Eğitim Komisyonu Başkanlığı'na da Rahim Vardak ve Gülrazak Han getirilmiştir. Afganistan'daki bütün etnik gruplardan yetmiş bin asker alınarak ulusal ordu kurulmuştur (Demirel, 2002, s. 45-82). Bu arada Karzai'nin güvenliği de Amerika'nın "Ben Corporation" güvenlik şirketi tarafından sağlanmıştır (Uslubaş, 2007, s. 78-91). Afganistan'da bir zamanlar Sovyet Rusya'nın desteklediği Kabil Hükümeti'ne karşı Taliban'ı destekleyen Amerika şimdi de Taliban'a karşı Kabil yönetimini desteklemeye başlamıştır.

Molla Ömer 2002'de toparlanma sürecine girerek 22 kişilik şura grubunu değiştirmiş ve Helmand merkezli 12 kişilik yeni bir lider kadrosu oluşturmuştur. Molla Ömer, El-Kaide'den destek almasının yanı sıra Hikmetyar ile arasındaki husumeti gidererek Taliban'ın gücünün 2005'te daha da artmasını sağlamıştır. Böylece toparlanan Taliban 2006'da koalisyona karşı saldırı sayısını ayda altı yüze çıkarmıştır. Bunun üzerine NATO Afganistan'daki asker sayısını 6500'den 35000'e çıkartmasına rağmen bir sonuç elde edememiştir. Koalisyon birlikleri Afganistan'da 2007'ye kadar 517 kayıp vermiştir (Uslubaş, 2007, s. 78-91). İspanya ile İtalya'nın sorumluluğundaki batı bölgesinde koalisyon güçlerine karşı

saldırıları son derece az iken Amerika ve İngiltere'nin sorumluluğundaki Peştunların ağırlıkta olduğu Pakistan sınırındaki güney bölgelerde İngiltere ve Amerikalılara karşı sürekli eylemler düzenlenmiştir. Buralarda şehir merkezlerinde dahi NATO birlikleri kontrol sağlayamamıştır. Amerikan Millî İstihbarat Kurumu Başkanı J. Negroponte 2007'de yaptığı açıklamada Taliban'ın yükselişe geçtiğini ve Afganistan'da her geçen gün durumun kontrol edilemeyecek boyutlara geldiğini bildirmiştir. Hizbul İslami Grubun lideri Hikmetyar, Afganistan'ın Sovyet işgalinden kurtarıldığı gibi Amerikan işgalinden de kurtarılması için mücadeleye devam edeceklerini bildirmiştir. Amerika ülkede Taliban'ın gücünü kırmak için bölgesel saldırılar düzenlemiştir. Bu saldırılar sonucu her yıl yaklaşık sekiz bin sivil Afgan hayatını kaybetmiştir (Uslubaş, 2007, s. 78-91). George W. Bush'un talimatıyla Afganistan'ı işgal eden Amerikan güçleri ülkeyi işgalden on yıl sonra yani Mayıs 2011'de Usame Bin Ladin'e bir operasyon düzenleyerek sözde 11 Eylül saldırısının baş sorumlusunu öldürmüştür. Böylece Suudi Arabistan, Amerika ve Afganistan üçgeninde hayali karakter vasfına büründürülen Ladin sadece kendisinin, Amerika'nın ve Suudi Arabistan'ın bildiği sırlarla birlikte ortadan kaldırmıştır (Sotniçenko, 2012, s. 373). Ladin'i ortadan kaldırdığı gibi Taliban'ı da ortadan kaldırmak isteyen Amerika'nın yaptığı operasyonlar bir sonuç vermemiştir. Bu operasyonlar Afgan halkının acısını artırmaktan başka bir işe yaramamıştır.

Sonuç

Bu çalışmada elde edilen bilgiler doğrultusunda Afganistan'ın bugünkü sınırının Afgan halkının ve devletinin bilgisi dışında hazırlanmış olduğu açıkça görülmektedir. Nitekim günümüzde de geçerliliğini koruyan Batı Türkistan ile Afganistan arasındaki sınır 1885'te İngiltere ile Rusya arasında yapılan anlaşmayla belirlenmiştir. Afganistan ve Pakistan arasındaki sınır da 1893'te yine İngiltere ve Rusya arasında yapılan anlaşmaya göre belirlenmiştir. Aslında bu sınır tespitlerinde İngiltere ve Rusya kendi nüfuz alanlarını belirlemiştir. Bu sınır tespitlerinde Afganistan halkının siyasi, ekonomik, kültürel ve millî menfaatlerinin gözetilmediği açıkça ortadadır. Gerek Afganistan ile Pakistan, gerekse Pakistan ile Hindistan arasında süregelmekte olan sınır tartışmaları ve problemleri emperyalist devletlerin bölgeye saçtığı nifak tohumlarıdır. Çünkü bölgede yaşanabilecek her çatışma emperyalist devletlere bölgeye müdahale etme fırsatı verecektir. Emperyalist devletler bu yolu açık tutmak için bölgede ileride yaşanabilecek ihtilaflara daima kapı aralamışlardır. Bu durum karşısında Afganistan dâhil bölge devletlerinin bu oyuna gelmeyerek

birbirlerinin siyasi, millî, ekonomik, kültürel ve dinî değerlerine saygı duyması gerekmektedir. Bu değerler çerçevesinde bölge halklarının kendi aralarında yaşadığı çatışmalar Taliban ve Ladin örneğinde olduğu gibi dışarıdan müdahaleye zemin hazırlayacaktır. Nitekim ilk etapta Amerika, Suudi Arabistan ve Pakistan; Afganistan'da Taliban'ı destekleyerek kendilerine karşı kuzey, kuzeydoğu ve kuzeybatı'dan gelebilecek tehditleri engellemeyi amaçlamıştır. Ancak Sovyet birliklerinin Afganistan'dan çekilmesiyle Taliban'ın askerî gücü kırılmaya çalışılmıştır. Amerika'ya yapılan 11 Eylül saldırıları da Amerika'nın Afganistan'ı işgali için bir fırsat olarak görülmüştür. 2001'de Afganistan'ı işgale girişen Amerika, bölgede NATO'nun askerî gücünü de kendi siyasi, askerî ve ekonomik çıkarı için kullanmaya çalışmıştır. Afganistan'ı işgal ederek ülkede kendine yakın bir yönetim kuran Amerika, burada istediği başarıyı elde edemeyince Ağustos 2021'de Afganistan işgalini sonlandırmak durumunda kalmıştır (Thomas andMcInnis, 2021, s. 9). Amerika bölgeden askerini çekerken geride siyasi, askerî ve ekonomik sistemi çökmüş bir ülke bırakmıştır (Sanati, 2011, s. 95). Bu süreçten sonraki Afganistan ve Afgan halkı Taliban'ın idaresine ve insafına bırakılmıştır.

Birçok etnik unsurun birlikte yaşadığı bir coğrafya olan Afganistan'da halklar arasındaki siyasi nüfuz çatışmaları gerek içten gerekse dışarıdan desteklenen kışkırtmalarla hâlen devam etmektedir. Tarih boyunca pek çok devletin istilasına uğramış olan Afganistan, günümüzde de dış müdahalelere sahne olmaktadır. Yakınoğu, Uzakdoğu, Ortadoğu, Hint Okyanusu ve Basra Körfezi'nin merkezinde yer alan Afganistan stratejik konumundan dolayı büyük devletlerin odağındaki siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın yaşandığı bir coğrafyaya dönmüştür. Büyük devletlerin burada nüfuzlarını kurma politikaları sonucu ülkede düzen ve asayiş bozulmuş ekonomik yapı, eğitim ve sağlık sistemi çökmüştür. Kötü yaşam koşulları, açlık ve salgın hastalıklar başta olmak üzere temel insani yaşam haklarından mahrum kalan Afgan halkı ülkeden göç etmeye mahkûm edilmiştir. Afgan halkı daha çok Pakistan, Tacikistan, İran ve Türkiye'ye göç ederek daha iyi bir yaşam sürmek için vatanlarını terk etmek zorunda kalmıştır. Farklı zamanlarda farklı devletlerin işgaline maruz kalan Afgan halkı daha iyi bir yaşam için çevre ülkelere ve Avrupa'ya göç etmektedir. Çevre ülkeler zor durumda olan bu insanlara vicdani sorumluluk çerçevesinde yardımda bulunurken derme-çatma kayıklarla Akdeniz'i geçerek Avrupa kıyılarına çıkmak isteyen yüz binlerce mülteci Avrupa'ya

alınmayarak açlığa, susuzluğa, sıcağa, soğuğa hatta ölüme mahkûm edilmektedir.

Tarihsel süreçte Rusya, İngiltere ve Amerika kendi emperyalist politikalarını gerçekleştirmek için Afganistan'ı bir üs olarak görürken Türkler gerek Osmanlı Devleti gerekse Türkiye Cumhuriyeti sürecinde Müslüman Afgan halkının siyasi ve ekonomik refahının artırılmasına yönelik çalışmıştır. Türkiye, Afganistan'ın kaynaklarının ticari ve ekonomik potansiyelinin öncelikle Afgan halkı tarafından kullanılması taraftarıdır. Türkiye, büyük devletlerden bu ülke üzerindeki emperyalist ellerini çekmelerini isterken, Afgan halkından da kendi aralarındaki farklılıkları bir kenara bırakarak demokratik ve tam bağımsız bir Afganistan oluşturmalarını beklemektedir. Türkiye, geçmişte olduğu gibi günümüzde de Afganistan'ın siyasi, ekonomik ve sosyal gelişmesine katkı sunmaya hazırdır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

- BCA, 30-18-1-2 48/62/11 (24.09.1934).
BCA, 30-18-1-1 29/38/4 (03.06.1928).
BCA, 30-18-1-1 20/57/16 (08.09.1926).
BOA. A.DVN.NMH. 37/7 (29.03.1915).
BOA, DH. EUM.7.Şb 2/54 (21.12.1914).
BOA, HR.SYS. 5/14 (31.05.1905).
BOA, Y..PRK.AZN 11/15 (18.02.1895).
BOA, Y..EE..KP 1/96 (28.09.1886).
BOA, Y..PRK.NMH 2/20 (7 Haziran 1878).
BOA, HR.SYS. 4/26 (06.05.1867).
TDK (Türk Diplomatik Arşivi), 500/ 8235/53972/6(25.07.1931).
TDK (Türk Diplomatik Arşivi), 500/ 8166/ 52747/ 2 (12. 12. 1921).

Tetkik Eserler

- Amanov, Ş. (2007). *ABD'nin Orta Asya politikaları*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
Armaoğlu, F. (2018). *20. yüzyıl siyasi tarihi 1914-1995*. İstanbul: Kronik Kitap.
Armaoğlu, F. (1983). *20. yüzyıl siyasi tarihi 1914-1980*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Atatürk, M. K. (2006). *Atatürk'ün tamim telgraf ve beyannameleri IV*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
Atatürk, M. K. (1997). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri I-III*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

- Avcıoğlu, D. (1989). *Milli kurtuluş tarihi*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Aydın, A. (2010). *Afganistan'da Taliban hareketinin ortaya çıkışı ve mezhebi görüşleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Balcıoğlu, M. (2006). Cumhuriyet dönemi Türk dış politikası. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II* (Ed. H. Tosun). içinde (s. 411-519). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Barry C. L. and Greene, S. R. (2009). What democracy for Afghanistan?. Washington : Center for Technology and National Security Policy National Defense University.
- Batoor, Q. F. (2018). Afganistan'da cumhuriyetin kuruluşu. *Anasay*, 5, 13-33.
- Brezinski, Z. (1999). Büyük güçlerin kaderini belirleyen coğrafya-Avrasya II. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 30, 112-117.
- Cebesoy, A. F. (2002). *Moskova hatıraları: Milli mücadele ve Bolşevik Rusya*. İstanbul: Temel Yayınları.
- Coll, S. (2005). *Hayalet savaşları*.(Çev. Enver Günsel). İstanbul: Truva Yayınları.
- Çınarlı, Ö. (2012). Afganistan'ın etnik yapısı. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 74-84.
- Demirel, E. (2002). *Afganistan: Taliban, El-Kaide-Ladin ve paylaşılmayan ülke*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- D'Souza, S. M. (2011). *Indian, Afghanistanandthe –Endgame? ISAS Institute of South AsianStudies*, 124, 1-28.
- Fazlı, M. (2006). *Afganistan'da bir Türk: Mısır sürgününden Afgan reformuna*. (Çev. Kenan Karabulut). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gerger, H. (2006). *ABD, Ortadoğu, Türkiye*. İstanbul: Ceylan Yayınları.
- Gökırmak, M. (2011). Afganistan: Bölgesel rekabet ve yeni açılımlar. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 7(13), 7-42.
- Hajıyaralı, F. (2011). *Afganistan'ın etnik yapısı ve kimlik sorunu*. Yayımlanmamış yüksek Lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Kalafat, Y. K. (1994). *Kuzey Afganistan Türkleri ve karşılaştırmalı halk inançları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

- Kiren, A. (2012). *Afganistan'ın yeniden yapılandırılmasında Türkiye'nin rolü (2001-2011)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Knyazev, A. (2011). Avrasya'nın büyük güçlerinin mevcut Afganistan politikaları: Rusya, Çin, Hindistan ve İran. *Ortadoğu Analiz Dergisi*,3(31-32), 74-82.
- Mansfield, P. (2012). *Ortadoğu tarihi*.(Çev. Ümit Hüsrev Yolsal). İstanbul: Say Yayınları.
- Mardan, M. (2020). Rus üslerine ev sahipliği yapan ülkelerdeki krizlere Rusya'nın askeri müdahaleleri. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*,22(1), 108-128.
- Özcan, A. (1997). *Pan-İslamizm; Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914)*. Ankara: İsam Yayınları.
- Raşid, A. (2001). *Taliban: İslamiyet, petrol ve Orta Asya'da yeni büyük oyun*. (Çev. Osman Akınbay). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Sanati, R. (2011). Transitioning Afghanistan in the post-withdrawalera: Setting the stage for a stable political order. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*,10(1), 93-114.
- Saray, M. (2002). *Afganistan ve Türkler*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Sotniçenko, A. A. (2012). Afganistan işbirliği alanı mı, yoksa paylaşılamayan elma mıdır?. (Çev. Raşid Tacibayev). *Bölgesel ve küresel politikalarda Orta Asya* (ed. M. S. Kafkasyalı) içinde (s. 372-395). Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.
- Şimşir, B. N. (1993). *Atatürk ve yabancı devlet başkanları: Afganistan-Çin*. C.1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2008). 18. yüzyıldan günümüze kadar Afganistan'ın jeostratejik önemi. *Avrasya Etüdleri*,34(2), 22-43.
- Thomas, C. and McInnis, K. (2021). When and why did the U.S. military with drawal begin?. *U. S. Military with drawal and Taliban takeover in Afghanistan: frequently asked questions*. (s. 6-9). Washington: Congressional Research Service.
- Topur, T. (2004). *Dipsiz kuyu Ortadoğu ve Türkiye*. İstanbul: IQ Kültürsanat Yayınları.
- Türkman, S. (2007). *ABD, Ortadoğu ve Türkiye*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Uçarol, R. (2006). *Siyasi tarih (1789-2001)*. İstanbul: Der Yayınları.
- Uslubaş, F. (2007). *Kaos imparatorluğu ve Türkiye*. Ankara: Kum Saati Yayınları.

Waldman, M. (2010). The sun in the sky: The relationship between Pakistan's ISI and Afghan insurgents. *Crisis States Research Centre*, 18, 1-28.

Waylet, B. ve Jack, E. (2004). *İmparatorluk Stratejileri ve Ortadoğu*. (Çev. Vedat Atila). İstanbul: Çivi Yazıları.

**From XIX. Century to the Present in the Shadow of İmperialism
Afghanistan
Extended Summary**

Geographically located at the junction of Central Asia, the Middle East, and South Asia, Afghanistan borders Turkmenistan, Uzbekistan, and Tajikistan to the north, China to the east, Pakistan to the southeast, and Iran to the west. Afghanistan, located on ancient trade and migration routes, is made up of various tribes and ethnic groups, which has prevented the region from forming political unity. In the fourth century BC, the Macedonian king Alexander the Great conquered Afghanistan for the first time. In the centuries since, the region has been occupied by Persians, Arabs, Mongols, Russians, British, and then by Russians and the United States. In the middle of the 19th century, while British expansionism, which started in India, manifested itself in the south of Afghanistan, Russian expansionism emerged in the north. British influence began to be effective in Afghanistan from 1880 onwards. In the 20th century, Afghanistan gradually separated from British rule and entered a phase of conflict with Pakistan. In this environment of conflict and turmoil, millions of Afghans left their country and became refugees. Afghanistan had to fight the British Empire in the east and the Russians in the north from the 16th to the 20th centuries. Russia, which regarded Central Asia as its sphere of influence, saw Afghanistan as an outpost against the United Kingdom, and this irritated the UK. The United Kingdom desired to dominate and settle in Afghanistan in order to obstruct Russia. Recognizing that it could not control the region militarily, the United Kingdom attempted to exert control through political and economic maneuverings carried out via Afghan administrators. Nevertheless, Afghanistan gained independence from the UK in 1919. Türkiye supported Afghanistan's struggle for independence and sovereignty at every step. This independence, however, did not last long, and the country was invaded by Russia in 1979. Afghanistan remained under Soviet Russia's occupation until 1989. Soviet Russia had to withdraw its troops from Afghanistan on February 15, 1989, unable to withstand the country's struggle for independence any longer. During the Cold War, the battle for influence in Afghanistan was fought between Soviet Russia and the United States. America, China, and Arab states helped the Afghan mujahideen fight Russia with money, weapons, and equipment. With this external assistance, more than 1.5 million Afghans died in the fight against Russia until the Soviet withdrawal from the region in 1989. Following the Soviet withdrawal, a mujahideen group known as the Taliban (Students of Islam) emerged. Islam, which united Afghanistan's tribes with differing political views, was the most powerful force that enabled the Russians to withdraw from the region. The Afghan people's resistance to the invaders resulted in Russia's withdrawal from the country. After 1989, turmoil and conflicts continued in the country. Various powers attempted to fill this power vacuum. As a result, the principle became a battleground where power dynamics

clashed. In 1995, Taliban took power and began a bloody conflict with its opponents. In an attempt to capitalize on Russia's withdrawal from the region and the power vacuum in Afghanistan, the United States began to look for new opportunities. Finally, on September 11, 2001, a passenger plane crashed into the World Trade Center in New York, the US capital, paving the way for the American invasion of Afghanistan. The United States, which had for centuries supported organizations in countries around the world for its own benefit through spying, blamed these events on Osama Bin Laden, a Saudi Arabian national who lived and organized in Afghanistan. The United States invaded Afghanistan in 2001, accusing the Taliban regime of protecting Osama Bin Laden. Thousands of Afghan civilians were killed as a result of the invasion, as were many American soldiers. In order to avoid further attrition in Afghanistan, America was forced to withdraw its troops in 2021. As the United States withdrew its troops from the region, it left behind a country whose political, military, and economic systems had all failed. With the American withdrawal from the region, Afghanistan fell back under Taliban control. Depending on the developments in the historical process, Afghanistan, which is located at the center of the Near East, Far East, Middle East, Indian Ocean, and the Persian Gulf, has turned into a location of political and economic instability in the focus of great powers due to its strategic location. Presently, Afghanistan is seen as a country that must be controlled to ensure the governance and transportation of Asia's energy resources in order to meet the energy needs of the great powers. As a result of the policies of the great states to establish their influence here, law and public order have been disrupted in the country, and the economic structure, education, and health system have collapsed. Afghans were forced to flee the country after being denied basic human rights to life, including poor living conditions, hunger, and epidemics. Afghans were forced to flee their country in search of a better life in Pakistan, Tajikistan, Iran, and Türkiye. While neighboring countries aid these people in difficult situations within the framework of conscientious responsibility, thousands of refugees attempting to cross the Mediterranean Sea in makeshift boats to the shores of Europe are still barred entry, condemning them to hunger, thirst, heat, cold, and even death. While Russia, the United Kingdom, and the United States have historically used Afghanistan as a base to carry out their imperialist policies, Turks, both during the Ottoman Empire and the Republic of Türkiye, have attempted to improve the humanitarian, political, military, and economic well-being of the Afghan people. Turkey is in favor of the Afghan people using Afghanistan's resources to their fullest commercial and financial potential. While Türkiye requests that the great powers withdraw their imperialist influence in Afghanistan, it also expects the Afghan people to put aside their differences and work together to create a democratic and fully independent Afghanistan. Türkiye is ready to contribute to Afghanistan's political, financial, and social development today, as it has in the past.

**CITTASLOW KENT MODELİ ve DOĞRUDAN DEMOKRASİ PRATIĞI
ÜZERİNE BİR ÖNERİ: CITTA-MODD (Cittaslow Mobil Doğrudan
Demokrasi)**

**A Suggestion on The Cittaslow Urban Model and The Practice of Direct
Democracy: Citta-Modd**

İsmet ALACA

Öğr. Gör., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu
ialaca@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-4017-5887>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 8/2 Ekim /October 2022 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	30.12.2021
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	21.06.2022
Sorumlu Yazar- <i>Corresponding Author</i> :	İsmet ALACA
Sayfa Aralığı- <i>Page Range</i> :	427-448
Doi Numarası- <i>Doi Number</i> :	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.1049904

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

**CITTASLOW KENT MODELİ ve DOĞRUDAN DEMOKRASİ PRATIĞI ÜZERİNE
BİR ÖNERİ: CITTA-MODD (Cittaslow Mobil Doğrudan Demokrasi)¹**

**A Suggestion On The Cittaslow Urban Model And The Practice Of Direct
Democracy: Citta-Modd (Cittaslow Mobile Direct Democracy)**

İsmet ALACA

Öz

Cittaslow, dünya genelinde kabul görmüş sürdürülebilir bir kent modelidir. 1999 yılında dört İtalyan belediyesi ile yola çıkan Uluslararası Cittaslow Kentler Ağı, 2021 yılı itibarıyla 32 ülkede, 20 ulusal ağa ve 283 üye kente ulaşmıştır (Cittaslow International, 2021). Hali hazırda merkezi İtalya’da bulunan Uluslararası Cittaslow Kentler Ağı, kentlerin kendi kültürel kimlikleriyle var olabilmeleri adına bir farkındalık oluşturma çabasıdır. En az yarısı üyeliğin ilk aşamasında sağlanmak şartıyla 7 politika başlığı ve 72 kriterden oluşan bir kent modeli sunan Cittaslow, bu kriterlerin henüz hayata geçirilemeyenleri için ilgili kent yönetimlerine (muhatap alınan kurum belediyelerdir) esneklik tanımaktadır.

Yukarıda anılan Cittaslow kriterleri önemli ve gerekli olmakla birlikte, bu çalışmanın da konusunu oluşturan, “demokrasi” ve “demokratik katılımçılık”, konuları başlıklarda yer almamakta, bağlayıcı olmayan muğlak ifadelerde demokrasi ve katılımçılık âdeta temenni düzeyinde kalmaktadır. Oysa Cittaslow, tabandan halk desteği ve halk iradesi ile sürdürülebilir bir kent modeli olma iddiasındadır. Yerel demokrasinin seçimden seçime yalnızca oy kullanmak ile sınırlandırılmaması, gerek Cittaslow kriterlerinin hayata geçirilmesi ve gerekse de kenti ilgilendiren tüm kararlarda halkın oyuna başvurulması elzemdir. Bu çalışma “Cittaslow kriterleri, yerel demokrasi ve demokratik katılım bakımından yeterli midir?” sorusundan hareketle yazılmıştır. Çalışmanın hipotezi ise şöyledir: “Cittaslow kentlerinin nüfusları düşük olduğundan dolayı gerek seçmen sayısının azlığı ve gerekse de teknoloji kullanımı konusunda Cittaslow organizasyonunun ilkesel olumlu duruşu dolayısıyla, mobil telefonlar üzerinden doğrudan demokrasinin işletilmesine elverişlidir” biçimindedir. Çalışma yalnızca bununla yetinmeyerek Citta-MODD (Cittaslow Mobil Doğrudan Demokrasi) adıyla bir başlık ve alt kriter önerisinde bulunmaktadır. Keza Uluslararası Cittaslow Ağı Tüzüğü’nün, birliğin kuruluşundan günümüze kadar defalarca değişikliğe uğramış olması, onun ne denli dinamik bir yapıda olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu çalışma merkezine yavaşlık felsefesinin en gözde kurumlarından birini, Cittaslow’u almıştır. Cittaslow’un mevcut kriterlerine

¹ Bu çalışma daha önce özet bildirisi olarak 6. Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu’nda (26-27 Ekim 2021) “Cittaslow Kent Tasarımına Bir Öneri: Citta-Modd (Cittaslow Mobil Doğrudan Demokrasi)” ismi ile sunulmuştur.

ilave olarak, yerel demokrasi ve katılımcılığı öne çıkaracak yeni bir başlıkla öneride bulunmayı ummaktadır. Bu öneri, yavaş felsefesinin ruhuna uygun görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cittaslow, cittaslow kriterleri, yerel demokrasi, katılımcılık, doğrudan demokrasi.

Abstract

Cittaslow is a globally accepted sustainable city model. The International of Cities of Cittaslow, which started out with four small Italian municipalities in 1999, has reached 20 national networks and 283 member cities in 32 countries as of 2021 (Cittaslow International, 2021). Cittaslow, currently headquartered in Italy, strives to raise awareness so that cities can exist with their own cultural identities. Providing a city model consisting of 7 policy headings and 72 criteria, at least half of which is provided in the first phase of membership, Cittaslow gives flexibility to the relevant city administrations (the addressee institution is municipalities) for those who have not yet implemented these criteria.

Although the Cittaslow criteria mentioned above are important and necessary, "democracy" and "democratic participation", which are also the subject of this study, are not included in the titles, and democracy and participation remain at the level of wish in non-binding ambiguous expressions. However, Cittaslow claims to be a sustainable city model with grassroots public support and public will. It is essential that local democracy is not limited to just voting, from election to election, and that the Cittaslow criteria are implemented, and that people's votes are used in all decisions concerning the city. This study will answer the question "Is the Cittaslow criteria sufficient in terms of local democracy and democratic participation?" Written from the question. The hypothesis of the study is as follows: "Since the population of the Cittaslow cities is low, the number of voters is low and the Cittaslow organization's principled positive stance on the use of technology is suitable for the operation of direct democracy over mobile phones." format. The study is not only content with this, but also proposes a title and sub-criteria called Citta-MODD (Cittaslow Mobile Direct Democracy). Likewise, the fact that the International Cittaslow Union Charter has been amended many times since the foundation of the Union, proves how dynamic it is. This study has taken one of the most popular institutions of the philosophy of slowness, Cittaslow, to its center. In addition to Cittaslow's existing criteria, it hopes to propose a new title that will highlight local democracy and participation. This suggestion seems to be in line with the spirit of the philosophy of slowness.

Keywords: : Cittaslow, cittaslow criteria, local democracy, participation, direct democracy.

Giriş

Küreselleşme ile birlikte kentler, sınırları içerisinde yer aldıkları devletlerden daha etkin birer aktör olarak, uluslararası arenada varlık göstermeye başlamışlardır. Günümüz kentlerinin birçoğu çokuluslu şirketlerin yatırım sahasına dönüşmüş, yaygın kapitalist ekonomik sistemin muhataplarına dönüşmüşlerdir. Dünya kentleri olarak adlandırılan New York, Paris, Londra, İstanbul, Dubai, Tokyo gibi birçok mega kent, buldukları

ülkelerin sınırlarından bağımsız olarak ulus ötesi bir kimlik kazanmaya başlamışlardır. Bu akıma kapılan nispeten daha küçük kentler ve kasabalar ise yarışan kentler ve cazibe merkezleri olarak varlık gösterme çabası içerisine girmişlerdir. Dünya her geçen gün daha fazla ulus devlete bölünürken, kentler daha çok sermayenin talepleri doğrultusunda birbirine bağlanmakta, birer ilişkiler ağına dönüşmektedir. Hangi devletin sınırları içerisinde yer alırlarsa alsınlar kentler, küresel sermaye açısından erişilebilirlikleri artarak, gelişen ulaşım ve iletişim ağlarıyla birer yatırım, üretim ve lojistik merkezlerine dönüşmektedir. Bu akıma ayak uyduramayan kentler ise kolaylıkla terkedilmekte, ekonomik anlamda sönmülenererek cazibesini yitirmektedir.

Mega kentlerin yanı sıra, bu kentlerin etrafına konumlanmış ve böylece hayat bulmuş olan küçük kentler ve kasabalar da küreselleşme trendine ayak uydurmaya mecbur bırakılarak, dirençleri kırılmaktadır. Bu koşullar altında küreselleşmeye büyük kentlerle birlikte ayak uyduran küçük kentleri ve kasabaları kendi kimliği, mimarisi, yemekleri ve doğal güzellikleri ile ayakta tutmanın formülü aranmaktadır. Bu formüllerden biri de gün geçtikçe üye sayısı artan Cittaslow (sakin kent) modelidir. Cittaslow dünyanın yaşanabilir koşullara sahip tüm kıtalarında varlık gösterirken ulaştığı üye sayısı başarısını ispatlamaktadır. Ancak küresel düzeni şekillendiren çokuluslu sermaye karşısında, yerleşiklerin kendi imkânlarıyla şekillendirmeye çalıştığı bu küçük kentlerin tabii bulunduğu bazı şartlar/kriterler mevcuttur. Bu kriterler önemli ve gerekli olmakla birlikte, bu çalışmanın da konusunu oluşturan, demokratik katılımçılık açısından zayıftırlar.

Cittaslow Hareketi ve Sunduğu Kent Modeli

Cittaslow kent modeli 1999 yılında ortaya çıkmış olmasına karşın, 1986 yılında İtalya’da “*slow food*” (yavaş yemek) hareketi² ile başlayan “*yavaşlık felsefesi*”nin bir parçasıdır. Hareketin felsefeye dönüşmesinin temelinde “yavaşlık” vardır (Sezgin & Ünüvar, 2011, s. 128). Bu yavaşlık yaşanan anı hızlı tüketmeyi değil; fakat insana yaraşır biçimde tadını alarak, hakkını vererek, birlikte deneyimleyerek ve yaşantılanan/tüketilen her ne ise nerden geldiğini, nasıl yapıldığını veya üretildiğini bilmeyi kapsayan derinlikli bir bakış açısı geliştirmiştir. Yine felsefenin yerellik vurgusu birçok

² Uluslararası Slow Food Ağı 100.000’den fazla üye ve 1300’ü aşkın şubeye erişmiş, başarılı bir organizasyondur. Bu organizasyon Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü tarafından da tanınmaktadır (Çiner, 2011, s. 15).

açından önemlidir. Özellikle tarımsal ürünlerin, paketlenme ve nakliye süreçlerini yaşamadan, üretildiği yerde tüketilmesinin teşvik edilmesi, kaynakların optimum kullanılması, çevrenin korunması ve gıdanın uzun süreli pakette geçen yolculuğunda çöpe dönüşmemesi için yerelde üretilip tüketilmesine önem atfedilmektedir. Yalnızca İtalya’da günde 4 bin ton gıdanın çöpe atıldığı göz önüne alındığında, açlıkla yüz yüze kalan fakir ülkelerin dramında, gelişmiş ülkelerin israfının ne denli olumsuz katkıya dönüştüğü anlaşılabilir (Petrini, 2017, s. 17-18). Yavaşlık felsefesinin global düzeydeki hızlı tüketime tepkisi ve yerellik vurgusu işte tam da buna dikkat çekmeyi arzulamaktadır.

Bir gerçeklik olarak kabul edilebilir ki modernleşme kentleşme ile başlamıştır. Ancak kent ve sorunlar tüm çalışmalarda temel metaforlar olarak bir arada kullanılmaktadır. Bu durumda kentin kendisi mi bir sorun ve kötülüktür yoksa iyilik ve imkânların kaynağı olan kentin sorunları mı vardır? Leven “kentin sorunları yerine kentteki sorunlara” odaklanıldığını ifade ederek böylelikle kentin bir sorun olarak algılandığı vurgulamaktadır (Leven, 1968, s. 108’den akt. Harvey, 2013, s. 27).

Kentsel modern hayatın insana, paha biçilmez olarak görünen zamanını kazandırmak için; ulaşımında, iletişimde, bankacılıkta, iş hayatında ve daha birçok alanda ne denli katkılar sunduğu bilinen gerçektir. Teknolojik gelişmeler, insan hayatına, tek kelime ile ifade edersek, “kolaylık” getirmiştir. Ancak insan faaliyetlerinin kolaylaşması, daha az çaba ile daha büyük işleri başarmak, hatta ömrün uzaması dahi, insana mutluluk getirmemiştir. Kent nüfusunun arttığı günümüz dünyasında, kentlerin ışıklı kalabalık yaşantısı içerisinde yalnızlaşan insanlar, tüm imkânlara rağmen yoksunluklar yaşamakta, mekânsal anlamda ayrılmakta, cinsiyet temelinde eşitsizleşmekte ve gelir adaletinden gitgide uzaklaşmaktadırlar. Gelişen iletişim olanaklarına karşın, insanlar arası etkileşim azalmakta, yabancılaşma ve güvensizleşme artmaktadır. Hem kent ve hem de insan erdemine yaraşır ölçekleri aşan bu nüfus yığılmaları karşısında, her iki erdemi de ayakta tutacak bir ölçeklendirmeye ihtiyaç vardır. Milyonlarca insanın tabakalaştığı, sorunlar yumağına dönüşen kentlerde, mutluluğu aramak olanaklı değildir. Toprağın, havanın ve suyun tahrip edildiği bu beton ve atık yığınları içerisinde doğanın bir parçası olduğu ifade edilen insanı çekip almak, kimliğini teşkil eden kültürel öğeleri ile yaşayabileceği bir habitat oluşturmak elzem hâle gelmiştir. Bu anlamda Cittaslow kent modeli, günümüz mega kentlerinin sorunları için dolaylı bir çözüm önerisidir ve gün geçtikçe daha fazla rağbet görmesi, bu hareketin dayandığı felsefenin başarısını ispatlamaktadır.

Cittaslow, İtalyanca kent anlamına gelen “*citta*” ile İngilizcede yavaş veya sakin anlamına gelen “*slow*” kelimelerinden türemiş bir kent modelidir. Merkezi İtalya’da bulunan Uluslararası Cittaslow Belediyeler Birliği dünya genelinde 32 ülkede 283 üyeye ulaşmıştır. Bir ülkede birliğe üye kent sayısı 5 ve daha fazla olduğunda o ülkede ulusal ağ kurulmaktadır. Nitekim aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 20 ulusal ağa ulaşılmış durumdadır (Uluslararası Cittaslow Ağı, 2021). Türkiye 21 üye kent³ sayısı ile Güney Kore’den sonra gelmek üzere dünya ölçeğinde 5. sırada yer almaktadır. Çoğunluğu Avrupa Birliği ülkelerinde yer alan Cittaslow belediyelerinin en fazla olduğu ülkeler, sırasıyla; İtalya, Polonya ve Almanya’dır (Deviren & Yıldız, 2015, s. 358).

Yavaş Şehir/Sakin Kent gibi Türkçe adlandırılmalar yapılmasına karşın, Birlik “*Cittaslow*” (Cittaslov okunur) isminin kullanılmasını ve üye kentlerin bu ismi kendi dillerine çevirmemeleri konusunda hassasiyet göstermektedir (Sırım, 2012, s. 121). Yapılan Türkçe literatür taramasında “*Cittaslow*” isminin yanı sıra “*Yavaş Şehir*”, “*Sakin Kent*” başlıklarıyla onlarca tez ve makalenin yazıldığı gözlenmiştir. Bu anlamda teorik ve uygulama birliğinin oluşması bakımında akademik camianın da “*Cittaslow*” ismine sadık kalması gerekmektedir (Servon & Pink, 2015).

Nüfusu 50 bin kişinin altında kalan kent ve kasabaların üye olabildikleri Uluslararası Cittaslow Ağı, 6 aşamadan oluşan bir “*değerlendirme süreci*” ile 7 başlık ve 72 kritere uygun olarak üye kabulü gerçekleştirmektedir. Bu aşamalara gelinmeden evvel ilgili kent/kasaba belediyesince (Türkiye’de genellikle ilçe belediyeleri başvuru yapmaktadır) Cittaslow kriterlerinin en az yarısının başvuru esnasında karşılanması beklenmektedir. (Cittaslow Türkiye, 2021).

Cittaslow kent kriterleri EK-1’de sunulmuştur. Kriterlerin bazılarında görülen bir asteriks (*) işareti bu madde bendinin zorunlu olduğunu göstermektedir. İki asteriks (**) ise bu maddenin perspektif kriteri olduğunu göstermektedir. Perspektif kriterden kasıt, bu kriter ile ilgili olarak söz konusu belediye tarafından kesin bir taahhüdün verilmesi gerekliliğidir. Perspektif kriterlerinin üyelik başvurusu esnasında yerine getirilmiş olması hâlinde, ilgili kriterden %15 arttırımlı puan verilmektedir. Ayrıca ulusal ağlar, ilgili politika başlığının toplam puanını %20’ye kadar artıran kriter ekleme yetkisine

³ Bu kentler: Seferihisar, Vize, Perşembe, Ahlat, Halfeti, Yalvaç, Eğirdir, Mudurnu, Gökçeada, Göynük, Gündül, Taraklı, Yenipazar, Şavşat, Uzundere, Gerze, Köyceğiz, Foça, İznik ve Arapgir ilçeleri ile Akyaka Mahallesi’dir.

sahiptirler. Cittaslow Türkiye Ağı bu konuda henüz bir çalışma gerçekleştirmemiştir (Cittaslow Türkiye, 2021).

Kriterlere bakıldığı ve genel bir değerlendirme yapıldığı zaman, kenti hem yerleşikler hem de ziyaretçileri açısından daha yaşanılır kıılma çabasının öne çıktığını görmek mümkündür. Kent sakinlerinin hayatlarına geçmişin değerleri ve bugünün teknolojik imkânları ile dokunma çabası öne çıkmaktadır. Bu amaçla belediye hizmetlerine erişim dâhil bütün alanlarda teknolojinin kullanımı teşvik edilmektedir (Petrini & Padovani'den akt. Sırım, 2012, s. 121)

Cittaslow kent modelinde kadınları, çocukları, engelli bireyleri, yaşlıları ve gençleri kısacası topluluğu oluşturan tüm kesimleri, kent hayatına dâhil etme çabası vardır. Yaşlıların bilgeliği, gelenekleri, üretim biçimleri yaşama yansırken, günümüz pozitif ayrımcılığından faydalanmaları da sağlanmaktadır⁴. Engellilerin, kadınların ve çocukların yaşamlarına renk katan zihni ve kentsel altyapısal engellerin kaldırılması için günün teknolojilerinden sınırsız faydalanma bir temenni olmaktan öteye geçmektedir. Kenti, kimliğini oluşturan tüm bu kesimler etrafında yeniden tasarlamak: kendi mimarisi, yemekleri, gelenekleri ve doğasıyla buluşturmak ve dünya ile bu kimliği entegre etmek önemlidir. Bir yerin herhangi bir yer olmaktan çıkıp, kendisi olması aynı zamanda turistik bir cazibe merkezine dönüşmesini beraberinde getirmektedir. Nitekim Cittaslow kentlerinin turizm destinasyona dönüşmesi, kimlikli kentler olmalarının bir sonucudur. Bu sonuç Cittaslow felsefesinin küreselleşmeye karşı küçük kentleri mali açıdan turizm ile destekleme arzusunun bir gereğidir. Bu anlamda Cittaslow kentlerini ayakta tutacak en elverişli yöntem turizm olarak benimsenmiştir.

Kenti kendi kimliği ile dünyaya tanıtmanın, kimliğin devamlılığına finansal bir destek sağlamak anlamında akıllıca bir yöntem olduğu savunulabilir. Ancak, yozlaşmaya kapı aralama riski taşıyan bu girişimin tüm kriterleri geri planda bırakması ve istenmeyen bazı sonuçlara neden olması ihtimali de vardır. Nitekim Cittaslow unvanı aldıktan sonra kalabalıklaşan kentler vardır ve yerleşikler içerisinde ticari kaygı taşımayanlar ve hatta yerel idareler arasında bir hoşnutsuzluğun baş gösterdiğini de söylemek gerekir.

⁴ Türkiye'nin ilk Cittaslow kenti ilan edilen Seferihisar Belediyesi tarafından "75 Yaş Yemeği" düzenlenerek 75 yaş üstü 400 vatandaş yemeğe davet edilmiş, kendilerine yeme içme dâhil geçmişteki toplumla alakalı 20 soru sorulmuştur. Bunun neticesinde ilk adım olarak, bir kadın kooperatifi marifetiyle "Sefertası Lokantası" açılmıştır (Bilgi Eser, Sabah Gazetesi Köşe Yazısı, 08.12.2011).

İngiltere'nin Ludlow Belediyesi tarafından şehrin girişine asılan bir yazı durumu özetler gibidir; "Biz şehrimize gelen ziyaretçileri, geri dönmeleri şartıyla seviyoruz" (Cittaslow İngiltere, 2021). Yine, Türkiye'de Toprak (2018) tarafından Sakarya'nın Cittaslow unvanına sahip bir ilçesi olan Taraklı için yazılan yüksek lisans tezinde, üyelik sonrasında ilçenin nüfusundaki artışın, soylulaşma ve mekânsal ayrışma gibi sorunlara neden olduğuna değinilmektedir. Doğanın metalaştırıldığıının iddia edildiği bu tezde, Cittaslow amaçlarından uzaklaştığı ifade edilmektedir.

Cittaslow Belediyeler Birliği dört yıllık periyotlar ile mevcut üye kentleri yeniden değerlendirmekte, üyelik kriterlerini yitiren belediyelerden bu unvanı geri almaktadır. Bu anlamda özellikle nüfus kriterini yitiren (aşan) veya doğaya zarar veren yatırımlar alan belediyeler zor durumda kalmaktadır⁵. Üyeliğin maddi bir katkısı bulunmamaktadır, ancak kentlerin çevre dostu turistik yatırımlar almasında çeşitli avantajlar sağladığı bilinmektedir. Bu anlamda Cittaslow unvanının "koruma kalkanı" görevi görerek, ulusal düzeyde kentle ilgili olarak hükümetlerin ve diğer tarafların çevreyi etkilemesi muhtemel olumsuz tasarruflarını veya yatırımlarını önleyici etkisinin olduğu ifade edilebilir. Sözgelimi bir Cittaslow olan Gökçeada'ya yapılması planlanan biri altın madeni, biri de taş ocağı olmak üzere iki yatırım, olumlu ÇED raporu almalarına rağmen, iptal edilebilmiştir⁶. Yine üye belediyeler açısından "isim yapmak" ve bir "turizm destinasyonu" olmak gibi avantajlardan bahsedilebilir. Turistler açısından dünyadaki Cittaslow kentlerinin yeme içme kültürü, tarihî kalıntılar, doğal güzellikler vb. kendine has, cazip yönleri dolayısıyla çekici hâle gelmeleri; kent belediyeleri açısından gelir kaynağı ve yeni istihdam olanağı anlamına gelmektedir. İlgili belediyeler için üyeliği tamamen maddi menfaate dayalı bir yaklaşımla açıklamak haksızlık olacaktır. Kentlerin yerel kültürel özelliklerini, yerel yemeklerini ve kentin doğası gibi yerel değerlerini korumak, üyeliğin manevi motivasyonunu oluşturmaktadır. Tüm bu olumlu yanlarından sonra Cittaslow

⁵ Cittaslow Şavşat ile ilgili Ekolojibirliği sitesinde çıkan 01.08.2020 tarihli haberde; "Cittaslow üyesi olan Şavşat, bölgede devam eden HES projeleri, taş-maden ocağı çalışmaları ve köylerdeki doğaya uygun olmayan beton binalar nedeniyle sakin şehir unvanını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya. Şavşat Belediye Başkanı Nihat Acar'ın aktardığına göre, Cittaslow International Başkanı Stefano Pisani tarafından belediyeye ve Artvin Valiliğine ihtarnama çekildi." biçiminde haber yer almıştır. www.ekolojibirliği.org (21.02.2021)

⁶ Ayrıntılı bilgi için bakınız; Hürriyet Gazetesi, "Gökçeada'nın 'Sakinlik'le İmtihanı" haberi, 28.03.2018 ve Cumhuriyet Gazetesi, "Dünyanın Tek Sakin Adası Gökçeada'da Taş Ocağı Tedirginliği" haberi, 29.03.2018 (Erişim: 21.02.2021).

kentlerinin Uluslararası Ağ'a üyelik için peşin 10 bin Türk Lirası ödeme yapmak, yanı sıra, üyeliğe kabulden sonra yıllık aidat ödediklerini de ifade etmek gerekecektir. Nüfus ile orantılı olarak kentler (belediyeler), 600-3500 Euro arasında yıllık aidat vermektedir (Cittaslow Türkiye, 2021).

Cittaslow üyeliği için kentlerin yerine getirmek durumunda olduğu ödevleri, yani üyelik kriterleri başlıklarına bakıldığı zaman;

Birinci sırada yer alan *Çevre Politikaları* başlığı altında hava ve su kalitesinin korunması ile biyoçeşitliliğe ilişkin koruyucu kriterler sıralanmaktadır. Doğanın sürdürülebilir çözümlerle korunması sorunsalı etrafında, istenen şartların sağlanması için insanların bilinçli çaba sarf etmeleri arzulanmakta ve insan faaliyetlerinin doğayı tahrip etme noktasına varmayan sınırlarda tutulması arzulanmaktadır.

İkinci sırada yer alan *Altyapı Politikaları* başlığı altında ulaşım ilişkin kriterlere yer verilmekte, araçların, ticari mal tedarik zincirinin ve insanların trafikte daha rahat hareket etmesi için alınması gereken çeşitli tedbirlerden bahsedilmektedir. Toplumda dezavantajlı konumda olan engelli ve hamilelere ilişkin önlemler sıralanmakta ve doğa dostu ulaşım sistemleri (bisiklet kullanımı ve yaya ulaşımı) desteklenmektedir.

Üçüncü sırada yer alan *Kentsel Yaşam Politikaları* başlığı altında, kentin yaşanabilir kılınması için gerekli tedbirlerin alınması beklenmektedir. Bunun için betonlaşmanın sınırlandırılması, yeşil alanların artırılması, meyve ağaçlarının ve çeşitli sebzelerin yetiştirilmesinin önemi vurgulanmaktadır. Kent toprağının üretim için kullanılması, atıl durumdaki alanların iyileştirilmesi ve yerel pazarların oluşturulması gibi beklentiler sıralanmaktadır.

Dördüncü sırada yer alan *Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanatkarlara Dair Politikalar* başlığı altında "slow food" ruhunu yansıtan yiyecek ve içecek kültürünün korunmasına dair kriterler yer almaktadır. Genetiği değiştirilmiş organizmaların (GDO) kullanıldığı ürünler yerine, organik ürünlerin yetiştirilmesi, bu ürünlerin yerel restoran, aşevi ve okul kantinlerinde kullanılması teşvik edilmektedir.

Beşinci sırada yer alan *Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim İçin Planlar* başlığı altında, halkın, sivil toplum kuruluşlarının ve öğretmenlerin bilinç ve farkındalığının artırılması ve Cittaslow felsefesinin benimsetilmesi çabasına yer verilmektedir. Bu başlıktaki kriterlerin çoğu turistlerin ağırılanmasına yönelik gibi gözükmektedir. Cittaslow kentlerinin birer turistik cazibe merkezine dönüştürülmesi niyeti burada göze çarpmaktadır. Kentte yer alan gezilecek yerler ile ilgili bilgilendirici tabelalar, kentin girişini süsleyen

beyaz zemin üzerinde yer alan turuncu salyangoz simgesi ile yüksek yerlere konumlanan Cittaslow ismi ve yazışmalarda Cittaslow ambleminin kullanılması hep bu amaca, yani turist çekme amacına hizmet etmektedir.

Altıncı sırada yer alan *Sosyal Uyum* başlığı altında halkın tüm kesimlerini ilgilendiren kriterlere yer verilmektedir. Burada çocuklar, gençler ve engelliler gibi kesimler için sosyal uyum ve kendini gerçekleştirme alanlarına değinilirken, etnik farklılıkların barış içinde bir arada yaşaması ve sivilleşme çabaları desteklenmektedir.

Yedinci ve son sırada yer alan *Ortaklıklar* başlığı altında ise, yine “*slow food*” vurgusuna yer verilmekte, slow food kültürünün benimsenmesi için uluslararası bağlantılar kurulması desteklenmektedir.

Kriterlerin genelinde daha çok yukarıdan gelen bir çabanın öne çıkarıldığı ve halkın edilgen olarak organizasyona dâhil edildiği izlenimi vardır.

Demokratik Katılım

Günlük dilde her ne kadar farklı alanlarda kullanılsa da demokrasi, siyasi bir rejim biçimi anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. Demokrasi, basitçe ifade ile halkın bir konsensüs zemininde, ortaklaşa (kamusal) sorunları için karar almasına dayalı bir yönetim sistemidir ki, Yunanca’da “*demos*” halk ve “*kratos*” güç veya hakimiyet anlamlarına gelmektedir (Schmidt’ten akt. Kaypak & Gündüz, 2018, s. 4). Tarihte ilk örnekleri yerel yönetimlerde ortaya çıkan demokrasi için, farklı görüşler de vardır. Tolman Smith, Moulin ve Langrod gibi düşünürler yerel yönetimleri anti demokratik, eşitsiz, yolsuzluğa meyilli, gelenekçi ve oligarşik yapılar olarak görmelerine rağmen; Tocqueville ve John Stuart Mill, yerel yönetim birimlerini (köy, kasaba, belediye vb.) birer demokrasi okuluna benzetmektedir. Keith Panter-Brick daha da ileri giderek, yerel düzeyde demokrasi yoksa o ülkenin demokratik bir ülke olduğunu söylemenin mümkün olamayacağını iddia etmektedir. Neo-liberal düşünürlerden Hayek ve Nozzik de yerel yönetimlerin çoğulculuk, fert özgürlüğü gibi konularda yeterince gelişmemesi hâlinde demokrasinin sağlıklı işleyemeyeceğini ifade etmektedir (Oktay & Pekküçükşen, 2009, s. 174-175). Günümüz demokrasisinin Avrupa’daki yerel yönetimlerden kendi ülkelerine ve dünyaya yayıldığı kabul edildiğinden, bu son çıkarım yerinde görülmektedir.

Demokrasi her ne kadar yerel yönetimlerin oluşmasıyla hayat bulduysa da sanayileşme sonrası kentlerinde kemale ermiştir (J.

Bronovski'den akt. Roszak, 1999, s. 44). Çünkü kent yaşamının özgür kılan bir havası vardır (standluft match frei) (Anonim).

Antik Yunan Atina kent site-devletlerinde günümüz demokrasisini, katılımı ve çok renkliliği yansıtan tarihsel örnekler bulmak mümkündür (Kaypak & Gündüz, 2018, s. 4). Bu dönemde her ne kadar yalnızca seçkinlerin kentle ilgili kararlara katılımı söz konusu ise de zamanla tüm kesimleri içine alan katılımcılık anlayışının ilk nüveleri buralarda hayat bulmuştur (Sander, 2001, s. 41-42). Kentdaşlığı, hemşeriliği ve vatandaşlığı anlamlı kılan bu ilk örneklerden sonra zamanla gelir düzeyine ve cinsiyetine bakılmaksızın tüm kesimlerin dâhil edildikleri katılımcılık anlayışı gelişmiştir.

Demokratik rejimlerin ilk örneklerinde görülen ve halkın kenti/devleti ilgilendiren önemli sorunları tartışarak kararlar aldığı doğrudan demokrasi, zamanla yerini dolaylı demokrasiye bırakmıştır. Dolaylı demokrasilerde halk temsilcilerini seçerek onları meclis çatısı altında kendi adına kararlar almak üzere yetkilendirmektedir. Gerek ulusal düzeyde ve gerekse de yerel düzeyde oluşturulan meclisler kendilerine verilen yetkiler dâhilinde halk adına sorumluluk almaktadır. Oysa bu durum arzulanan demokrasi anlayışından uzaktır ve zamanla halkı siyasetten soğutarak yönetimden uzaklaştırmaktadır. Geriye seçimden seçime oy kullanarak yönetici tayin etmek kalmaktadır. Halkın yönetimden uzaklaşması arzulanan bir şey değildir ve bu nedenle katılımcı demokrasi olarak formüle edilen bazı çözüm yolları denenmektedir (Yaman, 2018, s. 136). Bu çözümlerin en önemlileri kent konseyleri ve sivil toplum örgütleridir.

Günümüz devletlerine nazaran küçük bir nüfus barındıran Antik Yunan Atina kent site-devletlerinde katılımcılık ve doğrudan demokrasinin uygulanabilirliği (kadınlar ve köleler dışarıda bırakıldığında) dönemin düşük kent popülasyonu ile nispeten kolay olmuştur. Demokrasiyi tabana yayan katılımcılık, kent sakinlerine söz hakkı tanıyan ve onları kente bağlayan önemli bir unsur olmuştur.

Kentlilerin depolitize olmasını engelleyen, onlara birer müfettiş sıfatı kazandıran, hizmet önceliklerini belirlemede onlara ortak akıl sunma fırsatı veren katılımcılık, yönetici tabakaya ise faaliyetlerinde şeffaf olmayı, hesap verebilir olmayı dayatmıştır. Çok eski tarihlere dayanan ve günümüze kadar gelen demokratik katılımcılığın bir yerel yönetici veya yönetici tabaka açısından düşünülebilecek faydalarından belki de en önemlisi baskı gruplarının özel taleplerine karşın vatandaşın ortak faydasını ya da kamu yararını gerçekleştirebilme fırsatını sunmasıdır (Toprak, 1990, s. 57). Demokratik katılım, geçmişte olduğu gibi günümüzde de bir yerel yöneticininin

mevcut kaynaklar ve imkânlarla sağlayabileceği hizmet düzeyini halka izah etmesi fırsatını vermekte, önyargılı eleştirilerden ve muhaliflerin sabote edici dedikodularından kurtulmasına vesile olmaktadır.

Cittaslow hem kentliler hem doğa hem de ziyaretçiler açısından yaşanabilir, kimliği ile deneyimlenebilir bir kent modeli sunarken, demokratik katılıma ilişkin bazı düzenlemelere de yer verildiği görülmektedir. Ancak bunun için bir politika başlığının oluşturulmadığı, bazı başlıklar altında zorunlu olmayan çabaların desteklendiği görülmektedir. Örneğin; *Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim İçin Planlar* başlığını taşıyan 5. Politikalar kısmında, 4. Madde’de “*Önemli yönetsel kararlara tabandan tavana katılım sürecini sağlayacak aktif tekniklerin benimsenmesi*”, aynı başlığın 8. Maddesi’nde ise “*Cittaslow üzerine yerel yönetim ile çalışan derneklerin aktif varlığı*” dile getirilmektedir. *Sosyal Uyum* başlığını taşıyan 6. Politikalar kısmında, 9. Madde’de “*Politikaya katılım*” ifadesine yer verilmektedir (Cittaslow Türkiye, 2021). Politika başlıklarının maddelerine tek tek bakıldığında, demokratik katılımı, çok sesliliği ve çok renkliliği destekleyen başka maddeler de vardır. Ancak bunların zorunlu kriterler arasında yer almaması dolayısıyla zayıf temenniler düzeyinde kaldığını söylemek mümkündür.

Doğrudan demokrasinin işletilebilmesi için bir yerel yönetimin demografik büyüklüğü, günümüz teknolojik imkânlarına rağmen önemini korumaktadır. Burada ölçek sorunu karşımıza çıkmaktadır ki, nüfus ölçeği yalnızca yerel demokrasi için değil, kentin erdemlerinin⁷ yaşatılması ve kentin üzerine kurulduğu doğa parçasının, canlı habitatının yaşar kılınması için de önemli bir kriterdir. Tarihte medeniyet seviyeleriyle öne çıkan Memphis, Babil, Uruk, Ninova, İskenderiye gibi kentlerin nüfusları 40.000 ile 300.000 arasında değişmektedir (Tümer, 2008, s. 66). Ancak, ideal kent ölçeğine ilişkin olarak düşünürlerin ütöpik kentlerinde insan popülasyonu değişiklik göstermektedir. Bu düşünürlerden Platon, bir kentin bir forum büyüklüğünü yani köleler hariç 5040 nüfusu aşmaması gerektiğini ileri sürmektedir (Altuğ, 1989, s.11). Ebenezer Howard’ın “*Garden City*” (Bahçe Kent) ütopyasına göre, ideal kent nüfusu 30.000, Leonardo Da Vinci ve Tony Garnier’in “*La Cité Industrielle*” (Endüstri Kenti) ütopyası da 30.000 civarındaki nüfusu bir kent için ideal nüfus olarak benimsemişlerdir (Tümer, 2008, s. 67).

⁷ Metin içinde geçen “Kent erdemleri” deyimini, modern kentlere özgü nimetlerin tüm kentlilerce deneyimlenmesi anlamında Schumacher’den (1973) alınmıştır.

Schumacher (1973, s. 50-52) ise kent erdemlerini yaşar kılmak için nüfusun yarım milyonu aşmaması gerektiğini savunmuştur.

Cittaslow da kent erdemlerinin yaşar kılınması, yani kentin kimliğini koruması ve kirliliğin doğanın kendisini yenileme yeteneğini aşmaması bakımından 50 bin nüfusun altında kalmayı ön şart olarak dikte etmektedir. Nitekim Türkiye’de Cittaslow kent merkezlerinin ortalama nüfusu 2012 yılı itibariyle 10 bin dolayındadır (Donat & Yavuzçehre, 2016, s. 1486). 2015 nüfus sayımına göre ise Türkiye’deki dönemin 11 Cittaslow kentinin köylerle birlikte ortalama nüfusu 22 bin dolayındadır (Pajo, 2017, s. 29). 2020 verilerine göre aradan geçen zamana ve artan üye kent sayısına rağmen 1’i mahalle 20’si ilçe olmak üzere, Türkiye Cittaslow kentlerinin köylerle birlikte toplam nüfusu 542.263 ve ortalama kent nüfusu ise 25.822 kişidir (TÜİK, 2021). İlçe merkezlerinin nüfusundan seçmen olmayan nüfus düşüldüğünde çalışma konusuna giren seçmen nüfus 5.000-6.000 düzeyine düşmektedir.

Cittaslow kent modelinin teknolojiyi kullanma biçimi, küresel kent anlayışından farklıdır. Şöyle ki küresel kentlerde teknoloji bir yerden bir yere daha hızlı gitmeyi, hızlı yemeyi, hızlı gezmeyi ve hayatımızı küresel saat dilimleri içerisine sıkıştırılmayı salık verirken; Cittaslow zamanın veya hızın esiri olmadan yaşamı deneyimlemeyi, hayattan, doğadan, yapılan faaliyetlerden tat almayı öğütler. Kullanışlı tüm teknolojilerin insan odaklı yaşam felsefesine hizmet etmesi arzulan şeydir. Bu anlamda yaşamın tüm gereksinimlerinde olduğu gibi katılımcı demokrasiyi mümkün kılacak teknolojik altyapının kullanılması için şartlar elverişlidir.

Cittaslow Kent Yönetimine Citta-MODD Önerisi

Yukarıda ayrıntılarına değinilen Cittaslow kent modelinin iyi yaşamı öne çıkaran kriterlerine yer verilmiştir. Bununla birlikte kriterleri aşan spritüel düzlemde hissedilen ve yaşamın her alanına sirayet eden felsefi derinlikteki anlamları görmek gerekmektedir. Roszak’ın (1999, s. 354), “*kök anlamın rezonansı*” deyimini burada kullanışlı bir enstrümandır. Şöyle ki, kilit konumdaki bir kavramın, aralarında organik bir bağ olmasa da diğer kavram ve olguları titreştirerek etkilemesi söz konusudur. Bu manada Cittaslow, yaşamın yalnızca şu veya bu tanımlı bölümünü değil, tamamını etkilemekte, titreştirmektedir. Cittaslow kentlerinin cadde ve sokaklarına, esnafına, kamu hizmetlerine, insan davranış ve tutumlarına ve hatta doğasına yansıyan ortak bir frekanstan söz etmek mümkündür. Tüm tutum davranış ve faaliyetlerin aynı ritim ve ahenkle hareket etmesi, kenti turist olarak ziyaret edenlerin dahi aynı ritme ayak uydurmaları da anlamlıdır. Cittaslow değerlerinin bayrak,

simge ve sembollerle temsil edilmesinin yanı sıra, bu sembol ve simgelerin kente yansımalarını görmek mümkündür.

Cittaslow kent modelinin orijinalliği, bu unvanı kazanmanın bir yarışma ortamında ve hak edilerek elde edilmesi, onu tepeden bir hükümet tasarrufu ve desteği ile değil de yerel yöneticilerin ve halkın istek ve çabasıyla, bir başarı projesine dönüştürmektedir. Bu anlamlı çabayı özetlemek gerekirse hak edilen şey, bahsedilen şeyden daha kıymetlidir.

Cittaslow kriterleri küçük ölçekli kentler için uygulanması olası 72 kriterden oluşmakla birlikte, bu kriterlere mevcut anlayışa paralel olarak yenilerini eklemek de mümkündür. Nitekim Cittaslow, kurulduğu 1999 yılında 60 maddelik bir manifesto ile yola çıkmış, 2005, 2008, 2014 ve son olarak 2017 yılında tüzüğünde ve tüzükte yer alan üyelik kriterlerinde değişiklikler yapılarak günümüz 72 kriter seviyesine erişmiştir. İlki, 2005 yılında Norveç'in Sokndal kentinde başlayan genel kurul toplantıları, her yıl tekrar ederek delegelerin ve üyelerin katılımıyla fikri tartışmalara, tüzük ve kriter güncellemelerine vesile olmuştur (Özmen & Can, 2018, s. 93).

Cittaslow kriterlerinin katılımcı demokrasiyi desteklediğini, yukarıda bahsi geçen çeşitli başlıklar altındaki üç kriterden ve bütüncül bakış açısıyla, hareketin tüm söylem ve eylemlerinden anlamak mümkündür. Ancak harekete zemin oluşturan demokrasi değerlerinin bir başlık altında toplanmadığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Bir ülkedeki Cittaslow üyeliğini mümkün kılan demokratik rejimin, Cittaslow tarafından yeniden yorumlanması bu anlamda bir gereklilik olarak görülmelidir. İşte buna bir katkı sağlamak amacıyla; modern demokrasi anlayışını destekleyen bir formül önerilebilir.

Bu çalışma Cittaslow kentlerinin, mevcut kent ölçeğinin (seçmen sayısı baz alınır) ve teknolojik imkanların da desteğiyle doğrudan demokrasiyi işletebileceklerini iddia etmektedir. Bu çalışmanın yazarı Citta-MODD isminin verilmesinin uygun olacağı düşüncesini taşımaktadır. “Citta” (kent), Cittaslow Kentler Ağı'nın merkezi olan İtalya'yı (İtalyanca'yı) temsil ederken, MODD uluslararası yaygın dil olan İngilizceden *Mobile Direct Democracy* (Mobil Doğrudan Demokrasi) kısaltması olacaktır. Bu anlamda, mevcut kriterler korunmak suretiyle, önerilecek olan ek kriter başlığı ve ilgili maddeleri aşağıdaki gibidir.

8. Yerel Demokrasi ve Katılımcılık (Citta-MODD) Politikaları

8.1. Mobil telefonlar üzerinden yalnızca seçmenlerin erişimlerine açılacak program yapmak/yaptırmak (telefon uygulaması)*

8.2. Belediye Meclisi tarafından belirlenen tutarların üzerindeki harcamalarda hizmet önceliklerini en az iki seçeneğe düşürerek, telefon uygulamasında belirlenen sürelerle vatandaşın oyuna başvurmak*

8.3. Telefon uygulaması üzerinden anket açmak, şikâyet ve öneri kabul etmek ve bu talepleri kısa sürede cevaplandırmak

8.4. Belediye meclis toplantılarını web sayfalarından ve telefon uygulaması üzerinden canlı yayınlamak, toplantı kararlarını yazılı olarak duyurmak⁸

8.5. Mali konulardaki bilgi ve belgeleri telefon uygulaması üzerinden paylaşarak mali şeffaflığı sağlamak⁹

8.6. Vatandaşın belediyeye olan borçlarına erişimini sağlamak ve aynı platform üzerinden ödeme yapması imkânını vermek.

Doğrudan demokrasi ilkelerinin Cittaslow kentlerinde yaşatılabileceğine ilişkin Türkiye’den 3 örnek vermek mümkündür. Türkiye’nin ilk Cittaslow kenti Seferihisar’da 1999 yılında düzenlenen halk toplantıları neticesinde ortaya çıkan Sefertası Hareketi, *fast-food* kültürüne eleştirel bakış açısı geliştirmiştir. Hareketin ismi ve sembolü halkın talepleri doğrultusunda belirlenmiştir (Hürriyet Gazetesi, 2007). Öte yandan yine Seferihisar’da düzenlenen “75 Yaş Yemeği” ile Belediye, vatandaşların bilgisine başvurmuştur. Bir Cittaslow olan Akyaka referandum ile üyelik başvurusunu gerçekleştirmiştir (Ak, 2017, s. 894; Yüksel vd., 2020, s. 259).

Dünyayı ve insan faaliyetlerinin neredeyse tamamını etkileyen pandemi¹⁰ süreci ile birlikte dijitalleşme çabaları hız kazanmış, insanların çok ağır ilerleyen teknolojiye uyum süreci birden hızlanmıştır. Yaşı, cinsiyeti ve ikametine bakılmaksızın, tüm kesimlerin yaşamsal ihtiyaçlarını dijital ortamda sağlamak durumunda kaldığı pandemi dönemi için, tüm olumlu ve olumsuz değerlendirmeleri bir tarafa bırakırsak, mevzu bahis Cittaslow ve politikaları açısından bir handikap oluşturmadığı, aksine arzulan bir çok faaliyet için fırsata dönüştüğünü söylemek mümkündür.

Dijitalleşmenin kurumlar açısından güvenlikle ilgili sıkıntılara neden olması ihtimali vardır. Ancak bu sıkıntının güçlü bir altyapı ile aşılması mümkündür. Bu anlamda ulusal ağlar veya Uluslararası Cittaslow Ağı’nın

* Zorunlu Kriter

⁸ Bu kriteri sağlamanın birçok yolu bulunmaktadır. Sosyal medya canlı yayın uygulamaları da değerlendirilebilir.

⁹ Gelir, gider, borç ve ihale bilgileri vb.

¹⁰ Pandemi/Pandemik: Bir hastalığın etkisinin ülkelere ve hatta kıtalara yayılması durumudur (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021). Metinde geçen pandemi, 2019 yılında Çin’in Wuhan Kenti’nden dünyaya yayılan COVID-19 virüsü kaynaklı hastalıktır.

üyelerinin katkılarıyla yekpare bir platformun oluşturulması, ekonomik bir çözüm yolu olmasının yanında hem güvenlik hem de güvenilirlik bakımından daha elverişli bir çözüm yolu olacaktır¹¹.

Öte yandan Cittaslow Hareketi'nin yerel demokrasiyi güçlendirmesi ve hatta örnek uygulamalarla ulusal demokrasi anlayışını geliştirmesi bir ihtiyaç olarak görülmelidir. Nitekim gelişmiş ülkelerde halkın ve sivil toplum örgütlerinin (STK) Cittaslow üyeliği ve uygulamaları sürecinde aktif olarak rol aldıkları ancak gelişmekte olan ülkelere üyeliğin ve faaliyetlerin halk için ancak çoğunlukla halktan habersiz olarak hükümet tasarrufları ile hayat bulduğunu ifade etmek mümkündür (Shi vd., 2019, s. 1270-1275). Bu durumda gelişmekte olan ülkelere demokrasi ihracı, belki de yerel yönetimlerden başlamalıdır.

Sonuç

Cittaslow, merkezi olan İtalya'dan dünyaya yayılan, küçük ölçekli kentlere verilen bir unvandır. Ancak bu unvanın kriterler yerine getirilerek elde edilmesi beklenmektedir. Kriter başlıkları ve içeriklerine bakıldığı zaman, bunların başarılması, bir ön koşul olan düşük nüfus ile mümkün gözükmemektedir. Küçük kent ve kasabaların yeme-içme, komşuluk akrabalık, gelenek görenek, mimari yapı ve sair açılardan küresel sisteme doğru âdeta sürüklenmeleri dolayısıyla birlikte ve dayanışarak direnmelerinin bir eseri olan Cittaslow, küçük kentlerin kendi kimliği ile var olma inancını beslemiştir.

Günümüzde neredeyse her kıtada üyesi bulunan Cittaslow kentlerinin sürdürülebilir olması için sistemin iyileştirilmesine ihtiyaç vardır. Nitekim bu ihtiyacın bir göstergesi olarak her yıl farklı kentlerde genel kurul toplantıları yapılmaktadır. Cittaslow kent modelinin tartışıldığı bu toplantılarda iyileştirme ve güncelleştirme önerileri gelmekte, üye kentlerin ekseriyetinin ortaya koyduğu irade ile tüzük değişiklikleri ve tüzükte yer alan politika başlıkları değiştirilebilmektedir. Bu çalışma tam da bu noktadan hareketle,

¹¹ Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Bilgisayar Bilimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü Öğr. Gör. Mehmet Mehdi Karakoç ile yapılan mülakat. Yazılım altyapısının 20 bin TL ile 50 Bin TL arasında oluşturulabileceği, server için yıllık ortalama 20 bin TL ile hizmet sağlanabileceği ifade edilmiştir. Seçmenlerin kimlik bilgileri (istenmesi hâlinde biyolojik kimlikle -parmak izi, yüz okuma- ikinci bir kimlik doğrulaması da mümkün) ile ve oylamaya bir defa katılmasının mümkün olacağını, oluşturulacak altyapının yüzde 99,9999 oranında güvenilir sonuçlar verebileceği ifade edilmiştir. İstenmesi hâlinde bir merkezden 283 üye belediye için bir altyapının oluşturulmasının mümkün ve daha az maliyetli olacağı sonucuna varılmıştır. (Mülakat Tarihi: 03.03.2021)

Cittaslow kentlerinde katılımcı demokrasinin, politika başlığına ve alt kriterlerine yansıtılması gerektiği vurgusuyla yazılmıştır.

Çalışmanın “*Cittaslow kriterleri, yerel demokrasi ve demokratik katılım bakımından yeterli midir?*” sorusundan hareketle politika başlıklarında ve alt kriterlerde yerel demokrasi ve katılımcılık ile ilgili yeterli ve bağlayıcı hükümlere yer verilmediği; yalnızca Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim İçin Planlar başlığını taşıyan 5. Politikalar kısmında, 4. Madde’de “*Önemli yönetsel kararlara tabandan tavana katılım sürecini sağlayacak aktif tekniklerin benimsenmesi*”, yine aynı kısmın 8. Maddesi’nde “*Cittaslow üzerine yerel yönetim ile çalışan derneklerin aktif varlığı*” ve Sosyal Uyum başlığını taşıyan 6. Politikalar kısmında, 9. Madde’de “*Politikaya katılım*” ifadesine yer verildiği görülmüştür. Oysa bu maddelerin buldukları politika başlıklarından müstakil ele alınması ve Cittaslow kent yönetiminin demokratik katılım konusundaki kararlılığının vurgulanmasına ihtiyaç vardır. Bu maddelerin bağlayıcı olmaması ve tek başlık altında olmaması düşündürücüdür. Oysa muğlak ifadelerin ve âdeta temennilerin yer aldığı bu kriterlerin temenniye aşan, sarih ve anlaşılır olmasına ihtiyaç vardır.

Çalışmanın “*Cittaslow kentleri; amaç, hedef ve koşullarına uygun olarak teknolojiyi her alanda kullanma eğilimleri dolayısıyla, mobil telefonlar üzerinden doğrudan demokrasinin işletilmesine elverişlidir.*” hipotezi mevcut teknolojik imkânlar dikkate alındığında doğrulanmıştır. Bunun için Uluslararası Cittaslow Kentler Ağı’nın mevzuat değişikliği yapması ve üye belediyelerin istekli hareket etmeleri elzemdir. Bu motivasyon için öneride yer alan “*Yerel Demokrasi ve Katılımcılık (Citta-MODD) Politikaları*” başlığının benimsenmesi ve “*Mobil telefonlar üzerinden yalnızca seçmenlerin erişimlerine açılacak program yapmak/yaptırmak (telefon uygulaması)*” ile “*Belediye Meclisi tarafından belirlenen tutarların üzerindeki harcamalarda hizmet önceliklerini en az iki seçeneğe düşürerek, telefon uygulamasında belirlenen sürelerle vatandaşın oyuna başvurmak*” ilkeleri zorunlu kriterler olarak benimsenmelidir.

Kaynakça

- Ak, D. (2017). Yavaş kent (cittaslow) hareketi ve Türkiye örnekleri üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 884-903.
- Altuğ F. (1989), *Kent ekonomisinin ilkeleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Cittaslow Türkiye, cittaslowturkiye.org (10.02.2021).
- Cittaslow Uluslararası Ağı, cittaslow.org (08.02.2021).

- Cumhuriyet Gazetesi, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunyanin-tek-sakin-adasi-gokceadada-tas-ocagi-tedirginligi-950414> (21.02.2021).
- Çiner, C. U. (2011). Cittaslow hareketi ve Türkiye’deki uygulamaları, *Memleket Mevzuat Dergisi*, 71, 12-23.
- Deviren N. V. & Yıldız O. (2015). Kontrolsüz kentsel büyüme karşısı bir hareket: ülke deneyimleriyle yavaş şehirler. *Akademik Bakış Dergisi*, 51, 346-367.
- Donat, O. & Yavuzçehre, P. S. (2016). Sakin kent hareketinin türkiye’deki gelişimi üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 1480-1489.
- Ekolojibirliği, <https://ekolojibirligi.org/savsat-hesler-ve-maden-ocaklari-yuzunden-cittaslow-unvanini-kaybedebilir/> (21.02.2021).
- Hürriyet Gazetesi, (2018). <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/gokceadanin-sakinlikle-imtihani-40787450> (21.02.2021).
- Hürriyet Gazetesi (2007). <https://www.hurriyet.com.tr/ege/sefertasi-fast-food-a-karsi-7937963>, 29 Aralık 2007 tarihli Sefertasi İzmir Bölge Temsilcisi Meltem Özen ile yapılan röportaj, Erişim 17.11.2021.
- Karaman, Z. T. (1990). Yerel hizmetlere gönüllü katılım. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(1-2), 122-144.
- Kaypak, Ş. & Gündüz, A. (2018). Kent uygarlığı ve demokrasi üzerine bir inceleme. *INJOSOS Al-Farabi International Journal on Social Sciences*, 2(2), 1-21.
- Mülakat: Öğr. Gör. Mehmet Mehdi Karakoç, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Bilgisayar Bilimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü (03.03.2021)
- Oktay, E. & Pekküçükşen, Ş. (2009). Yerel yönetimlerinin demokratikleşmesinin bir aracı olarak sivil toplum kuruluşları. *KMU İİBF Dergisi*, 11(16), 172-186.
- Özmen, A. & Can, M. C. (2018). Cittaslow hareketine eleştirel bir bakış. *TMMOB Şehir Plancıları Odası Planlama Dergisi*, 28(2), 91-101.
- Pajo, A. (2017). Türkiye’deki cittaslow kentleri ve 50.000 kişilik nüfus kriteri. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 7(1), 25-31.
- Petrini, C. (2017). *Terra madre* (Çev. Güliz Akyüz Yıldırım). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Roszak, T. (1999), *Çorak ülkenin bittiği yer -post-endüstriyel toplumda politika ve aşkınlık* (Çev.: Naim Öztürk). İstanbul: İnsan Yayınları.

- Sabah Gazetesi, Bilgi Eser, *Kentlerin en sakini Seferihisar*, <https://www.sabah.com.tr/yasam/2011/12/08/kentlerin-en-sakini-seferihisar>, 08.12.2011. (20.02.2021).
- Sander, O. (2001). *Siyasi tarih: ilkçağlardan 1918'e* (10. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Schmidt, A. G. (2002). *Demokrasi kuramlarına giriş* (Çev.: M. Emin Köktaş). Ankara: Vadi Yayınları.
- Servon, L. J. & Pembe, S. (2015). Cittaslow: going glocal in Spain. *Journal of Urban Affairs*, 37(3), 327-340.
- Sezgin M. & Ünüvar Ş. (2011). *Yavaş şehir: sürdürülebilirlik ve şehir planlaması ekseninde*. Konya: Çizgi Yayınevi.
- Shi, Y., Zhai, G., Zhou, S. ve diğerleri, (2019). Slow city development in China: process, approaches and acceptability. *Third World Quarterly*, 40(7), 1265-1282.
- Sırım, V. (2012). Çevreyle bütünleşmiş bir yerel yönetim örneği olarak sakin şehir hareketi ve Türkiye'nin potansiyeli. *Journal Of History Culture ve Art Research*, 1(4), 119-131.
- Schumacher, E. F. (1973). *Küçük güzeldir önceliği insana veren bir ekonomi anlayışı*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Toprak, M. (2018). Cittaslow ilanıyla birlikte sükûnetini kaybeden şehir: Taraklı. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TÜİK, 2021, *2020 Yılı İl ve İlçe Nüfus Verileri*, www.tuik.gov.tr, (10.11.2021).
- Tümer, G. (2008). Kentler ve nüfusları. *Ege Mimarlık Dergisi*, 3, 66-67.
- T. C. Sağlık Bakanlığı, 2021. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html>, (10.11.2021).
- Yaman, F. T. (2018). Katılımcı demokrasi: kapsam ve unsurlar. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 136-160.
- Yüksel, F.; Ön Esen, F.; Kılıç, B. & Akçay, S. (2020). Paydaşların gözüyle yavaş şehir Akyaka'da aşırı turizm. *Turizm Akademik Dergisi*, 01, 257-268.

**A Suggestion on The Cittaslow Urban Model and The Practice of
Direct Democracy: Citta-Modd
Extended Summary**

Although the Cittaslow urban design emerged in 1999, it is a part of the "slowness philosophy" that started with the "slow food" movement in Italy in 1986. The basis of the movement's transformation into philosophy is "slowness". This

slowness has developed a deep perspective that includes not consuming the moment quickly, but knowing where it comes from, how it is made or produced, by savoring it, giving it its due, experiencing it together, and knowing where it is lived/consumed. Again, the philosophy's emphasis on locality is important in many ways. In particular, importance is attached to the local production and consumption of agricultural products in order to encourage the consumption of agricultural products where they are produced, without experiencing the packaging and transportation processes, to use the resources optimally, to protect the environment and to prevent the food from turning into garbage during its long-term package journey. Considering that 4 thousand tons of food is thrown away in Italy alone, it can be understood how the waste of developed countries has turned into a negative contribution to the plight of poor countries facing hunger. The reaction of the philosophy of slowness to fast consumption at the global level and the emphasis on locality desire to draw attention to this.

Turkish names such as Slow City/Slow City are made, the Union is sensitive about using the name "Cittaslow" (pronounced Cittasilov) and not translating this name into their own language by the member cities. In the Turkish literature review, it was observed that dozens of theses and articles were written with the titles "Slow City", "Calm City" as well as the name "Cittaslow". In this sense, the academic community should remain loyal to the name "Cittaslow" in order to establish a unity of theory and practice.

The Union of Municipalities of Cittaslow, to which cities and towns with a population of less than 50 thousand people can become members, accepts members through an "evaluation process" consisting of 6 stages. Before reaching these stages, it is expected that at least half of the Cittaslow criteria will be met in the first step of the application by the relevant city/town municipality.

When the criteria are looked at and a general evaluation is made, it is possible to see that the effort to make the city more livable for both residents and visitors comes to the fore. The effort to touch the lives of the inhabitants of the city with the values of the past and the technological possibilities of today stands out. For this purpose, the use of technology is encouraged in all areas, including access to municipal services.

Although democracy has come to life in local governments, it has come to an end in cities. Because city life has a freeing life (standluft match frei). It is possible to find historical examples reflecting today's democracy, participation and diversity in the city-states of ancient Greece Athens. Although there is only the participation of the elite in the decisions about the city, the first cores of the understanding of participation, which includes all segments, came to life here. After these first examples, which made urbanity, fellowship and citizenship meaningful, the understanding of participation in which all segments were included, regardless of income level and gender, developed over time.

While Cittaslow offers a livable city design that can be experienced with its identity both for the citizens, nature and visitors, it is seen that some regulations regarding democratic participation are also included. However, it is seen that a policy title has not been created for this, and non-compulsory efforts are supported under some titles. E.g; In the 5th Policies section titled Plans for Hospitality, Awareness and

Education, in Article 4 “Adoption of active techniques that will ensure the bottom-up participation process in important administrative decisions”, in Article 8 of the same title, “The active participation of associations working with the local government on Cittaslow” is stated. existence”. In the 6th Policies section with the title of Social Cohesion, the expression “Participation in politics” is included in Article 9. When the items of the policy headings are looked at one by one, there are other items that support democratic participation, polyphony and polychrome. However, since these are not among the mandatory criteria, it is possible to say that they remain at the level of weak wishes.

EK-1 Cittaslow Kriterleri

1. Çevre Politikaları
 - 1.1. Hava temizliğinin yasa tarafından belirtilen parametrelerde olduğunun belgelenmesi *
 - 1.2. Su temizliğinin yasa tarafından belirtilen parametrelerde olduğunun belgelenmesi *
 - 1.3. Halkın içme suyu tüketiminin ulusal ortalamayla karşılaştırılması
 - 1.4. Kentsel katı atıkların ayrıştırılarak toplanması *
 - 1.5. Endüstriyel ve evsel kompostlamanın desteklenmesi
 - 1.6. Kentsel ya da toplu kanalizasyon için atık su arıtma tesisinin bulunması*
 - 1.7. Binalarda ve kamu kullanım alanlarında enerji tasarrufu
 - 1.8. Kamunun yenilebilir enerji kaynaklarından enerji üretimi
 - 1.9. Görsel kirliliğin ve trafik gürültüsünün azaltılması
 - 1.10. Kamusal ışık kirliliğinin azaltılması *
 - 1.11. Hane başına düşen elektrik enerjisi tüketimi
 - 1.12. Biyoçeşitliliğin korunması.
2. Altyapı Politikaları
 - 2.1. Kamu binalarına bağlı verimli bisiklet yolları
 - 2.2. Mevcut bisiklet yollarının araç yollarıyla kilometre üzerinden karşılaştırılması *
 - 2.3. Metro ve otobüs durakları gibi aktarma merkezlerinde bisiklet park yerleri
 - 2.4. Özel taşıt kullanımına alternatif olarak eko ulaşım planlanması*
 - 2.5. Engellilere yönelik mimari engellerin kaldırılması *
 - 2.6. Aile hayatı ve hamile kadınlar için girişimler*
 - 2.7. Sağlık hizmetlerine onaylanmış ulaşılabilirlik
 - 2.8. Kent merkezlerinde malların sürdürülebilir dağıtımı
 - 2.9. Şehir dışında çalışan şehir sakinlerinin oranı*
3. Kentsel Yaşam Politikaları
 - 3.1. Kentin direnci için planlama **
 - 3.2. Kente ait değerlerin iyileştirilmesi, kent merkezlerinin ve kamu binalarının değerlerinin artırılması için programlar*

- 3.3. Verimli bitkiler ve meyve ağaçları kullanılarak sosyal yeşil alanların iyileştirilmesi ve/veya oluşturulması **
- 3.4. Kentsel yaşanabilirliğin artırılması
- 3.5. Marjinal alanların tekrar değerlendirilip kullanılması *
- 3.6. Vatandaşlara ve turistlere yönelik interaktif hizmetlerin geliştirilmesinde bilgi ve iletişim teknolojilerinden faydalanılması *
- 3.7. Sürdürülebilir mimari için hizmet masası oluşturulması*
- 3.8. Kentin internet ağına sahip olması*
- 3.9. Kirleticilerin izlenmesi ve azaltılması*
- 3.10. Tele çalışmanın geliştirilmesi
- 3.11. Kişisel sürdürülebilir kentsel planlanmanın teşviki
- 3.12. Sosyal altyapıyı desteklemek
- 3.13. Kamusal sürdürülebilir kentsel planlanmanın teşviki*
- 3.14. Kent içindeki kullanışlı yeşil alanların verimli bitkiler ile değerlendirilmesi **
- 3.15. Yerel ürünlerin ticarileşmesi için alanların yaratılması *
- 3.16. Atölyelerin korunması ve değerlerinin artırılması doğal/yerel alışveriş merkezlerinin yaratılması*
- 3.17. Yeşil alanlarda kullanılan beton miktarı
4. Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanatkârlara Dair Politikalar
 - 4.1. Agroekolojinin geliştirilmesi**
 - 4.2. El yapımı ve etiketli veya markalı esnaf/sanatkâr ürünlerinin korunması*
 - 4.3. Geleneksel iş tekniklerinin ve zanaatların değerinin artırılması*
 - 4.4. Kırsal bölgede yaşayanların hizmetlere erişimini arttırarak kırsal bölgelerin değerini arttırmak*
 - 4.5. Kamuya ait restoranlarda (okul kantinleri, aş evleri vb) yerel, mümkünse organik ürünlerin kullanılması*
 - 4.6. Kişisel kullanımda ve yemek sektöründe tat eğitimlerinin verilmesi ve mümkünse organik yerel ürünlerin kullanılmasının teşvik edilmesi*
 - 4.7. Yerel ve geleneksel kültürel etkinliklerin korunması ve değerlerinin arttırılması *
 - 4.8. Otel kapasitelerin arttırılması*
 - 4.9. Tarımda GDO kullanımının yasaklanması
 - 4.10. Önceden tarım için kullanılmış alanların kullanımı hakkındaki imar planları için yeni fikirlerin varlığı
5. Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim İçin Planlar
 - 5.1. İyi karşılama*
 - 5.2. Esnafın ve operatörlerin farkındalıklarını arttırmak*
 - 5.3. Yavaş güzergahların mevcut olması

- 5.4. Önemli yönetsel kararlara tabandan tavana katılım sürecini sağlayacak aktif tekniklerin benimsenmesi
 - 5.5. Eğitimciler, yöneticiler ve çalışanların Cittaslow temaları hakkında sürekli eğitim görmesi **
 - 5.6. Sağlık eğitimleri
 - 5.7. Yöre halkına Cittaslow'un anlamı hakkında sistematik ve kalıcı eğitim vermek *
 - 5.8. Cittaslow üzerine yerel yönetim ile çalışan derneklerin aktif varlığı
 - 5.9. Cittaslow kampanyalarının desteklenmesi *
 - 5.10. Cittaslow logosunun internet sayfasında ve antetli kağıt üzerinde kullanımı *
6. Sosyal Uyum
- 6.1. Azınlıklara yönelik ayrımcılığa karşı çalışmalar
 - 6.2. Farklı etnik kökene sahip insanların aynı mahallede yaşaması
 - 6.3. Engelli kişilerin entegrasyonu
 - 6.4. Çocuk bakımının desteklenmesi
 - 6.5. Genç neslin istihdam durumu
 - 6.6. Yoksulluk
 - 6.7. Toplumsal ortaklıklar/sivil toplum kuruluşların mevcudiyeti
 - 6.8. Farklı kültürlerin entegrasyonu
 - 6.9. Politikaya katılım
 - 6.10. Belediyenin kamu konut yatırımı
 - 6.11. Gençlik faaliyetlerinin yürütüldüğü bir alanların ve bir gençlik merkezinin mevcudiyeti
- 7.Ortaklıklar
- 7.1. Slowfood aktiviteleri ve kampanyaları için destek
 - 7.2. Doğal ve geleneksel yiyecekleri Slowfood veya diğer kurumlar ile desteklemek
 - 7.3. Eşleştirme projelerini desteklemek ve geliştirmekte olan ülkelerin Cittaslow ve Slowfood felsefelerinin yayılmasını da sağlayacak şekilde gelişmeleri için işbirliği yapmak (Cittaslow Türkiye, 2021).

MALATYA İLİNDE BULUNAN KÜLTÜREL MİRAS KALINTILARI İLE
BU KALINTILARIN KÜLTÜREL TURİZM ve SÜRDÜRÜLEBİLİR
KIRSAL KALKINMAYLA OLAN İLİŞKİSİ

Cultural Heritage Remains in Malatya and Their Relationship with
Cultural Tourism and Sustainable Rural Development

İrfan TAPAN

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi

nafrinapat.1989@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2925-9772>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 8/2 Ekim /October 2022 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	28.02.2022
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	02.07.2022
Sorumlu Yazar- <i>Corresponding Author</i> :	İrfan TAPAN
Sayfa Aralığı- <i>Page Range</i> :	449-480
Doi Numarası- <i>Doi Number</i> :	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.1080664

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

MALATYA İLİNDE BULUNAN KÜLTÜREL MİRAS KALINTILARI İLE BU KALINTILARIN KÜLTÜREL TURİZM VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KIRSAL KALKINMAYLA OLAN İLİŞKİSİ

Cultural Heritage Remains in Malatya and Their Relationship with Cultural Tourism and Sustainable Rural Development

İrfan TAPAN

Öz

Kültürel miras kalıntıları geçmiş çağlarda insanoğlu tarafından çeşitli amaçlar doğrultusunda meydana getirilen ve evrensel değerlere sahip olan tarihî ve kültürel kalıntılardır. Bu kalıntılardan sürdürülebilir bir biçimde gelecek nesillerin de yararlanmasına olanak sağlayarak çeşitli şekillerde yararlanılmaktadır. İnsanların bu kültürel miras kalıntılarında yararlandığı yollardan bir tanesi de kültürel turizmdir. Kültürel turizme katılım gösteren turistler yüksek eğitim ve ekonomik gelire sahip olan ve seyahat etme amacı, araştırma ve bilgi sahibi olma isteği olan kişilerdir. Bu kültürel turizme katılan turistler gittikleri bölgelere ekonomik anlamda da önemli bir gelir bırakmaktadırlar. Bu durum ise özellikle sürdürülebilir kırsal kalkınma için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Hazırlanan bu çalışmada, kültürel turizmin kırsal kalkınmaya olan etkileri literatürde yer alan çalışmalardan da yararlanılarak analitik bir yöntemle incelenmiş, kültürel turizmin kavramsal çerçevesi, dünyada ve Türkiye'deki tarihsel gelişimi, Malatya ilinde bulunan kültürel miras kalıntıları ve kültürel turizm ile kırsal kalkınma arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Yapılan araştırmaların neticesinde Malatya ilinde 202 arkeolojik sit alanı, 13 doğal sit alanı, 60 dinî yapı, 68 kültürel yapı, 7 idari yapı, 57 sivil mimari yapı, 4 askerî yapı olmak üzere toplam 411 adet kültür miras kalıntısı tespit edilmiştir. Bu çalışma için yapılan araştırmalarda bu kültürel miras kalıntılarının Malatya ilinde genellikle kırsal alanlarda yer aldığı, bu durumun ise bölgede kırsal kalkınma faaliyetleri için önemli bir rol üstleneceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, kültürel turizm, miras turizmi, kültürel miras, kırsal kalkınma, Malatya.

Abstract

Cultural heritage remains of past areas in history which has generated a variety of purposes by human beings and are the universal values and cultural relics. This residue allowing a sustainable manner to the benefit of future generations are utilized in various ways. One of the ways in which people take advantage of this

cultural heritage and cultural tourism ruins. Tourists participating in the cultural tourism and higher education with economic income and the purpose of travel are also people who desire to have a research and information. This cultural tourism to the region they go to leave a substantial income tourists participating in the economic sense. This situation is especially constitute an important resource for sustainable rural development. Prepared in this study, cultural effects on rural development of tourism benefiting also from studies in the literature have been examined by an analytic method, the conceptual framework of cultural tourism, historical development in the World and Türkiye, Malatya cultural heritage ruins in the provinces and investigated the relationship between rural development and cultural tourism. In Malatya as a result of research 202 archaeological sites, 13 natural sites, 60 religious buildings, 68 cultural, 7 administrative structure, 57 civil architecture, a total of 411 pieces cultural heritage remains, including 4 military structures have been identified. The ruins of this cultural heritage in the search for work in Malatya province generally takes place in rural areas, it was concluded that an important role for rural development activities in the region if this situation.

Keywords: Tourism, cultural tourism, heritage tourism, cultural heritage, rural development, Malatya.

Giriş

Kültür sözcüğü uygarlık, üretim, eğitim ve sanatsal yanıyla farklı anlamlarda kullanılan geniş bir kavramdır. Kültür kavramının çok çeşitli tanımlarının olması, kültürün bir ulusa, bir ülke veya ülke içinde farklı bölgelere ait olan, bilgi, üretim, sanat, gelenek, görenek, dil, inanç, alışkanlık, değer yargıları, giyim-kuşam gibi insanın yaptığı, öğrenilen veya yeni kuşaklara aktarılan, toplumsal, değişebilen, bütünleştirici özellikleri olan bir olgu olduğunun kanıtıdır (Doğaner, 2013, s. 13). Kültür, insanların yüzlerce yıllık birikiminin bir sonucu olarak meydana gelen bir hayat tarzıdır. Bu hayat tarzı içerisinde insanların konuştukları dil, dinî inançları, giyim ve kuşamları, örf ve adetleri gibi çok çeşitli kültür öğeleri bulunur. Kültürel miras kalıntıları geçmiş kuşaklardan günümüze kalan ve korunarak gelecek nesillerin yararına olacak şekilde aktarılan, evrensel değerlere sahip, geleneğe tanıklık etme, yaratıcı insan dehasının ürünü olması, insanlık tarihinin bir veya daha fazla dönemini temsil etmesi gibi belirli kriterleri taşıyan tarihî ve kültürel eserlerdir (ÇEKÜL, 2018). Kültürel miras kendi arasında somut, soyut ve doğal kültürel varlıklar olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Somut kültürel varlıklar, taşınabilir ve taşınmaz miras kalıntıları olarak ikiye ayrılmaktadır. Anıt, heykel, resim, arkeolojik eser, kitabe, kitap vb. yapılar bu gruba girmektedir. Soyut kültürel miras kalıntıları ise insanların oluşturduğu gelenek, görenek, dil, destan, halk hikâyesi ve folklor gibi eserlerdir. Doğal miras kalıntıları ise insan eliyle

oluşturulmamış olan fakat kültürel açıdan önem teşkil eden manzara ve biyolojik çeşitliliğidir. Doğal mağara, kanyon, şelale relik veya endemik olan bir fauna veya flora bölgesi de bu gruba girmektedir.

Kültürel miras geçmiş, bugün ve gelecek arasında bir köprü kurmaktadır (Tunçer, 2017, s. 3). İnsanlık tarihi boyunca yaşanan tüm olaylar, toplumsal açıdan belli bir kültürel birikimi sağlamış ve kültürel mirası oluşturacak tecrübeleri ortaya çıkarmıştır. Kültürel birikim, bir kente ait olan en önemli göstergedir. Kentte yaşayan insanların, kente kattıkları değer yargıları ve kenti biçimlendirme şekillerini ortaya koyar. Kültürel miras ise tüm kültürel değerlerin ve geleneklerin somut göstergeleridir. Kültürel mirasın, zenginleşerek yeni kuşaklara aktarılabilmesi en başta bilinçli bir kültürel koruma ile mümkündür (Yücel Batmaz & Biçici, 2021, s. 98). Koruma anlayışına ilişkin temel varsayım ise, neyin yani hangi değerlerin korunacağı ile ilgilidir. Bu değerler “taşınır” ve “taşınmaz” kültür varlıkları olarak iki ana gruba ayrılmaktadır (Ahunbay, 2009, s. 22).

Dünya Mirası Sözleşmesi’ni yani UNESCO’yu imzalayan her devlet hem kültürel, hem de doğal mirasını tanımlama, belirleme, koruma, restore etme, sunma ve gelecek nesillere aktarma yükümlülüğündedir. Kültürel mirasının risklere karşı korunmasının uluslararası düzeyde kurumsallaşması konusunun geçmişi, I. Dünya Savaşı’na kadar uzanmakla birlikte somut ve ortak kabul gören adımların atılması II. Dünya Savaşı’nın sonunu bulmuştur (İSMEP, 2014, s. 22). UNESCO kültürel mirası tarih, sanat veya bilimsel açıdan istisnai evrensel değere sahip olma (UNESCO, 1972) olarak tanımlamıştır. Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (1992) miras kavramını; yapılar, inşaatlar, mimari eser grupları, açılmış sit alanları, taşınır varlıklar, diğer tüm anıtlar ve bunların çevresi” olarak tanımlamıştır. Kültürel mirasın korunması konusu sadece ulusal boyutta ele alınabilecek bir konu değildir. İnsanlığın ortak tarihini ifade etmesi bakımından evrensel bir nitelik göstermektedir. Bu nedenle koruma anlayışı uluslararası bir tasnifle anlaşılmalıdır. Korunmaya ilişkin uluslararası alanda belirlenen birtakım sözleşmeler ve kurullar mevcuttur (Yücel Batmaz & Biçici, 2021, s. 98). Türkiye’nin uluslararası çerçevede taraf olduğu “Venedik Tüzüğü”, “Dünya Doğal ve Kültürel Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme”, “ICOMOS”, “ICOM”, “Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi” ve “Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi” yasal dayanaklardan birkaçıdır (Ahunbay, 2019, s. 42-63). Aynı zamanda ülkemizde 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu”, “2863 sayılı Kültür

ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu”, “2872 sayılı Çevre Kanunu” ve “2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu” gibi düzenlemeler ile korumaya ilişkin perspektif çizilmeye çalışılmıştır (Yücel Batmaz & Biçici, 2021, s. 98). Koruma anlayışına ilişkin olarak ulusal düzeydeki yasal dayanaklar, uluslararası sözleşmelerden teorik olarak ayrılmamaktadır. Konu uygulama noktasına geldiğinde ise tartışmaya açık bir hâle gelmektedir (Tapan, 1998, s. 204). Son yıllarda dünyada şiddetli fırtınalar, depremler, kuraklık, aşırı yağış gibi doğal afetler insanoğlunun ortak mirası sayılan kültürel değerleri ve mimari eserleri tahrip etmeye başlamıştır. Doğadan kaynaklanan doğal afetlerin yanı sıra insan kaynaklı olan savaş, terör olayları, yerel çatışmalar, mega projeler, kitle turizmi gibi olumsuz etkiler de kültür turizminin kaynakları olan kültürel mimariyi ve mirası yok etmektedir. Örneğin son olarak Ukrayna-Rusya Savaşı sırasında Ukrayna’nın başkenti olan Kiev’de Roma, Helenistik, Moğol ve Osmanlı zamanından kalma çok değerli tarihî ve kültürel yapılar çıkan çatışmalar esnasında tahrip olmuş, bazıları ise yok olmuştur. Bir başka örnekte ise Irak’ta antik kentler DEAŞ terör örgütünün saldırıları sonucunda tamamen yok edilmişlerdir.

Turizm insanların maddi kazanç sağlama amacı olmaksızın, sürekli yaşadıkları ortam dışına seyahat etmeleri, gittikleri yerde konaklama, beslenme gibi hizmetleri ve yörede üretilen malları satın almaları şeklinde karşımıza çıkar (Akova, 1999). Turizm aynı zamanda bir turistin bir turizm bölgesini tercih etmesini ve turizm bölgesi olarak devam etmesini belirleyen çekicilikler ve destek hizmetleri olabildiği gibi turistlerin sürekli yaşadıkları bölge dışında kaldıkları süre içinde satın aldıkları, kiraladıkları veya satın almak ya da kiralamak isteğinde buldukları mal ve hizmetler ile yaşadıkları anıların bütünü (Akova & Şahin, 2019) olarak da tanımlanabilir. Alternatif turizm türlerinden olan kültür turizmi ise; insanların yeni bilgi, deneyim kazanarak kültür seviyesini artırmak ve kültürel farklılıkları öğrenmek amacıyla kültürel mekânları görmek ve kültürel olaylara katılmak için yer değiştirmesidir (Doğaner, 2013, s. 13). Kültürel turizme katılan turistlerin esas amacı kültürel anlamda bilgilerini artırmak, kültürel bir mekânı görmek ve buradan bilgi elde etmektir. Burada esas amaç kültürel anlamda yeni bir bilgi ve deneyim kazanmaktır. Bu yüzden bu turizm türüne katılan turistlere de “kültür turisti” denilmektedir.

Kültür turistinin gezi amacı yeni bilgi ve deneyimlerle kültürünü arttırmaktır. Kültür turizmi, kültür turisti için bir öğrenme amacıdır. Aslında kültür turisti, diğer turistlerden farklı olarak kültürlü turistir. Çünkü kültür turizminin kaynaklarının çoğu yüksek kültürle ilgilidir (Doğaner, 2013, s.

13). Kültürel turizme katılan turistlerin ilgi alanları oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir. Bu ilgi alanları arasında tarihî yapılar, kaleler, yöresel veya bölgesel yemekler, oyunlar, folklor, fuarlar, çiftlik evleri, özel ilgi bahçeleri, eski maden alanları, yöresel el sanatları gibi çok çeşitli ilgi alanları bulunmaktadır.

Kırsal kalkınma ise dünyanın her bölgesinde yaygın olarak kullanılan ve kabul gören bir kavram olup, zaman içinde içerik açısından değişikliğe uğrayarak farklı tanımlar altında kullanılmaktadır. Bununla birlikte evrensel anlamda kabul görmüş bir kırsal kalkınma tanımı ve ayrımı da yoktur. Bu kavram geçmişten günümüze farklı yollardan ve farklı amaçlarla kullanılarak tanımlanmıştır (Bakırcı, 2007, s. 33). Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın 2004 yılında gerçekleştirdikleri II. Tarım Şurası Kırsal Kalkınma Politikaları VIII. Komisyon Toplantısı'nda kırsal kalkınma; küçük toplulukların içinde buldukları ekonomik, toplumsal ve kültürel koşulları iyileştirmek amacıyla giriştikleri çabaların devletin bu konudaki çabalarıyla birleştirilmesi, bu toplulukların ulusun tümüyle kaynaştırılması ve ulusal kalkınma çabalarına tam biçimde katkıda bulunmalarının sağlanması süreci şeklinde tanımlanmaktadır (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2004, s. 431). Yine aynı toplantıda hazırlanan rapora göre kırsal kalkınma; kırsal alanda yaşayan ve geçimini tarım sektöründen veya benzer kırsal mesleklerden sağlayan birey ve toplulukların, insanca yaşam koşullarına kavuşturulması için onlarda önce bu yönde bir gereksinme duygusu yaratmak, sonrada bu duygu yönünde çaba harcamaları için onlara maddi ve manevi açıdan tüm yardımların yapılması ile demokratik yoldan bu toplulukların kalkınmalarını sağlama savaşı (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2004, s. 431) olarak tanımlanmıştır.

Kırsal kültür turizmi de kırsal alanlarda bulunan kültürel kaynakların kültür turizmi kapsamında sürdürülebilir bir şekilde değerlendirilerek kırsal kalkınma için yeni bir ekonomik alan oluşturmasıdır. Kırsal alanlarda bulunan kültürel değerler kültür turizmi için çok önemli bir potansiyel ve çekicilikler barındırır. Kültür turizmi de kırsal kalkınma için çok önemli bir yere sahiptir. Kırsal bir alanda bulunan kültürel değerler sayesinde kültürel turizme katılan turistler konaklamak için köy evleri ve köylerde bulunan küçük motellerde kalıp, bu köylerin yöresel yemeklerini tüketirler. Aynı şekilde bu alanlarda bulunan ticari araçları kullanıp, köy meydanlarında satılan yöresel el sanatları ve süs eşyalarını satın alarak köy ekonomisine önemli bir katkı sağlarlar. Kültürel turistler tüm bu faaliyetlere katılırken de

bu kırsal bölgenin kültürünü öğrenip, bu kültürü farklı bir bölgede bulunan başka bir şehir veya ülkeye taşırlar. Bu şekilde yöresel kültürlerin tanınırlığı artar ve bunun sonucunda ise bu bölgenin kırsal kalkınması meydana gelir.

Kavramsal Olarak Kültürel Turizm

Özel ilgi turizminin bir çeşidi olarak kültürel turizm için ilk kez 1969 yılında Kanada'nın Ontaria kentinde düzenlenen bir kongrede kültürel motivasyonlar ile seyahat etmek şeklinde dar anlamda bir tanımlama yapılmıştır (Kızılırmak & Kurtuldu, 2005, s. 101). Daha geniş anlamda bir tanıma ise ilk kez 1980'li yılların başında Avrupa Komisyonunun, Avrupa Birliğinin kültürel kimliğini ve kültürel mirasını ortaya çıkarmak amacıyla yaptığı çalışmalar sırasında rastlanılmıştır (Çulha 2008, s. 1829). 1990'lı yıllara gelindiğinde ise tur operatörlerinin gelişmesiyle birlikte kültür turizmi daha da gelişmiştir (Richards, 2001). Bazı kaynaklar ise kültür turizmi yerine miras turizmi kavramını da kullanmışlardır. Miras turizmi, bir bölgeyi ziyaret edecek turistlerin çekim faktörünün miras unsuru olduğu turizm türünün bir alt grubu olarak nitelendirilmektedir. Söz konusu turizm türünde amaç, sahip olunan mirasın gelecek nesillere aktarılmasının sağlanmasıdır (Abacılar, 2008, s. 15).

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO)'ne göre kültür turizmi ziyaretçilerin temel motivasyonunun bir turizm merkezindeki somut olan ve somut olmayan kültürel çekim ürünlerini öğrenmek, keşfetmek, deneyimlemek ve tüketmek amacıyla yapılan bir tür turizm faaliyetidir (UNWTO, 2020). Kültürel turizmdeki çekicilikler yıl boyunca devam eden ve sezonluk olmayan çekiciliklerdir. Bu yönüyle de diğer bazı alternatif turizm türlerinden ayrılır ve tüm yıl boyunca devam edebilir. Ayrıca bünyesinde barındırdığı çekicilikler sadece tarihsel bir mekânı değil, insanın oluşturduğu somut ya da soyut her türlü faaliyetleri kapsar. Kültür turizmine katılan turistler de elit kişilerdir, yani hem ekonomik hem eğitim hem de kültürel anlamda toplumdaki statüleri normal turistlere göre daha yüksektir.

Dünyada ve Türkiye'de Kültürel Turizmin Gelişimi

İnsanların yüzlerce veya binlerce yıllık birikiminin sonucu olarak oluşan kültür, 1990'lı yıllardan sonra turizmin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Özellikle 1990'lı yıllardan sonra insanların geçmişte yaşamış medeniyetlerin kültürlerini görmek ve öğrenmek için yaptıkları geziler, alternatif turizm türleri arasında yer alan kültür turizmini oluşturmuştur. İnsanlarda başka bölgelere seyahat etme ve bu bölgelerde yaşayan diğer insanlarla tanışma ve onların kültürlerini öğrenme isteği her zaman önemli bir güdü olmuştur (Jafari, 2000, s. 125). Kültür turizminin geçmişten günümüze kadar olan

gelişimine bakıldığında en eski gezilerin Roma İmparatorluğu Dönemi'nde Nil Nehri ve çevresindeki piramitlerin bulunduğu alanlara düzenlenen turlar olduğu görülmektedir (Çiçek, 2013, s. 103). Bu teoriye göre Halikarnaslı Herodot'un 2700 yıl önce piramitleri görmeye gitmesiyle ilk kültür turisti olduğu ve bu seyahat sırasında piramitler üzerinde yazılan yazılar ve çizilen resimler hakkında yorumlar yaptığı ve bu piramitleri inşa eden insanlar hakkında bilgi toplamaya çalıştığı (Bandeoğlu, 2015, s. 159) iddia edilmektedir. Rönesans ve Reform hareketleri ile birlikte Avrupa Kıtası'nda kültür ve sanat amaçlı geziler düzenlenmiştir. Bu gezilerin en ünlüsü 17. yüzyılda elit kesimde yer alan insanların katıldığı Büyük Tur'dur. Büyük Tur esasen aristokratların katıldığı bir Batı Avrupa Turu idi. John Towner, bu tur kapsamında 18. yüzyıl ortalarında yaklaşık 15.000 ile 20.000 İngiliz turistin Avrupa Kıtasını gezdiğini ifade etmiştir (Page, 2005, s. 29). Avrupa Kıtası'nda Büyük Tur organizasyonuna katılan bireyler; müzeler, kültürel peyzajlar, kiliseler ve festivaller gibi özel alanları gezmekte ve bu alanlara yapılan ziyaretlerin temel amacının, kültürün tüm farklı biçimlerinin tecrübe edilmesi olduğu belirtilmektedir (Hausmann, 2007, s. 8). Alexander Walker'a göre ise Amerika Kıtası'ndan Avrupa'ya yönelik kültürel turizm hareketinin başlamasında 1953 yılı yapımlı "Roma Tatili" adlı filmin izleyicilerle buluşması etkili olmuştur. Amerikalılar "Barok Mimarisi" örneklerinin sergilendiği bu filmde, çekim mekânlarını görmek için seyahat etmeye başlamışlardır (Misiura, 2006, s. 135). Bir başka örnekte ise J.R.R. Tolkien'in yazdığı The Lord of the Rings (Yüzüklerin Efendisi) kitabının Peter Jackson tarafından sinemaya uyarlamasından sonra, insanlarda bu filmin çekildiği yerler hakkında büyük merak uyanmıştır. Bunu takiben birçok kültür turisti bu filmlerin çekildiği mekânları ziyaret ederek kültürel miras alanlarını görme fırsatı elde etmişlerdir. Bu durum televizyon filmlerinin kültürel turizmin ve kültürel mirasın yaygınlaşması ve geniş kitlelere ulaşmasındaki rolünü de apaçık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Geçen yüzyıllar boyunca kültür amaçlı gerçekleştirilen seyahatler turistik bir aktivite boyutu kazanmış, tarihî ve kültürel alanları ziyaret etmek, bugünün popüler seyahatleri olmuştur. Aileler, üst sınıfa mensup bireyler, gruplar ve hatta uluslararası ziyaretçiler, boş zamanlarında sıklıkla tarihî mekânları ziyaret etmeyi tercih etmişlerdir (Hargrove, 2002). Dünya genelinde kültür turizminin gelişmesinde, deniz-kum-güneş üçlüsüne bağlı kitle turizminin ekonomik etkisinin istenilen düzeyde olmaması (Toker, 2011), arz-talep arasındaki tutarsızlık, kaynakların aşırı kullanımı,

yoğunluğun çevre üzerinde yarattığı olumsuz etkiler gibi faktörler daha bilinçli toplumların oluşmasına zemin hazırlamıştır (Kozak & Bahçe, 2009). Bunun yanında bireylerin öğrenme isteğindeki artış, katılımcıların pozitif düşünme gücü sağlaması, kültür turizminin yeni alternatif türlerinin gelişmesi, insanların tanıtımlar aracılığı ile kültür turizminin yeni olanaklarının farkına varması ve pazarlama faaliyetlerinin artması da etkili olan başka sebeplerdir (Swarbrooke, 1977, Khalilova, 2008). Ayrıca kültürel miras ile ilgili çekicilikleri kullanmaya oldukça meyilli ve istekli yeni bir orta sınıf veya diğer adıyla hizmet sınıfının sayıca artması (Günel vd., 2009, s. 276) gibi nedenlerin etkili olduğu görülmektedir. Son olarak ise bireylerin eğitim seviyesinin yükselmesi, yaşlanan nüfus, kısa seyahatlerin önem kazanması, genç (33-44 yaş grubu) turistlerin sayıca artması ve internet kullanımındaki yaygınlık da kültür turizminin yaygınlık kazanmasında etkili olmuştur (Sayılan, 2007, s. 50).

Günümüzde kültür turizmi giderek hızlı bir şekilde büyüme göstermektedir. Bu konu hakkında Council of Europe (CoE,) kültür turizmi raporuna (2020) göre kültür turizminin Avrupa Kıtası'ndaki toplam turizm içindeki payının %40'ını oluşturmaktadır. Yani bu rapora göre; her 10 turistten 4'ü gidilecek yer seçiminde kültürel özellikleri ön planda olan mekânları tercih etmişlerdir. Ayrıca yine başka bir kurumun yaptığı araştırmaya göre, 2019 yılında dünya üzerinde yaklaşık 600 milyon kişi kültür turizmine katılma amacıyla uluslararası sahalarda seyahat etmiştir (Gül & Yılmaz, 2020, s. 1856).

Türkiye de sahip olduğu coğrafi konum sebebiyle Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirine en fazla yaklaştığı bir konumda yer almaktadır. Bu durum tarih boyunca Anadolu coğrafyasında birçok devlet ve medeniyetin kurulmasına zemin hazırlamış ve durum sonucunda ise ülkenin kültürel miras çeşitliliği artmıştır. Üç kıtayı birleştirici bir rol oynayan Anadolu coğrafyası bu sayede çok kültürlü bir mekân hâline gelmiş, birden fazla sayıda dil, din ve ırk bu topraklar üzerinde yaşam şansı bularak önemli medeniyetlerin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Bu birleştirici rolü sayesinde Hitit, Frigya, Lidya, Asur, Roma, Bizans, Arap, Osmanlı ve Selçuklu kültürleri bu topraklarda yoğunlaşmış ve biçim bulmuştur. Anadolu kültürünün temeli geçmişte bu bölgede kurulan büyük medeniyetlere dayanmaktadır.

Kültürel miras ve kalıntı anlamında Türkiye âdeta bir açık hava müzesi gibidir. Üzerinde yer aldığı coğrafyanın köklü bir tarihe sahip olması nedeniyle Türkiye'nin her bölgesinde toprağın altında yatan paha biçilmez

kültürel kalıntılar bulunmaktadır. Sahip olduğu bu zengin tarihî kültürel mirasın yanında önemli yemekleri, folkloru, gelenek-görenekleri ve destansı öyküleri sayesinde Amerikalı yazar Tom Brosnahan “Tarih açısından Türkiye’nin dibi yoktur” sözünü kullanmıştır (Bandeoğlu, 2015, s. 156).

Türkiye’de 19. yüzyıldan sonra demiryollarının yapımıyla birlikte arkeolojik alanlarda kazı çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. Gerçekleştirilen kazı çalışmalarıyla birlikte Anadolu’da yeraltında yatan kültürel miras kalıntıları gün yüzüne çıkarılmaya başlanmıştır. 1834’te Fransız Texier’in Hattuşaş ve Yazılıkaya’yı, 1870’te Schilliman’ın Truva’yı keşfi, 1900’lü yılların başında Ramsey ve Bell’in Anadolu coğrafyasında geniş alanlarda kazılar yapmaya başlaması, Anadolu kültürünün Avrupalı turistler tarafından öğrenilmesini ve bu alanlara geziler düzenlenmesine olanak sağlamıştır (Demirtaş, 2017, s. 86). 1980’li yıllardan sonra Türkiye’nin uluslararası pazarda yer almaya başladığı ve hızlı bir turizm hamlesini gerçekleştirdiği yıllar olmuştur. Ancak bu atılım içindeki Türkiye’de kültürel yatırımlar bir anlamda ikinci plana itilerek, deniz-kum-güneş üçlüsüne dayalı yatırımlar yapılmıştır (Demirtaş, 2017, s. 87).

2000’li yıllarla birlikte Türkiye sahip olduğu kültürel değerleri ve kültürel mirastan en iyi şekilde faydalanabilmek için yeni atılımlar yapmaya başlamıştır. Bu kapsamda antik yerleşim yerleri, tarihî sit alanları, eski yerleşim merkezleri, tarihî kale ve surlar, festivaller, inanç merkezleri ve daha pek çok çekiciliği olan alanlar turizme kazandırılarak, kültürel turizmin önemi arttırılmaya çalışılmıştır. 2010 yılında İstanbul’un Avrupa’nın kültür başkenti yapılmasından sonra turistlerin bu tarihî kentimize olan ilgisi iyice artmış ve dünyanın pek çok bölgesinden turist akımı olmuştur.

Malatya İlindeki Kültürel Miras ve Turizm Çekicilikleri

Anadolu coğrafyası, Asya ve Avrupa arasında bir köprü vazifesi gördüğü için çok sayıda medeniyet bu topraklardan geçmiştir. Bu medeniyetler bu topraklar üzerinde geçiş yaparken önemli ölçüde tarihi ve kültürel miras bırakmışlardır. Malatya, Türkiye’de önemli kültürel alanların bulunduğu bir ildir. Geçmiş çağlarda çevre bölgelerden gelen ve Malatya şehrinde birleşen birçok tarihî yol sayesinde Malatya ili kültürlerin birleşme noktası da olmuştur. Bu yollar Malatya’da birleşerek kuzey yönünde Kafkasya’ya; güneyde Çukurova, Mezopotamya ve Suriye’ye; batı bölgesinde Ege sahillerinde kurulan medeniyetlere; doğuda İran’ın bulunduğu Fars ve Pers Medeniyet alanlarına kadar uzanmıştır. Bu yollar Akad İmparatorluğu’nun ünlü kralı Sargon zamanından beri yaygın olarak

kullanılmaktadır. Hitit kralı Şuppililiuma'nın bu tarihî yollar üzerinden geçerek savaşlara gittiği bilinmektedir (Malatya Valiliği). Bu yol Kayseri ilinde bulunan tarihî yerleşim yeri Kültepe'den başlayarak Sivas ilinin Gürün ilçesi, Malatya ilinin Darende ilçesi ve Adıyaman ilinin Samsat ilçesinin üzerinden geçip Şanlıurfa'ya, buradan ise iki kola ayrılıp Gargamış ve Halep'e, diğer kol ise Nusaybin'den Asur ve Babil medeniyetlerine ulaşmıştır. Orta Doğu ve Anadolu arasında ticaret ve kültür alışverişi bu tarihî yol vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Romalılar zamanında çakıllarla doldurularak askerî hareketler için düzenlenen bu tarihî yolun kenarında yer alan mil taşları da bu durumu doğrulamaktadır. Bu bölgede bulunan rotayı Bizanslılar, Araplar ve Türkler de yaygın olarak kullanmıştır. Günümüzde Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde tespit edilen temalı gezi rotaları bu tarihî yolları kapsamaktadır. Türkiye'de Likya Yolu, Hitit Yolu, Karia Yolu, Aziz Paul Yolu, Frig Yolu, Evliya Çelebi Yolu ve Bodrum Lelek Yolu bu şekilde kullanılan en ünlü yollardır. Tarihî yollar tespit edilerek kültür turları düzenlenmektedir. Bu temalı gezi rotaları sayesinde kültür turizmi canlanmakta ve kültürel mirasın önemi artmaktadır. Ancak Malatya yöresinden geçen bu antik çağ yolu için henüz herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Malatya ilinde kültür turizmin öneminin artması için bu güzergâhın da gezi temalı rotaları kapsamına alınması hayati derecede önemlidir. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından gezi temalı yollar listesine dâhil edilerek Akad ya da Sargon Yolu olarak tescillenip kültürel turizm rotalarına eklenmelidir. Bu durum Malatya ilinde hem kültürel turizmin canlanmasına hem de kırsal kalkınmanın sürdürülebilir bir şekilde gerçekleşmesine olanak sağlayacaktır.

Aşağıda yer alan Tablo 1'de Malatya ilinde bulunan taşınmaz kültürel miras kalıntıları ve bu kalıntıların türleri ile bulunduğu ilçeler verilmiştir.

Tablo 1. Malatya İli ve İlçelerinde Bulunan Kültürel Miras Yapıları

	Arkeoloji Sit Analı	Doğal Sit Alanı	Dini Yapılar	Kültüre 1 Yapılar	İdari Yapılar	Sivil Mimari	Askeri Yapılar	TOPLAM
Malatya	202	13	60	68	7	58	4	411
Battalgazi	15	2	22	14	4	11	---	68
Yeşilyurt	12	---	9	3	1	32	---	57
Darende	41	6	10	12	1	7	1	78
Akçadağ	39	---	2	1	1	---	---	43
Arguvan	15	---	---	2	---	---	---	17
Kale	1	---	---	---	---	---	---	1
Kulunca	3	---	1	---	---	---	---	4
Pütürge	---	1	1	1	---	---	2	5
Doğanyol	1	---	---	---	---	1	---	1
Hekimhan	20	---	2	6	---	2	---	30

Malatya İlinde Bulunan Kültürel Miras Kalıntıları İle Bu Kalıntıların Kültürel Turizm Ve Sürdürülebilir Kırsal Kalkınmayla Olan İlişkisi | 459

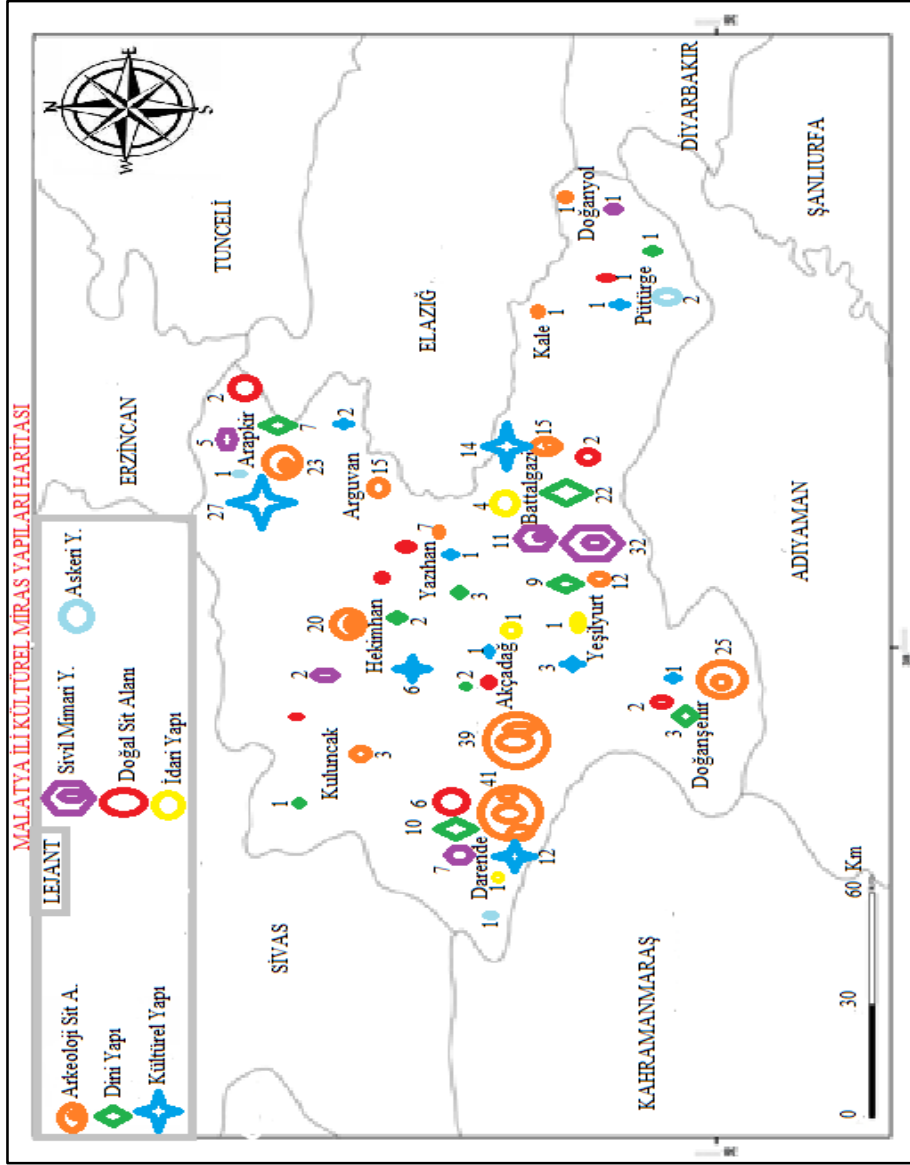
Yazhan	7	---	3	1	---	---	---	11
Arapkir	23	2	7	27	---	5	1	65
Doğanşehir	25	2	3	1	---	---	---	31

Kaynak: Malatya Kültür Envanteri, 2014

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan Malatya Kültür Envanteri 2014 raporuna göre; Malatya ilinde toplam 411 adet kültürel miras kalıntısı bulunmaktadır. Bu tarihî ve kültürel miras kalıntıları içinde sayıca en fazla olan 202 adet yer ile arkeolojik sit alanıdır. Bu arkeolojik sit alanları genellikle Neolitik, Kalkolitik, Tunç Çağı, Hitit, Urartu ve Roma döneminden kalma höyük, tümülüs, mağara yerleşim yerleri, antik mezarlık alanları, kaya mezar odaları ve yıkılmış veya tahrip edilerek harabe hâline dönüşen köprü, kale gibi alanlardır. İlde bulunan dinî yapılar; tarihî camii, kilise, manastır, türbe, tarihî minareler gibi alanlardır. Malatya ilinde toplam 60 adet dinî yapı bulunmaktadır. Kültürel yapılar kütüphane, kervansaray, medrese, hamam, han, konak, bedesten, müze, el sanatları, festival ve şenlikler ile tarihî ve kültürel evlerdir. İlde toplam 68 adet kültürel yapı bulunmaktadır. İlde 57 tane sivil mimari yapılar olan tarihî ve kültürel özelliklere sahip evler bulunmaktadır. Askerî ve idari yapılar ise tarihî bina veya duvarlar olup günümüzde askerî alan veya okul binaları olarak kullanılmaktadır. Malatya ilinde bulunan bu kültürel miras yapılarının ilçelere göre dağılımlarına bakıldığında ise Darende, Battalgazi, Arapkir, Yeşilyurt ve Akçadağ gibi ilçelerin kültürel miras yapıları bakımından zengin alanlar olduğu; Kale, Doğanşehir, Kuluncak ve Pütürge gibi ilçelerin ise kültürel miras yapıları bakımından fakir alanlar olduğu yapılan araştırmalarla belirlenmiştir. Bunun sebebi ise geçmiş çağlarda yerleşim alanlarının daha çok Battalgazi, Yeşilyurt, Darende, Arapkir ve Akçadağ gibi ilçelerde toplanmış olmasıdır. İldeki arkeolojik alanların daha çok Darende ve Akçadağ'da, dinî yapıların Darende ve Battalgazi ilçelerinde, kültürel yapıların Arapkir, Darende ve Battalgazi'de, sivil mimari yapılarının ise Yeşilyurt ve Battalgazi ilçelerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Aşağıda yer alan Harita 1'de Malatya ilinin kültürel miras kalıntılarının dağılışı ve yoğunluk derecesi verilmiştir. Harita 1'de de görüldüğü üzere ilde arkeolojik sit alanlarının Darende ve Akçadağ ilçeleri arasında yoğunlaştığı, güneyde Doğanşehir kuzeydoğuda ise Hekimhan ve Arapkir ilçeleri ise arkeolojik sit alanlarının yoğunlaştığı diğer noktalar olduğu görülmektedir. Dinî yapılar Battalgazi ve Darende ilçesinde yoğunlaşırken, kültürel yapılarda Arapkir ilçesi merkez konumunda yer

almaktadır. Sivil mimari yapılarında ise Yeşilyurt ilçesi açık ara en fazla yapının bulunduğu yerleşim yeridir.

Harita 1: Malatya İli Kültürel Miras Yapıları Haritası

Tarihi Çekicilikler

Malatya ilinde bulunan bu kültürel turizm çekicilikleri; tarihî, kültürel, dinsel, arkeolojik, doğal, folklorik ve diğer çekicilikler başlıklarına ayrılmaktadır. İlde bulunan tarihî çekicilikler ve bu tarihî çekiciliklerin ilçelere göre dağılımları Tablo 2’de verilmiştir. Tabloya göre ilde toplam 13

tane tarihî mezarlık alanı bulunmaktadır. Bu tarihî mezarlıkların Battalgazi ilçesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu tarihî mezarlıklar Bizans, Selçuklu ve Osmanlı devletleri zamanından kalma mezarlıklardır. Bu dönemlerde yerleşmelerin Battalgazi ilçesinde yoğunlaşmış ve şehrin o dönemlerde burada kurulmuş olmasından dolayı mezarlıklar da bu ilçede toplanmıştır. İlde tarihî kale olarak Battalgazi-Eski Malatya Kalesi, Darende-Zengibar Kalesi ve Arapkir Kalesi ön plana çıkan yapılardır. Bu kalelerden Eski Malatya Kalesi hariç diğerleri harabe hâindedir. Gözetleme kuleleri, Roma ve Bizans dönemlerinden kalma ve genellikle kalelerin etrafında bulunan yapılardır. Bu yapılar, bazen yerleşmelerin bulunduğu alanlarda yüksek bir tepenin üzerine inşa edilmiş ve yerleşme yerinin korunması için buralarda gözcülük yapılmıştır. Darende ilçesinde İsaura Kenti surlarını koruyan kuleler yer almakta olup bu kulelerin toplam sayısı 14 tanedir. İlde bulunan antik yollar ise Roma Dönemi'nden kalma ve savaş zamanlarında orduların geçtiği tarihî yollardır.

Malatya'da bulunan tarihî köprüler de önemli kültürel miras kalıntılarındandır. Bu ilde akarsu sayısı fazla olduğu için tarih boyunca pek çok köprü inşa edilmiştir. Bu köprülerden bir kısmı yıkılırken, bir kısmı Karakaya Barajı sularının altında kalmış, bir kısmı ise günümüzde fonksiyon değişikliğine uğrayarak kültür ve tarih turizmine önemli bir kaynak oluşturmuştur. Bu köprülerden en ünlü olanları ise Malatya ilinin gerdanlığı sayılan Kömürhan Köprüsü, Arapkir ilçesinde Kozluk Çayı üzerindeki Taş Köprü, Darende ilçesindeki Uzunok Köprüsü ve Nadir Köprüsü'dür. Arapkir ilçesi Kozluk Çayı üzerinde bulunan Taş Köprü'nün MÖ. 3. yüzyılda Romalılar tarafından yapıldığı tahmin edilmektedir. Kesme moloz taşlardan yapılmış olan bu köprüyü Romalılar, savaş zamanında ordularını nehrin diğer tarafına kolayca geçirebilmek için inşa etmişlerdir. Malatya-Elazığ arasında yer alıp Fırat Nehri'nin üzerinden geçen ve 1932 yılında inşa edilen Herdi Köprüsü ise Karakaya Barajı sularının altında kalmıştır. Tarihî çeşmeler ise Osmanlı Devletinin son dönemlerinde yapılmış ve içme sularının toplandığı alanlarda bulunmaktadır. İlde bulunan tarihî surlar, kalelerin bulunduğu alanlarda yer alırken, sarnıçlar iki adet olup Darende ilçesinde yer almaktadır. Anıt mezar Darende ilçesinde bulunan Ozan Anıt Mezarı olup, Roma Döneminden kalma bir mezar anıtıdır. Diğer tarihî çekicilikler ise yazıtlardır. Hekimhan'da Hititler Dönemi'nden kalma Şırzı Hitit Yazıtı, Kale İlçesinde bulunan ve Karakaya Baraj Gölü'nün altında kalan ve Urartu Kralı III. Sarduri tarafından yazdırılan Kömürhan İzollu

(Kale) Yazıtı, Darende ilçesinde bulunan Kötükale Yazıtı ile Palanga Yazıtı vardır. Bu yazıtlar arasında İzollu Yazıtı, Malatya isminin geçtiği ilk yazıt olması bakımından tarihsel bir öneme sahiptir. Bu yazıtta Malatya ili için Kral III. Sarduri “Melita” diye bahseder. Battalgazi Arslantepe antik kenti ve bu antik kentte bulunan Hitit Sarayı yer almaktadır.

Tablo 2. Malatya İli ve İlçelerinde Bulunan Tarihi Miras Çekicilikleri

Tarihi Çekicilikler	Malatya	Battalgazi	Yeşilyurt	Akçadağ	Arapgir	Darende	Doğaneşehir	Pütürge	Hekimhan	Yazihan
T. Mezarlık	13	8	2			2				1
T. Okul Binası	4	2		1		1				
Askeri Bina	1	1								
Gar Binası	1		1							
Kale	7	1		1	1	1		2	1	
Göz. Kulesi	5			1	1	2	1			
Antik Yol	2				2					
Harabe	8	1			2	3	1		1	
T. Köprü	20				13	5	1		1	
T. Çeşme	9		1		4		1		3	
Sur	4	1			1	1	1			
Sarnıç	2					2				
Anıt Heykel	2	2								
Anıt Mezar	1					1				
Yazıt	4					2			1	
Antik Kent	1	1								
Saray	1	1								

Kaynak: Malatya Kültür Envanteri, 2014

Dini Çekicilikler

Dini çekicilikler içinde sayıca en fazla bulunanlar İslam Dini'nin ibadet yerleri olan camilerdir. Bu camiler içinde kültürel çekicilik bakımından en önemli olanlar Malatya Yeni Cami, Battalgazi Ulu Cami, Yusuf Ziya Paşa Cami, Melik Sunullah Cami, Köprülü Mehmet Paşa Cami, Somuncu Baba Camisi, Gümrükçü Osman Paşa Cami ve Fethiye Cami'dir. Malatya ilinde toplam 33 adet tarihî camii bulunmakta olup, bu camiler en fazla Battalgazi ilçesinde yer almakta ve Selçuklu ile Osmanlı dönemlerinde inşa edilmiş olan tarihî yapılarıdır. Bu camilerin tamamı günümüzde de ibadet yeri olarak kullanılmaya devam etmektedir. Tarihî minareler ise yine Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde camilerle birlikte inşa edilmiş; fakat daha sonraki dönemlerde çeşitli sebeplerden dolayı camiler yıkılmış, minareleri ise ayakta kalmayı başarmıştır. Bu tarihî minareler daha çok Darende ilçesinde bulunmaktadır. Malatya ilinde bulunan beş tane tarihî kilise ise Hristiyanların ibadet yerleri olup Roma ve Bizans dönemlerinde inşa edilmiştir. Bu kiliseler genellikle Ermen Apostolik Kiliseleri'dir. Önemli bir

inanç mekânı ve miras alanı olan bu kiliseler de geçmişte Malatya ilinde Ermenilerin daha çok yoğun olarak yaşadıkları Battalgazi ilçesi ve çevresinde bulunmaktadır. Kültür turizmi kapsamında ele alınabilecek en önemli kiliseler Battalgazi ilçesindeki Taşhoron (Üç Horon ya da Taş) Kilisesi, Yeşilyurt ilçesindeki Venk Kilisesi ile Arapkir Katedrali'dir. Arapkir Katedrali 13. yüzyılda Doğu Anadolu Bölgesi'nde inşa edilmiş en büyük kiliselerinden biriydi; ancak 1950 yılında Arapkir Belediyesi katedrali yıkmaya karar vermiş ve 18 Eylül 1957 yılında katedral dinamit kullanılarak yıkılmıştır (Pladian, 1969).

Türbeler de dinî çekiciliklere sahip önemli kültürel miras kalıntılarıdır. Bu kültürel miras kalıntıları daha çok Battalgazi ve Darende ilçesinde toplanmıştır. Malatya genelinde sayıları çok olmakla birlikte kültürel miras bakımından 18 adet türbe bulunmaktadır. En önemli türbelerden dokuz tanesi Battalgazi ilçesinde yer almaktadır. Bu türbeler içinde en önemli olanlar Darende ilçesindeki Somuncu Baba Türbesi ve Hasan Gazi Türbesi ile Battalgazi'deki Hasan Basri Türbesi, Zeynel Abidin Türbesi, Yusuf Ziya Paşa Türbesi, Sıddı Zeynep Hatun Türbesi, Mehmet Paşa Türbesi, Kanlı Kümbet Türbesi, İkiz Türbeler, Emir Ömer Türbesi, Battalgazi Oğlu Bingazi Türbesi'dir. İlde bulunan diğer önemli türbeler ise; Osman Hulusi Efendi Türbesi, Darendeli Hacı Mahmut Efendi Türbesi, Şeyh Ali Kara Türbesi, Nezir Gazi Türbesi, Nazım Baba Türbesi, Hıdır Abdal Türbesi, Koca Vaiz Baba Türbesi, Kırk Kardeşler Türbesi ve Ahmed-i Zemçi Türbesi'dir. Dinî çekiciliklere sahip bir diğer kültürel miras ise manastırdır. Pütürge ilçesinin Peres (Uzuntaş) Köyü'ndeki Bizans Dönemi'nden kalma tarihî Peras Kalesi harabelerinde Barsauma Manastırı ve yine bu köydeki Süryani Mahael Robo'nun mezarı yer almaktadır. Ancak bu tarihî manastır da zaman içinde yıkılarak bir harabe hâlini almıştır.

Tablo 3. Malatya İli ve İlçelerinde Bulunan Dinî Miras Çekicilikleri

	Tarihi Cami	Tarihi Minare	Tarihi Kilise	Türbe	Mescit	Manastır
Malatya	33	9	5	18	3	1
Battalgazi	13	1	2	9	3	---
Yeşilyurt	6	1	---	---	---	---
Akçadağ	1	---	---	---	---	---
Arapkir	7	1	1	1	---	---
Darende	3	6	---	3	---	---
Doğanşehir	2	---	---	2	---	---
Hekimhan	1	---	1	1	---	---
Yazihan	---	---	1	1	---	---
Kuluncak	---	---	---	1	---	---
Pütürge	---	---	---	---	---	1

Kaynak: Malatya Kültür Envanteri, 2014

Kültürel Çekicilikler

Bir bölgede bulunan kültürel miras kalıntıları da kültürel turizmin en önemli çekicilikleri arasında yer almaktadır. Aşağıda yer alan Tablo 4'te Malatya ili ve ilçelerinde bulunan kültürel miras kalıntıları gösterilmiştir. Bu kültürel miras kalıntıları içerisinde sayıca en fazla olanları sivil mimariyi oluşturan kültürel evler ve konaklardır. Malatya ilinde koruma altında olan toplam 48 adet kültürel ev, 18 adet konak ile bir adet tarihî ev bulunmaktadır. Bu evler taşınmaz kültür varlıkları olup koruma bölgesi kapsamına alınmıştır. Konaklar daha çok Battalgazi ilçesinde yoğunlaşırken, kültürel evler Yeşilyurt ilçesinde toplanmıştır. Malatya'da Yeşilyurt evleri kültürel ev anlamında çok tanınan evlerdir. Beşkonaklar Malatya'nın geleneksel konaklarının mimari özelliklerini taşırlar. 20. yüzyılda inşa edilmiş olan bu konaklar, Malatya'da, sivil mimarinin en güzel örneklerini oluşturmaktadır. Sokağa cepheleri olan bu konaklar, yan yana yapılmış, ikişer katlı beş adet konaktan oluşmaktadır. Konakların dış cephelerinde ana yapı malzemesi olarak kerpiç kullanılmıştır. Beşkonaklar, Malatya ilinin simgesel olarak da önemli kültürel eserleri arasındadır. Yeşilyurt ilçesindeki Çırac Konağı ve Battalgazi ilçesindeki Atatürk Köşkü bu ilimizde bulunan önemli diğer kültürel değerlerdendir. Atatürk Köşkü Osmanlı Devletinin zamanından kalma ve Atatürk'ün Malatya'ya olan gezileri sırasında konaklamak için kullandığı evdir.

Anıt ağaçlar da kültürel miras çekicilikleri kapsamında kültürel turizmin önemli uğrak mekânlarındandır. Malatya ilinde anıt ağaç olarak 6 adet ağaç bulunmakta ve bu ağaçlar da buldukları ilçelerin simge ağaçlarıdır. Battalgazi-Orduzu Çınar Ağacı, Yeşilyurt-Üçgöze Ardiç Ağacı, Hekimhan-Dursunlu Ceviz Ağacı, Pütürge-Ormaniçi Çınar Ağacı, Yeşilyurt-Dilek Çınar Ağacı, Arapkir-Serge Çınar Ağacı gibi anıt ağaçlar bulunmaktadır. İlde iki adet anıt heykel de bulunmakta olup, bu anıt heykeller Battalgazi ilçesindeki Atatürk Anıt Heykeli ve yine bu ilçedeki İsmet İnönü Anıt Heykeli'dir. Hanlar ve tarihî hamamlar da kültürel turizm için birer miras yapılarıdır. Malatya ilinde Arapkir ilçesinde altı adet olmak üzere toplam 12 tane tarihî hamam bulunmaktadır. Malatya ilinde bulunan tarihî hamamların başında Darende ilçesindeki Hüseyin Paşa Hamamı gelmektedir. Diğer bir tarihî hamam ise, Arapkir ilçesindeki Tarihî Çarşı Hamamı'dır. Tarihî Çarşı Hamamı, Malatya ilindeki en eski hamamdır. Battalgazi ilçesindeki Tarihî Tahtalı Hamamı da tarihi Osmanlı Devletine dayanan bir hamamdır. Bu hamamlar, Osmanlı kültürünün mimarisini

yansıtmakta olup ildeki önemli kültürel miras kalıntılarındandır. Malatya ilinde hamamların yanında yedi adet de tarihî han bulunmaktadır. İlde bulunan ve kültürel miras değerine sahip bu hanların en önemlileri Arapkir ilçesindeki Millet Hanı, Şişman Han ve Taş Han'dır. Bu hanlar da Osmanlı mimari özelliklerini yansıtmaktadır.

Tablo 4. Malatya İli ve İlçelerinde Bulunan Kültürel Miras Çekicilikleri

Kültürel Çekicilikler	M al at ya	Ba ttal ga zi	Ye şil yu rt	Ak ça da ğ	Ar ap kir	Ar gu va n	Da ren de	Do ğa nş eh.	Do ğa ny ol	K a l e	Ku lun ca k	Pü tür ge	Ya zı an	Hek im han
Anıt Ağaç	6	1	2		1							1		1
Anıt Heykel	2	2												
T. Hamam	12	2			6		1					1	1	1
Han	7	2		1	1	2								1
Tarihi Evler	1	1												
Konak	18	9	5		2									2
Kültürel Evl.	48	7	31		3		7							
Kümbet	5	4			1									
T.Kütüphane	2				1		1							
Kervansaray	1	1												
Medrese	1	1												
Bedesten	1						1							
Mozaik Alan	4							2			1			1
Festiv. ve Ş.	12	2	1	1	1	1	1	1	1	1			1	1
El Sanatları	17	2	14	1										
Müze	7	6					1							

Kaynak: Malatya Kültür Envanteri 2014

Malatya ilinde bulunan ve önemli kültürel turizm potansiyeline sahip diğer kültürel miras çekicilikleri ise kümbet, tarihî kütüphane, kervansaray, medrese, bedesten, mozaikli alan, festival ve şenlikler, el sanatları ile müzelerdir. Bu çekiciliklerden kümbetler Malatya ilinde beş adet bulunmakta olup bunların dördü Battalgazi ilçesinde yer almaktadır. Battalgazi ilçesindeki bu kümbetlerden Kanlı Kümbet, Osmanlı zamanından kalma olup idam mahkûmlarının idam edildiği yer olarak bilindiği için Kanlı Kümbet ismini almıştır. Bu kümbet gömülü bir mezar ve anıt şeklindedir.

Kültürel turizmin önemli bir kültürel miras kaynağı da tarihî çarşı yani bedestenlerdir. Malatya'nın Darende ilçesinde yer alan Yusuf Paşa Bedesteni, Osmanlı Devleti zamanından kalma tarihî bir bedestendir. Battalgazi ilçesinde yer alan tarihî Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayı ise ilde yer alan ve önemli bir kültürel değere sahip bir başka tarihî ve kültürel eserdir. Bir diğer önemli kervansaray ise Sevserek Han Kervansarayıdır. Bu kervansaray Malatya ili ile Nemrut Dağı arasında yer almakta olup, tarihî İpek Yolu ile de bağlantısı bulunmaktadır. Ancak bu kervansaray tahrip edilerek harabe hâlini almış ve son yıllarda ise restorasyonuna başlanmıştır.

Battalgazi ilçesindeki Sahabiyye-i Kübra Medresesi ildeki tek medresedir. İlde Doğanşehir ilçesinde iki adet olmak üzere dört adet mozaikli alan bulunmaktadır. Diğer iki mozaikli alan ise Kuluncak ve Hekimhan ilçelerinde yer almaktadır.

Malatya ilinde kültürel turizmin gelişmesi için önemli potansiyeller barındıran bir başka çekicilik ise festival ve şenliklerdir. Malatya ilinde Kuluncak ve Pütürge ilçeleri hariç diğer bütün ilçelerde festival ve şenlikler her yıl düzenli olarak yapılmaktadır. Bu festivallerden en önemlisi Malatya Uluslararası Kayısı Fuarı'dır. Bu fuarda Malatya ilindeki kayısıdan yapılmış ürünler tanıtılmaktadır. Kültürel ve tarihî çekiciliklere sahip diğer bir yapı ise müzelerdir. Malatya ilinin önemli sayılabilecek müzeleri Fotoğraf Makinesi-Radyo ve Gramofon Müzesi, Beşkonaklar Etnografya Müzesi, Malatya Arkeoloji Müzesi, Malatya Atatürk Evi ve Etnografya Müzesi, Somuncu Baba Tanıtım Merkezi Müzesi, Arslantepe Ören Yeri Açık Hava Müzesi ve Eski Malatya Yaşam Müzesi'dir. Bu müzelerden Somuncu Baba Tanıtım Merkezi Müzesi Darende ilçesinde yer alırken, diğer müzeler Battalgazi ilçesinde bulunmaktadır. El sanatları da önemli kültürel miras ve turizm çekiciliği arasında yer almaktadır. Malatya ilinde geleneksel el sanatları kapsamında bakırcılık, dokumacılık, ahşap oymacılığı, arabacılık, semercilik, yemenicilik, kuyumculuk, bervanik baskısı, manusa dokumacılığı, Akçadağ halıcılığı, Yeşilyurt bez bebekçiliği, amigurumi, tahta çivili ayakkabı, damascus (Şam çeliği), ahşap oyma, kilim ve halıcılık faaliyetleri yapılmaktadır. El sanatları olarak yapılan işleme, dokuma gibi eşyalar yöreden yöreye farklılıklar göstermektedir. Çit baskıcılığı, ahşap baskıcılığı, yazma, perde, sofra bezi gibi zanaat kolları daha çok Arapkir ilçesinde yaygın iken, Yeşilyurt ilçesinde bez bebek, Çırmıktı dokuması ve yöresel kıyafetlere işlenen motifler kullanılmaktadır. Arapkir ilçesinde manusa dokumacılığı ön plana çıkarken, Ören, Kürecik, Drijan, Parçikan, Başören ve Sinan gibi yörelerde halı ve kilim dokumacılığı daha fazla ön plandadır. Özellikle bez bebek çocukların yeni gözdesidir. Kültürel çekicilik kapsamında ele alınabilecek bu geleneksel el sanatı, Malatya'nın yöresel kıyafetleri giydirilmiş kadın ve erkek bebek modellerden oluşmaktadır. Bez bebeklerin isimleri ise yöresel adlara atfen "Azet Bacı ve Hamdi Dayı" olarak anılır.

Arkeolojik Çekicilikler

Arkeolojik çekicilikler genellikle Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağı dönemlerinden kalma yerleşim alanlarıdır. Bu arkeolojik alanların içinde sayıca en fazla olanlar höyük, tümülüs, arkeolojik yerleşim alanları ve kaya

mezar odasıdır. Malatya ilinde Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağı'ndan kalma 41 adet höyük tespit edilmiştir. Bu höyükler en fazla Battalgazi ilçesinde bulunmakta olup en önemlileri Arslantepe Höyük, Cafer Höyük, Pirot Höyük, Samanköy Höyük, Gelinciktepe Höyük, Değirmen-tepe Höyük, İzollu Höyük gibi höyüklerdir. Bu höyükler eski yerleşim merkezleri olduğu için içerisinde çok sayıda tarihî ve kültürel eser bulunmaktadır. Bu höyükler arasında yer alan Arslantepe Höyüğü Malatya ilinde ilk yerleşimin kurulduğu yer olarak da bilinmekte ve bu yerleşim yerinde çok sayıda medeniyetin izleri bulunmaktadır. Bu tarihî yerleşim yerlerinde çok sayıda heykel de yer almaktadır. Bunlardan en önemlileri Hitit Arslan heykelleridir. Bu heykeller Arslantepe Höyüğü ve Darende ilçesinde Aslantaşlar olarak bulunmaktadır. Arslantepe Höyüğü UNESCO tarafından 2014 yılında Dünya Mirası Geçici Listesi'ne alınıp, 2021 yılında da Dünya Miras Listesine dâhil edilmiştir.

Malatya ilinde Arslantepe Höyüğü'nde yapılan kazılar sonucunda Hititlerden kalma antik bir şehir ortaya çıkarılmıştır. Bu şehir Hitit Sarayı ve mahallelerden oluşmaktadır. Dönemin önemli şehirlerinden biri olduğu kazılar sonucu ispatlanmıştır. Bu antik kent, Malatya tarihi hakkında çok önemli bilgiler vermekle birlikte çok önemli kültürel kalıntılara da ev sahipliği yapmaktadır. Malatya Arslantepe antik kenti tarih ve kültür turistlerinin en fazla ziyaret ettiği mekândır. Bu tarihî yerleşim yeri Malatya ilindeki en önemli antik kent ören yeridir. Bu ören yerinde kök boya duvar resimleri, Hitit aslan heykelleri, Roma heykelleri, Bizans mezarları gibi çok önemli kültürel miras kalıntıları bulunmaktadır.

Bu ilde kültürel turizme kaynak oluşturabilecek önemli yapılardan bir tanesi de tümülüslerdir. Malatya ilinde 44 adet tümülüs tespit edilmiş olup bu tümülüslerin en fazla bulunduğu yer 13'er tümülüs ile Darende ve Akçadağ ilçeleridir. Darende'de bulunan Maşattepe Tümülüs'ü MÖ.1. yüzyılda inşa edilmiş ve dış taraftan moloz, taş ve toprakla doldurularak bir mezar şeklini almıştır. Yapılan kazılarda bu tümülüs mezarlığı içinde bir kadın cesedi bulunmuştur. Bu kadının mezarında aynı zamanda MÖ.1. yüzyıla ait olan ve paha biçilemez değerlere sahip olan tarihî eserler de bulunmuştur. İldeki önemli diğer kültürel miras ve arkeolojik alan ise kaya mezar odalarıdır. Kaya mezar odaları Malatya'da toplam 35 adet olup bunların 17 tanesi Arapkir ilçesinde bulunmaktadır. Yapılan kazılarda bu kaya mezar odalarının Romalılar Dönemi'nden kalma yerler olduğu tespit edilmiştir. İldeki diğer önemli arkeolojik alanlar ise arkeolojik yerleşim

alanlarıdır. Bu alanların toplam sayısı 37 adet olup, bunların 10 tanesi Doğanşehir, 6 tanesi ise Akçadağ ilçesinde yer almaktadır. Bu yerler daha çok Romalılar zamanında yerleşim yerleri olarak kullanılan ve daha sonraki süreçlerde ise terk edilmiş eski yerleşim yerleridir. Yine aynı şekilde bu ilçelerde antik mezarlık alanları tespit edilmiş olup, bu alanlar arkeolojik sit alanları ilan edilmiştir. Malatya ilinde toplam 8 yerde antik mezarlık tespit edilmiştir. Yapılar kazılar sonucunda bu mezarlıkların Romalılara ait olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca Neolitik ve Kalkolitik Çağda yerleşim yerleri olarak kullanılmış 7 adet kaya barınağı ve 2 adet de mağara yerleşim yeri tespit edilmiştir. Bu antik yerleşim yerleri da daha çok Hekimhan ilçesinde yoğunlaşmıştır.

Tablo 5. Malatya İli ve İlçelerinde Bulunan Arkeolojik Miras Çekicilikleri

Arkeoloji Çekicilikleri	Malatya	Battalgazi	Yeşilyurt	Akçadağ	Arguvan	Darende	Doğanşehir	Doğanlı	Hekimhan	Kale	Kuluncak	Yazlıhan	Arapkir
Höyük	41	12	3	5	7	3	2	1	4	1	1	2	--
Tümlütis	44	--	3	13	4	13	1	--	4	--	--	3	2
K. Mezarı	35	--	--	6	--	5	3	--	4	--	--	--	17
K. Kabart.	1	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Kaya Nişi	1	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Arkeo. Ala	37	--	4	6	2	8	10	--	4	--	1	--	2
A. Mezarl.	8	--	--	3	1	2	1	--	--	--	--	--	1
K. Odası	1	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Nekropol	3	1	--	--	1	1	--	--	--	--	--	--	--
K. Barınağı	7	--	--	--	--	1	--	--	3	--	--	2	1
K. Resim.	1	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--
Mağara Y.	2	--	--	--	--	1	--	--	1	--	--	--	--

Kaynak: Malatya Kültür Envanteri 2014

Bu arkeolojik çekiciliklerin yanında kaya kabartması, kaya nişi, nekropol alanı ve kaya resimleri de önemli çekiciliklerindedir. Kültürel miras özelliği taşıyan kaya kabartmaları ve kaya nişi bakımından Akçadağ ilçesindeki Bağköy Kaya Kabartmaları ve kaya nişi, Darende ilçesindeki Asmina Kaya Resimleri ile Battalgazi, Arguvan ve Darende ilçelerindeki nekropol (toplu mezar) alanları önemli arkeolojik alanlardır.

Doğal Çekicilikler

Doğal çekicilikler de kültürel turizmin önemli parçalarından birisidir. Bu doğal çekicilikler arasında Malatya ilinde kanyon, mağara, doğal akvaryum, şelale, kudret havuzu, tabiat parkı ve milli park bulunmaktadır. Tabiat Parkları ve Millî Parklar da kültürel turizm kapsamında ele alınabilecek önemli çekiciliklerindedir. Bu kapsamda Malatya ilinde Levent Vadisi Ozan Kanyonu Millî Parkı, Eski Arapkir Kozluk Kanyonu Millî Parkı, Turgut Özal Tabiat Parkı, Beydağı Tabiat Parkı önemli mekânlar arasında yer alır. Özellikle de Levent Vadisi Ozan

Kanyonu Millî Parkı, ABD'deki Büyük Kanyon'dan sonra dünyanın en büyük ikinci kanyonu özelliğine sahip olup 90 km uzunluğunda olup önemli bir çekicilik mekânı arasında yer alır. Bunun yanında Nemrut Dağı Millî Parkı da Malatya ile Adıyaman arasında yer almakta olup, turist kabilelerinin Malatya'dan buraya ulaşmasını sağlayan önemli geçitler bulunmaktadır. Bu yüzden Nemrut Dağı Millî Parkı'na giden turistlerin büyük bir bölümü Malatya'nın Pütürge ilçesinden seyahat ederek bu bölgeye ulaşır. Bu sebepten dolayı bu millî park da Malatya'da kültürel turizmin en önemli çekicilikleri arasında yer almaktadır.

Kültürel turizm kapsamında ele alınabilecek bir diğer çekicilik ise mağaralardır. Malatya ilinde kültürel miras kabul edilebilecek Yazıhan Anırsı Mağaraları bulunmaktadır. Bu mağara halk arasında Buzluk Mağarası ismi olarak da tanınmaktadır. Bu mağaranın tarih öncesi çağlarda insanlar tarafından kullanıldığı tespit edilmiş; fakat tam olarak ne zaman yerleşim yeri olarak kullanıldığı ve daha sonra hangi tarihte insanların burayı terk ettiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, mağaranın Yontma Taş Devri ve Hitit Uygurulukları Dönemi'nde kullanıldığı düşünülmektedir. Ayrıca Anırsı Vadisi'nde Romalılar ve Bizanslılar dönemine ait yerleşmeler tespit edilmiştir. Bölgede yaygın olarak anlatılan bir efsaneye göre Hristiyanlığın ilk yayılma dönemlerinde kendilerine yapılan zulümlerden kaçmak için Hristiyanlar yüksek bir tepe üzerinde yer alan bu mağarayı yerleşim yeri olarak kullanmıştır. Bu tepenin üzerindeki kayanın içine oyularak yapılan mağarada üç kilise ile 40-50 tane arasında değişen odalar tespit edilmiştir. Mağaranın hemen önünde tarihî bir mezarlık alanı ve Hitit aslanı modelinde biçimlenmiş taş aslanlar bu mağaranın kültürel turizm potansiyelini arttırmaktadır.

Tablo 6. Malatya İli ve İlçelerinde Bulunan Doğal Miras Çekicilikleri

Doğal Çekicilikler	Malatya	Battalgazi	Akçadağ	Arapkir	Hekimhan	Darende	Doğşeh.
Kanyon	5			1		3	1
Mağara	6	1	1	1	1		2
D.Akvaryum	1					1	
Şelale	1					1	
K. Havuzu	1					1	
Tabiat Parkı	2	2					
Milli Park	2		1	1			

Kaynak: Malatya Kültür Envanteri, 2014

Kanyon, doğal akvaryum, şelale ve kudret havuzu da Malatya ilinde bulunan ve kültürel turizmin önemli doğal çekiciliklerindedir. Malatya ilinde Kozluk Çayı ve Tohma Çayı üzerinde çok sayıda kanyon

bulunmaktadır. Bu kanyonlardan 3 tanesi Darende ilçesinde yer almaktadır. Aynı şekilde Darende ilçesinde bir adet doğal akvaryum, şelale ve kudret havuzu bulunmaktadır. Burada yer alan Günpınar Şelalesi çok önemli bir turizm potansiyeline sahiptir.

Diğer Çekicilikler

Kültürel turizm kapsamında değerlendirilebilecek bir diğer çekicilik ise özel ilgi gezileridir. Bu geziler kapsamında Malatya ilinde kayısı ağaçlarının çiçek açma dönemlerinde ilin farklı bölgelerinde çeşitli turistik aktivite seyahatleri düzenlenmektedir. 2018 yılında “Malatya’nın Kültürel Mirası” konulu “2. Kayısı Fotomaratonu” düzenlenmiş ve bu yarışma kapsamında Türkiye’de 92 yarışmacı 265 eser ile katılım sağlamıştır. Malatya’da kayısının çiçek açma dönemlerinde bölgenin tamamı beyaz çiçeklere bürünerek fotojenik bir görüntü ortaya çıkarıp kartpostallık görüntüler oluşturur. Ayrıca Yeşilyurt ilçesindeki Gündüzbey mevkiinde kiraz ağaçlarının çiçek açma dönemleri, Doğanşehir ilçesinde elma ağaçlarının çiçek açma dönemleri ve Akçadağ ilçesinde ise Develi armudunun çiçek açma dönemlerinde özel ilgi gezileri düzenlenebilir.

Kırsal Kalkınmanın Bir Aracı Olarak Sürdürülebilir Kültürel Turizmin Malatya İçin Önemi

Uluslararası turizm aktörlerine göre önümüzdeki yıllarda kitle turizmi yerini özel ilgi turizmine bırakarak, sanat, din, tarih, kültür etkinliklerinin önem kazanmaya başlayacağı ve bu turizm türlerinin parlayacağı ve turizm eğilimlerinin de bu yönde ilerleyeceği tahmin edilmektedir. Zaten Dünya Turizm Örgütü’nün gelecek ile ilgili hazırladıkları senaryolarda da bu durumu destekleyen görüşler görülmektedir. Dünya Turizm Örgütü’nün gelecek ile ilgili senaryolara göre kültür turizminin yükselme eğilimi göstereceği ve bu alternatif turizm türüne katılan kişi sayısının da giderek artacağı ifade edilmektedir. Batman ve Oğuz’da (2008) dünyada insanların birbirlerini anlama ve kültürlerini keşfetme, etnik tatları bulma sayısının artacağı ve kültürel turizmin geleceğin parlayan yıldızı ve gözdesi arasında yer alacağını belirtmiştir.

Ancak kültürel turizme katılan kişi sayısı artacağı için kültürel miras kalıntıları da zarar görebilir ve bazen ise yok olabilir. Oluşabilecek böyle olumsuz bir durumun önüne geçebilmek için kültürel varlıkların, kültürel mirasın sürdürülebilir bir şekilde turizme kazandırılması ve bu yönde gelişim göstermesi hayati derece de önemlidir. Kültür turizmi, destinasyonlardaki ürün ve ziyaretçi çeşitliliğini arttırabilmekte, ziyaretçi sayısını artmasını sağlayabilmekte ve yerel halkın kültürüne saygılı bir gelişmeye yardımcı

olabilmektedir (Öter & Özdoğan, 2005, s. 128). Kültür turizminin toplumlar arasında yeni bir iş imkânı olarak ortaya çıktığı görüşü de bu durumu desteklemektedir. Bahsedildiği gibi, kültür turizmi gelir sağlayıcı etkisinin yanında, kültürel değerlerin korunması açısından da önem taşımaktadır (Öztürk & Yazıcıoğlu, 2002, s. 7). Kültür turizmi gönüllü olma temeline dayanan duyarlı davranışları içermektedir.

Bir bölgenin yerel ekonomisinin gelişmesi, bölgedeki halkın refah seviyesinin yükselmesi ve yeni iş imkânlarının ortaya çıkmasında bu bölgede bulunan kültürel varlıkların etkisi büyüktür. Bölgenin kültürel ve tarihî geçmişi de kültürel turizmin canlanması ve gelişmesinde etkili olmaktadır. Ancak bu turizm hareketleri gelişim gösterirken bölgedeki kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliğin sağlanması da hayati bir önem taşımaktadır. Kültür turizmi ya da miras turizmi kırsal bir bölgenin sosyal ve kültürel anlamda gelişmesine, ekonomik bakımdan canlanmasına katkıda bulunduğu gibi bölgenin tarihsel dokusunun korunması ve gelecek kuşaklara sürdürülebilir bir biçimde aktarmasını da sağlamaktadır. Sürdürülebilirlik sağlandığı zaman yerel halkın mirası koruma güdüsü artar ve koruma bilinci oluşur. Bunun sonucunda kırsal alanda bulunan insanlar kendi tarihsel ve kültürel miraslarını korumak ve aynı zamanda ekonomik kazanç elde etmek için çaba sarf ederler.

Sürdürülebilir kültür turizminin birçok kaynağı bulunmaktadır. Bunlar; tarihî olaylar, geleneksel yiyecek ve içecekler, özel ilgi gezileri, mimari yapı, geleneksel spor ve oyunlar, geleneksel el sanatları, sanatsal etkinlikler, dinî yerler, tarihsel yapılar, gelenek ve görenekler, kütüphaneler, yerel diller vb. kaynaklardır. Malatya ilinde de bu kültürel kaynaklardan pek çok miras kalıntısı bulunmaktadır. Bu kültürel miras kalıntılarının çoğu genellikle kırsal alanlar içinde yer alan köy veya kasabaların sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu durum Malatya ilinde kırsal kalkınmanın sağlanması ve ekonominin canlanması için önemlidir. Özellikle Akçadağ, Darende, Arapkir, Yeşilyurt ve Battalgazi ilçelerinin yerleşim tarihi daha eskilere dayandığı için bu ilçeler de kültürel miras kalıntıları daha fazladır. Örneğin Darende ilçesinde bulunan Somuncu Baba Türbesi ve Cami, Yeşilyurt ilçesindeki Beşkonaklar ve Yeşilyurt el sanatları, Battalgazi ilçesindeki Battalgazi Kalesi ve pek çok türbe ile Arslantepe Antik Kenti en fazla kültürel turist çeken kültürel miras kalıntılarıdır. Bu alanları görmeye gelen turistler sayesinde kırsal bölgelerin kalkınması sağlanmakta, yerel

halkın ekonomik koşulları iyileşmekte ve bölge insanları için yeni iş imkânları ortaya çıkmaktadır.

Sürdürülebilir Kültürel Turizmin Malatya İline Olan Etkileri

Turizm sadece ekonomik bir faaliyet olmayıp, sosyal, kültürel, siyasal ve çevresel yönleri de olan, toplumu ve sosyal yapıyı etkileyen bir harekettir (Gürkan, 1996, Demirtaş, 2017). Turizm yarattığı fırsatlar kadar doğal ve kültürel çevreye verdiği zararlar da bilinen bir gerçektir. Önlem alınmadığı takdirde turizm, kültür varlıklarının ve yerel yaşam biçiminin yıpranmasına, bozulmasına neden olarak yerel kültürün ve kültürel mirasın ticari amaçlarla metalaşmasına, bir piyasa ürününe dönüşmesine, kültür ürünlerinin yozlaşmasına ve sıradanlaşmasına neden olabilir (Demirtaş, 2017, s. 97). Kültürel turizmin Malatya iline de olumlu ve olumsuz anlamda etkileri bulunmaktadır. Örneğin Malatya ilinde bulunan İzollu, Drijan ve Parçikan gibi kırsal bölgelerde bulunan ve daha çok yaylacı konar-göçer kültürel özellikler barındıran kültürel mirasın kültürel turizm sayesinde tanıtılıp, geniş alanlarda bilinmesini sağladığı gibi bu yerel kültürün küreselleşme hareketleri ile birlikte yozlaşıp sıradanlaşmasına da yol açmaktadır. Aynı şekilde Yeşilyurt geleneksel el sanatlarının kültürel turistler vasıtasıyla ilçe, il ya da ülke sınırlarını aşmasına yardımcı olduğu gibi bu geleneksel el sanatlarının sadece maddi kazanç sağlama amacıyla çeşitlilik kazandırılması ve kendine has olan kültürel özelliklerini kaybetmesine de neden olmaktadır.

Darende ilçesinde bulunan Somuncu Baba Türbesi için dinî sebeplerle gelen ziyaretçilere cami çevresinde çeşitli süs eşyalarının satılması bölge insanlarına ekonomik bir gelir kaynağı sağlarken, aynı zamanda dinsel inancın bir sömürü hâline getirilmesine neden olmaktadır. Arapkir, Pütürge, Hekimhan gibi kırsal alanlardaki yerel halkın giydiği ve Malatya yöresine özgü olan kıyafetleri, kültürel turistlerin ilgisini çekmektedir; ancak yerel halkın da bu bölgeye gelen turistlerin giyim ve kuşamlarını taklit edip bu şekilde giyinmesi ve yabancıların yaşam biçimlerini benimsemesi kültürel yozlaşmaya ve bozulmaya neden olmaktadır. Darende ilçesindeki Zengibar Kalesi, Battalgazi ilçesindeki Eski Malatya Kalesi ve Arslantepe Sit Alanı turistler tarafından ziyaret edilerek ekonomik kalkınmaya katkı sağlamakta; ancak sürdürülebilir bir biçimde kullanılmadığı için bu tarihî yapılar bozulmaktadır. Yörenin yerel dilinin temelini oluşturan ve daha çok Parçikan, Drijan ve İzollu yörelerine özgü olan yerel dil kültürel turistlerin ilgisini çekmekte; ancak bu bölgedeki yeni neslin dilde yabancı kelimeleri kullanmayı yaygınlaştırması bu yerel dilde

yabancı sözcüklerin artmasına ve dilin zamanla değişime uğramasına neden olmaktadır. Aynı durum Darende ilçesinde yerel esnaf arasında kullanılan Hazeyince veya Hazeynce mini dili içinde geçerlidir. Hazeynce dili Darende yöresinde esnaf ve zanaatkârlar arasında zamanla bir mini kripto dil olarak ortaya çıkmış ve günümüze kadar kullanılarak gelmiştir. Bu bölgedeki esnafın kendi aralarında bu dili kullanmasının temel sebebi aralarında yapılan iletişim esnasında esnaf ve zanaatkârlar dışında kalan kişilerin, kendi aralarındaki konuşma esnasında iletişim dışında bırakılma isteğidir. Bu kültürel miras değerinde olan yerel dil de zaman içinde yabancı kelimelerin çoğalmasıyla yok olma tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır.

Millî parklar, tabiat parkları ve mesire alanları gibi alanlar da kültür turisti tarafından ziyaret edilen ve önemli çekiciliklere sahip alanlardır. Bu alanların ziyaretçiler tarafından yoğun bir biçimde kullanılması, bölgede aşırı kalabalıklaşma, çöp sorunu ve gürültülü ortamlar oluşturmaktadır. Özellikle Battalgazi-Orduzu Pınarbaşı mesire alanında bu durumdan kaynaklanan bir çöp sorunu meydana gelmiştir.

Bütün bu olumsuz yönlerinin yanında kültürel turizm genel olarak bölge halkına ve kırsal alanların ekonomisine olumlu etkiler yapmaktadır. Kültürel turizme katılım gösteren turistler gelir seviyesi yüksek olan ve yüksek satın alma ile harcama gücüne sahip kişiler olup, ziyaret ettikleri bölgelere ekonomik anlamda önemli bir girdi bırakırlar. Bunun yanında el sanatları ve dokumacılık alanlarında yok olmaya yüz tutmuş geleneksel el sanatları, kültür turistlerinin ilgisini çekip, tekrar canlanma fırsatı bulur. Malatya yöresine özgü olan halk oyunları ve folklorik değerler kültür turistlerinin ilgi ve merakı sayesinde haklarında derinlemesine araştırma yapılmaktadır. Yapılan araştırma ve tanıtma faaliyetleri yerel halk oyunlarının geniş kitlelerce tanınmasına olanak sağlar. Örneğin Arapkir Halayı kültürel turizm kapsamında araştırılan ve tanıtılan bir folklorik halk oyunudur. Kültürel turizm sayesinde Malatya ilinde başta tarihî kale, cami, kilise ve köprü gibi tarihî yapılar restorasyona açılarak tekrar canlandırılmakta ve turizme kazandırılmaktadır. Örneğin; Battalgazi ilçesinde bulunan Eski Malatya Kalesi yapılan restorasyon çalışmaları ile eski kale surlarının bir kısmı tekrar inşa edilerek kültür turizmine kazandırılmıştır.

Sonuç

Kültür insanların yüzlerce veya binlerce yıllık bir birikiminin sonucunda ortaya çıkan maddî ve manevî her şeydir. İnsanlar geçmişten

teslim aldıkları kültürlerine kendi birikimlerini de ekleyerek gelecek nesillere aktarırlar. Her medeniyet, millet ve devletin kendine has özellikleri olan farklı kültürleri bulunmaktadır. Kültürel miras kalıntıları geçmiş kuşaklardan günümüze kalan ve korunarak gelecek nesillerin yararına olacak şekilde aktarılan, evrensel değerlere sahip, geleneğe tanıklık etme, yaratıcı insan dehasının ürünü olması, insanlık tarihinin bir veya daha fazla dönemini temsil etmesi gibi belirli kriterleri taşıyan tarihî ve kültürel eserlerdir. Anadolu coğrafyasında kurulan diğer medeniyetler gibi Malatya yöresinde de kurulmuş veya hâkimiyet sürmüş birçok devlet de günümüze kadar ulaşan kültürel eserler bırakmışlardır. Özellikle Hitit ve Asurlulardan başlayan bu kültürel süreç Roma, Bizans, Arap, Fars ve Türk kültürleriyle devam etmiştir. Bu bölgede kurulan uygarlıklar kendi dönemlerinde Malatya yöresinde önemli tarihî, kültürel ve dinî yapılar inşa etmişlerdir.

Bu araştırma için yapılan çalışmalarda Malatya ilinde arkeolojik, dinî, tarihî, kültürel, idari, sivil, doğal ve askerî olmak üzere farklı amaçlarla yapılmış olan toplam 411 adet taşınmaz kültürel miras yapısı tespit edilmiştir. Bu yapılardan özellikle arkeolojik sit alanları Malatya ilinin hemen her bölgesinde bulunmaktadır. Yapılan detaylı araştırmalar neticesinde arkeolojik sit alanlarının Darende ve Akçadağ yöresinde yoğunluk gösterdiği, dinî yapıların ise Battalgazi, Yeşilyurt ve Darende ilçelerinde daha fazla sayıda bulunduğu tespit edilmiştir. Kültürel yapılar Arapkir yöresinde yoğunlaşırken, sivil mimari yapıların ise daha çok Yeşilyurt ilçesinde toplandığı araştırmalarla ortaya çıkarılmıştır.

Malatya sahip olduğu zengin tarihi sayesinde sınırları içerisinde çok sayıda taşınmaz kültür varlıkları bulunmaktadır. Arkeolojik sit alanları, kültürel evler ve dinî yapılar Malatya ilinin hemen her bölgesinde yer almaktadırlar. Özellikle höyük, tümülüs, kaya mezar odaları ve antik mezar alanları ile antik yerleşim yerleri ilde yoğun bir şekilde bulunmaktadır. Dinî yapılar içinde ise camiler ön planda yer alırken, tarihî kiliseler ve türbeler de önemli çekiciliklerdendir. Özellikle Romalılar Dönemi'nden kalma köprüler, surlar, gözetleme kuleleri ile kale harabeler tarihî kültürel turizmin önemli çekiciliklerindendirler. Bazı yapı ve mekânlar ise âdeta Malatya ilinin birer simgesi olmuşlardır. Bu şekilde en fazla ön plana çıkan yerler Arslantepe Höyüğü ören yeri, Darende Somuncu Baba Türbesi ve Camisi, Taşhoron Kilisesi, Ulu Cami, Battalgazi Kalesi ve Beşkonaklar gibi önemli kültürel turizm ve simge yerlerdir.

Geçmişte çeşitli medeniyetlerin farklı amaçlarla meydana getirdikleri bu kültürel varlıklar günümüzde insanlarda ilgi ve merak

uyandırmaktadır. Bu durum kültürel turizmin meydana gelmesine olanak sağlamış ve buna paralel olarak da bu bölgelerdeki yerel halk için yeni bir ekonomik fonksiyon türü doğmuştur. Kültürel turizm olan bu yeni ekonomik fonksiyon kırsal kalkınma için de çok önemlidir. Özellikle de Malatya gibi bölgelerde kültürel turizm, kırsal kalkınmanın bir aracı olarak kullanılabilir. Çünkü Malatya ilinde bulunan kültürel varlıklar daha çok kırsal alanlarda toplanmış durumdadır. Bu yüzden kültürel miras kalıntıları kırsal bölgelerin ekonomik anlamda kalkınmasına ve kırsal alanlar için yeni bir gelir kaynağı oluşturmasına yardımcı olabilir.

Kültürel turizm faaliyetleri gerçekleştirilirken bu kültür mekân ve miras yapılarının sürdürülebilir bir şekilde korunarak kırsal ekonomiye kazandırılması elzemdir. Günümüzde özellikle tarihî yapıların karşı karşıya kaldığı en önemli sorunların başında bilinçsizce kullanılmaları gelmektedir. Bu durum binlerce yıllık bir geçmişe sahip olan bu eserlerin kültürel turizm turları yüzünden birkaç yıl içinde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Bu olumsuz durumu önlemek için bu tür tarihî ve kültürel yapılara yapılan seyahat ve turizm turlarında, tarihî eserlerin sürdürülebilir bir biçimde korunması hayati derecede önemlidir.

Malatya ilinde bulunan bu kültürel miras yapılarının sağladığı birçok avantaja rağmen, bu yapıların bulunduğu alanlarda önemli eksiklikler de bulunmaktadır. Arslantepe Höyüğü, Somuncu Baba Türbesi, Battalgazi Kalesi gibi bilinen tarihsel ve kültürel yapıların çevresinde peyzaj düzenlemeleri yapılmasına rağmen, höyük, tümülüs, arkeolojik sit alanları, kaya mezar odaları gibi yapıların bulunduğu alanlarda ise herhangi bir çevre düzenlemesi yapılmadığı tespit edilmiştir. Bir başka sorun ise bu yapıların bulunduğu alanlarda müze düzenlenmesi yapılmadığı için bölgeyi ziyaret eden turist sayısı ve uyuşu hakkında veri elde etmenin mümkün olmamasıdır. Bu tür sorunlar yüzünden bu bölgelere yılda periyodik olarak ne zaman, kaç turistin geldiğini anlamak mümkün değildir. Bu tarihî ve kültürel yapıların birçok turist tarafından ziyaret edildiği bilinmesine rağmen bu turistlerin sayısı ve vatandaşı olduğu ülke bilgisini elde etmek şimdilik pek mümkün değildir.

Kaynakça

Abacılar, P. (2008). *Doğal ve kentsel sit alanlarında kültür turizmi ve yönetimi: Boğaziçi-Arnavutköy örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul

- Ahunbay, Z. (2009). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Ahunbay, Z. (2019). *Kültür mirasını koruma ilke ve teknikleri*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Akova Balcı, S. & Şahin, G. (2019). Turizmde tarım ürünlerinin değerlendirilmesi: Muz örneği. *XI.IBANESS Kongreler Serisi*, (s. 812-822). Tekirdağ.
- Akova, İ. (1999). Alanya'nın turizm olanakları. *Coğrafya Dergisi*, 183-207.
- Bahçe, S. A. (2011). *Kültürel miras yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Bakırcı, M. (2007). *Türkiye'de kırsal kalkınma: Kavramlar-politikalar-uygulamalar*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Bandoğlu, Z. (2015). Türkiye'de kültür turizmi potansiyeli üzerine bir değerlendirme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 155-168.
- Batman, O. & Oğuz, S. Ç. (2008). Turistik ürün çeşitlendirmesi. (Ed. N. H. Avcıkurt), *Kültür turizmi içinde* (s. 189-208). Ankara: Nobey Yayınları.
- Baud, M. & Ypei, A. (2009). *Cultural tourism in Latin America: The politics of space and imagery*. Boston: Brill.
- ÇEKÜL. (2018). *ÇEKÜL'ün kültürel miras anlayışı. Kültürel miras nedir?* 05 19, 2022 tarihinde Eco Diurnal: <https://ecodiurnal.com/kulturel-miras-nedir/> adresinden alındı.
- Çiçek, D. (2013). *Alternatif turizm*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Çulha, O. (2008). Kültür turizmi kapsamında destekleyici turistik ürün olarak deve güreşi festivalleri üzerine bir alan çalışması. *Journal of Yaşar University*, 3(12), 1827-1852.
- Demirtaş, N. (2017). *Kültürel turizm konusunda bir araştırma: Beypazarı örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı. Ankara.
- Doğaner, S. (2013). *Türkiye kültür turizmi* (Cilt 1. Basım). İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Emekli, G. (2006). Coğrafya, kültür ve turizm: Kültürel turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 15, 51-59.

- Gül, S. & Yılmaz, A. (2020). Yerel kalkınmanın bir aracı olarak kültür turizmi ve kültür rotaları: Vezirköprü Yöresi örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(3), 1855-1879.
- Günel, V.; Alaeddinoğlu, F. & Şahinalp, M. S. (2009). Türkiye'ye yönelik kültürel turizm turları ve başlıca güzergâhlar. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 275-298.
- Gürkan, M. İ. (1996). Turizmin toplumlar üzerinde oluşturduğu değişiklikler turizmin sosyal yapı üzerindeki etkileri. *Anatolia*, 112-119.
- Güvenç, B. (1994). *İnsan ve kültür* (Cilt 6. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hargrove, C. M. (2002). Heritage tourism. *Cultural Resource Management Bulletin*, 25(1), 10-11.
- Hausmann, A. (2007). Cultural tourism: Marketing challenges and opportunities for German cultural heritage. *International Journal of Heritage Studies*, 13(2), 170-184.
- İSMEP. (2014). *İstanbul sismik riskin azaltılması ve acil durum hazırlık projesi (İSMEP) "kültürel mirasın korunması"*. İstanbul: İstanbul Valiliği, AFAD ve İPKB.
- Jafar Jafari, F. (2000). *Encyclopedia of tourism*. London: Routledge.
- Khalilova, K. (2008). *Kültür turizmi bakımından Azerbaycan Şirvan Bölgesinin arz potansiyelinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir
- Kızılırmak, İ. & Kurtuldu, H. (2005). Kültürel turizmin önemi ve tüketici tercihlerinin belirlenmesine yönelik bir çalışma. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 100-120.
- Kozak, M. A. & Bahçe, A. S. (2009). *Özel ilgi turizmi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Malatya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2021). *Taşhoron Kilisesi*. 09.24.2021 tarihinde www.malatyakulturturizmi.com. adresinden alındı
- Malatya Valiliği. (2021). Malatya'nın kültürel çekicilikleri. Malatya.
- Misiura, S. S. (2006). *Heritage marketing*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Malatya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (2014). *Malatya kültür envanteri*. Malatya: Ofis Matbaacılık.
- Öter, Z. & Özdoğan, O. N. (2005). Kültür amaçlı seyahat eden turistlerde destinasyon imajı: Selçuk-Efes örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 16(2), 127-138.
- Özgüç, N. (2007). *Turizm coğrafyası*. İstanbul: Çantay Kitabevi.

- Öztürk, Y. & Yazıcıoğlu, İ. (2002). Gelişmekte olan ülkeler için alternatif turizm faaliyetleri üzerine teorik bir çalışma. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 183-195.
- Page, S. J. (2005). *Tourism management, managing for change*. Elsevier Butterwoth-Heinemann. İngiltere
- Pladian, A. L. (1969). *Arapkir Union*. New York.
- Richards, G. (2001). *The development of cultural tourism in Europe*. New York: Cabi Publishing.
- Sayılan, H. (2007). *Muş ilinde kültür turizmi potansiyelinin coğrafi yönden değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi. Ankara
- Smith, M. K. & Robinson, M. (2006). *Cultural tourism in a changing world: Politics, participation and (re)presentation*. Buffalo and Toronto: Clevedon.
- Swarbrooke, J. (1999). *Sustainable tourism management*. New York: CABI Publishing.
- Tapan, M. (1998). İstanbul'un kentsel planlamasının tarihsel gelişimi ve planlama eylemleri. E. Y. Sey içinde *75 yılda değişen kent ve mimarlık* (s. 75-88). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı. (2004). *II. Tarım Şurası, kırsal kalkınma politikaları komisyonu*.
[https://www.turktob.org.tr/uploads/plugo/TARIM%20C5%9EURASI/II.TARIM%20ORMAN%20C5%9EURASI/II.%20TARIM%20C5%9EURASI%20-8\)%20KOM%4%B0SYON%20RAPORU,%20K%4%B1rsal%20Kalk%4%B1nma%20Politikalar%4%B1.pdf](https://www.turktob.org.tr/uploads/plugo/TARIM%20C5%9EURASI/II.TARIM%20ORMAN%20C5%9EURASI/II.%20TARIM%20C5%9EURASI%20-8)%20KOM%4%B0SYON%20RAPORU,%20K%4%B1rsal%20Kalk%4%B1nma%20Politikalar%4%B1.pdf) . Ankara
- Timothy, D. J. & Nyaupane, G. P. (2009). *Cultural heritage and tourism in the developing world: A regional perspective*. London and New York: Routledge.
- Toker, A. (2011). *Kültür turizminin sürdürülebilirliğinde profesyonel turist rehberlerinin rolü: Ankara örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir
- Tuncer, M. (2017). *Dünden bugüne kültürel miras ve koruma*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Tümertekin, E. & Özgüç, N. (2003). *Beşeri coğrafya: İnsan, kültür, mekân*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- UNESCO. (1972). *Dünya kültürel ve doğal mirasın korunması sözleşmesi*. Paris: Unesco Yayını.

- UNWTO. (2020). *International tourism results 2019 and outlook 2020*.
UMWTO retrieved from https://webunwto.s3.eu-wets-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-01/UNWTO_Barom_20_01_January_except_0.pdf. Madrid:
- Yıldırım, C. (2009). *Kültür turizmi kapsamındaki iletişim çalışmaları: 2010 İstanbul Avrupa Kültür Başkenti üzerine bir araştırma*.
Yayınlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul
- Yücel Batmaz, N. & Biçici, G. (2021). Türkiye’de somut kültürel mirasın korunması üzerine bir alan araştırması: Kırıkkale-Delice örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 4(1), 97-110.

Cultural Heritage Remains in Malatya and Their Relationship with Cultural Tourism and Sustainable Rural Development
Extended Abstract

The resulting in an annual savings of hundreds and thousands of people cultural tangible and intangible assets. People in their culture, they received in the past and they pass on to future generations by adding their own knowledge. Every civilization, a nation and state has its own characteristics that are different cultures. Surviving cultural heritage ruins of past generations and protecting transferred to the benefit of future generations with universal values, to destify to the tradition, the creative is the product of human genius, the history of humanity is the history and cultural artifacts with certain criteria as to represent one or more periods. As every civilization founded in Anatolia was founded in Malatya Region or cultural artifacts extant, many states continued domination have left. In particular, this cultural process starting from the Hittites and Assyrians, Roman, Byzantine, Arap, Persian and Turkish culture continued with. Said period in all these civilizations were founded in Malatya region important historical, cultural and religious structures they have built.

In studies conducted for this research Malatya province in the archaeological, religious, historical, cultural, administrative, civil and natural a total of 411 pieces made with different purposes, including to military structures have been identified immovable cultural heritage. Especially archaeological sites located at each of these structures is of Malatya. Made of archaeological sites in the detailed research result showed Akçadağ and Darende density in the region, while the religious structure Battalgazi, Yeşilyurt and Darende in the country has been determined that more. Arapkir cultural structures in the region intensifies, the research revealed that more Yeşilyurt collected in the civil architecture.

There are number of immovable cultural property within the boundaries of Malatya thanks to its rich history. The archaeological sites, cultural houses and religious buildings are located in almost every region of Malatya. The mounds of archaeological sites, tumuli, tombs chambers and ancient burial grounds with necropoleis archaeological sites are located in an intensively. Religious structures in the mosque, while in the foreground, historic churches and shrines were also

important charm. The remaining bridges especially the Roman period, walls, watchtowers and castle ruins, historic charm important cultural tourism. Some structures and spaces have become almost a symbol of Malatya. In this way, the most prominent places Arslantepe ruins, Darende Somuncu Baba Tomb and Mosque, Taşhoron Church, Grand Mosque, Battalgazi Castle and Beşkonaks the important cultural tourism the place icon.

In the past these cultural assets they produce different purposes of various civilizations are aroused interest and curiosity in people today. This situation allows the occurrence of cultural tourism is born and new kind of economic functions to local people in these areas in parallel. This new economic functions of cultural tourism, which is also very important for rural development. Especially in areas such as Malatya cultural tourism, rural development can be used as a tool. Because of cultural assets located in Malatya province it has collected cases in more rural areas. That is why the remains of cultural heritage can help create a new source of revenue for the development of rural areas and rural areas in the economic sense.

However, this sustainable cultural protection and tourism activities while performing their culture and heritage structures in a way space is essential to gain the rural economy. One of the most important issues facing today, especially the use of historical buildings comes from the unconscious. This situation is caused by thousands of years history that has to be faced with extinction within a few years because of cultural tourism tours of these works. This negative situation such historical and cultural space and historical monuments in the travel and tourism to sustainable structure made to prevent a form of protection is vital.

YEREL YÖNETİMLERİN TURİZM POLİTİKALARI ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME: DOĞUBAYAZIT BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

An Assesment on Tourism Policies of Local Governments: The Case of
Doğubayazit Municipality

Erkan KÖSEDAĞ

Ağrı Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü
erkan.kosedag@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1079-5973>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 8/2 Ekim /October 2022 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	27.05.2022
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	25.10.2022
Sorumlu Yazar- <i>Corresponding Author</i> :	Erkan KÖSEDAĞ
Sayfa Aralığı- <i>Page Range</i> :	481-502
Doi Numarası- <i>Doi Number</i> :	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.1121855

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

YEREL YÖNETİMLERİN TURİZM POLİTİKALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME:
DOĞUBAYAZIT BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

An Assessment on Tourism Policies of Local Governments: The Case of
Doğubayazıt Municipality

Erkan KÖSEDAĞ

Öz

Son yıllarda turizmde ülkenin tamamı yerine önemli destinasyonlarının ön plana çıkarılmasına yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Bu sebeple yerel yönetimler turizmin ana unsuru olma yolunda ilerlemektedir. Kentin sosyal, ekonomik ve coğrafi yapısına hâkim olmaları dolayısıyla yerel yönetim denince akla ilk gelen kurum belediyelerdir. Belediyeler turizm politikalarını belirlemede önemli rol ve sorumluluk üstlenerek turizmi kentin kimliği üzerinden planlar. Ancak her belediye turizmde aynı başarıyı elde edemez. Çünkü yerelde yapılan tanıtımlar, yerel yöneticinin vizyonu, seçim vaatleri ve politikaları ölçüsünde gelişir ve uygulanır. Dolayısı ile belediye başkanlarının turizme olan katkısı her kentte farklılıklar gösterir. Bu çalışma Türkiye’de belediyelerin turizm politikalarına nasıl katkıda bulunabileceğini tartışarak değerlendirmektedir. Makalenin merkezi ve yerel yönetim kurumlarının ulusal ve uluslararası ölçekte yapacağı çalışmalara veya üretecekleri tanıtım politikalarına sağlayacağı katkı açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışma Ağrı ili Doğubayazıt Belediyesinin turizm politikaları ile sınırlandırılmıştır. Nitel araştırma yöntemine dayalı olarak gerçekleştirilen bu çalışmada; literatür taraması yapılmış, ulusal kurum ve kuruluşların raporları incelenerek veriler elde edilmiştir. Bu veriler, doküman analizi tekniği ile değerlendirilerek bulgulara ulaşılmıştır. Çalışma sonunda Doğubayazıt Belediyesi’nin turizm politikasının yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmış ve birtakım önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Doğubayazıt, turizm, tanıtım, turizm politikası, yerel yönetim.

Abstract

In recent years, studies have been carried out to bring important destinations to the fore instead of the whole country in tourism. For this reason, local governments are on the way to become the main element of tourism. Because they dominate the social, economic and geographical structure of the city, the first institution that comes to mind when it comes to local government is municipalities. Municipalities undertake an important role and responsibility in determining tourism policies and plan tourism based on the identity of the city. However, not every municipality can achieve the same success in tourism. Because local promotions are developed and implemented in line with the vision, election promises and policies of the local administrator.

Therefore, the contribution of mayors to tourism varies in each city. This study discusses and evaluates how municipalities can contribute to tourism policies in Turkey. It is hoped that the article will be important in terms of its contribution to the national and international studies of central and local government institutions or the promotion policies they will produce. The study is limited to the tourism policies of Doğubayazıt Municipality of Ağrı province. In this study, which was based on the qualitative research method; A literature review was made, and data were obtained by examining the reports of national institutions and organizations. These data were evaluated with the document analysis technique and the findings were reached. At the end of the study, it was reached that the tourism policy of Doğubayazıt Municipality was not sufficient and some suggestions were given.

Key Words: Doğubayazıt, tourism, publicity, tourism policy, local government.

Giriş

Kentler, kendi içlerinde birçok sektörü barındırırlar. Bu sektörlerden biride turizmdir. İçellioğlu (2014, s. 38), turizmi çok farklı amaçlarla yapılan, sosyal ve kültürel bir faaliyet olarak değerlendirmekte olup, turizmin toplumun sosyo-kültürel yapısını yansıtan sokakları gezmek, mimari yapıları görmek, tarihten izler taşıyan müzeleri ziyaret etmek, yerel halkın yaşantısı ve gelenekleri hakkında bilgiler edinmek, tiyatro, konser, gösteri gibi aktivitelere katılmak, eğlenmek, alışveriş yapmak, spor müsabakalarını takip etmek gibi çok farklı amaçlarla yapılabileceğini belirtmiştir. Kenti yöneten yöneticiler, turizm faaliyeti yapılan bu alanlara daha fazla ziyaretçi çekebilmek ve benzer nitelikteki kentler ile rekabet edebilmek amacıyla, kentin güçlü olan yönlerini ön plana çıkarmaya ve yönettikleri kentin diğer kentlerden farklı olması için çalışırlar.

Bazı kentlere insanların yaşantı şekli, mesleği, ekonomik gelirini elde etme şekline göre adlandırmalar yapılabilir. Örneğin Budak (2013, s. 207)'a göre; İspanya'nın Katalonya bölgesinde yer alan Barselona, sanayi kuruluşlarının dörtte üçünü içinde barındırdığı için sanayi kenti olarak adlandırılır. Dolayısı ile bir kent hangi faaliyeti yoğun olarak gerçekleştiriyor ise, o isimle anılabilir. Merkez ve yerel yönetimler, kentin yoğun olan bu fonksiyonuna göre kalkınma planlarını hazırlayıp, uygulamaya koymaya çalışırlar. Böylelikle bu kentlerde iş sektörü ve pazarlama teknikleri de bu planlara göre geliştirilir. Doğal olarak kent kültürü, yoğun fonksiyona göre tasarlanır. Böylelikle kentin yoğun fonksiyonu, turizmin tanıtım unsuruna yansiyarak, kentin kimliğini oluşturan unsurlardan biri hâline gelir.

Turizmin tanıtım unsuru yerel siyasetçilerin ilgilendiği, seçim dönemlerinde başkan adaylarının politikalarını şekillendirdiği bir kavramdır. Başkan adayları şehirle ilgili alternatif tanıtım projeleri geliştirirler. Seçimi

kazandıktan sonra ise kentin politikaları, bu vaatler üzerinden şekilleneceği için, tanıtım fonksiyonunu güçlendiren politikalar üretilmeye başlanır.

Yerel yönetimlerden önemli bir konumu olan belediyeler, kentin sosyal, ekonomik ve coğrafi yapısına hâkim olmaları dolayısıyla kentin pazarlanması, tanıtımı gibi faaliyetlerinde rol ve sorumluluk üstlenmesi gereken önemli kuruluşların başında gelmektedir. Günümüz toplumunda artık birçok belediye, kentini pazarlamaya çalışmaktadır. Belediyeler, tanıtım ofisleri kurmakta, tanıtım ve turizm ile ilgili birimler oluşturularak yoğun bir tanıtım faaliyeti gerçekleştirmektedir. Yerel düzeyde yapılan tanıtım çalışmalarında yerel yöneticilerin tanıtım faaliyetlerine harcayacakları minimum ve maksimum bütçe ve hangi tanıtım faaliyetlerinin yapılabileceğine dair yasalarda bir tanım olmadığı için, tanıtım faaliyetleri yerel yöneticilerin vizyonu, seçim vaatleri ve politikaları ile sınırlı kalmaktadır. Bu sorun daha öncede Tosun ve Bilim (2004, s. 130) tarafından “tanıtım faaliyetlerinin kim tarafından ve nasıl yürütüleceği ile finansman kaynağının nereden ve nasıl sağlanacağı, bir turistik bölgede turizmin gelişmesinin önündeki en temel sorunlardan biridir” şeklinde aktarılmıştır. Dolayısı ile ülkede yerel yöneticilerin tanıtım konusunda harcadığı emek ve para, ilden ile farklılıklar göstermektedir. Buradan belediye başkanlarının vizyonunun tanıtımın boyutu üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Bu çalışma belediyelerin turizm potansiyelini geliştirebilmek amacı ile uygulayacakları politikalara yönelik bir değerlendirme içermektedir. Makalenin, literatüre katkı yapacağı umulurken, merkezi ve yerel yönetim kurumlarının ulusal ve uluslararası ölçekte yapacağı çalışmalara katkı açısından da önemli olduğu umulmaktadır.

Araştırmada “Turizm, Turizm Politikası ve Kent Kimliği” ile “Belediyelerin Turizm Politikalarını Belirlemedeki Rolü” gibi kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır. Turizm politikası içerisinde yer alan kent kimliği ve tanıtım kavramlarına yer verilmesi, belediyelerin şehir kimliği yaratmak için çabalarını anlamamıza, turizm ve tanıtım politikalarını şekillendirmede hangi kavramları kullanabileceğine, belediyelerin yerel politikaların üretilmesinde ne kadar etkili olabileceğini anlamamızda daha tutarlı tespitler yapabilmeyi mümkün kılacaktır. Ayrıca bu kavramlar ile birlikte Türkiye’de belediyelerin yerel tanıtım politikalarında merkezi yönetim politikalarını şekillendirmedeki rolleri tartışılmaktadır.

Çalışma Ağrı ili Doğubayazıt Belediyesinin turizm politikaları ile sınırlandırılmıştır. Böylelikle Doğubayazıt Belediyesinin turizme olan

katkıları değerlendirilebilecektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup, literatür taraması yapılmıştır. Doğubayazıt Belediyesinin 2019 ve 2020 yılı faaliyet raporları incelenmiştir (URL, 1). Serhat Kalkınma Ajansının bölgeye yönelik kalkınma raporundan birtakım bulgulara ulaşılmıştır (URL, 2). Elde edilen veriler doküman analizi tekniği ile değerlendirilmiş, çalışma Doğubayazıt Belediyesinin turizmi geliştirebilmek için uyguladığı politikaların ne ölçüde katkı sağladığı sorusu cevaplanarak, öneriler sunulmuştur.

Araştırma Yöntemi

Bu araştırmada, belirlenen amaca ulaşabilmek için öncelikle Doğubayazıt Belediyesinin çeşitli yıllarda yayınladığı faaliyet raporları ve konu ile alakalı haberler incelenmiştir. Araştırmada çeşitli kurumlar ile bakanlıklara ait istatistikî veriler, bültenler, süreli yayınlar ve kurum, kuruluşların hazırlamış oldukları araştırmalardan Doğubayazıt ilçesi ile ilgili olan kısımlar kullanılmıştır. Literatür taramasında yerel yönetimlere ait yasa ve yönetmelikler, Kültür ve Turizm Bakanlığına ait yönetmelikler, çalışmalar ve turizm konusundaki temel konular irdelenmiştir. Nitel veri toplama araçları kullanıldığı için araştırma nitel olarak desenlenmektedir. Araştırmada anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılmadığından “Etik Kurul Raporu’na” ihtiyaç duyulmamıştır. Çalışma, Doğubayazıt Belediyesinin turizm politikaları ile sınırlandırılmıştır.

Turizm, Turizm Politikası ve Kent Kimliği

Köken olarak Fransızcadan literatüre giren turizm kavramı “bir ülkeye ya da bir bölgeye turist çekmek amacıyla alınan ekonomik, kültürel, teknik vb. önlemlerin, yapılan çalışmaların tümü olarak nitelendirilmektedir. (URL,3).

Turizm çok farklı bakış açılarının olduğu, çeşitlerinin her geçen yıl değiştiği bir olgudur. Bu sebeple literatürde sürekli güncellenen yeni tanımlar ortaya çıkmaktadır. Bu durum turizmin dinamik ve gelişime açık yapısından kaynaklanmaktadır. Dinçer (1993, s. 25)’in tanımından turizm sözcüğünün Latince dönme, hareket etme, dönüp dolaşma anlamlarını karşılayan “tournus” sözcüğünden türediği anlaşılmaktadır. Aydın (2012, s. 91), ise Tourism kelimesini zevk için yapılan, eğitsel ve kültürel özellik gösteren seyahatler olarak tanımlamaktadır. Aydın, seyahat ifadesini kullanarak, turizmin bir yer değiştirme olayı olduğuna vurgu yapmıştır. Turizm insan psikolojisinin sonucu olarak ortaya çıkan, yer değiştirme, değişiklik, kaçma, uzaklaşma olayıdır (Akat, 2000’den akt: Aydın, 2012, s. 91). Bu tanım, farklı bir açıdan yaklaşım göstermiş ve psikolojik bir durumu işaret etmiştir.

Bu tanımlardan yola çıkarak, turizm kelimesi yaşanılan yerden, başka bir yere geçici olarak yapılan ve orada geçici bir yaşama alanı oluşturulan ziyaret olarak tanımlanabilir.

Dünya Turizm Örgütünün 2017 yılında yayınlamış olduğu verilere göre, dünyanın en büyük ve en hızlı şekilde büyüyen sosyal ve ekonomik faaliyetlerinden biri turizmdir. Günümüzde bir milyardan fazla insan uluslararası seyahatlere katılmaktadır (URL, 4). Maitland'a (2010, s. 178), göre turist profili hızla değişerek geleneksel sınıflandırmalara alternatifler yaratmaktadır. Maitland'ın bahsettiği profil değişimi, ülkeler yerine turizm bölgesi odaklı pazarlama stratejilerini de etkilemektedir. Çünkü şehirlerin ziyaretçilere tanıtılarak pazarlanması, ekonomi ve politika başta olmak üzere bir takım sosyal gelişmelere yol açmaktadır.

Turizm politikası kamu kurum veya kuruluşları, havayolları veya seyahat operatörleri gibi özel kuruluşlardan etkilenen bir dizi eylem planı olarak tanımlanabilir. Turizm politikası dinamik bir süreçtir. Bu dinamizm, değişen durumlara göre politikanın da değişmesi anlamına gelir. Başka bir deyişle var olan koşullar iyileştirerek yeni koşullar oluşturulur ise bu koşullar yeni bir turizm politikasının ilkelerini ve temelini oluşturur. Rekabetin yüksek olduğu bir pazarda faaliyet gösteren bölgeler için turizm planlaması başarılarını artırmada en önemli noktalardan biridir (Lai, Li & Feng, 2006, s. 1179).

Turizm politikası tanıtım üzerine odaklandığı için tanım önemli bir unsurdur. Çünkü tanıtım, insanların ilgilerini bir ülkenin, bölgenin veya turistik alanın mal ve hizmetlerinin üzerine çekmektir (Turanlı, 2003, s. 4). Günümüz toplumunda tanıtım genelden özele doğru bir değişikliğe uğramıştır. Ülkelerden ziyade turizm bölgeleri ön plana çıkarılmaktadır. Tosun ve Bilim (2004, s. 126)'e göre artık dünyada geliştirilmekte olan plan ve stratejiler, turizm bölgelerinin daha çok doğrudan tanıtımı ve pazarlanması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Dünyadaki örnekler incelendiğinde Fransa, İspanya, Almanya, Türkiye ve İtalya gibi ülkeler, ülke genelini esas alan tanıtım politikasından vazgeçerek bir strateji değişikliği yapmışlardır. Bu yeni strateji ile ülke tanıtımı yerine bölgesel turizm tanıtımı ve alternatif turizm üzerine yoğunlaşmışlardır.

Bu ülkeler, tesis durumu, altyapı özellikleri, doğal ve coğrafik çevre, kültürel ve arkeolojik varlıklar gibi farklılık gösteren bölgelerini yeni stratejiye uygun olarak tanıtılmaktadırlar. İspanya, Marbella ve Kanarya Adaları'nı; Fransa, Coted'Azur, Paris, Normandiya, Courchevel ve

Korsika'yı; İtalya, Toscana ve Sardinya Adası'nı bağımsız bir destinasyon noktası hâline getirerek dünya turizm pazarına, ülke olarak değil de turizm bölgesi şeklinde çıkarmıştır (Tekeli, 2017, s. 6).

Bununla birlikte, ekonomisinde turizm sektörü ağırlıklı bir yer tutmamakla beraber sahip olduğu turizme dönük değer ve varlıklardan istifade etmek isteyen, dünyanın çeşitli yerlerindeki pek çok kentin de bu yeni stratejiye uygun tanıtım ve pazarlama örgütlenmeleri geliştirdikleri gözlenmektedir (Yavuz & Karabağ, 2007, s.117). Bölgesel tanıtımın önemli olduğunu fark etmiş olan turizm kentleri önemli destinasyonların tanıtılması için çeşitli ajanslar, komisyonlar ve organizasyonlar oluşturmuşlardır. Amsterdam, Bali, Barselona, Boston, Chicago, Kopenhag, Kosta Rica, Halifax, Helsinki, New York, Oregon, Rio de Janeiro, San Francisco, Singapur, Stockholm, Sydney, Toronto, Vancouver gibi pek çok yerin tanıtım ve pazarlama faaliyetleri, profesyonel örgütlerce yürütülmektedir. (Curtis, 2001, s.76).

Tanıtilan her kent, bir kimlik üzerinden pazarlamasını gerçekleştirmektedir. Burada bahsedilen kimlik, sosyal psikolojide aktarıldığı gibi başkalarının gözünde ne olduğuna alakalıdır (Doğan 2000, s. 9). Bu tanım kent kavramını da kapsayabilir. Çünkü turizm, sosyal psikolojide olduğu gibi kentin başkalarının gözünde nasıl görüldüğü ile ilgilenecek, bir kentte yaşayanların ne gördüğünden ziyade, başkalarının o kentte ne gördüğü, o kenti nasıl yorumladığı ve anlamlandırdığı üzerine kurgulanmıştır.

Kentlerin, diğer kentlerden farklılaşmasını sağlayan, onları ayırt eden her şey, kentin kimliğini ifade eder. Bir kentin kimliği, o kenti diğerlerinden farklı kılan, o kente anlam ve değer katan unsurların oluşturduğu bütündür (Özerk & Yüksekli, 2011, s. 85). Kentlerde insanlar gibi imajlarını etkileyen birtakım unsurlara sahiplerdir. Kentlerdeki gezilecek turistik alanlar, eğlence ve dinlenme alanları, genel alt yapı, ulaşım ağı ve maliyetleri; tarihi, kültürel, sosyal, finansal ve doğal güzellikler gibi özelliklerin, kent imajlarına katkı sağlayacağı açıktır. Bu gibi özelliklere sahip olan kentlerin diğerlerine nazaran daha avantajlı konumda olduğu söylenebilir (Zeren, 2011, s. 107).

Kimlik bazen şehrin logosu ile bazen kısa bir slogan ile anlatılabilir. Logo, sembol ve slogan vasıtasıyla şehir imajı inşa edilebilir ve şehirle ilgili olumsuz bir izlenim varsa düzeltilebilir. Şehir kimliği, yaratılan imaj üzerinden uygulanan düzenli ve sürekli tanıtım kampanyaları sayesinde oluşturulur. Bir kentte var olan tarihî ve doğal güzellikler, kentin kimliğinin şekillenmesinde en önemli unsurdur. Nepal'da Everest Dağı, Paris'te Eyfel Kulesi, Ağrı'da Ağrı Dağı, Erzurum'da Çifte Minareli Medrese bunlara

verilebilecek örneklerdir. Kent kimliğinin turizmde önemli olmasının en temel sebebi, kentlerin tanıtım faaliyetlerini genel olarak, kent için inşa edilen kimlik üzerinden yapmalarıdır.

Belediyelerin Turizm Politikalarını Belirlemedeki Rolü

Yerel yönetimlerin turizm sektörünü doğrudan ilgilendiren yasal görevleri olduğu gibi, mahallî ve müşterek ihtiyaçların karşılanması yönünde turizmi de olumlu yönde etkileyebileceği düşünülen görevleri de bulunmaktadır (Atar, 2010, s.156). Kent yönetiminde yerel aktörler turizm bölgesinde yer alan değerlerin korunmasında ve tanıtımında etkin bir rol oynayarak, yerel turizm endüstrisinin başarısını derinden etkileyebilir. Özellikle kentin arazi planlaması ve çevre düzenlemesi gibi dışsal faktörlerin turizm sektörü üzerindeki etkileri dikkate alındığında yerel yönetimler turizm konusunda önemli bir rol oynamaktadır.

Ishikawa ve Fukushige (2007, s. 461) gibi araştırmacılar yerel yönetimlerden turizmin gelişmesine finansal kaynak sağlamaktan ziyade politika oluşturma ve uygulamada öncü olmalarının beklendiğini söylemektedir. Oysaki yerel yönetimler, turizmin gelişmesi için ihtiyaç duyulan fonların sağlanması, gerekli olan altyapı ihtiyacının çözülmesi, turistler için çekici görünen yerlerin restorasyonu veya yeniden inşası ve bakımı, turizm sektörü çalışanlarının eğitilmesi için önemli kurumlardır.

Yerel yönetimlerin yönetim alanları içerisindeki güçlü zayıf yönlerini tanımları, yerel istihdam olanaklarının yaratılması ve yerel halkın sorunlarına zamanında müdahale edebilmesi sebebi ile turizm konusunda da önemli bir faktördür (Bertucci, 2002, s. 21). Oysaki Öztürk ve Akar'ın Hall(1994)'dan aktardığı bilgiye göre, birçok sorumluluğu bulunan yerel yönetimlerin öncelikleri arasında turizm son sırada yer almaktadır (Öztürk & Ayaz, 2018, s. 51). Oysaki yerel yönetimlerin uygulanan turizm politikalarının faydasını belirleyebilecek en iyi kurumlar olduğu tartışılmaz bir gerçektir (Jeffries, 2001, s. 19).

Belediyeler, turizm konusunda da en kapsamlı yetkilere sahip olan ve ilişki ağı en yüksek olan yerel yönetim birimleridir. Çünkü turizmin birçok alanında yer alan altyapı hizmetlerinin birçoğu, belediyelerin görev alanları içerisinde yer alır. Belediyeler stratejik planlama yaparken birleştirici olarak hareket etmesi, kendi turizm kaynaklarına ve altyapısına sahip olması ve turizm alanlarının tanıtımını yaparak turizm bölgesi olmayı amaçlamalıdır. Belediyeler turizm gelişim süreçlerinin planlanmasında, turizmin bütçelenmesinde, mali kaynakların seferber edilmesinde, merkezî ve yerel

düzeyde koordinasyonun sağlanmasında önemli kurumlardır. Belediye başkanlarının ilgi, yetenekleri, liderlik becerileri, tutum ve davranışları belediyelerin turizm faaliyetlerine ne ölçüde katkı sağlayabileceğini şekillendirmektedir.

Birçok ülkede belediyelerin görevleri arasında yer alan zabıta hizmetleri, temizlik, çevre düzenleme, yangınla ve doğal afetler ile mücadele, ulaştırma ve sağlık, imar planlarının yapımı sadece bölge halkını değil, turistleri de yakından ilgilendiren hizmetlerdir. Bunun yanı sıra otellerin denetlenmesi, işletme belgesi verilmesi, yiyecek ve içecek sektöründe ruhsatlandırma ve denetimlerin yapılması, sinema ve tiyatro gibi sanatsal etkinlik alanlarının inşası, denetimi ve ruhsatının verilmesi, halkın turizm konusunda bilgilendirilmesi, seminerler düzenlenmesi, fuar, sergi, panayır ve festivaller düzenlenmesine yönelik çalışmalar doğrudan turizm ile alakalıdır (URL, 5). Bu faaliyetlerde belediyeler tarafından yapılmaktadır. Belediyeler, bilgilendirme ve bilinçlendirme tabelaları gibi tanıtım unsurlarını kullanarak turistlerin, kentte rahat hareket edebilmelerini sağlarlar. Bu bağlamda tanıtım, pazarlama ve kent kimliği oluşturma çabası içerisine girmeye çalışırlar.

Belediyelerin Turizm Politikalarının Analizi: Doğubayazıt Örneği

Ağrı'nın Doğubayazıt ilçesi ülkemizin birçok tarihi, doğal ve kültürel mirasını içinde barındıran, jeopolitik konumu ile Türkiye'nin stratejik bir sınır ilçesidir. İlçe, Ağrı iline 95 km. uzaklıkta olup il merkezinin doğusunda yer almaktadır. İlçenin kuzeyinde Iğdır ili, batısında Diyadin ve Taşlıçay ilçeleri, güneyinde Muradiye İlçesi (Van) ile doğu ve güneydoğusunda İran İslam Cumhuriyeti yer almaktadır (Harita 1). İlçede genel olarak karasal iklim hâkimdir. Doğubayazıt'ın bir sınır kenti olması dolayısı ile sınır ticareti ana ekonomik faaliyetler arasında yer almaktadır. Bunun dışında ilçede tarım, hayvancılık ve turizm gibi faaliyetler de önemlidir.

Harita 1. Doğubayazıt Lokasyonu (URL,6).

Turizm ilçede önemli sektörlerden biridir. Kültür ve Turizm Bakanlığı tanıtım platformu olan GOTürkiye üzerinden elde edilen bilgilere göre dünya dağları listesinde 41. sırada yer alan 5137 metre yüksekliği ile Türkiye'nin en yüksek dağı olan Ağrı Dağı'nı ilçenin her noktasından görmek mümkündür (URL, 7). Bunun yanı sıra Türkiye'nin önemli kültürel miraslardan biri olup, UNESCO geçici miras listesinde kayıt altına alınmış ve Topkapı Sarayı'ndan sonra teşkilatlı en büyük üçüncü yapı olan İshak Paşa Sarayı da ilçede ziyaret edilen önemli değerlerden biridir (Tablo 1).

Doğubayazıt ilçesi bunlarında dışında birçok tarihî ve kültürel alana sahiptir. Hz. Nuh'un Gemisi'nin İzi, Alaska'dan sonra genişlik ve derinlik olarak dünyanın en büyük Meteor Çukuru, İslam âlimi Ahmed-i Hani'nin Türbesi, Beyazıt Cami, Urartu Kalesi, Buz Mağarası, Küçük Ağrı Dağı, Şeyh Ahmed El Hani Müzesi gibi turizm alanları da ilçenin uğrak mekânları arasındadır.

Tablo 1. İshak Paşa Sarayı 2019 Yılı Ziyaretçi Sayısı

Ücretli	Ücretsiz	Müze Kart	Toplam Ziyaretçi
72.350	46.876	48.645	167.871

Kaynak: (Ağrı İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)

Doğubayazıt Gürbulak Sınır Kapısı, İran İslam Cumhuriyeti vatandaşlarının Türkiye'ye giriş yaptığı iki sınır kapısından biridir. İlçeye giriş yapan ziyaretçi sayısı yarım milyona yakındır (Tablo 2). 2019 yılında giriş yapan ziyaretçilerin İshak Paşa Sarayı istatistiklerine yansımadağı görülebilmektedir.

Tablo 2. Gürbulak Sınır Kapısı 2019 Yılı Giriş/Çıkış İstatistiği

Yerli Giriş Yapan	Yerli Çıkış Yapan	Yabancı Giriş Yapan	Yabancı Çıkış Yapan
471.045	509.556	403.633	392.678

Kaynak: (Ağrı İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)

Doğubayazıt Belediyesi Özelinde Turizm Politikalarının Analizi

Doğubayazıt ilçesi, Gürbulak Sınır Kapısı'nın da etkisi ile turist hareketliliğinin olduğu bir ilçedir. Belediye tarafından her yıl web sitesi aracılığı ile faaliyet raporları yayınlanmaktadır. Bu raporlardan elde edilen bulgular şöyledir;

Belediyenin "Kültür İşleri Müdürlüğü" isimli bir birimi bulunmakta, bu birim turizm faaliyetlerini de yürütmektedir. Bu birim her ay toplantılar düzenlemekte, gerekli görülmesi halinde yapılan toplantılar basın aracılığı ile kamuoyu ile paylaşılmaktadır. İl ve ilçe merkezinde bulunan turizm acenteleri ile herhangi bir ortak çalışma yapılmamıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile turizm alanında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. İnanç turizm değerlerinden biri olan Ahmed-i Hani'nin büstünün yapımı konusunda STK'lar ile iş birliği yapılmış, aynı şekilde Ahmed-i Hani adı ile geleneksel bayramlaşmalar gerçekleştirilmiştir. Üniversite ile yapılan ortak bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Tüm bu veriler Belediyenin kamu kurum ve kuruluşları ya da özel sektör ile yeteri kadar iş birliği içerisinde olmadığını göstermektedir.

Ulaşım ve tesisleşmeye yönelik faaliyetleri incelendiğinde Doğubayazıt ilçesine diğer ilçelerden ulaşım sağlanması için herhangi bir çalışma olmadığı görülmektedir. Turizm alanlarına belirli dönemlerde (hafta sonları, yaz ve sömestri tatilleri gibi), gerekli ulaşım ve rehberlik hizmetleri yapılmamış, bu tarz sıra dışı ulaşım, gelen taleplere göre değerlendirilmiştir. Toplu taşımada kullanılan servis durakları ve İshakpaşa Sarayı ile Ahmed-i Hani türbesi civarındaki kusurlu ve eksik duraklar tespit edilerek yerlerine yenileri kurulmuştur.

Doğubayazıt belediyesine ait bir konaklama tesisi bulunmamaktadır. İlçede Belediye'ye ait iki tesis bulunmakta, bu tesisler özel sektör tarafından işletilmektedir. İrili ufaklı dört adet park yapılmış, kent ormanı projesi ile ilgili çalışmalar başlatılmıştır. Ahmed-i Hani Türbesi'nin yanına iki yeni dolmuş durağı kurulmuş, farklı yerlerde 5 durak tamir edilmiştir. 30 yeni durak alınmış, turizm sezonunda montajı beklenmektedir. Karayolları Bölge Müdürlüğü'nün yetkisinde olmasına rağmen, İshak Paşa Sarayı'na giden yolun bazı bölümleri asfaltlanmıştır. Bu verilere dayanarak Doğubayazıt

Belediyesi'nin ulaşım konusunda gerekli düzenlemeler için çaba gösterdiği ortaya çıkmaktadır.

Strateji, araştırma, eğitim, bilgilendirme faaliyetleri incelendiğinde Doğubayazıt Belediyesi, ilçeye gelen misafirlerin memnuniyetlerine yönelik herhangi bir veriye sahip değildir. Turiste yönelik esnaf ve yerel halk el ilanları, halk günleri ve broşürler ile bilgilendirilmektedir. Turizm gibi emek içeren ve ara personelin fazlası ile yer aldığı bir sektörde, nitelikli personel yetiştirilmesine yönelik seminer, kurs vb. faaliyetler yapılmamıştır. İlçeyi ziyaret edenler için bilgilendirme ve yönlendirme tabelaları, cep telefonu uygulamaları, tanıtıma yönelik web sitesi, danışma merkezi bulunmamaktadır.

İshak Paşa Sarayı yolu üzerinde yer alan mahalle geçmişte köy olduğu için tarım vasfını yitiren tarlalar, turizm ve ticaret alanlarına çevrilmiş, yol boyunca restoran, otel ve ticari alanlar plana işlenmiştir. Ayrıca İshak Paşa Sarayı çevresine yönelik koruma amaçlı imar planı yapılarak, yanlış yapılanmanın önüne geçilmiştir.

Belediyenin 2020 yılı yıllık faaliyet raporlarının stratejik planlama başlığında “Tarihi ve kültürel miras ile değerlerin farkındalığını artırıcı çalışmalar gerçekleştirmek ve kültürel yaşamın zenginleşmesine katkıda bulunmak amacıyla ilçemizin kültürel zenginliğine yönelik farkındalığı arttırmak ve turizm potansiyelini ön plana çıkarmak üzere proje ve faaliyetler planlanmıştır.” ifadelerine yer verilerek, turizm ve tanıtımın stratejik planlaması üzerinde durulmuştur (URL,8).

Tanıtım, kültür ve sanat faaliyetleri incelendiğinde ilçenin tanıtım kitapçınının yanı sıra turizm noktalarını gösteren cep haritası yaptırıldığı görülmektedir. 2021 yılında İstanbul’da düzenlenen “Ağrı Tanıtım Günleri” etkinliğine katılım gösterilmiş, yerel ve kültürel unsurlar ön plana çıkarılmıştır. Ahmed-i Hani'nin bilinirliğinin arttırılabilmesi amacı ile paneller düzenlenmiş, ilçenin en işlek alanına Ahmed-i Hani'nin büstü yapılmıştır.

Yöresel yemeklerin tanıtımı ile ilgili on sekiz iş yerinden oluşan “Kadın Emek Pazarı” oluşturulmuş ve yöresel ürünlerin satışına fırsat tanınmıştır. Abdigör Köftesi ile ilgili farklı baharatlarla ürün çeşitliliğinin genişletilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Anahtarlık, magnet vb. temsili hediyelik eşyalar için bir üretim alanı bulunmamaktadır. Belediye yalnızca yöresel ürünlere yönelik satış alanı yapmıştır. Belediyenin geleneksel festivali bulunmamaktadır.

Denetim ve çevresel faaliyetler incelendiğinde İshak Paşa Sarayı'na giden yol rutin olarak temizlenmiş, kaldırımlarda kötü görüntü barındıran dikenli bitkiler temizlenmiştir. Saray bölgesi yakınında yer alan ahırların turistik alan dışına çıkarılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. İşyerleri sürekli olarak denetlenmekte, bu denetimlere belirli günlerde belediye başkanı katılmaktadır. Özellikle kafeler, açık parklar, metruk yapılar, kahvehanelere yönelik denetimler yapılmakta, kolluk kuvvetleri bilgilendirilmektedir.

Doğubayazıt Belediyesinin Turizm Katkısının Değerlendirmesi

Türkiye'de 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda belediyelerin yetkileri turizm ile doğrudan ya da dolaylı bir şekilde ilgili olduğu görülebilmektedir. Belediyelerin kanunda yer alan görevlerinin tamamına yakınına turizm ile ilişkilendirmek mümkündür. Ayrıca aynı kanunun 60. maddesinde yer alan belediyenin giderleri kısmında “temsil, tören, ağırlama ve tanıtım giderleri” ifadesine yer verilerek, tanıtım faaliyetlerinin belediyeler tarafından gider olarak gösterebileceği belirtilmiştir. Bu sebeple belediyeler tanıtım amaçlı olarak her türlü projeye imza atabileceği gibi, bu faaliyete dair kanunlarda herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır.

Doğubayazıt Belediyesi, tanıtım ile ilgili 2019 ve 2020 yılları faaliyet raporunda herhangi bir bilgiye yer vermemiş, tanıtım için hiçbir çalışma yapmamıştır. Oysaki turist çekmek için gereken tanıtım faaliyetlerinin yapılmış olması gerekmektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, “Türkiye Turizm Stratejisi 2023” sonuç raporunda tanıtım unsurunun yerel yönetimlerle iş birliği hâlinde yapılması gerektiğini belirtmiştir. Raporda turizmin yoğunlaştığı yerlerde ortaya çıkan altyapı ve çevre sorunlarının yerel yönetimlerin ve özel sektörün de katkılarıyla çözümlenmelidir. Doğubayazıt Belediyesi bu bağlamda yol yapımına devam etmiş, çevre temizliği konusunda hassasiyet göstermiştir (URL,9).

Aynı sonuç raporunda “Ulusal, bölgesel ve yerel ölçekte markalaşmanın hedeflenmesi, ulusal tanıtım ve pazarlamaya ek olarak bölgesel bazda tanıtım ve pazarlama faaliyetlerine başlanması” ifadelerine yer verilerek, yerel markalaşmanın, şehir kimliğinin oluşturulmasının gerekliliği belirtilmiştir. Bu bağlamda Doğubayazıt ilçesinde Belediye tarafından Serhat Kalkınma Ajansı tarafından finanse edilen “Doğubayazıt Yöresel Ürünler Çarşısı” yerel ürünlerin pazarlanması ve bir varış noktası oluşturma açısından önemli bir çalışma olarak değerlendirilmektedir (URL,6). Çünkü projenin amaçları incelendiğinde Doğubayazıt ilçesine gelen yerli ve yabancı turistlere

yöresel ürünlerin satılabileceği alanlar oluşturmak ifadesine yer verilerek turizm ve turiste vurgu yapılmıştır.

Serhat Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan “Ağrı Yatırım Destek Tanıtım Stratejisi” isimli raporda bölgenin terör sebebi ile kötü imaja sahip olduğu ve bu imajın düzeltilmesi için ilin tanıtımının yapılması gerektiği belirtilmiştir. Raporda “ilin olumlu imajının yerleştirilmesi adına yapılan çalışmalarının henüz başlangıç düzeyinde olduğu görülmektedir” ifadesine yer vermiştir (URL,10). Bunun yanı sıra “Komşu ülkelerde yeterli tanıtımın yapılmadığı ve Ağrı’da bulunan işletmelerin komşu ülkelerde ki talep edilen ürünlerden yeterince haberdar olmadığı da görülmektedir.” denilmiştir.

Araştırmada elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; Doğubayazıt Belediyesi, kamu kurumları, sivil toplum örgütleri, yerel işletmeler ve turizm konusundaki paydaşlar ile belirli ilişkiler kurmaktadır. Bu ilişkiler Belediyenin “Kültür İşleri Müdürlüğü” birimi üzerinden yürütülmektedir. Turizm faaliyetlerinin yürütüldüğü bir birimin olması önemlidir. Bu birim her ay toplantılar düzenlemekte, gerekli görülmesi hâlinde yapılan toplantılar basın aracılığı ile kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Toplantı gündeminin kamuoyu ile paylaşılıyor olması iyi, ancak gerekli görüldüğünde yapılıyor olması doğru değildir. Belediyeler halka ve paydaşlarına şeffaf belediyecilik anlamında gerekli bilgilendirmeleri yapmalıdır.

İl ve ilçe merkezinde bulunan turizm acenteleri ile herhangi bir ortak çalışma yapılmamış olması bir eksiklik. Oysaki turizm faaliyeti son dönemlerde bireysel olmaktan çıkıp, seyahat acenteleri, tur operatörleri üzerinden yapılmaktadır.

Türkiye’de turizm alanındaki tanıtım faaliyetleri Kültür ve Turizm Bakanlığı, Teşkilât ve Görevleri Hakkında 4848 Sayılı Kanun ile Kültür ve Turizm bakanlığına verilmiştir. Bakanlık bu yetkisini zaman zaman yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri ile paylaşmaktadır. Kanunda sayılan görevler arasında “kültür ve turizm konuları ile ilgili yerel yönetimler ile işbirliği yapmak” ifadesine yer verilerek, tanıtım konusunda yerel yönetimler ile merkezi yönetim iş birliğinden bahsedilmiştir. Doğubayazıt Belediyesi bu açıdan Bakanlık ile ortak projeler yapmamaktadır.

İnanç turizm değerlerinden biri olan Ahmed-i Hani’nin büstünün yapımı konusunda STK’lar ile işbirliği yapılmış, aynı şekilde Ahmed-i Hani adı ile geleneksel bayramlaşmalar gerçekleştirilmiştir. Bu bayramlaşmalar Ahmed-i Hani ismi ile yapılıyor ise de tanıtım değil hemşeri buluşması

şeklinde. Ayrıca üniversite ile ortak bir çalışma yapılmamış olması belediyenin önemli bir eksikliği olarak değerlendirilmektedir.

Tanıtım, kültür ve sanat faaliyetleri bağlamında ilçede gelenekselleşmiş herhangi bir festival, etkinlik bulunmamaktadır. Oysaki 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14.maddesinde tanıtım faaliyeti görevi belediyelerin yetkileri arasında gösterilmiştir. Belediye, geleneksel bir faaliyet ile ilçenin tanıtılmasına ve turizm potansiyelinin güçlenmesine katkıda bulunabilir. Belediye tarafından ilçenin tanıtımına yönelik kitapçık ve cep haritası bulunmakta lakin bu materyaller tarihi ve turistik alanlarda yer almamaktadır.

Turizm bölgelerinin farklı illerde tanıtımının sağlandığı "İl Tanıtım Günleri" etkinlikleri turist çekmenin önemli yollarından biridir. 2021 yılında İstanbul'da düzenlenen "Ağrı Tanıtım Günleri" etkinliğine katılım gösterilmiş, yerel ve kültürel unsurların ön plana çıkarılması açısından önemlidir.

Doğubayazıt Belediyesi mücavir alanı dışında olmasına rağmen İshak Paşa Sarayı'na giden yolları asfalt ile yama yapması önemli çalışmadır. Turistlerin turistik alanlara transferinin sağlanması, İshak Paşa Sarayı-Ahmed-i Hani türbesi civarındaki kusurlu ve eksik durakların tespit edilerek yerlerine yenilerinin kurulması önemli çalışmalardır. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 15.maddesinin f) bendinde belediyelere toplu taşıma yetkisi verilirken, p) bendinde ise durak yerlerini belirlemek ve düzenlemek görevi verilmiştir. Dolayısı ile belediye, kendi yetki alanında bulunan görevi yerine getirmiştir.

Strateji, araştırma, eğitim, bilgilendirme faaliyetleri bağlamında Doğubayazıt Belediyesinin ilçeye gelen misafirlerin memnuniyetlerine yönelik herhangi bir veriye sahip olmaması, turizm sorunlarının çözümünde eksiklik yaratmaktadır. Belirli aralıklar ile ziyaretçilerin memnuniyetlerini ölçecek anketler yapılmalı, elde edilen verilerle turizmi geliştirecek politikalar üretilmelidir. Ayrıca gerek turizme yönelik gerekse ilçeye yönelik çalıştay düzenlenmeli, sorunlar ve çözümler bilimsel olarak tespit edilmelidir. Konaklama ve yeme içme sektöründe ara personelin eğitilmesi niteliklerinin artırılması önemlidir.

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanun uyarınca belirlenen sit alanları için hazırlanan, hedefler, araçlar, stratejiler ile plânlama kararları, tutumları, plân notları ve açıklama raporu ile bir bütün olan nazım ve uygulama imar plânlarının gerektirdiği ölçekteki plânların hazırlanması

yerel yönetimlerin yetkisindedir. Doğubayazıt Belediyesi “Koruma İmar Planı” çalışması ile tarihi dokuyu muhafaza etmeye çalışmıştır.

Doğubayazıt Belediyesi, faaliyet planının stratejik planlama başlığında “turizm potansiyelinin ön plana çıkarılabilmesi için proje ve faaliyetler planlamak” ifadelerine yer vererek, turizm faaliyetlerinin kentin yönetim alanı içerisinde yer almasını sağlamıştır.

Turistlerin ziyaret ettiği alanların temizliği kentin markasını güçlendiren unsurlardan biri olarak görülebilir. 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 14.maddesi temizlik görevini belediyelere vermektedir. Bu bağlamda İshak Paşa Sarayı’na giden yol rutin olarak temizlenmiş, kaldırımlarda yeşeren dikenli bitkiler yok edilmiştir. Doğubayazıt Belediyesi, rutin olarak tozlanan bölgeleri yıkayarak, ziyaretçinin temiz ve hijyenik ortamda ziyaret gerçekleştirmesine yardımcı olmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Doğubayazıt Belediyesi, turizme ait belirli bir strateji dâhilinde belirli çalışmalar yapmışsa da, bu çalışmaların bazılarının önemli olduğu, bazılarının turizm potansiyelini yükseltmede başarılı olduğu ama bazı çalışmaların ise eksik ya da yetersiz kaldığı değerlendirilmektedir. Doğubayazıt’ın turizmdeki rekabet gücünün artırılabilmesi için bulgulardan yola çıkarak bir takım öneriler geliştirilmiş ve aşağıda yer verilmiştir.

Turizm acenteleri ile info turları gerçekleştirerek ziyaretçilerin ilçede geçirebilecekleri zamana ait planlama yapıp ziyaretçilerin doğru şekilde yönlendirilmesi sağlanmalıdır. Ziyaretçilere yönelik üniversite ile iş birliği yapılarak memnuniyet anketleri düzenlenmelidir. Bu anketlerin sonuçlarına göre faaliyetler planlanmalı, eksiklikler tespit edilerek çözüm üretilmelidir.

Denetimler sıklaştırılmalı, belediye tarafından belirlenen kriterleri sağlayanlara “Sağlıklı Tesis”, “Misafir Dostu Tesis” gibi tabelalar ile ödüllendirmeler yapılmalıdır. Rekabetin kaliteyi arttıracığı düşüncesi ile hareket edilerek tesislerin rekabet edilebilirliği sağlanmalıdır. Doğubayazıt Belediyesinin Ticaret ve Sanayi Odası ile iş birliği yaparak Gürbulak Sınır Kapısından ilçeye giriş yapan kişilerin ilçe merkezine transferinin sağlanabilmesi amacı ile tedbirler almalı, alışveriş festivali gibi etkinlikler ile ilçe ticareti zenginleştirilmelidir. İlçeyi ziyaret eden turistlere Türkçe, İngilizce, Kürtçe yapılan kitapçıkların yanına Farsça ve Rusça kitapçıklar eklenmeli, sınır kapılarının getirisinden faydalanılmalıdır.

Ahmed-i Hani türbesinin yanına kurulan durakların GPS kontrollü ulaşım sistemine dönüştürülmesi, durağa gelecek otobüslerin hangi saatlerde

orada olacağı ziyaretçiler tarafından açık ve net bir şekilde görülmelidir. Ayrıca belirli duraklarda durak içi ısıtma ve soğutma için gerekli sistem kullanılmalı, duraklarda ziyaretçiyi ilçeye ve yöresel ürünlere yönlendirebilecek videolar yayınlanmalıdır.

İshak Paşa Sarayı yolu asfaltının tamamının yapılabilmesi için Karayolları Bölge Müdürlüğü ile iş birliği yapılmalıdır. İlçede belirli gün ve haftalar, sömestr tatili ve bayramlarda İshak Paşa Sarayı'na ücretsiz ulaşım sağlanarak turizm alanları konusunda halka farkındalık oluşturmalıdır. Ayrıca diğer ilçelerden ayın belirli günlerinde İshak Paşa Sarayı'na ziyaretçilerin gelebilmeleri için servisler bulundurulmalıdır.

Turizm gibi emek içeren ve ara personelin fazlası ile yer aldığı bir sektörde, nitelikli personel yetiştirilmesine yönelik SERKA gibi kurumlardan teknik destek yardımı alınmalı, üniversite ile ortak hareket edilerek seminer, kurs vb. faaliyetler yapılarak, turizm sektörünün ara elemanlarının niteliği artırılmalıdır.

Belediye'nin kurmuş olduğu" Kültür İşleri Müdürlüğü'nün" ismi "Kültür ve Turizm İşleri Müdürlüğü" olarak değiştirilmelidir. Bu birim turizm sezonunda artan sorunların çözümü için 15 günde bir toplanmalı, alınan kararlar tüm paydaşlar ile paylaşılmalı ve diğer kurumların görev alanlarına giren konularda tedbirlerin ortak alınması sağlanmalıdır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı ile turizm altyapısına yönelik (Saray yolunun aydınlatılması, teleferik kurulması, yürüyüş yollarının belirlenmesi, etkinlik ve festivaller yapılması vb.) projeler ve tanıtıma yönelik ortak çalışmalar yürütülmelidir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın tarihi yapıların restorasyonuna yönelik projelendirme desteğinden faydalanılmalı, STK'lar ile ilişkilerin hemşehri buluşması yerine ilçenin tanıtımına yönelik yapılması planlanmalıdır.

İlçede Nuh'un Gemisi, İshak Paşa Sarayı ve Ağrı Dağı gibi yöreye tarihî ve turistik değerlerin maket çalışmalarının yapılacağı hediyelik eşya atölyeleri kurulmalıdır. Ahmed-i Hani adına anma günü, Ağrı Dağı'na özgü tırmanış günü veya Nuh'un Gemisi ismi ile gelenekselleşecek bir veya iki festival çalışması yapmak için Kültür ve Turizm Bakanlığı, Serhat Kalkınma Ajansı, Ağrı Valiliği ve DAP gibi kurumlar ile iş birliğine girilmesi gerekmektedir.

Orta düzeyli gelire sahip ziyaretçilerin konaklama yapabilmelerini sağlamak amacı ile Doğubayazıt Belediyesi kendi misafirhanesini oluşturmalı bunun için gerekirse kamu özel iş birliği projelerine yer verilmelidir. Koruma

amaçlı hazırlanan imar planına uyulması için gerekli denetimler yapılmalı, denetimler düzenli ve caydırıcı nitelikte olmalıdır.

Belediyenin Tanıtım Günleri isimli etkinliklerde yer alması, yalnızca İstanbul ilinde değil, diğer illerde de bu tanıtımların gerçekleştirilmesi gerekmektedir. İlçenin belirli noktalarına QR kod aracılığı ile ulaşılabilen tanıtım, yönlendirme tabelaları yapılması sağlanmalıdır. İlçeyi ziyaret edenler için çok dilli bilgilendirme ve yönlendirme tabelaları, cep telefonu uygulamaları, tanıtıma yönelik web sitesi, danışma merkezleri, broşür ve tanıtım kitapçıkları yapılmalıdır.

Saray yolunda dikenli otların yerinden sökülmesi geçici bir işlemdir. Bu tarz bitkilerin kökünün kurutulabilmesi için Tarım ve Orman Müdürlüğü ekiplerinden destek alınarak kalıcı çözümler üretilmelidir. Doğubayazıt Belediyesi “Tanıtım Komisyonu” oluşturmalı, bu komisyonun aldığı kararlar uygulanmalı ve rapor olarak kamuoyu ile paylaşılmalıdır. Bu anlamda Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve üniversitenin ilgili bölümlerinin iş birliği ve sektör temsilcilerinden faydalanılması başarıyı arttıracaktır.

Bölgenin yöresel yemeklerinden Abdigör Köftesi'nin tanıtımı için yöresel yemek yarışması gibi festival ve etkinlikler yapılmalıdır. Dağcılık sporu ile ilgili Ağrı Dağı'na tırmanış etkinlikleri düzenlenerek ulusal ve uluslararası dağcıların dikkatlerinin Ağrı Dağı'na çekilmesi sağlanmalıdır.

Ulusal fotoğraf, kısa film vb. yarışmalar düzenlenerek önemli isimler Doğubayazıt'a davet edilmelidir. Son dönemlerin en önemli tanıtım araçlarından olan blogger ve video içerik üreticilerinin ilçeye davet edilerek, etkinlikler yapmaları sağlanmalıdır. Kent kimliğinin oluşturulabilmesi için ilçeye özgü turizm logosu, slogan oluşturulmalı, bu logo ve sloganın tüm tanıtım etkinliklerinde kullanılması sağlanmalıdır.

Sonuç olarak; tüm bu değerlendirmeler ve bulgular bir araya getirildiğinde, Doğubayazıt Belediyesinin turizm odaklı bir strateji belirlendiğinin ancak bazı eksikliklerinin bulunduğu söylenebilir. Sınırlı sayıda yapılan faaliyetlerin sayısının yükseltilmesi ilçede turizm potansiyelini arttıracaktır. Belediyenin en önemli eksikliği olan tanıtım faaliyetlerine yeteri kadar önem vermemiş olması, en büyük eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Tanıtım konusunda yeni ve yaratıcı fikirler ortaya koyarak çalışma yürütmelidir.

Kaynakça

- Akat, Ö. (2000). *Pazarlama ağırlıklı turizm işletmeciliği* (3. baskı). Bursa: Motif Matbaa.
- Atar, G. (2010). *Düzenleyici etki analizi ve Türkiye'de belediye gelirleri üzerine bir uygulama "konaklama vergisi örneği"*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Aydın, O. (2012). Türkiye'de alternatif bir turizm; sağlık turizmi. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2, 91-96.
- Bertucci, G. (2002). *Strengthening local governance in tourism-driven economies*. Mexico: International Colloquium On Regional Governance And Sustainable Development In Tourism-Driven Economies.
- Budak, F. (2013). *Kentsel mekan politikası; barcelona'da kentsel dönüşüm*. Yayınlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Costa, C. (2001). An emerging tourism planning paradigm? A comparative analysis between town and tourism planning. *International Journal of Tourism Research*, 3(6), 425-441.
- Curtis, J. (2001). Branding a state: The evolution of brand oregon. *Journal Of Vacation Marketing*, 7(1), 75-81.
- Dinçer. (1993). *Turizm ekonomisi ve Türkiye ekonomisinde turizm*. İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Doğan, E. (2000). *Kimlikler kaskacında ulusal kişilik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Hall, C. (1994). *Tourism and politics: policy, power and place*. Chichester: John&Wiley.
- İçellioğlu, C. (2014). Kent turizmi ve marka kentler: turizm potansiyeli açısından İstanbul'un swot analizi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 37-55.
- Ishikawa, N. & Fukushige, M. (2007). Who expects the municipalities to take the initiative in tourism development? residents' attitudes of Amami Oshima Island in Japan. *Tourism Management*, 28(2), 461-475.
- Jeffries, D. (2001). *Governments and tourism*. Oxford: Butterworthheinemann.

- Lai, K.; Li, Y. & Feng, X. (2006). Gap between tourism planning and implementation: A case of China. *Tourism Management*, 6(27), 1171-1180.
- Maitland, R. (2010). Everyday life as a creative experience in cities. *International Journal Of Culture. Tourism and Hospitality Research*, 3(4), 176-185.
- Özerk, G. & Yüksekli, B. (2011). Küresel kent, kentsel markalaşma ve yok-mekan ilişkileri. *İdeal Kent*, 3(2), 82-93.
- Öztürk, Y.; Ayaz, N. & Allahyari Sami, R. (2018). A research on the role of municipalities in tourism development of rural areas: The case of Turkey. *Afro Eurasian Studies*, 1(7), 48-69.
- Tekeli, İ. (1991). Bir kentin kimliği üzerine düşünceler. *Kent Planlaması Konuşmaları içinde* (79-89). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayını
- Tosun, C. & Bilim, Y. (2004). Şehirlerin turistik açıdan pazarlanması: Hatay örneği. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(15), 125-138.
- Turanlı, M. & Güneren, E. (2003). Turizm sektöründe talep tahmin modellemesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 3, 1-13.
- Yağcı, Ö. (2003). *Turizm ekonomisi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yavuz, M. & Karabağ, S. (2009). Ulusal turizm tanıtımı ve pazarlama yönetimi örgütlenmesi: Türkiye için bir model önerisi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(36), 113-130.
- Zeren, H. (2011). Kent yönetimi ve kent markası oluşturma süreci. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 175-200.

İnternet Kaynakları

- URL1: 4848 Sayılı Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4848.pdf> (Erişim Tarihi :26 Mayıs 2022)
- URL 2: Serhat Kalkınma Ajansı Doğubayazıt Yöresel Ürünler Çarşısı Projesi
<https://www.serka.gov.tr/slider-alt/serka-proje-havuzu/agri-icin-proje-onerileri/dogubayazit-yoresel-urunler-carsisi> (Erişim Tarihi :26 Mayıs 2022)

- URL3: *Türk Dil Kurumu* <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi Ağustos 2022)
- URL4: *Dünya Ticaret Örgütü* <https://www.wto.org/> (Erişim Tarihi :26 Mayıs 2022)
- URL5:5393 *Sayılı Belediye Kanunu*
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf> (Erişim Tarihi :26 Mayıs 2022)
- URL6: *Doğubayazıt Raporu*
http://www.hegemvakfi.org.tr/Files/ckFiles/file/RAPORLAR/13%20RAPOR%2013-Do%C4%9Fubayaz%C4%B1t%20Rp_.pdf (Erişim Tarihi :26 Mayıs 2022)
- URL 7: *GOTürkiye Platformu* <https://goagriturkiye.com/tr/anasayfa> (Erişim Tarihi :26 Mayıs 2022)
- URL8: *Doğubayazıt Belediyesi Faaliyet Raporu*
<https://www.dogubayazit.bel.tr/uploads/file/2020faaliyetraporu.pdf> (Erişim Tarihi :26 Mayıs 2022)
- URL9: *Kültür ve Turizm Bakanlığı 2023 Strateji Raporu*
<https://www.ktb.gov.tr/Eklenti/906,ttstratejisi2023pdf.pdf?0> (Erişim Tarihi :26 Mayıs 2022)
- URL10: *Serhat Kalkınma Ajansı Ağrı ili Yatırım, Destek ve Tanıtım Stratejisi*
<https://www.serka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/agri-yatirim-destek-ve-tanitim-stratejisi.pdf> (Erişim tarihi :26 Mayıs 2022).

An Assessment on Tourism Policies of Local Governments: The Case of Doğubayazıt Municipality

Extended Summary

Cities contain many sectors within themselves. One of these sectors is tourism. Tourism is considered as a social and cultural activity for many different purposes. Visiting the streets reflecting the socio-cultural structure of the society, seeing architectural structures, visiting museums bearing traces of history, getting information about the life and traditions of the local people, participating in activities such as theater, concerts, shows, having fun, shopping, following sports competitions. purposes can be made.

Managers who manage the city try to bring the strong aspects of the city to the forefront and to make the city they manage different from other cities in order to attract more visitors to these areas where tourism activities are carried out and to

compete with cities of similar quality. Some cities can be named according to the way people live, their profession, and the way they earn their economic income. For example, Barcelona, located in the Catalonia region of Spain, is called an industrial city because it houses three-quarters of the industrial establishments. Therefore, a city can be called by whatever activity it carries out intensively.

Central and local governments try to prepare and implement development plans according to this intense function of the city. Thus, the business sector and marketing techniques in these cities are developed according to these plans. Naturally, urban culture is designed for intensive function. Thus, the intense function of the city is reflected in the promotional element of tourism and becomes one of the elements that make up the identity of the city. The promotional element of tourism is a concept that local politicians are interested in and that presidential candidates shape their policies during election periods. Presidential candidates develop alternative promotional projects related to the city. After winning the election, since the city's policies will be shaped by these promises, policies that strengthen the promotion function are started to be produced.

Municipalities, which have an important position among local governments, are one of the most important institutions that should assume a role and responsibility in activities such as marketing and promotion of the city, as they dominate the social, economic and geographical structure of the city. In today's society, many municipalities are trying to market their cities. Municipalities establish promotional offices, establish units related to promotion and tourism, and carry out intensive promotional activities. Promotion activities are limited to the vision, election promises and policies of local administrators, as there is no definition in the law about the minimum and maximum budgets to be spent on promotional activities by local administrators and which promotional activities can be carried out in the promotional activities carried out at the local level. Therefore, the effort and money spent by local administrators on promotion varies in each city. From this, it can be said that the vision of the mayors has an impact on the size of the promotion.

With this study, an evaluation has been made for the policies that municipalities will implement in order to develop their tourism potential. The study was limited by the tourism policies of Doğubayazıt Municipality of Ağrı province, and Doğubayazıt Municipality's contributions to tourism were evaluated. In this research, first of all, the activity reports published by Doğubayazıt Municipality in various years and the news related to the subject were examined in order to achieve the determined purpose. In the research, statistical data of various institutions and ministries, bulletins, periodicals and parts of the research prepared by institutions and organizations related to Doğubayazıt district were used. In the literature review, laws and regulations of local governments, regulations of the Ministry of Culture and

Tourism, studies and basic issues on tourism were examined. Since qualitative data collection tools are used, the research is patterned qualitatively. The study is limited to the tourism policies of Doğubayazıt Municipality.

**KONUT FİYATLARI ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN SOSYO EKONOMİK
UNSURLARIN HEDONİK FİYAT MODELİYLE ARAŞTIRILMASI: PANEL
VERİ ANALİZİ**

**Hedonic Price of Socio-Economic Factors Effective on Housing Prices
Researching with a Model: Panel Data Analysis**

Kerem ÖZEN

Dr., Bağımsız Araştırmacı
keremozen5@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2264-2787>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 8/2 Ekim /October 2022 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	23.11.2021
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	09.05.2022
Sorumlu Yazar- <i>Corresponding Author</i> :	Kerem ÖZEN
Sayfa Aralığı- <i>Page Range</i> :	503-522
Doi Numarası- <i>Doi Number</i> :	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.1027502

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

KONUT FİYATLARI ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN SOSYO EKONOMİK UNSURLARIN
HEDONİK FİYAT MODELİYLE ARAŞTIRILMASI: PANEL VERİ ANALİZİ

Hedonic Price of Socio-Economic Factors Effective on Housing Prices Researching
with a Model: Panel Data Analysis

Kerem ÖZEN

Öz

Tüketicinin teknolojiye dayalı yatırımları konut fiyatlarında meydana gelen değişimler ile yakından ilgilidir. Aynı zaman da konut piyasasında ne kadar farklılık mevcut ise fiyatlarda meydana gelen etki o kadar farklı olmaktadır. Konut fiyatlarında meydana gelen bu değişimler saf fiyat ve kalite fiyatı olarak adlandırılmaktadır. Her iki yöntemde de ölçümlerinde tekrarlanan satışlar modeli, hedonik fiyat modeli ve hibrit modeller yer almaktadır. Ancak içlerinden en güçlü olan hedonik endeksler yaygın olarak çalışmalarda karşımıza çıkmaktadır. Hedonik fiyat, konut fiyatlarındaki meydana gelen değişikliklerin etkili bir sonuca varabilmesini açıklamaktadır. Kredi kullanımlarının artması, kredi sorumluluklarından kaynaklanan alacak-borç işlemlerini menkul kıymet kurumunun devralması ve ilgili varlık kaynaklarını tedarik eden menkul kıymetler ile beraber ev fiyatları üzerinde aşırı bir yükseliş meydana getirmiştir. Bu amaçla, çalışmada Türkiye İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) düzey 2 bölgelerinde bulunan konutların satış fiyatları üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesini ve bu etkilerin yönünü belirlemesi amaçlanmaktadır. Düzey 2 sınıflandırmasında yer alan 26 bölgeye ait 2011-2020 dönemi verileri kullanılarak ekonometrik analiz yapılmıştır. Sabit etki modelinden elde edilen analiz sonuçlarına göre kişi başı gelirden meydana gelen artışlar konut fiyat endeksini pozitif yönde etkilerken işsizlik oranındaki meydana gelen artışlar endeks değeri üzerinde negatif yönde bir etki oluşturmuştur. TÜFE ve nüfus değişkenlerinin etkileri açısından istatistik olarak anlamlı bir sonuca ulaşılamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Konut talebi, konut fiyatı, panel veri analizi, hedonik, stata.

Abstract

Technology-based investments of consumers are closely related to changes in housing prices. At the same time, the more difference there is in the housing market, the more different the effect on prices. These changes in housing prices are called pure price and quality price. In both methods, there are repeated sales model, hedonic price model and hybrid models in their measurements. However, hedonic indices, which

are the strongest among them, are commonly encountered in studies. Hedonic price explains that changes in housing prices can reach an effective result. The increase in credit utilization, together with the takeover of the receivables-debt transactions arising from credit responsibilities by the securities institution and the securities supplying the relevant asset resources, caused an excessive rise in house prices. For this purpose, in this study, it is aimed to determine the factors that affect the sales prices of the houses located in the Turkey Statistical Regional Units Classification (NUTS) level 2 regions and to determine the direction of these effects. Econometric analysis was carried out using the 2011-2020 period data of 26 regions in the Level 2 classification. According to the analysis results obtained from the fixed effect model, while the increases in per capita income affect the housing price index positively, the increases in the unemployment rate have a negative effect on the index value. A statistically significant result could not be reached in terms of the effects of CPI and population variables.

Keywords: Panel data model, housing demand, housing price, hedonic, stata.

Giriş

Konut; bireyin geçimini sağlayabilecek dört duvarlı bir ortamdan öte, kaliteli yaşam koşulları sağlayan, doğal afetler karşısında dayanıklı kalmaları şeklinde tanımlanmaktadır. Kent varlığının göstergesi olarak gösterilen konutlar, yalnızca barınak olarak değil; bunun yanısıra kişinin özel yaşam alanının olduğu ve günlük yaşantısı içerisinde istediği gibi bir hayat sürebileceği bir alandır. Konutlar insanoğlunun var olmasının temel aracıdır. Barınma ihtiyacı ev sakinlerinin maddi yeterliliği ve kişinin arzuları ile doğru orantılı olarak açıklanabilir. Bundan dolayı bu ihtiyaçlar heterojen bir yapıya sahiptir. Öte yandan inşa edilen konutlar da barınma ihtiyacını karşılamanın yanı sıra insanlara kendilerine güvenme hissiyatı veren ve isteklerini elde etmek için yardımcı olmaktadır. Fiyatları farklı olan malların üzerinde herhangi bir etkiye sahip faktörler hedonik modeller aracılığıyla araştırılmaktadır. Hedonik, kelime anlamı olarak tüketilen bir mal veya hizmetten sonra ortaya çıkan o mal veya hizmetten duyulan memnuniyettir. Hedonik fiyat, bireylerin kendisini tatmin etmesi için ödemeye razı olduğu fiyattır (İslamoğlu vd., 2015).

Genel anlamda bir piyasası olmayan fakat üzerine piyasa fiyatı konulan malların fiyat endekslerinin düzenlenmesine Hedonik Fiyat Modeli denilmektedir. Bu model fiyat endekslerini düzenlemenin yanında fiyat değer belirleme olarak da kullanılmaktadır. Değer belirleme şekli olarak da ürününün değerini ürününü kendi özellikleri üzerinden ölçmektedir. Piyasa da satışa hazır olan mallar birçok özelliği kendi bünyesinde barındırabilen mallardır. Ancak mallar bir bütün olarak pazara sunulduğundan dolayı malların özellikleri açıkça gösterilmez. Bu bağlamda tüketici alacağı malın

tam anlamıyla ne özelliklerini ne de fiyatını bilmektedir. Bireylerin bir ürünü almasında ki ilk koşulu o ürünün kendisine fayda sağlayabilmesidir. Tüketicilerin beklediği bu faydaların az/çok derecesi malların içerisinde bulunan özelliklere bağlı olarak değişmektedir.

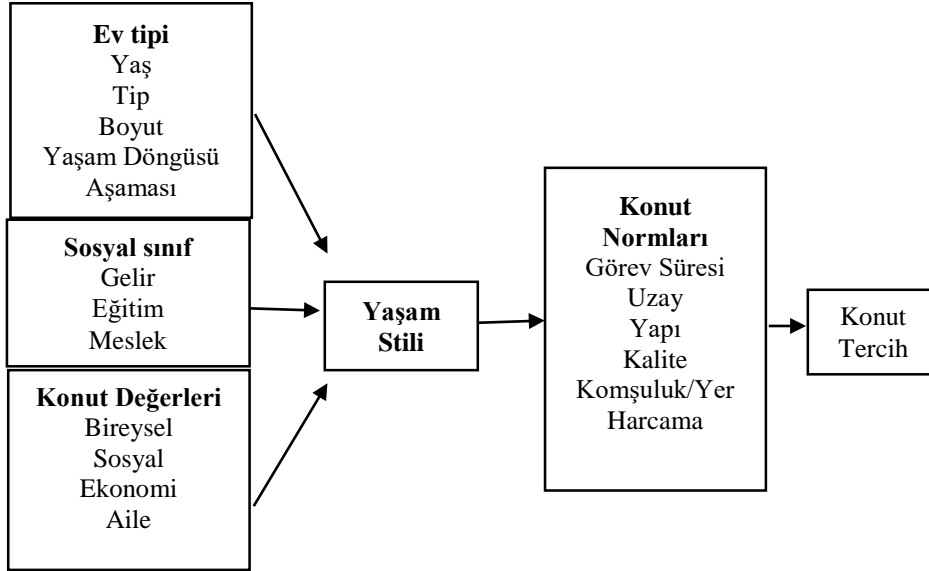
Aynı zamanda hedonik piyasasındaki ürünlerin kendi özellikleri çerçevesinde miktarları farklı olan heterojen mallar ile tanımlanabilmektedir. Hedonik fiyat modeli ile bir ürünün fiyatını hesaplayabilmek için öncelikle ürünün yeterliliği ve fiyat dışı ürüne olan talebi bilmek gerekmektedir. Alışveriş merkezine yakınlığı gibi bir özelliğin malın fiyatını belirlemede etkili bir özellik olduğu söylenebilir. Bu fiyat belirleme şekli ise Hedonik fiyat modeli ile yapılmaktadır. Konut fiyat endeksi hesaplamasında birden fazla seçenek bulunmaktadır (Afşar vd., 2017).

- (i) Hedonik Fiyat Modeli: Malın özelliğine göre birim fiyatının belirlenmesidir.
- (ii) Satış Fiyatı Değerleme Tutarı Oranı Modeli: İlgili uzmanlar tarafından bahsedilen değerler ile satış fiyatlarını belirlemektedir.
- (iii) Tekrarlanan Satışlar Modeli: En az iki ve daha fazla satılmış olan malların bilgileri ile belirlenmektedir.
- (iv) Örnek Konut Modeli: Belirli özelliklere sahip olan malların her dönemde bu özelliklere göre değerlendirilip konut fiyat endeksi hesaplanmaktadır.
- (iv) Medyan-Ortalama Fiyat Modeli: Malın fiyatı belirlenirken eğilim ölçütü olan medyan ve ortalamanın kullanılmasıdır.
- (v) Karışım Arındırma Modeli: Belirlenmiş olan endeksin fiyatları yeterince saf olarak gösterip gösterilmediğini yansıtmaktadır.
- (vi) Hibrid Model: Hem Hedonik hem de tekrarlanan satışların aynı anda kullanılabildiği bir yöntemdir (Yayar & Karaca, 2014).

Tüketicinin teknolojiye dayalı yatırımları konut fiyatlarında meydana gelen değişimler ile yakından ilgilidir. Aynı zaman da konut piyasasında ne kadar farklılık mevcut ise fiyatlarda meydana gelen etki o kadar farklı olmaktadır. Konut fiyatlarında meydana gelen bu değişimler saf fiyat ve kalite fiyatı olarak adlandırılmaktadır. Her iki yöntemde de ölçümlerinde tekrarlanan satışlar modeli, Hedonik fiyat modeli ve hibrit modeller yer almaktadır. Ancak genellikler içlerinden en güçlü olan Hedonik endeksler yaygın olarak çalışmalarda karşımıza çıkmaktadır (Çiçek & Hatırlı, 2015).

2008’de küresel düzeye doğru giden kriz sürecinde ABD konut alım-satımında tüketicilere artan risk ölçütüyle mortgage kredileri sunmaya başlamıştır. Kredi kullanımlarının artması, kredi sorumluluklarından

kaynaklanan alacak-borç işlemlerini menkul kıymet kurumunun devralması ve ilgili varlık kaynaklarını tedarik eden menkul kıymetler ile beraber ev fiyatları üzerinde aşırı bir yükseliş meydana getirmiştir (Kayral, 2017).

Şekil 1. Konut Seçimini Etkileyen Faktörler (Kaynak: R. C. Goss vd., (2001))

Şekil 1’de konut satın alımında dikkat edilmesi gereken hususlar gösterilmiştir. Şekilde görüldüğü üzere konut satın alımında yaşam stilinin ön planda olduğu görülmektedir. Çünkü yaşam stili hem evin tipi, yaşı, boyutu hem de bireyin içinde bulunduğu eğitim sınıfı ve gelir grubu yaşam stilini etkilemektedir. Aynı zamanda konut değerinin de yaşam stili üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Şekilde görüldüğü gibi konut satın alımlarında önemli olan bir diğer faktör ise konut normları şeklinde gösterilmiştir. Konut normları konutun yapısı, kalitesi, bulunduğu konum, fiyatı şeklinde alt başlıklara ayrılmıştır. Sonuç olarak konut satın alma tercihlerinde birçok faktörün etkili olduğu görülmektedir.

Hedonik fiyat

Hedonik fiyat, genellikle konut fiyatlarında meydana gelen değişiklikleri etkileyen faktörleri açıklamaktadır. Hedonik fiyat modelinde temel öncül tüketicilerin bir mal veya hizmetten ziyade o mal veya hizmetin sağlamış olduğu özellikler doğrultusunda fiyatlandırma yapmasıdır. Bu öncülle beraber konut fiyatına konuta ait özelliklerin kalıcı bir şekilde yararı

olduğuna inanılır ve hedonik fiyat bu kalıcı katkıyı bulmak için çabalar (İslamoğlu vd., 2015).

Aslında Hedonik yöntem teknoloji ağırlıklı olarak ve bu çerçeveye dayalı bilgileri içermektedir. Tüketiciler genellikle kişisel tercihleri neticesinde mal seçiminde bulunurlar. Bundan dolayı tüketicilerin sınırsız istek ve arzusu her malı tercih etmesine sebep olmaktadır. Aynı zamanda tüketici sürekli karar değiştiren bir mekanizmaya sahip olduğu için mal seçimi tüketicinin kişisel seçimine dayanmaktadır.

Ürünün kalitesi hem üreticinin kalitesini hem de tüketicinin elde edeceği faydayı yansıtmaktadır. Bu bağlamda tüketicinin faydası ile ürünün kalitesi arasında güçlü bir bağ olduğu anlaşılmaktadır. Özetle tüketici tercihlerinin ürünün kalitesi üzerinde oldukça önemli bir etkisi bulunmaktadır. Aslında tüketici tercihlerinde meydana gelen farklılıklar, farklı niteliklerin birleşmesiyle ürün çeşitliliği meydana getirir. Ürüne ait özellikler onun kalitesini göstermektedir (Çiçek & Hatırlı, 2015).

Hedonik Fiyat Modelinin kullanıldığı alanlar;

- (i) “Ürünün fiyat endeksinin oluşturulması: Genellikle menkul ve gayrimenkul fiyatlar için kullanılmaktadır.
- (ii) Malların değerinin tahmin edilmesi: Gerek menkul gerekse gayrimenkul malların gelecekteki fiyatının tahmin edilmesi
- (iii) Malların refah analizi” (Hidano, 2002, s. 23)

“Hedonik tüketim kavramsal olarak; bireylerin ürünleri kullanma sıklıkları, farklı duyu algıları ve mutluluk hazzı veren duygularını açığa çıkarmakla yükümlü bir tüketim aracıdır” (Hirschman vd., 1982, s. 92-93).

Çalışmada Türkiye İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) düzey 2 bölgelerinde bulunan konutların satış fiyatları üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesini ve bu etkilerin yönünü belirlemesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla çalışmada panel veri analizi yöntemi uygulanmıştır. Çalışmanın güncel yıl verileri ve kullanılan yeni nesil panel testleri literatüre katkı sağlanacağı düşünülmüştür. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır ve sırasıyla giriş, literatür özeti, ekonometrik yöntem ve sonuç olarak açıklanmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde konut fiyatları üzerinde etkili olan faktörlere genel bir değerlendirilmeyle yaklaşılmıştır. Literatür özetinde konu ile ilgili yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Ekonometrik bölümde kullanılan yöntem, testler ve sonuçlarının değerlendirilmesi yer almıştır. Sonuç bölümünde ise çalışmanın genel sonucu değerlendirilmiştir.

Literatür Özeti

Konut fiyatları ile ilgili literatürde ele alınmış çalışmaların derlemesinden oluşan literatür özeti yazılmıştır.

Ebru, Ergöz ve Karahan (2009) çalışmalarında hanede bulunanların ve konutlarının piyasasında bütünleyici bir ekonometrik model oluşturarak konut talep piyasasının hangi yönde gittiği incelemeyi amaçlamışlardır. Bu doğrultuda İstanbul ilinde geniş bir saha çalışması yapılmıştır. Modeli geliştirmek için saha çalışmasında, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak derinlemesine görüşme tekniği yaklaşımı uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre çevre ve toplumsal bağlarla kişinin bireysel yaşam bağları içi içe girmiştir. Elde edilen analiz sonuçlarının bir bölümü kaynaklarda bulunan bilgilerle örtüşürken bir kısmı örtüşmemektedir. Bununla birlikte alan çalışmasından elde edilen ve literatürde yer almayan bulgulara da bulunmuştur. Fitöz ve Öztürk (2009) çalışmalarında Türkiye’de var olan konutlar üzerin de olan arz-talep tanımlayıcıları ile ilgili bir ekonometrik çalışma yapmayı amaçlamışlardır. Çalışmada konut fiyatları, faiz oranları ve milli gelir (kişi başı) değişkeni ile konut talebi arasında pozitif bir ilişkinin meydana geldiğini göstermişlerdir. Çalışma verileri konutlardaki talep artışın düştüğü 1994 yılından bu yana olduğunu göstermektedir. Konut arzını belirlemek için modele dâhil edilmiş değişkenlerden biri olan milli gelir (kişi başına), konut fiyatları, aynı zamanda M2 parasal büyüme artışı ile konut arzı arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Lebe ve Akbaş (2014) çalışmalarında Türkiye’deki konutlara olan talebin tüm dönem etkilerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Bu amaçla, çalışmada 1970-2011 dönemi verileri ile kullanılarak Vektör Error Correction Model, VECM analizi kullanılmıştır. Sanayileşme, kişi başı gelir, faiz oranı konut fiyatı, tarım sektöründe istihdam vb. değişkenler ile konut talebi arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin meydana gelip gelmediğini anlamak için VECM’e dayalı bootstrap Granger testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre kişi başına düşen gelir ve sanayileşme değişkenleri ile konut talebi arasında pozitif yönlü bir ilişki meydana gelirken konut fiyatları ile faiz, tarım ve istihdamı arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Özpolat (2014) çalışmasında makroekonomik konut talebi tanımlayıcıları ile konut talebi arasındaki ilişkiyi analiz etmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla, 1998-2013 dönemindeki çeyrek veriler kullanılarak model oluşturulmuştur. Çalışmada Johansen Eşbütünleşme Analizi ve Yapısal Hata Düzeltme Modeli ile testleri kullanılmıştır. “Yapı Kullanım Belgeleri”ni Konut talebinin belirleyicisi olarak belirlemiştir. Bağımsız değişkenler sırasıyla şöyle belirlenmiştir: konut

kredisi faiz oranı, enflasyon oranı, gayrisafi yurt içi hâsıla, borsa endeksi ve para arzı. Çakır (2014) çalışmasında hane halkının sosyo-demografik ve ekonomik özelliklerine göre yaşadığı konutları incelemek, ayrıca geleceğe yönelik konut taleplerinde belirleyici olan faktörleri ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırma kapsamında veriler, 400 hanede gerçekleştirilen soru formları aracılığıyla elde edilmiştir. Araştırma sonucunda hanelerin sosyo-demografik ve ekonomik özelliklerindeki benzerliklerin, hane halkının yaşamakta olduğu konutlarda ve geleceğe yönelik konut taleplerinde belirleyici olduğu saptanmıştır. Özellikle hanede yaşayan kişi ve çocuk sayısı, gelir dağılımı, eğitim ve kültür seviyesi gibi faktörlerin, bireylerin konut taleplerinin şekillenmesinde etkili olduğu saptanmıştır. Hanede yaşayan kişi ve çocuk sayısındaki artış, yaşanan konut ile yaşanmak istenilen konut arasındaki uçurumun artmasına, gelir ve eğitim seviyesinin yükselmesi ise şehir merkezi dışında daha lüks konutların tercih edilmesine neden olmaktadır. Çiçek & Hatırlı (2015) çalışmalarında Isparta ilindeki konutların sahip olduğu özelliklerin konut fiyatlarını ne ölçüde etkilediğini Hedonik fiyat modeli ile ortaya koymayı amaçlamışlardır. Bu amaçla, 2012 Ekim ayı itibariyle Isparta merkezinde 44 mahalle ve toplamda 78.492 tane konut olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada 368 hane ile yüz yüze görüşülerek anket yapılmıştır. Model ekonometrik olarak log-lin formatında bir model olarak kurulmuş ve değişen varyansın var olup olmadığını test etmek için White Testi yöntemi uygulanmıştır. Çalışmada toplamda 26 değişken kullanılmış olup bu değişkenlerin 13 tanesinin anlamsız olduğu görülmüştür. Çalışma sonucunda elde edilen analiz sonuçlarına göre konut fiyatlarını; konutun büyüklüğü, konutun yaşı, hava kirliliği, kaloriferli olması, şehir merkezine uzaklık, oda sayısı, konutun muhiti, otoparkının olması faktörleri etkilemiştir. Li & Yu (2006) çalışmalarında Hedonik sonuçların kullanılan regresyon yaklaşımına duyarlılığını incelemeyi amaçlamışlardır. Bu amaç doğrultusunda aynı zamanda çalışma işlevselliğinin nasıl bir sonuç çıkardığını araştırmaktadır. Kullanılan veriler, Ottawa bölgesindeki 1996 - 2005 dönemi için Çoklu Liste Hizmeti'nden (MLS) yeniden satış yapılan evlerin fiyatlarıdır. Veri tabanının özellikleri arasında çok sayıda açıklayıcı değişken ve gözlem bulunmaktadır. Hedonik analiz, resmi istatistikler ve akademik araştırmalarda mal ve hizmetlerde kalite ayarının bir aracı olarak kabul görmektedir. Bilgisayarlar ve evler, Hedonik araştırmaların çoğunun üzerinde yoğunlaştığı en popüler iki üründür. Bununla birlikte, birkaç karşılaştırmalı çalışma, verilere farklı regresyon yaklaşımları (örneğin, havuzlanmış regresyon, bitişik regresyon ve

ayrı regresyon) uygulandığında elde edilen fiyat endekslerinin hassasiyetine bakmıştır. Silver (2016), çalışmasında Hedonik regresyonlar, işlem gören mülklerin kalite karışımındaki değişiklikleri kontrol edilmek amacıyla emlak fiyat endeksi ölçümü yapmayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda Hedonik modeli zaman kukla yaklaşımı, özellikler yaklaşımı ve empoze yaklaşımlarını bir çatı altında birleştirmeye çalışmıştır. Çalışmada pratik bir Hedonik model önerilmektedir. Ancak referans dönemleri için Hedonik regresyonların periyodik olarak tahmin edilmesini gerektirir bu nedenle yanlış tanımlama ve tahmin konularının şiddetine bağlı olarak çalışılmamaktadır. Hurlagu vd., (2012), çalışmalarında Türkiye'deki konut piyasasında zamanla gözlenen evlerin özelliklerinde meydana gelen artışların fiyat üzerindeki etkilerini kontrol etmek için hedonik bir fiyat ayarlaması üzerine çalışmayı amaçlamışlardır. Bu amaçla, 2010-2014 döneminde Türkiye'de konut piyasası dinamiklerini dikkatle izlendiğinde konut fiyatları yüzde 70 oranında artış göstermiştir. Bu artış, bazı bölgelerde fiyatların ikiye katlandığı ülke genelinde yaygındır. Sonuçlara bakıldığında; satılan evlerin kalitesinde önemli bir artış olduğu görülmektedir; dolayısıyla tüm fiyat artışlarını gerçek değerlendirme olarak tanımlamanın yanıltıcı olabileceği düşünülmektedir. Özellikle, nominal değişikliklerin dörtte birinin ve fiyattaki gerçek değişikliklerin yarısının kalite iyileştirmelerinden meydana geldiği düşünülmektedir.

Yöntem ve Veri Seti

Panel veri analizi yatay kesit birim sayısı olan (N) dönem sayısından (T) fazla (N>T) olduğu durumda meydana gelmektedir.

$$Y_{it} = \alpha + \sum_{k=1}^q B_k X_{kit} + u_{it} \quad i=1, \dots, N; t=1, \dots, T; k=1, 2, \dots, q \quad (1)$$

şeklinde tanımlanabilmektedir. Y_{it} (bağımlı değişken), X_k (bağımsız değişkenler), α sabit parametre, B_k eğim parametreleri ve u_{it} hata terimidir. i alt indisi ise yatay kesit birimlerini (şehir, birey, ülke vs.), t alt indisi ise zamanı (yıl, gün, ay) temsil etmektedir. Hata terimi u_{it} 'nin ortalamasının sıfır ve sabit varyansa sahip olduğu varsayılmaktadır. Modeldeki sabit ve eğim parametreleri birimlere göre değer almalarının yanı sıra zamana göre de değer almaktadır. Yukarıdaki panel veri modeline göre; bağımsız değişkenlerin, yatay kesitler üzerindeki etkilerinin aynı olduğu varsayılmıştır. Burada önemli bir nokta olan, (B_1)'in tanımının nasıl yapılacağıdır. Bazı durumlarda başlangıç noktası tüm birimler için sabit

tutulabilir ya da diğer birimler için farklı başlangıç noktalarının belirlenmesine izin verilebilir.

Böyle bir durumda, sabit ve rassal etkili modeller diye iki yöntem meydana gelmektedir. Sabit etkili modelde tüm yatay kesit birimleri için başlangıç noktasının sabit olacağı varsayılmıştır. Sabit etkili model aşağıdaki gibi açıklanmıştır (Çelik & Kıral, 2018, s. 1015).

$$Y_{it} = B_{1i} + B_{2i}X_{2it} + B_{3i}X_{3it} + u_{it}, \quad B_{1j} \neq B_{1i} \quad (2)$$

Rassal etkiler modelinde ise başlangıç noktasını tesadüfü olarak yani sabit olamayan bir şekilde tanımlamaktadır. Bu durumda başlangıç noktaları, B_1 sabit değeri ile sıfır ortalamalı u_{it} rassal değişkeninin toplamından meydana gelmektedir. Rassal etkiler modeli, aşağıda tanımlanan denklem modeliyle ifade edilmektedir.

$$Y_{it} = B_{1i} + B_{2i}X_{2it} + B_{3i}X_{3it} + u_{it}, \quad B_{1j} \neq B_{1i} + u_i \quad (3)$$

Yatay kesit bağımlılık testi

Yatay kesit bağımlılık testlerinden ilki, Breusch & Pagan (1980) tarafından geliştirilen Lagrange Multiplier (LM) testidir.

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{P}_{ij}^2 \quad (4)$$

Yukarıdaki eşitlikte, \hat{p} , kalıntıların ikili korelasyonun örnek tahminidir. Bu testte H_0 hipotezi yatay kesitler arasında ilişkinin olmadığını ve $T \rightarrow \infty$ iken N sabit ise $\frac{N(N-1)}{2}$ serbestlik derecesinde ki-kare asimptotik dağılıma sahip olduğu ve testin, zaman boyutu T'nin yatay kesit boyutu N'den büyük olduğu durumlarda kullanacağı varsayılmaktadır.

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^N \sum_{j=i+1}^N (T \hat{p}_{ij}^2 - 1) \quad (5)$$

Bu eşitlikte ise görülen ve Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD_{LM} esti hem N ve hem de T'nin büyük olduğu durumlar için uygulanabilmektedir. Bu test Breusch & Pagan (1980) testinin geliştirilmiş hâlidir. Bu teste göre $T \rightarrow \infty$ ve $N \rightarrow \infty$ olduğu durumda yatay kesit bağımlılığının olmadığı varsayılır. Ancak $N > T$ olduğu durumlarda ise CD_{LM} testi önemli düzeyde bozulmalar göstermekte ve N büyüdükçe sapmalar daha

da artmaktadır Bu yüzden Pesaran (2004), $N > T$ olduğu durumlarda yatay kesit bağımlılığı için CD testini geliştirmiştir.

Birim Kök Testi

Öncelikle değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin test edilebilmesi için değişkenlerin durağanlık derecesinin aynı olması gerekmektedir. Bu bağlamda kovaryans durağan seriler şöyle sıralanmaktadır; varyansı ve otokovaryansı zamandan bağımsız, bir zaman serisinin ortalaması ve sonlu olan serilerdir. Çalışmada eğer değişkenler n . dereceden sonra durağan hâle geliyorsa o zaman değişkenler n . dereceden bütünüştür denilebilir. Çalışma analizinden önce değişkenlere birim kök testi uygulanmaktadır. Zaman serilerinin durağan olup olmadığı ise (Dickey & Fuller (1979, 1981) (ADF), Kwiatkowski vd., (1992) (KPSS) gibi testlerle test edilmektedir. Aynı zaman da ADF testi için de Doledo, Jenkinson ve Sosvilla-Rivero gibi testler uygulanmaktadır. Bu testlerin uygulamasında gecikme uzunluğu olarak bilinen (k) son derece büyük bir öneme sahiptir.

Öte yandan ADF testleri k parametresine duyarlıdır. Bundan dolayı trend içeren ve içermeyen modeller olarak sırasıyla modelA, modelB, modelC gibi modeller tahmin edilmektedir. Bu modeller için $k=24$ 'ten başlanarak $\Delta y_t - k$ prob değerleri sıfır çıkana kadar düşürülmektedir (Dülger & Cin, 2002, s. 52).

Sonuç olarak, seçilen makroekonomik değişkenlerin konut fiyat endeksi üzerine etkilerini ortaya koymak amacıyla tahmin edilecek model aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

$$Endeks_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 Gelir_{i,t} + \beta_2 İşsizlik_{i,t} + \beta_3 Tüfe_{i,t} + \beta_4 Nüfus_{i,t} + u_{i,t} \quad (6)$$

(6) no'lu denklemden Beta'lar tahmin edilecek parametreleri $u_{i,t}$ normal dağılımlı sabit varyanslı hata terimini ifade etmektedir. Alt indislerden i yatay kesit boyutunu ifade ederken t zaman boyutunu göstermektedir.

Bağımlı değişken olan *Endeks* konut fiyat endeksini ifade etmekte olup bu endeks Türkiye konut piyasasındaki fiyat değişmelerinin takip edilmesi amacıyla oluşturulan göstergeleri kapsamaktadır. Bu değişken 2011-2020 yılları için Düzey 2 (26) bölgeleri kapsamaktadır¹. Model de yine düzey 2 bölgeleri için *nüfus*, *tüfe*, *gelir*, *işsizlik* değişkenleri kullanılmıştır. Bu değişkenlere ait bilgiler aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

¹ Düzey 2 bölgelerin kodları ve isimleri EK'te sunulmuştur.

Tablo 1. Değişken Adları ve Kaynakları

Değişken	Açıklamaları	Kaynağı	Katsayının beklenen işareti
Endeks	Konut Fiyat Endeksi (%)	TÜİK	
Gelir	Nüfus/GSYİH(Bin TL)	TÜİK	+
Tüfe	Tüketici Fiyat Endeksi (%)	TÜİK	-
İşsizlik	İşsiz sayısı/ Toplam İş Gücü (%)	TÜİK	-
Nüfus	Bölge Nüfusu/Toplam Nüfus (Milyon Kişi)	TÜİK	+

Bu değişkenlere ait betimleyici istatistikler ise Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Değişkenlere Ait Betimleyici İstatistikler

Değişken	Gözlem	Ortalama	Std. Sap.	Min	Maks.
Kesit	175	13	7.2317	1	25
Zaman	175	2014	2.0057	2011	2017
Endeks	175	10.1998	4.9966	2.89	23.46
Gelir	175	22629.81	10211.96	7412	65041
Tüfe	175	8.4754	1.5126	5.55	12.79
İşsizlik	175	9.4262	4.2902	3.4	28.3
Nüfus	175	.03310	.01421	.0095	.0682

Tablo 2’de çalışmada ele alınan değişkenlerin gözlem, ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerler ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

Çalışmada kullanılan veriler doküman incelemesi yöntemiyle toplandığından, araştırma etik izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Tahmin Sonuçları

Sağlıklı bir analiz sonuçları elde edebilmek için öncelikle serilerin durağanlaştırılması aşamasının yapılması gerekmektedir. Birim kökün var olup olmadığını test etmek amacıyla yatay kesit bağımlılığın test edilmesi gerekmektedir. Panel veri analizlerinde yatay kesit bağımlılığının (cross-section dependence) olmaması durumunda 1. nesil birim kök testleri kullanılabilir. Aksi durumda yatay kesik bağımlılığı red edilmiyorsa 2. nesil birim kök testlerini kullanmak daha sağlıklı analiz sonuçları elde etmemize yardımcı olacaktır. Bu testlerden birincisi Breusch-Pagan (1980) testidir. Bu

test ($T > N$) olduğu durumlarda yani zaman boyutunun, yatay kesit boyutundan büyük olduğu durumlarda kullanılmaktadır. Fakat bu çalışmada zaman boyutunun 10 yıl ($T = 10$) ve yatay kesit boyutunun ise 26 alt bölgeden ($N = 26$) olduğu göz önüne alındığında ($T < N$) yeni testlerin kullanılması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Genellikle literatürde $T < N$ olduğu durumlarda analiz testlerinin yapılabilmesi için Pesaran testi (2004), (ii) Friedman istatistiği (1937 ve (iii) Frees testi (1995) gibi testlerin kullanılması gerekmektedir. Bu çalışmada ortaya çıkan sabit etkiler ve rassal etkiler panel tahminleri ile daha sağlıklı sonuçlar ele edildiği için literatürde de sıkça başvurulan Pesaran CD test istatistiğini kullanmıştır². Bu test hipotezi;

Bu çalışma

$$H_0 = \text{Yatay kesit bağımlılığı yoktur}$$

$$H_1 = \text{Yatay kesit bağımlılığı vardır}$$

şeklindedir. Test sonucu aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 3. Pesaran Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Pesaran'ın kesitsel bağımsızlık testi	0.306	Prob	=
		0,7594	
Diyagonal olmayan elemanların ortalama mutlak değeri	0.401		

Pesaran test istatistiğinin olasılık değeri istatistiki olarak anlamsız (0,7594) bulunduğu için kesitler arasında “yatay kesit bağımlılığı yoktur” yönündeki boş hipotez reddedilememektedir. Dolayısıyla panel veride yatay kesit bağımlılığın olmadığına kanaat getirilip birim kök testleri için birinci nesil birim kök testlerine geçilmiştir.

Tablo 4. Panel Birim Kök Testleri

Değişken	Test	Levin-Lin-Chu	
		Sabit	Sabit+Trend
Endeks	Düzyey	-4.10***	-24.29***

² Alternatif olarak Friedman testine başvurulmuş, keza bu test sonucu da panel veri setinde yatay kesit bağımlılığının olmadığı sonucunu güçlendirmiştir: Friedman's test of cross sectional independence = 8.674, Pr = 0.9982

**Konut Fiyatları Üzerinde Etkili Olan Sosyo Ekonomik Unsurların Hedonik Fiyat Modeliyle
Araştırılması: Panel Veri Analizi | 515**

	Birinci Fark	----	-----
Gelir	Düzey	24.35	-15.39***
	Birinci Fark	-----	-----
Tüfe	Düzey	3.57	-10.45***
	Birinci Fark	----	-----
İşsizlik	Düzey	-47.74***	-41.77***
	Birinci Fark	-----	-----
Nüfus	Düzey	-4.47***	-13.92***
	Birinci Fark	-----	-----

*** %1 istatistiki anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Levin-Lin-Chu (LLC) yöntemine göre birim kök testi sonuçlarına dayanarak tüm değişkenlerin düzey değerde durağan oldukları ve birim kök içermedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Serilerin birim kök içermedikleri belirlendikten sonra Denklem (6)'ın tahmin aşmasına geçilmiştir. Bu amaçla karşılaştırma yapmak amacıyla üç model tahmin edilmiştir. Elde edilen verilerle yapılan tahmin sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Panel Veri Tahmin Sonuçları (Bağımlı Değişken: Konut Fiyat Endeksi)

Değişken	Havuzlanmış EKK (1)	Sabit Etkiler (2)	Rassal Etkiler (3)
Gelir	0,001** (0,000)	0,017** (0,000)	0,001** (0,000)
Tüfe	0,494** (0,249)	0,340 (0,289)	0,494** (0,249)
İşsizlik	-0,131 (0,087)	-0,663*** (0,204)	-0,144 (0,913)

Nüfus	51,657** (27,586)	-817,839 (744,240)	52,329* (29,098)
Sabit terim	3.336 (0,000)	36.694 (24.866)	3,401 (3,394)
Gözlem Sayısı	175	175	175
R-kare	0,119	0,150	0,100
F-istatistiği	5,74	6,46 (0,000)	
Wald Ki-Kare			32,44
Hausman Testi		Ki-Kare: 10.92 Prob: 0.0122	

Notlar: (i)*,**,***; sırasıyla %10, %5 ve %1 istatistiki anlamlılık düzeyleri belirlenmiştir.

(ii) Standart hatalar parantez içerisinde yer almaktadır.

Sabit etki modeli parametre tahminçileri ile tesadüfi etkili modelin parametre tahminçileri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığının anlaşılması için elde edilen Hausman test sonuçlarına göre, H_0 hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilerek “Sabit etki modelinin” tercih edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Diğer yandan hem sabit etki modeli hem de rassal etki modelinde hata terimleri arasında değişen varyans veya otokorelasyon sorununu ortadan kaldırmak için, White cross-section ağırlıkları kullanılmıştır. Her üç modelde elde edilen katsayıların büyüklüklerinin ve işaretlerinin birbirini yakın çıktığı görülmektedir. Sadece gelir değişkeni her üç modelde istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Sabit ekiler modelinden elde edilen sonuçlara göre kişi başı gelirdeki değişkeninde meydana gelen her 1 TL’lik artış konut fiyat endeksinde % 0.017 birimlik bir artışa sebep olmaktadır. Gelir değişkeni katsayısı %5 düzeyinde istatistiki anlamlılığa sahiptir. Sabit etkiler modelindeki katsayı, diğer iki modelden elde edilen katsayılardan daha büyük bulunmuştur. Katsayının işareti *apriori* olarak beklenildiği gibi pozitif çıkmıştır.

TÜFE değişkeninin katsayısı sabit etkiler modelinde anlamlı bulunmamıştır ama katsayının işareti beklentiye uygun olarak çıkmıştır. Konut fiyatlarının ve dolayısıyla talebinin genel fiyat düzeyindeki artışlardan etkilenmesi beklenen bir durumdur. İşsizlik değişkeni sadece sabit etkiler modelinde anlamlı bulunmuştur. İşsizlik oranındaki artışın satın alma gücünde bir düşüşe yol açarak konut talebini düşürdüğü sonucu analizden çıkarılabilir. Katsayının negatif işaretli olması ve %1 düzeyinde istatistiki anlamlılığa sahip olması bu görüşü destekler niteliktedir. Nüfus değişkeni havuzlanmış EKK ve

rassal etki modelinde anlamlı bulunurken, sabit etki modelinde anlamsız ve katsayısı negatif bulunmuştur. Katsayının anlamsız bulunması nüfus artışının konut talebi üzerine etkisini yorumlamayı güçleştirirken, makroekonomi teorisine göre hareket edildiğinde nüfus artışı ile konut talebi arasında pozitif bir ilişki olacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Sonuç

Türkiye’de son yıllarda konut sektörünün gelişmesi kentsel dönüşüm politikalarının da etkisiyle hızlanmıştır. Kentleşme politikası adı altında hemen hemen tüm ülke de kentleşme etkisini göstermiştir. Düzey 2 sınıflandırmasında yer alan 26 bölgeye ait 2011-2020 dönemi verileri ile analiz yapılmıştır. Yapılmış olan analiz sonuçlarına bakıldığında kişi başı gelir değişkeninde meydana gelen bir birimlik artış fiyat endeksi üzerinde pozitif yönde bir etki yaratmasına rağmen işsizlik oranında ki artış fiyat endeksi üzerinde negatif yönde bir etki yaptığı tespit edilmiştir. Sabit etkilere bakıldığında gelir ve işsizlik değişkeninin dışındaki değişkenlerin prob değerlerinin anlamsız çıktığı görülmüştür.

Bundan dolayı *gelir* ve *işsizlikte* meydana gelen artışlar fiyat endeksi üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Rassal etkilere bakıldığında ise *gelir*, *tüfe* ve *nüfus* değişkenlerinin anlamlı olduklarını görebilmekteyiz. Diğer yandan hem sabit etki modeli hem de rassal etki modelinde hata terimleri arasında değişen varyans veya otokorelasyon sorununu ortadan kaldırmak için, White cross-section ağırlıkları kullanılmıştır. Her üç modelde elde edilen katsayıların büyüklüklerinin ve işaretlerinin birbirini yakın çıktığı görülmektedir. Sadece gelir değişkeni her üç modelde istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur.

Sabit ekiler modelinden elde edilen sonuçlara göre kişi başı gelir değişkeninde meydana gelen her 1 TL’lik artış konut fiyat endeksinde % 0.017 birimlik bir artışa sebep olmaktadır. Gelir değişkeni katsayısı %5 düzeyinde istatistiki anlamlılığa sahiptir. Sabit etkile modelindeki katsayı, diğer iki modelden elde edilen katsayılardan daha büyük bulunmuştur. Katsayının işareti *apriori* olarak beklenildiği gibi pozitif çıkmıştır. Bu sonuçlara dayanarak rassal etkilerde *gelir*, *tüfe* ve *nüfus* değişkenlerinde meydana gelen bir artışın fiyat endeksi üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu görebilmekteyiz.

Çalışmada elde edilen ampirik bulgular konut fiyatlarının üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesinde yardımcı olmuştur. Son yıllarda konut arzındaki meydana gelen artışlar ile beraber inşaat sektöründe de büyümeye

sebepl olmuştur. Konut fiyatları üzerinde etkili olan faktörlerin konutun özelliklerine göre değişkenlik gösterdiği görülmüştür. Son zamanlarda konut fiyatları üzerinde etkili olan faktörlerin gittikçe konutun özelliklerinden çok konutun fiyatı üzerinde odaklanmaya başlanmıştır. Günümüzün yaşam koşullarına göre taleplerde değişiklikler meydana gelebilmektedir. Bundan dolayı güncel veriler ve şartlarda tekrar bakılabilir.

Kaynakça

- Afşar, A.; Yılmazel Ö. & Yılmazel S. (2017). Konut fiyatlarını etkileyen faktörlerin hedonik model ile belirlenmesi: Eskişehir örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(37), 195-205.
- Çiçek, U. & Hatırlı, S. (2015). Isparta ilinde konut fiyatlarını etkileyen faktörlerin hedonik fiyat modeli ile analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 98-114.
- Dülger, F. & Cin, M. (2002). Türkiye’de döviz kuru dinamiklerinin belirlenmesinde parasalcı yaklaşım ve eşbütünleşme yöntemiyle sınama. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 29(1-2), 47-68.
- Demir, B. (2017). *Hedonik tüketim kavramı ışığında gayrimenkul sektöründe pazarlama stratejilerinin incelenmesi: İzmir Folkart Towers örneği*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Lebe, F. & Akbaş, Y. (2014). Türkiye’nin konut talebinin analizi: 1970-2011. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(1), 57-83.
- Hidano, N. (2002). The economic valuation of the environment and public policy, a hedonic approach Edvard Elgar Massachusetts. *Tokyo Institute Of Technology*, Japonya.
- Hirschman, E. C. (1982). Hedonic consumption: emerging concepts, methods and propositions. *Journal Of Marketing, American Marketing Association*, 46(3), 92-101.
- Işık, C. (2015). Erzurum ilinde konut fiyatlarının çevresel yapısal ve sosyal farklılaşması: Hedonik fiyatlama örneği. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 23-32.
- İslamoğlu, E. & Bulut, H. (2015). The investigation of the factors affecting on the prices of real estates in Samsun via hedonic price model. *The Journal of International Civilization Studies*, 3(1) 81-83. Doi: 10.26899/inciss.90.
- Kayral, İ. E. (2017). İstanbul, Ankara ve İzmir konut fiyat değişimlerini etkileyen faktörlerin araştırılması. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21(1), 65-84.

- Karahan, E. & Özüekren, Ş. (2009). Konut kariyerini etkileyen faktörler üzerine nitel bir araştırma yöntemi. *İTÜ Dergisi*, 8(2), 69-76.
- Overby, J. & Lee, E. (2006). The effects of utilitarian and hedonic online shopping value on consumer preference and intentions. *Journal of Business Research*, 59, 1160–1166.
- Goss, R. C.; Beamish J. O. & Emmel, J. (2001). Konut tercihlerinde yaşam tarzı etkileri. *Konut ve Toplum*, 28(1,2), 4.
- Silver, M. (2016). How to better measure hedonic residential property price indexes. *International Monetary Fund*, 16(213), 14.
- Yayar, R. & Karaca, S. (2014). Konut fiyatlarına etki eden faktörlerin hedonik modelle belirlenmesi: TR83 bölgesi örneği. *Ege Akademik Bakış*, 14(4), 509-518.

EK: TÜİK BÖLGE SINIFLANDIRMASI DÜZEY 2 BÖLGELERİ

<u>KOD</u>	<u>DÜZEY 2</u>
TR10	<u>İstanbul</u>
TR21	<u>Tekirdağ, Edirne, Kırklareli</u>
TR22	<u>Balıkesir, Çanakkale</u>
TR31	<u>İzmir</u>
TR32	<u>Aydın, Denizli, Muğla</u>
TR33	<u>Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak</u>
TR41	<u>Bursa, Eskişehir, Bilecik</u>
TR42	<u>Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova</u>
TR51	<u>Ankara</u>
TR52	<u>Konya, Karaman</u>
TR61	<u>Antalya, Isparta, Burdur</u>
TR62	<u>Adana, Mersin</u>
TR63	<u>Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye</u>
TR71	<u>Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir</u>
TR72	<u>Kayseri, Sivas, Yozgat</u>
TR81	<u>Zonguldak, Karabük, Bartın</u>
TR82	<u>Kastamonu, Çankırı, Sinop</u>
TR83	<u>Samsun, Tokat, Çorum, Amasya</u>
TR90	<u>Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane</u>
TRA1	<u>Erzurum, Erzincan, Bayburt</u>
TRA2	<u>Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan</u>
TRB1	<u>Malatya, Elâzığ, Bingöl, Tunceli</u>
TRB2	<u>Van, Muş, Bitlis, Hakkâri</u>
TRC1	<u>Gaziantep, Adıyaman, Kilis</u>
TRC2	<u>Şanlıurfa, Diyarbakır</u>
TRC3	<u>Mardin, Batman, Şırnak, Siirt</u>

Hedonic Price of Socio-Economic Factors Effective on Housing Prices Researching with a Model: Panel Data Analysis

Extended Summary

Housing; It is defined as providing quality living conditions and staying resilient in the face of natural disasters, rather than a four-walled environment that can provide an individual's livelihood. Houses, which are shown as an indicator of the existence of the city, are not only shelters; In addition, it is an area where the person has a private living space and can lead a life as he wishes in his daily life. Housing is the basic tool for the existence of human beings. The need for shelter can be explained in direct proportion to the financial adequacy of the residents and the desires of the person. Therefore, these needs have a heterogeneous structure. On the other hand, the houses built not only meet the need for shelter, but also help people to feel self-confident and to achieve their desires. Factors that have any effect on goods with different prices are explored through hedonic models. Hedonic means the satisfaction felt after a good or service that is consumed as a word meaning. The hedonic price is the price that individuals are willing to pay to satisfy themselves (Islamoglu et al., 2015).

The hedonic price generally describes the factors that affect the changes in housing prices. In the hedonic price model, the basic premise is that consumers make pricing in line with the features provided by that good or service rather than a good or service. Along with this premise, it is believed that the properties of the house have a permanent benefit to the house price, and the hedonic price strives to find this permanent contribution (Islamoglu et al., 2015). When the literature summary of the study is considered; In their study, Ebru, Ergöz and Karahan (2009) aimed to analyze the direction of the housing demand market by creating an integrative econometric model in the market of households and their residences. In this direction, a wide field study was carried out in the province of Istanbul. In order to develop the model, in-depth interview technique approach was applied by using qualitative research methods in the field study. According to the findings, the environment and social ties and the individual life ties of the person are intertwined. While some of the obtained analysis results overlap with the information found in the sources, some of them do not. However, there were also findings obtained from the field study and not included in the literature. In their study, Fitöz and Öztürk (2009) aimed to conduct an econometric study on the supply-demand descriptors on the existing houses in Turkey. In the study, they showed that there is a positive relationship between housing prices, interest rates and national income (per capita) variable and housing demand. The study data shows that it has been since 1994, when the demand growth in housing fell. A positive relationship was found between national income (per capita), housing prices, as well as M2 monetary growth increase and housing supply, which is one of the variables included in the model to determine housing supply. In their study, Lebe and

Akbaş (2014) aimed to determine the effects of the demand for housing in Turkey over the whole period. For this purpose, Vector Error Correction Model and VECM analysis were used in the study by using data from 1970-2011 period. Industrialization, per capita income, interest rate, housing price, employment in the agricultural sector, etc. The bootstrap Granger test based on VECM was used to understand whether there is any causality relationship between the variables and housing demand. According to the findings, there is a positive relationship between per capita income and industrialization variables and housing demand, while there is a negative relationship between housing prices and interest, agriculture and employment.

The conclusion part of the study is; In recent years, the development of the housing sector in Turkey has accelerated with the effect of urban transformation policies. Under the name of urbanization policy, almost all the country has shown the effect of urbanization. Analysis was carried out with the data of the 2011-2020 period of 26 regions in the Level 2 classification. Considering the results of the analysis, it was determined that although a one-unit increase in the per capita income variable had a positive effect on the price index, the increase in the unemployment rate had a negative effect on the price index. Looking at the fixed effects, it was seen that the probe values of the variables other than the income and unemployment variable were insignificant.

Therefore, increases in income and unemployment have a positive effect on the price index. When we look at the random effects, we can see that the variables of income, CPI and population are significant. On the other hand, White cross-section weights were used to eliminate the variance or autocorrelation problem between the error terms in both the fixed-effects model and the random-effects model. It is seen that the magnitudes and signs of the coefficients obtained in all three models are close to each other. Only the income variable was statistically significant in all three models.

According to the results obtained from the fixed crops model, every 1 TL increase in the per capita income variable causes an increase of 0.017% in the housing price index. The income variable coefficient has statistical significance at the 5% level. The coefficient in the fixed effect model was found to be larger than the coefficients obtained from the other two models. The sign of the coefficient was positive, as expected a priori. Based on these results, we can see that an increase in the income, CPI and population variables has a positive effect on the price index.

The empirical findings obtained in the study helped to determine the factors affecting the housing prices. In recent years, the increase in housing supply has also led to growth in the construction sector. It has been observed that the factors affecting the housing prices vary according to the characteristics of the house. Recently, the factors that affect housing prices have started to focus on the price of the house rather

than the properties of the house. Changes in demands may occur according to today's living conditions. Therefore, current data and conditions can be looked at again.

KUZAY-GÜNEY EKONOMİK ENTEGRESYONU: TEORİK BİR İNCELEME
Use of Process- Genre Focused Writing Approach in Written Education

Burçak GÜNDAL

Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İ.İ.B.F İktisat Bölümü
b.gundal@alparslan.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-5884-7242>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 8/2 Ekim /October 2022 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	04.07.2022
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	19.10.2022
Sorumlu Yazar- <i>Corresponding Author</i> :	Burçak GÜNDAL
Sayfa Aralığı- <i>Page Range</i> :	523-538
Doi Numarası- <i>Doi Number</i> :	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.1140428

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

KUZEY-GÜNEY EKONOMİK ENTEGRASYONU: TEORİK BİR İNCELEME¹

The North-South Economic Integration: A Theoretical Examination

Burçak GÜNDAL

Öz

Bu çalışmanın temel amacı Kuzey Güney ekonomik entegrasyonlarını açıklamaya çalışan teorileri incelemektir. Bu kapsamda Kuzey Güney ekonomik entegrasyon çalışmalarını içeren literatür araştırması incelenmektedir. Gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelerle neden bölgesel ticaret anlaşmalarını kurdukları ve söz konusu entegrasyonların geliştirmekte olan ülkelerin ekonomileri üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerinin neler olduğu araştırılmaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuca göre Kuzey-Güney ekonomik entegrasyonların kurulma sebepleri arasında gelişmiş ülkelerin, geliştirmekte olan ülkelerin geniş piyasalarından yararlanması gösterilmektedir. Geliştirmekte olan ülkelerin amacı ise, sanayileşme, ekonomik büyüme dolayısıyla iktisadi kalkınmayı gerçekleştirmektir. Literatür incelemeleri sonucunda ekonomik entegrasyonların geliştirmekte olan ülke ekonomisi üzerinde olumlu ve olumsuz avantajlara sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kuzey-Güney anlaşmaları, ekonomik entegrasyon, bölgesel ticaret anlaşmaları, geliştirmekte olan ülke, gelişmiş ülke.

Abstract

The main purpose of this study is to examine the theories that try to explain North-South economic integrations. In this context, a literature review including North-South economic integration studies is examined. It is researched why developed countries have established regional trade agreements with developing countries and what are the positive and negative effects of these integrations on the economies of developing countries. According to the results obtained from the research, it is shown that the developed countries benefit from the large markets of the developing countries among the reasons for the establishment of North-South economic integrations. The aim of developing countries is to realize economic development due to industrialization and economic growth. As a result of the literature review, it has been determined that economic integrations have positive and negative advantages on the economy of the developing country.

¹ Bu makale 2018 yılında Dr. Öğr. Üyesi Ergan Turgan danışmanlığında yapılan *Avrupa Birliği ve Türkiye Ekonomik Entegrasyonu: Bölgesel Politikalar Kapsamında TRB2 Bölgesinin İncelenmesi* başlıklı tezden üretilmiştir.

Key Words: North South agreement, economic integration, regional trade agreements, developing country, developed country.

Giriş

Kuzey Güney anlaşmaları olarak da ifade edilen gelişmiş ülkelerin (GÜ) gelişmekte olan ülkelerle (GOÜ) kurdukları ekonomik entegrasyonlar 1990'lı yıllardan sonra artış göstermektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke birden fazla bölgesel oluşumların üyesi olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, son bölgeselcilik dalgasından önce bölgesel ticaret anlaşmalarına katılmışlardır. Fakat 1960'larda ve 1970'lerde bu ülkeler tarafından imzalanan anlaşmaların büyük çoğunluğu, benzer ekonomik kalkınma düzeylerine sahip ülkeler arasında oluşturulmuştur (Hirsch, 2011, s. 3-4). Lawrence önceki ekonomik entegrasyonların (ticaret yaratma ve ticaret saptırma gibi) arkasındaki itici güçlerin değiştiğini ve son yıllardaki entegrasyon gelişiminin arkasında duran özel sektör katılımı, doğrudan yabancı yatırım, hizmetlerin artan rolü vs. gibi faktörlerden dolayı büyük ölçüde farklı olduğunu iddia etmektedir (Lawrence, 1997, s.11-17). Shiells ise ülkelerin bölgesel ticaret düzenlemelerine katılmalarının sebepleri arasında üretimde uzmanlaşmayla birlikte daha etkin bir üretim yapısı ve elde edilecek geniş piyasalarla ölçek ekonomilerinin yaratılması, doğrudan yabancı sermayenin artmasıyla ekonomik gelişimin sağlanması olarak ifade etmektedir (Shiells, 1995, s.30-32).

Bölgesel ticaret anlaşmalarının artması uluslararası ilişkilerde en önemli gelişmelerden biridir. En önemli örnek Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) ve Avrupa Birliği (AB) ile Türkiye arasında imzalanan gümrük birliği ve diğer birçok Akdeniz ülkeleriyle gerçekleştirdiği ticaret anlaşmalarıdır (Schiff & Winters, 2003, s.1-3). Hem karşılıklı hem de karşılıklı olmayan tercihli ticaret anlaşmalarının genişlemesini destekleyen motivasyon, bunun ekonomik kalkınmanın sağlanmasına yardımcı olabileceğidir (Hoekman, 2005, s.1). Kuzey Güney ticaret anlaşmaları tarifeler ve sübvansiyonlar gibi ticaret ve pazara erişim konularını ele alsalar da ayrıca yatırım düzenlemeleri, hizmet ticareti, fikrî mülkiyetin kurulması ve korunması devlet alımları dâhil olmak üzere çok çeşitli ticaretle ilgili politika alanlarını da kapsamaktadır (Manger & Shadlen, 2014, s. 80). Bölgesel ekonomik entegrasyonlar gelişmekte olan ülkeler açısından kendi ürünleri için diğer ülkelere verilmeyen ileri sanayileşmiş ülkelerin piyasasına erişim hakkı kazandırmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Kuzey Güney ekonomik entegrasyonlara ait teorileri ortaya kaymaktır. Bu kapsamda öncelikle kuzey güney ekonomik

entegrasyonlar ile ilgili yapılan çalışmalar özetlenmiştir. Daha sonra ekonomik entegrasyon teroisinin tanımı, tarihçesi, kuzey güney ekonomik entegrasyonlarının iktisadi etkileri anlatılmıştır.

Kuzey-Güney Ekonomik Entegrasyonu İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelerle gerçekleştirdiği Kuzey Güney ekonomik entegrasyonlarını araştıran birçok teorik ve ampirik çalışmalar yapılmıştır. Literatürde Kuzey Güney ekonomik entegrasyonların gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri araştırılmıştır. Grossman ve Helpman (1991) gelişmekte olan ülkenin gelişmiş ülkeyle ekonomik entegrasyona girmesi sonucu ticaret verimlilik bağlantısından yükselen potansiyel refah kazançlarının olduğunu ortaya koymaktadır. Teknolojik teknik bilgi içeren mallar, GOÜ'lerin teknoloji transferini gerçekleştirmektedir.

Schiff ve Winters (2003) ise Kuzey Güney anlaşmalarının Güney Güney anlaşmalarından kapsam olarak daha iddialı ve derin entegrasyon unsurlarını içerdiğini söylemektedir. Entegrasyon kurumsal reformu, artan doğrudan yabancı yatırımları (DYY) ve hızlandırılmış teknoloji transferini desteklemektedir. Üye ülkelerinin ekonomik büyüme oranlarını artırabildiğini, üyeler arasında gerilimin azaltılması yoluyla sermaye ve iş gücü verimliliğini arttırdığını ifade etmektedir. Schiff ve Wang'a (2004) göre ise gelişmekte olan ülke zengin bir ülke ile bölgesel ticaret anlaşması (BTA) imzalarsa teknolojik yayılım ve verimlilik ortaya çıkmaktadır. Dünya Bankası (2005) ise, genel olarak, kuzey-güney anlaşmalarının uygulama konusunda güney-güney anlaşmalarından daha iyi durumda olduğunu ifade etmektedir. Çünkü Kuzey Güney anlaşmaları farklı teknolojik yetenekleri ve diğer farklı faktör oranlarına sahip ekonomilerle entegre olabildiğini ve genellikle anlaşma büyük piyasalarla sonuçlandığı için potansiyel kazançlarının genellikle daha fazla olduğunu söylemektedir.

Hoekman'a (2005) göre Kuzey Güney ekonomik entegrasyonlar önceki ithal ikameci kalkınma stratejisini uygulayan bölgesel oluşumlara göre daha açık olma eğilimindedir. Ayrıca yatırım, işgücü, çevre ya da rekabet ile ilgili "sınır ötesi" düzenleyici politikalara kadar uzanmaktadır. Bir kalkınma perspektifinden bakıldığında, tercihli ticaret anlaşmalarının düzenleyici konulara yayılması, politika güvenilirliğini artırır ve yararlı olabilir, böylelikle riski azaltıp yatırım çekmeye yardımcı olur.

UNCTAD (2009) ekonomik entegrasyon belli bir kalkınma stratejisi ile uygulandığında ekonomik kalkınmayı, rekabeti artırmaktadır, teknolojik gelişmeyi, yapısal değişikliği, ölçek ekonomilerini, verimlilik kapasitesini artırmaktadır. Aynı zamanda teknoloji transferini gerçekleştirmektedir, yeni piyasalar meydana getirmektedir, firmalar arasında rekabet ve ihracat piyasalarının çeşitlenmesini artırmaktadır.

Manger (2009) çalışmasında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik entegrasyon anlaşmalarını imzalamadaki çıkarlarını analiz etmektedir. Kuzey-Güney ilişkilerinde doğrudan yabancı sermayenin önemini vurgulanmaktadır ve tercihli ticaret sözleşmelerinin incelenmesinde doğrudan yabancı yatırımların entegrasyonu için bir perspektif önermektedir.

Bazı iktisatçılara göre ise gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerle ekonomik entegrasyona gitmeleri durumunda gelişmekte olan ülkelerin aleyhine olan durumları da ortaya çıkarmaktadır. Lipsey ve Smith'e (2010) göre ise Kuzey Güney bölgesel ticaret anlaşmaları keskin bir tarife azaltımını gerektirmektedir. Dünya Bankası (2005) 2005 küresel beklentiler raporunda Bazı Kuzey-Güney bölgesel ticaret anlaşmaları ve özellikle iki taraflı olanları gelişmiş topluluğun ve onların iç gruplarının lehine olduğunu ifade etmektedir. Bu tür anlaşmaların genellikle (sanayi mallarına kıyasla) tarım ürünleri ticaretine daha bağlayıcı kurallar uyguladığını, bu durumun kalkınmayı sınırlandırdığını söylemektedir.

Hirsch (2011) bazı Kuzey Güney bölgesel ticaret anlaşmalarına üye olan gelişmekte olan ülkelere karşı olumsuz kurallar, bu anlaşma görüşmelerinde partnerlerin asimetrik pozisyonuyla açıklanabildiğini söylemektedir. Gelişmekte olan ülkeler bu tür müzakerelerde sık sık dezavantajlı konumda olmaktadır. Bu zayıf konum çoğu kez ilgili toplulukların eşitsiz ekonomik kaynaklarıyla ilişkili olmaktadır.

Hirsch (2008) asimetrik pazarlık pozisyonları, güçlü bir ticari topluluk (örneğin AB ya da ABD gibi) ile küçük gelişmekte olan ülkeyi içeren iki taraflı bölgesel ticaret anlaşmalarında belirgin hâle geldiğini belirtmektedir. Böyle iki taraflı ve asimetrik düzenlemelerin gelişmiş ülkelerdeki yerli grupların çıkarlarını desteklemek için ticari kurallar oluşturmada daha elverişli olduğunu ifade etmektedir. Bölgeselleşme karşıtı olan Bhagwati (1991) çalışmasında bölgesel oluşumların tek tek ülkelere göre korumacılığa daha yatkın olduğunu ifade etmektedir. (Wonnacott ve Lutz (1989) ise bölgesel oluşumların korumacı amaçlar için birçok fırsat sunduğunu ifade etmektedir. Üye ülkeler ortaklarıyla rekabet edemeyeceklerini düşündükleri sektörleri genellikle oluşturacakları bölgesel düzenlemelerin dışında tutmaya

gayret ettiklerini belirtmektedir. Hirsch'e (2011) göre tüm Kuzey-Güney anlaşmalarının başarı şansını değerlendirmek ve geliştirmekte olan ülkelere faydalı olup olmadıklarını tahmin etmenin imkânsız olduğunu ifade etmektedir. Gelişmiş ülkelerle yapılan dış ticaretin liberalleştirilmesi, geliştirmekte olan ülkelerin iç pazarın rekabetini artırmaya yardımcı olsa da, yerel yönetimlerce büyük ölçüde belirlenen rekabet politikalarının yerini almamaktadır. Eğer geliştirmekte olan bir ülkenin pazarı kapalıysa ve rekabet etmiyorsa, bölgesel ticaret anlaşmalarının potansiyel faydalarının daha az olacağını belirtmektedir.

Yöntem

Çalışmada kuzey güney ekonomik entegrasyonları teorik olarak incelenmiştir. Bu kapsamda literatürde yapılan çalışmalar, kuzey güney ekonomik entegrasyon teorisi, kuzey güney ekonomik entegrasyonların iktisadi etkileri gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkeler açısından incelenmiştir. Çalışma teorik bir inceleme olduğu için etik kurul iznini gerektirmemektedir.

Ekonomik Entegrasyon Teorisi

Ekonomik entegrasyonların geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. Fransa'nın eyaletlerinin gümrük birliği 1664'te önerilmektedir. Avusturya 18. ve 19. yüzyılda 5 komşusu ile serbest ticaret anlaşması imzalamaktadır ve koloni imparatorluğu tercihli ticaret anlaşmasına dayalı olmaktadır. Gümrük birlikleri öncüyü ve örneğin Almanya, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gibi yeni devletlerin yaratılmasını şekillendirmektedir. 1930'lar dünya ticaret sisteminin büyük bir parçalanmasına şahit olmaktadır. Hükümetler, liberal odak bakış açısına sahip olan kurumlarının faydası olmadan talepteki düşüşle mücadele ettiler (Schiff & Winters, 2003, s. 4). 1929 ekonomik buhrandan dolayı dünya ticareti azalma göstermektedir ve ülkeler daha fazla içe dönük politikalar uygulamaktadır.

1930'lı yıllarda, ticarete ayrımcı yılların ve korumacı ikili ticari anlaşmaların ortadan kaldırılması ve daha liberal bir dünya ticaret sistemini oluşturmak için 1947 'de çok taraflı, "en çok kayırlan ülke kuralı ve ulusal işlem kuralı" ilkelerine dayalı Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) kurulmaktadır. GATT'ın yaratılması uluslararası ticari ilişkilere bölgesel ve iki yanlı yaklaşımın cazibesini azaltmamaktadır. Aksine, yeni bölgesel anlaşmaların talep edilmesi, özellikle Avrupa'da, GATT'ın lanse edilmesinden sonra 5 yıldan daha az zamanda yeniden ortaya çıkmaktadır. Bölgeselcilik ve çok yanlılık arasındaki gerginlik uzun dönemde ortaya çıkmaktadır ve her iki yaklaşımda da köklü ilerlemelere ışık tutmak için yol

aranmaktadır. 19. yüzyıl ortaları bölgeselciliğin ilk önemli aşaması olarak göze çarparsa da, son 60 yıldır 3. ek aşama ya da dalgaya şahit olunmaktadır (Carpenter, 2009, s. 16-18). Günümüz dünya ekonomisi ise bölgeselleşme dalgasının dördüncüsünü yaşamaktadır ve birçok açıdan önceki bölgeselleşme dalgasından ayrılmaktadır.

Ekonomik entegrasyon teorisinin ayrıntılı analizi Jacob Viner'in (1950) Gümrük Birliği Meselesi adlı çalışmasıyla başlamaktadır. İktisat yazınında gümrük birliğinin refah etkilerini inceleyen ilk çalışma olarak kabul edilmektedir. Gümrük birliğinde üye ülkeler arasında ticaretin önündeki engeller kaldırılırken üye olmayan diğer ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanır. Gümrük birliğin uygulanmasıyla üye ülkelerin ekonomileri üzerinde statik ve dinamik özelikte iki tür iktisadi etki meydana getirmektedir. Statik analiz ise birliğin ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkisi olarak ifade edilir. Gümrük birliğinin ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkisinin hangi şartlarda meydana geleceğinin teorik olarak belirlememesi konusu eleştirilmektedir. Viner'den sonra Meade (1955) ticaret yaratma ve ticaret saptırma miktarlarını karşılaştırarak bulunan net sonucun gümrük birliğinin net refah kazancının belirlenmesinde sadece ticaret yaratmanın ve ticaret saptırmanın büyüklüğü değil aynı zamanda ticaret yaratmanın yol açtığı maliyetle, ticaret saptırmanın yol açtığı maliyet artışının büyüklüğünü de göz önüne almak gerekmektedir (Meade, 1955, s. 34-36).

Corden ise gümrük birliğinin mevcut kaynakların yeniden dağıtımından çok yeni yatırımların verimliliğini ve yeniden dağıtıma yardımcı olabileceğinden bahsetmiştir. Ayrıca, kısa dönemde sermayenin akışkan olmadığını ve birlik yoluyla sanayilerin bir başka ülkenin pazarına tamamıyla sahip olamayacağından bahsetmektedir. Bir başka değindiği nokta ise gümrük birliği sonucu oluşabilecek ticaret yaratıcı veya saptırıcı etkilere iki yeni kavram eklemektedir. Bunlar maliyet azaltıcı etki ve ticareti yok edici ya da bastırıcı etki olmaktadır (Corden, 1972, s. 465-475).

İkinci En İyi Politika 1957'de Lipsey ve Lancaster tarafından geliştirilmekte ve genelleştirilmektedir. Gümrük birliğinin gerçekleştirilmesinden sonra, serbest ticaretten sağlanacak optimum refaha erişilmesi olmayan durumlarda, üye ülkeler yönünden en iyiye yakın bir ekonomik seviyeye ulaşacak bir girişim olarak benimsenmektedir. Dolayısıyla gümrük birliği ikinci en iyi teorisinin uyguladığı önde gelen örnek alanlardan birisi olmaktadır (Lipsey & Lancaster, 1957, s. 11-32). İkinci en iyi teori genel ekonomide oldukça önemli bir yere sahip olmaktadır.

Statik etki analizi ekonomik entegrasyonların refah üzerine etkisini açıklayamamaktadır. Ekonomik entegrasyonlarının refah üzerine etkisini ifade eden dinamik analizini ilk yapan iktisatçılar Balassa, Cooper ve Massell olmaktadır. Balassa ekonomik entegrasyonun temel dinamik etkisini, entegrasyonun pazar yapısı ve rekabet, verimlilik artışı, risk ve belirsizlik ve yatırım faaliyeti üzerindeki etkisi kadar büyük ölçekli ekonomiler, teknolojik değişim olarak tanımlamaktadır (Balassa, 1961, s. 117). Ekonomik entegrasyonların dinamik etkilerini Schiff ve Winters ekonomik entegrasyona katılan üye ülkelerin orta ve uzun dönemde ekonomik büyümelerini etkileyen birşey olarak tanımlamaktadır (Schiff & Winters, 2003, s. 179). Birçok çalışma Sheer (1981), El-Agra (1988), De Melo ve Panagariya (1993), Fernandez (1997), Lawrence (1997), Burfisher, Robinson ve Thierfelder (2003), UNCTAD (2007) eski bölgeselcilik olarak tanımlanan statik etkilere ve (Viner ve gelişmelere) ekonomik entegrasyon teorisinin gelişimine değinmektedir. Yeni bölgeselcilik artan rekabet, yatırım akışları, ölçek ekonomileri, teknoloji transferi ve gelişmiş verimlilik gibi dinamik etkilerle temsil edilmektedir (Hosny, 2013, s. 133-155). Lawrence önceki ekonomik entegrasyonların (ticaret yaratma ve ticaret saptırma gibi) arkasındaki itici güçlerin değiştiğini ve son yıllardaki entegrasyon gelişmesinin arkasında duran özel sektör katılımı, doğrudan yabancı yatırım, hizmetlerin artan rolü, vs. gibi faktörlerden dolayı büyük ölçüde farklı olduğunu iddia etmektedir (Lawrence, 1997, s. 11-17).

Kuzey Güney Ekonomik Entegrasyonların İktisadi Etkileri

Kuzey Güney ekonomik entegrasyonlar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri üzerinde çeşitli etkiler meydana getirmektedir. Bölgesel ticaret anlaşmaları birçok GOÜ ve az gelişmiş ülkelerin uzun süre devam eden yapısal zayıflıklarını ele alma ve ulusal kalkınma stratejilerini tamamlama potansiyeline sahip olmaktadır. UNCTAD araştırmaları göstermiştir ki bütünleşme, belli bir kalkınma stratejisiyle uygulandığında, ekonomik gelişmeyi, ticari çeşitliliği, yapısal değişikliği ve teknolojik gelişmeyi teşvik etmektedir, verimlilik kapasitesini artırmaktadır, ölçek ekonomilerini ortaya çıkarmaktadır, teknoloji transferini teşvik etmeye yardımcı olmaktadır, yeni piyasalar oluşturmaktadır ve rekabeti iyileştirmektedir. Bölgesel ticari entegrasyonun gelişmesiyle firmalar rekabetlerini ve ihracat piyasalarını çeşitlendirmeyi artırmaktadır. Bölgesel ekonomik entegrasyon bu yüzden küresel ekonomiye GOÜ'lerin etkili katılımı için atış rampası olmaktadır (UNCTAD, 2007, s.114; UNCTAD, 2009).

GOÜ'ler açısından bölgesel ekonomik entegrasyon, kendi ürünleri için diğer ülkelere verilmeyen ileri sanayileşmiş ülkelerin piyasasına erişim hakkı kazandırmaktadır. GOÜ'lerin ticaretini teşvik etmede mevcut programlar özellikle ekonomik işbirliği ve kalkınma örgütü çok fazla etkili olmamaktadır. Bu etkisizliğin önemli sebebi toplumsal karışıklık, aşırı değerlendirilmiş paranın sonucu olan makroekonomik politikalar, yönetim problemleri, işbirliği ve kurumsal zayıflık bu durum bölgesel girişimciliği zayıflamaktadır (Hoekman, 2011, s. 96). Bundan dolayı GÜ'lerle gerçekleştirilen bölgesel oluşumlar uluslararası ticareti artırmada daha fazla etkili olduğu söylenmektedir.

Ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasıyla birlikte üye ülkeler arasında ticaret hacmi artmaktadır. Ticaret verimlilik bağlantısından yükselen potansiyel refah kazançları olmaktadır. Teknolojik teknik bilgi içeren mallar, GÜ'ler, GOÜ'le ticarete girdikleri zaman GOÜ'lerin toplam faktör verimliliğini artıran teknoloji transferini gerçekleştirmektedir (Grosman & Helpman, 1991, s. 17). Teknoloji transferinin gerçekleşmesi gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sürecini hızlandırmaktadır. Genel olarak, kuzey-güney anlaşmaları uygulama konusunda güney-güney anlaşmalarından daha iyi durumdadır. Çünkü Kuzey Güney anlaşmaları farklı teknolojik yetenekleri ve diğer farklı faktör oranlarına sahip ekonomilerle entegre olabilmektedir. Genellikle anlaşma büyük piyasalarla sonuçlandığı için potansiyel kazançlar daha fazla olmaktadır (The World Bank, 2005, s. 9). Sözkonusu bölgesel anlaşmaların GOÜ'ler üzerine olan pozitif etkilerinin garantisi olmamaktadır.

Schiff ve Winters'e, göre son yıllarda yapılan çalışmalar Kuzey Güney bölgesel ekonomik entegrasyonların gelişmekte olan üye ülkeye verimlilik kazançları sağlayabileceğini ifade etmektedir. Kuzey Güney bölgesel ekonomik oluşumlar doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını artırabilmektedir böylelikle teknoloji transferi gerçekleştirmekte ve gelişmekte olan ülkelerin iktisadi kalkınmasına yardımcı olabilmektedir (Schiff & Winters, 2003, s. 124-126).

Hoekman'a göre tercihli ticaret anlaşmalarının gelişmekte olan ülkelere faydalı olması için sözkonusu anlaşmaların (Hoekman, 2011, s. 96);

- Gelişmekte olan ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürünlerin ticaretinde dış engellerin kaldırılması
- Hanehalkı ve firmaların tükettiği mal ve hizmetlerin fiyatını artıran yerli bariyerleri düşürmek
- Küresel kalkınma umutlarına en iyi hizmet veren, daha genel olarak en çok kayırlan ülke kuralına dayalı liberalizasyonu teşvik etmek

•Ticaret fırsatlarının potansiyel avantajlarının gerçekleştirilebilmesini mümkün kılan tamamlayıcı tedbirler, reformlar ve yatırımların benimsenmesini desteklemesi gerekmektedir.

Kuzey Güney anlaşmalarının GOÜ'ler üzerinde bazı dezavantajları da olabilmektedir. Anlaşma kapsamında serbest ticaretle birlikte ciddi bir tarife azaltımına gidildiğinden dolayı GOÜ'lerin ürettiği mallar ezici bir rekabetle karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle bölgesel oluşumlar derin entegrasyonu ifade ettiğinden dolayı rekabet, yatırım, kamu alımları, fikri mülkiyet hakları gibi hükümlerin bağlayıcılığı altında GOÜ'lerin ekonomilerini korumasız hale getirmektedir. Bölgesel düzeyde iki taraflı Kuzey Güney tercihli ticaret anlaşmalarını sürdürmek, katılımcı GOÜ'lerin tarım piyasalarına erişmesi kısa dönemli faydalara yol açabilmektedir. Fakat GOÜ, tercihlerin değerini azaltan böyle anlaşmaları daha fazla ülke ile imzaladığı için tercihli erişimi aşındırabildiğinin farkında olmalıdırlar (Maria & Coque, 2002, s. 399-422). Söz konusu ülkeler arasında bölgesel BTA'larının GOÜ'lerin tarım piyasalarına uzun dönemde fayda getirmesi için, hükümetlerin ve paydaşlarının yerli tarım büyümesini sürdürmeye yardımcı ve tarımsal nüfusun yoksulluğu azaltması için bir dizi reformu hayata geçirmeleri gerekmektedir (Josling, 2011, s. 143-161).

Öte yandan da sanayi ürünleri (ve hizmet) ticareti için liberal kurallar uygulanmaktadır (Gibbs & Wagle, 2005, s. 52). GOÜ'lerin kalkınmasında önemli yere sahip olan tarım sektörünün tarife indiriminden çok az faydalanması GOÜ'lerin ekonomik kalkınmasını sınırlandırmaktadır. Bunun dışında “bağlayıcı menşe kuralları, özellikle daha bağlayıcı olanlar (örneğin tarımsal veya tekstil ürünleri gibi) GOÜ'ler için önem taşıyan ürünlere uygulanmaktadır” (Todaro & Smith, 2011, s. 591-593), gelişmiş ülkelere kıyasla gelişmekte olan ülke ekonomisine olan faydası az olmaktadır. İleri sanayileşmiş ülke ile sanayileşmesini tamamlayamayan az gelişmiş bir ülkenin BTA'ya dahil olması dünya ticaret örgütü (DTÖ) kapsamındaki çok yanlı görüşmelerle kıyaslandığında asimetric bir pazarlık pozisyonuyla açıklanmaktadır. İki taraflı müzakerelerde, zayıf pazarlık konumundaki gelişmekte olan ülke dezavantajlı konumda olmaktadır ve eşitsiz ülke kaynaklarına sahip olmaları bu durumu açıklamaktadır. GOÜ'lerin pozisyonu orada birçok koalisyonun oluştuğu (DTÖ gibi) çok taraflı ya da küresel ticaret forumlarında pekiştirilmektedir. Güçlerin birleştirilmesi küresel ekonomik sistemde zayıf ülkelerin GÜ'lerle yüz yüze pazarlık kapasitelerini artırmak için olanak tanımaktadır (Hirsch, 2008, s. 295).

Kuzey Güney bölgesel ticaret anlaşmaları sadece ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasını içermemektedir aynı zamanda fikri mülkiyet haklarının korunması, yatırımlar, hizmetler, sermaye, kamu alımları, çevre, insan hakları, demokrasi gibi daha geniş kapsamlı konuları içeren derin entegrasyon örneği olmaktadır. Bu kapsamda Kuzey Güney anlaşmalarının fikri mülkiyet haklarının korunmasını içermesinin gelişmekte olan ülkelere bazı dezavantajları olabilmektedir. Kuzey-Güney tercihli ticaret anlaşması altında tipik büyük pazarlıkta, gelişmekte olan ülke tarım ve mamul mallar için kuzey pazarlarına tercihli piyasa erişim karşılığında fikri mülkiyet hakları konusunda tercihli olmayan taahhütte bulunmaktadır. Fakat sonra geçici olabilmektedir çünkü eğer tercihli ticaret anlaşmasının kuzey üyesi üçüncü ülkelerle ek bir tercihli ticaret anlaşması imzalarsa ya da çok taraflı ticaret çerçevesi bağlamında en çok kayrılan ülke kuralıyla tarifeleri azaltırsa, ticari tercihlerin değeri azalmaktadır. Bu genel hususlar önemli olmaktadır ve gelişmekte olan ülkelerin neden tipik olarak fikri mülkiyet hakları konusunda tercihli ticaret anlaşmaları müzakerelerinde savunmacı bir müzakereci duruş sergilediklerini açıklamaktadır (Fink, 2011, s. 387).

Buna ek olarak, gelişmekte olan ülkeler (tarımsal veya tekstil ürünleri gibi) için önem arz eden ürünlere uygulanan sıkı menşe kuralları ve özellikle daha kısıtlayıcı olanlar (Todaro & Smith, 2011, s. 591-593), Kuzey Güney ticaret anlaşmalarında gelişmekte olan ülkelere vad edilen ekonomik faydaları azaltabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörü önemli bir yere sahip olmaktadır bu yüzden gelişmiş bir ülkeyle girilen ekonomik entegrasyonda uygulanan menşei kurallar söz konusu ülkenin ihracatında önemli bir paya sahip olan tarım ürünlerine uygulanması durumunda istenen ekonomik refahı sınırlandırmaktadır.

Gelişmekte olan bir ülke gelişmiş ülkelerin piyasasına erişmek için ekonomik entegrasyona gitmektedir ama aynı zamanda bazı olası dezavantajları da olabilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler iki taraflı serbest ticaret anlaşmalarının unsurları olan çok yanlı görüşmelerde anlaşamazlar. Bunlar doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve hükümet alımlarının geniş kapsamlı serbestleştirilmesi, rekabet politikalarının belli yönlerinde yeni kurallar, fikri mülkiyet hakları üzerinde katı kurallar, emeğin ve çere standartlarının dâhil edilmesini içermektedir. Ayrıca çoğu serbest ticaret anlaşmaları gelişmekte olan ülkeleri mal ticaretinin serbestleştirilmesinin daha geniş ve daha derin olmasını üstlenmede mecbur bırakmaktadır. Bazı anlaşmalar hizmetlerin serbestleştirilmesini kapsamaktadır, bu bölgelerdeki taahhütlerde serbestleştirme yapmak için gelişmekte olan ülkelere büyük bir

baskı yapmaktadır. DTÖ anlaşmaları bağlamında yapılandan farklı olmaktadır (UNCTAD, 2007, s. 57). Gelişmekte olan bir ülkenin henüz tam anlamıyla ekonomik gelişmesini tamamlamadan sözkonusu alanlarda (hizmetler, fikri mülkiyet hakları, emek, çevre, kamu alımları, doğrudan yabancı sermaye yatırımları vb.) serbestleştirmeye gitmesi durumunda ekonomik refah üzerindeki etkisi negatif olabilmektedir.

Kuzey Güney ticaret anlaşması arayan gelişmekte olan ülkelerin temel gerekçesi pazar erişimini güvence altına almaktır, ancak Güney ülkeleri uygulamada çok az erişim kazanmaktadır. Güney Güney anlaşmalarında üye ülke, tüm ürünler için geleneksel olarak tek bir katma değer kuralı oluştururken, Kuzey Güney anlaşmaları, gelişmekte olan ülkelerin pazar erişimini artıran en önemli kaynaklardan mahrum eden belirli sektörler için sınırlayıcı menşe kurallarını (ör. tarımı) empoze etmektedir (Cieslik, Hagemeyer, 2009, s. 343-368). Kuzey Güney ekonomik entegrasyonları son yıllarda derin entegrasyon unsurlarını kapsamaktadır. Fakat derin entegrasyon ticaret anlaşmaları eşit olmayan pazarlık gücüne sahip olan ülkeler arasında olduğundan refahı artırmayabilir (Panagariya, 1999, s. 477-512). Temel sebep şudur ki, zengin ve gelişmekte olan ülkeler tarafından belirlenen gündem bunların kendi koşullarına göre uygun olup olmadıklarına bakılmadan kendi gündemlerine göre belirlenmek zorundadır. Kuzey Güney anlaşmalarının ticaretle ilişkili olmayan diğer konularda tüm imtiyaz türlerini çekmede bir araç olmasından korkmaktadırlar. Böylece Kuzey Güney anlaşmalarındaki faydalar gelişmekte olan ülkelerin zayıf pazarlık gücü tarafından sınırlandırılmaktadır ve kurallar yüksek gelirli ülkelerin statülerini (kısıtlayıcı menşe kuralları) yansıtmaya eğilimli olacaktır (Whalley, 1993).

Sonuç

Ekonomik entegrasyon tarihi oldukça eskilerde dayanmaktadır. Adam Smith'le başlayan süreç Jacop Viner'le ve daha sonra gelen Lipsey (1960), Meade (1955), Gehrels (1956), Corden (1972) tarafından devam etmektedir. Viner gümrük birliği çalışmasında gümrük birliğinin üye ülkeler üzerinde statik ve dinamik olmak üzere iki tür etki meydana getirdiğini ifade etmektedir. Statik etkiler, ekonomide üretim, tüketim ve gelirin yeniden dağılımı etkilerinden meydana gelmektedir. Statik etkiler ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etki olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ticaret yaratıcı etki, üye ülkeler arasında vergiler, kotalar, miktar sınırlandırmaları gibi sınır bariyerleri ortadan kalkınca söz konusu ülkeler arasında ticaret hacmi genişlemektedir ve üretim etkin ellerde toplanmaktadır. Ticaret saptırıcı etkisi ise bölge içinde

vergilerin kaldırılıp dışa karşı ortak tarifenin uygulanması sonucu üye ülkeler arasında ticaret hacmini artırırken üye olmayan ülkelerle olan ticareti olumsuz etkileyebilmektedir.

Kuzey Güney ekonomik entegrasyonların iktisadi etkileri değerlendirildiğine, Lawrence (1997), UNCTAD (2007, 2009), Grosman ve Helpman (1991) gibi bazı iktisatçılara göre gelişmekte olan bir ülkenin gelişmiş bir ülkeyle ekonomik bir entegrasyon kurması gelişmekte olan ülkenin ekonomisi üzerinde olumlu bir etki yaratmaktadır. Bölgesel oluşum gelişmekte olan ülkenin ticaret hacmini artırabilmektedir, Teknolojik teknik bilgi içeren mallar, GÜ'ler, GOÜ'le ticarete girdikleri zaman GOÜ'lerin toplam faktör verimliliğini artıran teknoloji transferi gerçekleşmektedir. Ekonomik entegrasyon belli bir kalkınma stratejisi ile uygulandığında ekonomik kalkınmayı, rekabeti artırmaktadır, teknolojik gelişmeyi, yapısal değişikliği, ölçek ekonomilerini, verimlilik kapasitesini artırmaktadır, teknoloji transferini gerçekleştirmektedir, yeni piyasalar meydana getirmektedir, firmalar arasında rekabet ve ihracat piyasalarının çeşitlenmesini artırmaktadır.

Bazı iktisatçılara göre ise, Kuzey Güney ekonomik entegrasyonlar gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin üzerinde bazı olumsuz etkiler ortaya çıkartmaktadır. Lipsey ve Smith (2010), F.N. Garcia (2007), Hirsch (2008) göre ise, Kuzey Güney bölgesel oluşumlar keskin bir tarife azaltımını gerektirmektedir bu ise gelişmekte olan ülkelerin yerli imalatını ezici bir rekabete maruz bırakmaktadır ve GOÜ'lerin elde ettiği vergi gelirinin azalması sonucunu doğurmaktadır.

Kaynakça

- Balassa, B. (1961). *The theory of economic integration*. Routledge Revivals.
- Bhagwati, J. (1991). Regionalism versus multilateralism. *The World Economy*, 15(5), 535-555.
- Burfisher, M. E.; Robinson, S. & Thierfelder, K. (2003). Regionalism: Old and new, theory and practice. *Paper prepared for presentation to the International Agricultural Trade Research Consortium (IATRC) Conference*, Italy.
- Carpenter, T. (2009). A historical perspective on regionalism, *Baldwin Richard ve Patric Low (ed) Multilateralizing Regionalism* içinde (13-27). New York: Cambridge University Press.
- Coque, J. M. G. A (2002). Agricultural trade and the barcelona process: Is full liberalization possible? *European Review of Agricultural Economics* 29(3): 399-422.

- Corden, W. M.(1972). Economies of scale and customs union theory. *Journal of Political Economy*. 8(3), 465-475.
- Cieslik, A. & Hagemeyer, J. (2009). Assessing the impact of the EU-sponsored trade liberalization in the MENA countries. *Journal of economic integration*, 24(2), 343-368.
- El-Agraa, A. M. (1988). The Theory of economic integration. In: El-Agraa, A.M. (eds) *International Economic Integration*. Palgrave Macmillan, London.
- Fernandez, R, (1997). *Returns to regionalism: An evaluation of nontraditional gains from regional trade agreements*. World Bank Policy Research Working Paper no.1816. Washington, D.C.: World Bank
- Fink, C.(2011). *Intellectual property Rights*. Jean-Pierre Chauffour, Jean-Christophe Maur (Ed.), In: *Preferential Trade Agreement Policies For Development* (387-405), ABD: The World Bank Washington D.C. 387
- Garcia, F. J. (2007). Is free trade 'free?' Is it even 'trade?' Oppression and Consent in Hemispheric Trade Agreements. *Seattle Journal for Social Justice*. 5(2), 1-26.
- Gehrels, F. (1956). Customs unions from a single-country viewpoint. *The Review of Economic Studies*, 24(1), 61-64.
- Gibbs, M. & Wagle, S. (2005). *The great maze: regional and bilateral free trade agreements in Asia*. Asia-Pacific Trade and Investment Initiative, UNDP Regional Center, Colombo.
- Grossman, G. & E. Helpman (1991). *Innovation and growth in the global economy*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Hoekman, B.(2011). North-south preferential trade agreements. Jean-Pierre Chauffour, Jean-Christophe Maur (Ed.), In: *Preferential Trade Agreement Policies For Development* içinde (95-110), ABD: The World Bank Washington D.C.
- Hoekman, B (2005). *Designing north south trade agreements to promote economic development World Bank and CEPR*.
- Hosny, A. S. (2013). Theories of economic integration: a survey of the economic and political literature. *International journal of economy, Management and Social Sciences*, 2(5), 133-155.
- Hirsch, M. (2008). The Sociology of international economic law: Sociological analysis of the regulation of regional agreements in the world trading system. *The European Journal of International Law*, 19(2), 288-295.

- Hirsch, M .(2011).North-South regional trade agreements: Prospects, risks and legal regulation. *International Law Forum of the Hebrew University of Jerusalem Law Faculty Research Paper*, 4(11), 20.
- Josling, T. (2011). Agriculture. Jean-Pierre Chauffour, Jean-Christophe Maur (Ed.), In: *Preferential Trade Agreement Policies For Development* (143-161), ABD: The World Bank Washington D.C.
- Lawrence, R. Z. (1997). Preferential trading arrangements: The traditional and the new. In: *Regional Partners in Global Markets: Limits and Possibilities of the Euro-Med Agreements* (Ed: Ahmed Galal and Bernard Hoekman). Center for Economic Policy Research and the Egyptian Center for Economic Studies.
- Lipsey, R. (1960). *The Relation between unemployment and the rate of change of money wage rates in the united kingdom. 1862-1957; A Further Analysis*.
- Lipsey, R.G. & Lancaster, K. (1957). The general theory of second best. *The Review of Economic Studies*. 24(1), 11-32.
- Lipsey, R. & Smith, M. (2010). *Multiretarel versus regional trading agreement: Substitutes or complements?* Simon Fraser University Department of Economics Working Papers.
- Meade, J.(1955). *The theory of customs unions*. Amsterdam: North- Holland Publishing Company.
- Manger, M. S. (2009). *Investing in protection, the politics of preferential trade agreements between north and south*. New York: Cambridge University Press.
- Manger, M. S. & Shadlen, K. C. (2014). Political trade dependence and North-South trade agreements. *International Studies Quarter*, 58(1), 79-91.
- Garcia, J. M. & Coque, A. (2002). Agricultural trade and the Barcelona process: is full liberalization possible? *European Review of Agricultural Economics. Foundation for the European Review of Agricultural Economics*, 29(3), 399-422.
- Panagariya, A. (1999). The regionalism debate: an overview. *The World Economy, Blackwell Publishing*, 22(4), 477-512.
- Schiff, M. & Winters, L. A. (2003). *Regional integration and development*. Washington: World Bank and Oxford University Press.
- Schiff, M. & Wang, Y. (2004). *North south technology diffusion, regional integration, and the dynamics of the 'Natural Trading Partners Hypothesis'*. Washington, DC: World Bank.

- Sheer, A. (1981) A survey of the political economy of customs unions. *Law and Contemporary Problems*, 44(3), 33-53.
- Shiells, C. (1995). Regional trade blocs: Trade creating or diverting? *Finance and Development*, 32(1), 30-32.
- Todaro, M. P. & Smith, S. C. (2011). *Economic development* (11. Ed.), ABD: Pearson.
- UNCTAD. (2007). *Trade and development report 2007: regional cooperation for development*. United Nations New York and Geneva.
- UNCTAD. (2009). *Economic development in Africa report*. United Nations, New York and Geneva.
- Viner, J. (1995). *The customs union issue*, Carnegie Endowment for International Peace. Londra.
- Wonnacott, P. & Lutz, M. (1989). *Is There a case for free trade areas? Free Trade Areas and Us Trade Policy* (Ed: J.Schott). Washington, D.C.: Institute for International Economics.
- World Bank. (2005). *Global prospects: overview and global outlook*.
- World Bank. (2005). *Global economic prospects 2005: Trade, regionalism, and development*. Washington DC.
- Whalley, J. (1993). Regional trade arrangements in North America: CUSTA and NAFTA', in Melo and Panagariya, ed., *New Dimensions in Regional Integration*, Cambridge University Press. No. 04-11.

The North-South Economic Integration: A Theoretical Examination Extended Abstract

The economic integration of developed countries with developing countries are expressed as North-South agreements. Economic integration have been increasing after the failure of the Doha Development Round in the 1990s. Many developed and developing countries are members of more than one regional entity, and the pace of negotiations on new agreements is accelerating. The detailed analysis of economic integration theory begins with Jacob Viner's (1950) work titled "The Customs Union Matter". It is considered to be the first study in the economics literature to examine the welfare effects of the customs union. As a concept, the customs union means the implementation of a common tariff against non-member countries, with the elimination of factors (taxes, quotas, etc.) that prevent trade between member states. North-south regional formations include the harmonization of other economic policies such as capital, labor, intellectual property rights, public procurement, environment, agriculture, technology, investments, beyond the elimination of border barriers within the bloc, which is called deep integration.

In this study, theories that try to explain north-south economic integration are examined. In this context, a literature survey including north-south economic integration studies is presented. It examines why developed countries establish regional formations with developing countries, and what are the positive and negative effects of these integration on the economies of developing countries. What are the expectations of developed and developing countries from regional trade agreements? Such questions are the main focus of the study.

As a result of the literature review, the economic effects of North-South economic integration are evaluated, and according to some economists, an economic integration of a developing country with a developed country has a positive effect on the economy of the developing country. Regional formation can increase the trade volume of the developing country. When goods containing technological know-how, GUs enter into trade with the developing countries, technology transfer occurs, which increases the total factor productivity of the developing countries. When applied with a specific development strategy, economic integration increases economic development, competition, technological development, structural change, economies of scale, increases productivity capacity, realizes technology transfer, creates new markets, increases competition among firms and diversification of export markets.

According to some economists, north-south economic integration have some negative effects on the economies of developing countries. North-south regional formations require sharp tariff reduction, which exposes developing countries' domestic manufacturing to crushing competition and results in reduced tax revenues from developing countries. Some North-South regional trade agreements, especially bilateral ones, favor the developed community and their internal groups. Such agreements generally apply more binding rules to trade in agricultural products (compared to industrial goods). Exclusion of many agricultural products is common and this limits development. The negative rules against developing countries that are involved in some north-south regional trade agreements can be explained by the asymmetrical position of the partners in these agreement negotiations. In bilateral negotiations, the developing country in the weak bargaining position is in a disadvantageous position, and the fact that they have unequal country resources explains this situation.

**“ESRÂR DEDE DİVÂNİ’DA MEVLÂNÂ VE MEVLEVÎLİĞE DAİR
UNSURLAR” BAŞLIKLİ MAKALE İÇİN DÜZELTME NOTU**

Erratum Notice for “Mevlânâ and Elemets Of Mevlevisim in The Esrâr
Dede’s Divân”

Ceylan KAN

Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni

kanceylan@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4006-604X>

Ruken KARADUMAN

Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

rukenkaraduman@bayburt.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-3059-9424>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 8/2 Ekim /October2022 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Düzeltilme Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	26.10.2022
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	31.10.2022
Sorumlu Yazar- <i>Corresponding Author</i> :	Ruken KARADUMAN
Sayfa Aralığı- <i>Page Range</i> :	539-540

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

iThenticate

Düzeltilme Makalesi

“ESRÂR DEDE DİVÂNİ'DA MEVLÂNÂ VE MEVLEVÎLİĞE DAİR
UNSURLAR” BAŞLIKLİ MAKALE İÇİN DÜZELTME NOTU

Erratum Notice for “Mevlânâ and Elements of Mevlevîsim in The Esrâr Dede's Divân”

Ceylan KAN

Ruken KARADUMAN

Düzeltme Notu: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2021 yılı Cilt 7 Sayı 2'de yayınlanan "ESRÂR DEDE DİVÂNİ'DA MEVLÂNÂ VE MEVLEVÎLİĞE DAİR UNSURLAR" başlıklı makalede ilgili yayının birinci sayfasında dipnotta yer alması gereken "Bu makale, Bayburt Üniversitesi'nde 2021 yılında tamamlanan "Esrâr Dede Divânı'nda Din ve Tasavvuf" başlıklı yüksek lisans tezinden hareketle kaleme alınmıştır." ibaresi yazılmamıştır. Sehven yapılan bu eksiklik dergimizin 2022 yılında yayınlanan 8. Cilt 2. sayısında bir düzeltme makalesi ile bilim dünyasıyla paylaşılarak giderilmiştir. Bahsi geçen makalenin düzeltilen ilk sayfası aşağıda okuyucularla paylaşılmıştır.

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Editör Kurulu olarak yazar tarafından sehven yapılan bu eksiklikten ötürü okuyucularımızdan özür dileriz.

ESRÂR DEDE DİVÂNI'NDA MEVLÂNÂ VE MEVLEVİLİĞE DAİR UNSURLAR¹

Mevlânâ and Elements of Mevlevîsim in The Esrâr Dede's Divân

Ceylan KAN

Ruken KARADUMAN

Öz

Esrâr Dede, Mevlevîlik kültürünün Türk edebiyatına kazandırdığı önemli şairlerden biridir. XVIII. yüzyılda yaşamış olan Esrâr Dede, Mevlevî tarikatına kırklı yaşlarında intisap eder. Geç denilebilecek bir yaşta hayatının yönünü değiştiren şair, ömrünün son dokuz yılını Mevlevîlikle kendini bulma yolculuğuna adar. Şeyh Galîb gibi büyük bir şairin gözetiminde yetişen Esrâr Dede, hocasından aldığı terbiyeyi kültürel birikimi ile sentezler ve kısa zamanda birçok eser vücuda getirir. Tarikat içerisinde yetişmiş Mevlevî şairden de etkilenecek bu etkileşimi kendi şiir potasında eritir ve oldukça özgün manzumeler kaleme alır. Mevlevîlikte dedelik makamına kadar yükselen şair, ömrünün son demlerini Galata Mevlevîhanesi'nde uzlette geçirir. Esrâr Dede'nin manevi kimliğini şekillendiren Mevlânâ ve Mevlevîliğe dair unsurlar onun bir anlamda edebî hüviyetini de oluşturmaktadır. Bu çalışmada şairin divânından yola çıkılarak Esrâr Dede'nin Mevlânâ'ya bakışı ile Mevlevîlik kavramlarının onun zihninde ve manevi dünyasında nasıl karşılık bulduğu saptanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Esrâr Dede, divân, tasavvuf, Mevlânâ, Mevlevîlik

Abstract

Esrâr Dede is one of the poets that the Mevlevî culture brought to Turkish literature. Esrâr Dede, who lived in the 18th century, joined the Mevlevî sect in his forties. The poet, who changed the direction of his life at an age that could be said to be late, dedicates the remaining nine years of his life to the journey of finding himself in Mevlevîsm. Esrâr Dede, who grew up under the supervision of a great poet like Şeyh Galîb, synthesizes the education he received from his teacher with his cultural background and creates many works in a short time. Esrâr Dede, who was also influenced by many Mevlevî poets who grew up in the sect, writes very original poems by melting this interaction in his own poetry pot. The poet, who rose to the rank of dede in the Mevlevî order, spent the last days of his life writing works in isolation in the Galata Mevlevî Lodge. The elements of Mevlânâ and Mevlevîsm that shape Esrâr Dede's spiritual identity also form his literary identity in a sense. In this study, starting from the poet's divân, Esrâr Dede's point of view towards Mevlânâ and how the concepts of Mevlevî correspond in his mind and spiritual world were tried to be determined.

Keywords: Esrâr Dede, divân, mysticism, Mevlânâ, Mevlevîsim

¹ Bu makale, Bayburt Üniversitesi'nde 2021 yılında tamamlanan *Esrâr Dede Divânı'nda Din ve Tasavvuf* başlıklı yüksek lisans tezinden hareketle kaleme alınmıştır.

“BÜTÜNLEŞİK OLARAK KULLANILAN MACBETH, TOPSIS ve COPRAS YÖNTEMLERİ İLE KURUMSAL KAYNAK PLANLAMA YAZILIM SEÇİMİ” BAŞLIKLİ MAKALE İÇİN DÜZELTME NOTU

Erratum Notice for “Enterprise Resource Planning Software Selection With MACBETH, TOPSIS and COPRAS Methods Used As Integrated”

Feyyaz Cengiz DİKMEN

Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İ.İ.B.F İşletme Bölümü

cengizdikmen28@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4697-0761>

İşilay KAVAKCI

Malatya Milli Eğitim Müdürlüğü

isilaykavakci@outlook.com
<https://orcid.org/0000-0002-6832-8286>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 8/2 Ekim /October2022 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Düzeltilme Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	09.05.2022
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	12.05.2022
Sorumlu Yazar- <i>Corresponding Author</i> :	Feyyaz Cengiz DİKMEN
Sayfa Aralığı- <i>Page Range</i> :	541-542

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

✓ iThenticate

Düzeltilme Makalesi

“BÜTÜNLEŞİK OLARAK KULLANILAN MACBETH, TOPSIS ve COPRAS
YÖNTEMLERİ İLE KURUMSAL KAYNAK PLANLAMA YAZILIM
SEÇİMİ” BAŞLIKLİ MAKALE İÇİN DÜZELTME NOTU

Erratum Notice for “Enterprise Resource Planning Software Selection With MACBETH, TOPSIS and COPRAS
Methods Used As Integrated”

*Feyyaz Cengiz DİKMEN
Işılay KAVAKÇI*

Düzeltme Notu: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2022 yılı Cilt 8 Sayı 1’de yayınlanan “BÜTÜNLEŞİK OLARAK KULLANILAN MACBETH, TOPSIS ve COPRAS YÖNTEMLERİ İLE KURUMSAL KAYNAK PLANLAMA YAZILIM SEÇİMİ” başlıklı makalede ilgili yayının 216. sayfasında yer alan Tablo 4’ün 7. satırında “Özgüner & Özgüner (2020)” şeklinde olması gereken kaynak, yazar tarafından sehven “Özgüner & Özgüner (2019)” olarak yazılmıştır. Sehven yapılan bu hata dergimizin 2022 yılında yayınlanan 8. Cilt 2. sayısında bir düzeltme makalesi ile bilim dünyasıyla paylaşılarak giderilmiştir. Bahsi geçen makalenin düzeltilen 216. sayfası aşağıda okuyucularla paylaşılmıştır.

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Editör Kurulu olarak yazar tarafından sehven yapılan bu eksiklikten ötürü okuyucularımızdan özür dileriz.

Yaklaşımdan elde edilen karar noktalarına ilişkin sapma değerleri pozitif ideal uzaklık D_j^* ve negatif ideal uzaklık D_j^- olarak adlandırılarak eşitlik (10) ve (11)'de hesaplanmaktadır.

$$\text{Pozitif İdeal Uzaklık: } D_j^* = \sqrt{\sum_{i=1}^n (v_{ij} - v_i^*)^2}, \quad j = 1, \dots, J. \quad (10)$$

$$\text{Negatif İdeal Uzaklık: } D_j^- = \sqrt{\sum_{i=1}^n (v_{ij} - v_i^-)^2}, \quad j = 1, \dots, J. \quad (11)$$

4. Adım: İdeal Çözüme Göreceli Yakınlığın Hesaplanması:

Bu adımda hesaplamının yapılabilmesi için pozitif ve negatif ideal uzaklık ölçülerinden yararlanılarak her bir karar noktasının pozitif ideal çözüme nispi yakınlığı (C_j^*) hesaplanmaktadır. Hesaplama eşitlik (12)'den yararlanılarak bulunmaktadır.

$$C_j^* = \frac{D_j^-}{D_j^* + D_j^-} \quad j = 1, \dots, J. \quad (12)$$

Hesaplama sonucunda çıkan (C_j^*) değerinin yorumu;

- C_j^* Değeri $0 \leq C_j^* \leq 1$ Aralığında bir değer almalıdır.
- C_j^* Değeri $C_j^* = 1$ ise karar ölçütünün pozitif ideal çözüme mutlak yakınlığını belirtir.
- C_j^* Değeri $C_j^* = 0$ ise karar ölçütünün negatif ideal çözüme mutlak yakınlığını belirtir.

5. Adım: Seçeneklerin Sıralanması: C_j^* değerinin

bulunmasının ardından sonuçların sıralanması yapılmaktadır.

Tablo 4. TOPSIS Yöntemi İle İlgili Yazın Taraması

A Mcdm approach For Middlemen Evaluation And Selection İn Marketing	Dikmen & Say (2008)
Location Choice for Direct Foreign Investment in New Hospitals in China by Using ANP and TOPSIS	Lin & Tsai (2010)
Mobilya Sektöründe Bulanık TOPSIS Yöntemi İle Tedarikçi Seçimi	Tekez & Bark (2016)
The Meaningful Mixed Data TOPSIS (TOPSIS-Mmd) Method And İts Application İn Supplier Selection	Aouadni vd. (2017)
Personel Tayin İşlemleri İçin AHP, TOPSIS ve MACAR Algoritması Tabanlı Karar Destek	Gökkaya & Kellegöz (2017)
TOPSIS Method Application for Decision Support System in Internal Control for Selecting Best Employees	Rahim vd.(2018)
Entegre Entropi-TOPSIS Yöntemleri ile Tedarikçi Değerlendirme ve Seçme Probleminin Çözülmesi	Özgüner & Özgüner (2020)